

**Г. І. ГОНЧАРУК
І ТІ, ХТО ПРО НЬОГО**

ПОПЕРЕДНІ ПІДСУМКИ

Одеса
«Астропринт»
2017

УДК 94(477):070
Г65

До авторського колективу книги входять член-кореспондент НАН України, доктори наук, професори, кандидати наук, доценти, знані члени Національної спілки письменників України — поети і письменники, члени Одеської регіональної організації Національної спілки журналістів України та інші.

Кожний з них показав ті чи інші наукові здобутки головного персонажа книги, його організаційні досягнення, редакторську роботу, навіть риси характеру.

Взагалі всі представлені статті дають читачу уявлення про особистість Григорія Івановича Гончарука.

Укладач *Л. М. Іваніченко*

Г. І. Гончарук і ті, хто про нього : Попередні підсумки :
Г65 [збірка статей] / уклад. Л. М. Іваніченко. — Одеса :
Астропринт, 2017. — 308 с. : іл.
ISBN 978–966–927–332–1

Книга є продовженням попереднього видання «Г. І. Гончарук і ті, хто про нього: Газетні розум та емоції». Якщо у першій книзі було 170 публікацій, то у другій 76. Різниця у значних відмінностях періодів, охоплених публікаціями. Читачу, особливо письменникам, науковцям, очевидно, буде цікаво познайомитись з оцінками вченими особистості професора Григорія Гончарука та його книг. Хтось, можливо, побажає, щоб так писали про нього, а хтось буде претендувати на кращі про себе відгуки. Але в будь-якому разі байдужих не буде.

УДК 94(477):070

ISBN 978–966–927–332–1

© Іваніченко Л. М.,
укладання, 2017

ЗМІСТ

Вступне слово	7
<i>Мамонтов В.</i> Григорию Івановичу Гончаруку посвящається	9
<i>Іваніченко Л.</i> У жодній партії нема такої історії	10
Восьма Всеукраїнська наукова конференція (без автора)	12
<i>Михайленко А.</i> На основі розсекречених архівів	13
<i>Гончарук Г.</i> Помста советської влади українським повстанцям у 1950–1956 роках	15
<i>Кракалія Р.</i> Зрозуміти й описати час. Ювілей історика сучасності	19
<i>Цвілюк С. А.</i> Історична документалістика про УПА одеських дослідників	27
<i>Сухотеріна Л.І.</i> Відомий український історик — Григорій Іванович Гончарук (з нагоди 75-річчя з дня народження та 30-річчя перебування на посаді завідувача кафедри Одеського національного політехнічного університету)	34
<i>Еримичой И., Цвилюк С.</i> Этот загадочный Гончарук	46
<i>Мамонтов В.</i> Жизнь — науке	51
<i>Еримичой И., Цвилюк С.</i> Прошлое возвращается	52
<i>Сухотеріна Л., Шановська О.</i> Новий історичний жанр?	55
<i>Гончарук Г.</i> Далекобійна артилерія історії	58
<i>Гончарук Г.</i> Наукові дослідження на кафедрі історії та етнографії України Одеського національного політехнічного університету	63
<i>Іваніченко Л.</i> Ювілей Григорія Івановича Гончарука — вченого та вчителя	69
<i>Щегленко В.</i> Тисяча й одна операція	72
<i>Щегленко В.</i> Той, хто до чогось прагне, або Про започатковане в Одесі нове свято — День аспіранта	76
<i>Гончарук Г.</i> До питання про створення обласних (крайових) організацій Народного Руху України (1989–1992 роки)	84
<i>Гончарук Г.</i> Історичне покликання Леоніда Кравчука	90

<i>Голудець Г.</i> «Син болгарський — патріот український»	94
<i>Котляр Ю.</i> Великий син Тернівки	95
<i>Щегленко В.</i> «Сто вітрів в ногах лежить мого роду і народу». Про славу Новогеоргіївку та знаних людей у ній	99
<i>Решет О. П.</i> 25-річчю Народного Руху України присвячується	114
<i>Кучерук М., Іваніченко Л.</i> Ще одне видання про Рух	117
В Одесі презентували книгу «Народний Рух України. Історія» з нагоди 25-річчя НРУ	119
Духовно-культурний центр «Українське відродження»	120
<i>Щегленко В.</i> Ті, хто обирає шлях мислення	120
<i>Гончарук Г.</i> Політичний землетрус в Україні у 1989 році	123
<i>Гончарук Г.</i> Зустріч з минулим	128
<i>Гуржій О. І., Кучерук М. С.</i> Рец. на кн.: Гончарук Г. І., Іваніченко Л. М. Син болгарський — патріот український. — Одеса: Астропринт, 2014. — 248 с. : [про історика В. Н. Станка]	133
<i>Гончарук Г.</i> Монографічна одесика в Одеському національному політехнічному університеті	137
<i>Смолій В.</i> Історичний маршрут легендарного міста. Привітання учасникам Першої Всеукраїнської наукової конференції «Кочубіїв — Хаджибей — Одеса»	140
<i>Різників О.</i> Зерно проростало 25 років	141
Звернення дослідників	144
<i>Гончарук Г.</i> Рекомендації Першої Всеукраїнської наукової конференції «Кочубіїв — Хаджибей — Одеса», присвяченої 600-річчю міста	147
<i>Кудlach В.</i> Прихована історія і проблема її поглиблення: Кочубіїв — Хаджибей — Одеса	148
<i>Різників О.</i> Шлях до себе	154
<i>Еримичой И., Цвилюк С.</i> Критические углы атаки Григория Гончарука	157
<i>Мамонтова Е., Сухотеріна Л.</i> Документ епохи	160
<i>Саєнко В.</i> Фрагмент української історії у форматі однієї долі	162

<i>Мамонтова Е., Сухотеріна Л.</i> З власною точкою зору . . .	166
<i>Коваль М.</i> Брежня у «Правді» як вирок, або Персональна справа № 88	168
<i>Федорова А.</i> «Мої книги — мої офшори»	170
<i>Еримичой И., Цвилюк С.</i> Григорій Гончарук відповідає на второй вопрос	173
Українські імена на мапі Одеси	176
<i>Глушак А.</i> Три портрети з вузівської віньетки	179
<i>Крижанівський В.</i> Втеча з неволі. Початок за документами, персоналіями, подіями — з Одеси	183
<i>Федорова А.</i> Рух: місце в історії та політиці	188
<i>Гончарук Г., Іваніченко Л.</i> Сила історичної правди	191
<i>Еримичой И., Цвилюк С.</i> Григорій Гончарук не ответил на третій вопрос	195
<i>Стриженюк С.</i> На шляху до істини	198
<i>Мамонтов В.</i> Из династии Гончаруков	201
<i>Мамонтова Е., Сухотеріна Л.</i> Незламні були завжди	207
<i>Гончарук Г.</i> Про Рух і його батька	212
<i>Гончарук Г.</i> Поважати історію	219
<i>Еримичой И., Цвилюк С.</i> Зеркало советской высшей школы	221
<i>Бачинська О., Іваніченко Л.</i> Випробовування посадою	224
<i>Подольянин А.</i> Про ректорів замовте слово	230
<i>Дерев'янку І.</i> Спогади, підтверджені документами	234
<i>Гончарук Г., Іваніченко Л.</i> Віхи нашого становлення	236
<i>Гончарук Г. І., Іваніченко Л. М.</i> Українська революція 1917–1921 рр. на сторінках збірника «Інтелігенція і влада»	245
<i>Шитюк М. М.</i> Книги про автора (до 80-річчя професора Григорія Гончарука)	268
<i>Корнієнко К., Кучерук М.</i> «Інтелігенція і влада»: майже 700 досліджень	273
<i>Мельник І.</i> Старт у друге століття	276
<i>Мельник О., Федорова А.</i> Круголам «Г. І. Гончарук»	279
<i>Еримичой И., Цвилюк С.</i> Тридцять п'ять плюс п'ять	285
<i>Ботушанська О.</i> Приклад відданості обраним ідеалам	289

<i>Стриженюк С.</i> Біографія особистості	291
Григорій Гончарук: Рухові потрібні саме такі керівники, у яких є стратегічне мислення і готовність до ефективних дій	292
<i>Кривенко В.</i> Досліднику історії Народного Руху Григорію Гончаруку — 80!	292
Григорій Гончарук на свій ювілей дарував друзям книги	294
<i>Реєнт О. П.</i> Вітаємо доктора історичних наук, професора Григорія Гончарука із 80-річчям!	295
<i>Ніточко І.</i> Григорію Івановичу Гончаруку до 80-річчя . . .	296
Найавторитетніший дослідник НРУ	297
<i>Реєнт О. П.</i> До 80-річчя доктора історичних наук, професора Г. І. Гончарука	298
Ухвала Політичної Ради Народного Руху України	304
Заключення	305

ВСТУПНЕ СЛОВО

Цей видавничий жанр започатковано на кафедрі історії та етнографії України Одеського національного політехнічного університету у 2012 році виданням книги Г. І. Гончарука і тих, хто про нього «Газетні розум та емоції». Вона включала 170 публікацій, з яких 26 під прізвиськом головного персонажа і, як пізніше з'ясувалося, ще низка його статей під псевдонімом. Видання підготували аспіранти до його 75-річного ювілею.

Дане видання теж укладали учні Григорія Івановича, кандидати наук, доценти, у зв'язку з його 80-річчям. Воно містить 76 публікацій 34 авторів. Ювіляру належать 14 статей.

Значна різниця у кількості публікацій між першим і другим виданням пояснюється неоднаковістю періодів, в яких статті були надруковані. Якщо перша книга охоплює матеріали з 1974 року по 2012 рік, то друга, відповідно, з 2012 по 2017 рік. Відмінність у виданнях заключається також у джерелах публікацій. Якщо перша книга містила тільки газетні матеріали, то друга, — крім газетних, ще журнальні і статті з наукових збірників, які, на думку упорядників, актуалізували саму книгу.

Ще на одну відмінність слід звернути увагу. Значна частина статей першої книги емоційна, надто емоційна. Друга майже вся раціональна. Та професори Ілля Єримичой і Семен Цвілюк у статті «Тридцять п'ять плюс п'ять», опублікованій у «Вечерней Одессе» 8 серпня 2017 року, завершили свій матеріал таким абзацем: «Правда, Григорию Гончаруку не удалось избежать осложнений: за объективное описание дерибана одного из общежитий был подготовлен проект ликвидации кафедры истории и этнографии Украины, а самому автору «светило» увольнение. Однако мудрый ученый совет университета тайным голосованием со значительным перевесом голосов избрал Г. И. Гончарука заведующим кафедрой снова. Иными словами, после 35 лет

заведования кафедрой совет продлил срок руководства коллективом еще на 5 лет».

Автори статті не могли і не ставили за мету передати надзвичайно емоційну, штучно підігріту атмосферу у всьому університеті, не кажучи вже про колектив самої кафедри. Майже півроку йшли кулуарні обговорення названого проекту, породжуючи здогадки про причини й можливі наслідки. На захист професора стали всі члени кафедри, всі члени вченої ради гуманітарного факультету і названа вчена рада університету. Не важко уявити, що Григорій Іванович, який вже написав чотири книги мемуарів, при нагоді надасть свою оцінку згаданих авантюри і назве прізвища недругів кафедри історії та етнографії України, зрозуміло, і всієї України.

До речі, професори Ілля Єримичой і Семен Цвілюк, що багато років знали і працювали з нашим персонажем, за останні роки опублікували у «Вечерней Одессе» низку статей, присвячених Григорію Івановичу. Серед них «Этот загадочный Гончарук», «Критические углы атаки Григория Гончарука», «Григорий Гончарук отвечает на второй вопрос», «Григорий Гончарук не ответил на третий вопрос». Авторі спробували поринути у таємниці минулого нашого професора і провокувати його повніше розповідати про давно минулі роки. У значній мірі їм це вдалось. Але остаточні відповіді вони, мабуть, отримують у наступних випусках «Мемуарів професора».

Читачу, очевидно, буде цікаво прочитати вітання Валерія Смолія, академіка, директора Інституту історії НАН України, учасника Першої Всеукраїнської наукової конференції «Кочубіїв — Хаджибей — Одеса», яку започаткував Григорій Гончарук, публікації члена-кореспондента АН України, заступника директора Інституту історії України АН України Олександра Реєнта, статті багатьох докторів наук, професорів, кандидатів наук, доцентів, відомих журналістів, поетів, що присвятили свої праці головному персонажу цієї книги.

*Лілія ІВАНІЧЕНКО,
кандидат історичних наук,
аспірантка професора
Григорія Гончарука*

ГРИГОРИУ ИВАНОВИЧУ ГОНЧАРУКУ ПОСВЯЩАЕТСЯ

Есть Земля!
Есть далекие страны,
Океаны, моря...
Взором их не объять!
Но не тянет Вас к ним,
Наш Григорий Иваныч,
Манит к-а-ф-е-д-р-а Вас
Пятьдесят лет уж подряд.

Здесь бывало всего:
И падений, и взлетов,
Огорчений и радостей
Творческих мук...
Но не зря же то племя,
Что зовем мы — пилоты, —
Напитало Вас силой,
Счастьем встреч и разлук.

Много всяких историй
Существует на свете,
Но для Вас нет прекрасней
И дороже одной —
Разъединственной, милой
На всем белом свете,
Чем история неньки — Украины
родной.

Мы хотим, чтобы Вы
Молодецкой походкой
На свидания с кафедрой
Шли до ста лет.
И не только с усами,
А еще и с бородкой,
Панэ доктор, профессор,
Поклон низкий Вам наш
И вдобавок привет!

Виктор МАМОНТОВ

У ЖОДНОЇ ПАРТІЇ НЕМА ТАКОЇ ІСТОРІЇ

Сьогодні, 26 травня, відбудеться VIII Всеукраїнська наукова конференція «Народний рух України: місце в історії та політиці». Це свідчить про стабільний науковий і політичний інтерес до історії та діяльності НРУ.

Справді, роль Руху в долі нашої Батьківщини важко переоцінити. Дослідники відзначають, що своєю незалежністю Україна насамперед зобов'язана НРУ. Й цього разу можемо констатувати: надіслані на конференцію тези свідчать про наявність сформованого стійкого кола дослідників рухівської тематики. Саме історія та діяльність Руху є однією з наукових дослідницьких тем кафедри історії та етнографії України Одеського національного політехнічного університету (на кафедрі написана перша історія Народного руху України та захищено шість кандидатських дисертацій з цієї проблематики).

Нагадаємо, такі конференції-форуми відбувалися у 1994, 1996, 1998, 2000, 2001, 2005, 2009 роках. Усі вони проходили в Одесі, точніше — в Одеському національному політехнічному університеті. Ініціатором їх проведення є заслужений працівник освіти України, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії та етнографії України ОНПУ Григорій Іванович Гончарук. Поштовхом до скликання першої Всеукраїнської наукової конференції, яка відбулася 14—16 вересня 1994 року, стало те, що із зростанням авторитету Руху посилювався потік інформації, який дискредитував його минуле і сучасне. У тих умовах історики і політологи вважали своїм обов'язком об'єктивно, правдиво висвітлити цілі, етапи розвитку, зміст діяльності Руху з часу його заснування. Тоді на адресу оргкомітету свої заявки і тези надіслали 76 авторів. Уперше за роки незалежності на наукову конференцію з питань вітчизняної історії в Одесу всі матеріали надійшли українською мовою. Змістовну доповідь тоді зробив лідер НРУ В'ячеслав Чорновіл. Цікавими були виступи Леся Танюка, Дмитра Павличка, Володимира Черняка та інших.

З кожною конференцією спостерігалось стійке збільшення кількості авторів, яких цікавить минуле і сучасне Руху. От і до оргкомітету нинішнього наукового зібрання надійшло вже більше сотні заявок на виступи і тез доповідей.

Розкол у лавах НРУ, що стався у 1999 році, на роботу конференцій вплинув, як не дивно, позитивно. Якщо на форуми 1996 та 1998 років керівництво НРУ демонстративно ігнорувало запрошення і навіть пророкувало невдачу таких зібрань, то перед проведенням IV Всеукраїнської конференції (14–15 вересня 2000-го) тодішній голова Руху Геннадій Удовенко закликав крайових лідерів позитивно відгукнутися на пропозицію взяти у ній участь. Уже наступного року на V Всеукраїнську наукову конференцію (24–25 грудня) зібралось близько 110 авторів. Важливою подією при проведенні VI наукової конференції (16–17 вересня 2005-го) було те, що вона проходила якраз у 16-ту річницю з дня заснування Народного руху України. У своєму вітальному слові голова НРУ Борис Тарасюк зазначив, що партія Народний рух України ніколи не була «партією влади» і продовжуватиме стояти на варті національних інтересів нашої держави. І проведення конференції «Народний рух України: місце в історії та політиці» — гідна відповідь тим, хто поспішає списати Рух з політичного рахунку.

Сьогоднішня вже VIII Всеукраїнська наукова конференція має не менш важливу мету. Вона припадає на знаменну для нашої держави дату — 20-річчя незалежності України. Тому велика кількість тез присвячена досягненням НРУ за роки незалежності. Про масштабність цього наукового форуму свідчать 104 заявки на участь у ньому. У конференції бере участь велика кількість членів центрального проводу НРУ, громадсько-політичні діячі, депутати Верховної Ради України та науковці з багатьох виз з 20 міст сходу та заходу, півдня і півночі України. На пленарному засіданні заплановані виступи Геннадія Оборського — ректора ОНПУ, доктора технічних наук, професора, заслуженого працівника освіти України; Бориса Тарасюка — голови Народного руху України, голови Комітету з питань європейської інтеграції Верховної Ради, співпрезидента парламентської асамблеї EURONEST, почесного доктора Львівського національного університету імені Івана Франка; Івана Драча — першого голови НРУ, поета, класика сучасної української літератури, члена Громадської ради при Президентові України, Героя України; Руслана Боделана — голови Одеської міської ради у 1998–2005 роках; В'ячеслава Ковалюка — народного депутата України, заступника голови НРУ, заслуженого

юриста України; Володимира Максимовича, голови Асоціації сприяння муніципальним реформам.

Є усі підстави сподіватися, що восьма конференція стане вагомим внеском у подальше дослідження історії та діяльності Народного руху України, а також стверджуватиме те, що жодна політична сила незалежної України не має такої змістовної історії, як НРУ. І найяскравіше досягнення Руху — незалежність України.

*Лілія ІВАНІЧЕНКО,
аспірантка кафедри історії
та етнографії України ОНПУ
Чорноморські новини. — 2011. —
26 травня. — № 43 (21213)*

ВОСЬМА ВСЕУКРАЇНСЬКА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ

25–26 травня 2011 року на базі Одеського національного політехнічного університету за сприяння Народного руху України відбудеться восьма Всеукраїнська наукова конференція «Народний рух України: місце в історії та політиці», присвячена 20-річчю незалежності України.

Реєстрація учасників розпочнеться 25 травня в кімнаті 511 корпусу № 9 Інституту радіотехнічних систем та продовжиться 26 травня о 9-й годині ранку у фойє Палацу культури студентів (проспект Шевченка, 1). О 10 годині тут у конференц-залі розпочнеться пленарне засідання.

Очолює оргкомітет конференції завідувач кафедри історії та етнографії України Одеського національного політехнічного університету, доктор історичних наук, професор, заслужений працівник освіти України, багатолітній дослідник діяльності Руху Григорій Гончарук.

Вступне слово виголосить ректор Одеського національного політехнічного університету, доктор технічних наук, професор, заслужений працівник освіти України Г. Оборський.

Голова Народного руху України, голова парламентського Комітету з питань європейської інтеграції, співпрезидент ПА EURONEST, почесний доктор Львівського національного уні-

верситету Борис Тарасюк планує виступити з доповіддю: «Визначення зовнішньополітичних пріоритетів незалежної України в поглядах В'ячеслава Чорновола та програмі НРУ». «Я мріяв вийти з Руху на зупинці «Незалежність України» — така назва промови першого голови НРУ, поета, Героя України Івана Драча. Участь Руху в парламентських виборах України має намір висвітлити народний депутат України, заступник голови НРУ, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України В'ячеслав Коваль. Цікаві теми на розгляд конференції пропонують кандидат історичних наук, доцент Київського національного університету будівництва й архітектури Василь Деревінський, кандидат психологічних наук, доцент Рівненського державного гуманітарного університету В. Павелків, кандидат історичних наук, доцент Дніпродзержинського державного технічного університету К. Познанська та інші.

Усього заплановано заслухати на пленарних і секційних засіданнях 90 виступів і повідомлень. Отже конференція має бути цікавою.

Час Руху. — 2011. — Травень. — № 10 (163)

НА ОСНОВІ РОЗСЕКРЕЧЕНИХ АРХІВІВ

Презентація книжки під назвою «Украина: предрассветные сражения» відбулася в Одеському національному політехнічному університеті. Її автори — доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії та етнографії України, заслужений працівник освіти Григорій Гончарук, доцент Олександр Нагайцев, який, на жаль, не дожив до цієї події, і кандидат історичних наук, доцент кафедри політології Олена Шановська.

Це вже п'ята книжка вчених ОНПУ, яка завершує серію, що присвячена боротьбі найкращих представників українського народу за незалежність своєї Батьківщини. У її основі лежать розсекречені архівні документи КПРС, КП України та КДБ за 1975–1991 роки.

— Ми поставили перед собою завдання показати цей опір у достовірних документах високої таємності, — сказав на презентації професор Григорій Гончарук. — Це закриті доповідні записки, повідомлення районних та обласних комітетів КПРС,

управління КДБ на адресу Першого секретаря ЦК КП України Щербицького, який пересилав їх до Москви. Тому шукати в нашій книжці якісь перебільшення або умовчання зайве.

За словами Олени Шановської, книжка «Украина: пред-
рассветные сражения» спрямована на «збереження історичної пам'яті, яка є основою формування національної свідомості». Тому значне місце в ній посідають саме архівні матеріали, розсекречені зовсім нещодавно, у грудні 2009 року. Читач знайде в книжці імена українських дисидентів, чия діяльність мало відома широким верствам населення. Автори висвітили і антирадянську діяльність українських націоналістичних організацій за кордоном, зокрема, у Канаді.

Високу оцінку монографії дали не лише колеги-історики, але й голова Одеської обласної організації Національної спілки письменників України Геннадій Щіпківський, правозахисник Павло Отченашенко.

Павло Іванович підкреслив, зокрема, що в книжці переконливо показано: такі колоси, як СРСР та КППС, впали не під ударами ворожих військ, а в результаті національно-визвольного руху, внутрішньої боротьби проти них армії інакомислячих та правозахисників усіх республік.

У той же час, на його погляд, у книжці недостатньо показаний дисидентський рух в Одесі. А деякі з його помітних представників, як, наприклад, Ганна Михайленко, навіть не названі.

На цей докір відповів професор Григорій Гончарук, заявивши, що з цієї теми на кафедрі історії та етнографії України університету вже готується окрема дисертація, у якій досліджуються актуальні питання національно-визвольного руху в Одесі.

Промовці на презентації також висловили жаль, що монографія видана малим тиражем, усього 300 примірників. І, найімовірніше, не дійде до широкого кола читачів. Однак, за словами авторів, з нею можна буде познайомитися в електронному вигляді на сайті Національної наукової бібліотеки імені Вернадського. Як, втім, і з іншими виданнями цієї серії, що вийшли з друку раніше.

Анатолій МИХАЙЛЕНКО
Одеські вісті. — 2011. —
17 грудня. — № 141 (4268)

ПОМСТА СОВЕТСЬКОЇ ВЛАДИ УКРАЇНСЬКИМ ПОВСТАНЦЯМ У 1950–1956 РОКАХ

Класичне поняття політичної революції, що має головний показник — швидке захоплення влади, на нашу думку, не є абсолютним. Людство з часів Великої французької революції (1789—1792 рр.) зазнало складних і заплутаних економічних, політичних, соціальних, культурних й демографічних змін, які не можуть не впливати на саме поняття революції.

Своїх критеріїв потребує також українська революція. Не заперечуючи тих численних назв, що зустрічаються в історіографії України новітньої доби, на наш погляд, доцільно ввести категорію українська революція, яка б мала основну мету не тільки захоплення влади, а захоплення влади українцями з метою розбудови української України. Це не означає підтримки лозунгу «Україна для українців», а означає «воля народу, диктат влади» з метою розбудови демократичної європейської держави. Шляхи теж різні: радикальні, еволюційні та комбіновані залежно від об'єктивних, суб'єктивних та змішаних факторів.

Підходячи з такою міркою до революції на українській землі, можна сказати, що початок справжньої української революції пов'язаний з Організацією українських націоналістів та Українською повстанською армією, які під ударами влади формально зникли, але їхні бійці, прибічники та симпатиками, продовжували справу української, якщо хочете, чисто української революції. За цей час було все: і успіхи, і видимість перемоги тощо, але мета не досягнута. Перефразовуючи слова відомої російської пісні, скажемо: є у революції початок, нема у революції кінця. Можливо, вибори до парламенту восени 2012 року наблизять, а точніше, засвітять шлях до мети української революції.

Хай це питання залишається предметом дискусії. А у запропонованому повідомленні зупинимося на невід'ємній складовій незавершеної революції — розправі влади з революціонерами, у нашому контексті — з повстанцями, їх родинами, прихильниками та симпатиками. У розправі є початок (тоді, у 1944 році), але ще не видно кінця. Тут працює формула: причини революції збереглися, невдоволеність, зледеніння людей залишилися, активність мас не вщухає, мета революції не досягнута, загроза розправи з революціонерами існує.

Темі помсти революціонерам та їх прихильникам приділялось чимало уваги дослідників. Наприклад, В. Сергійчуком [1], Г. Гончаруком, О. Нагайцевим [2] та іншими. Але введені у процесі дослідження розсекречені нещодавно архівні документи радянської влади свідчать про те, що проблема дослідження не ліквідована і вченим доведеться прикласти значні зусилля для її висвітлення. Головною особливістю радянської помсти революціонерам є її безмежний й горячково-розгалуджений характер. Історія Європи не знала більш дикої, ненажерливої гільйотини, ніж радянська, що була занесена над всім українським народом. Завдання запропонованого повідомлення навести узагальнюючі показники, що свідчать про стабільність нищення українського народу радянською владою у названі роки. Тактика, форми, методи влади змінювалися залежно від зміни обставин, зміни тактики боротьби повстанців. Візьмем для прикладу директивні документи ЦК КП(б)У за 1951 рік. Їх було 12. Це лише на одиницю менше попереднього року. Про що вони? Вісім документів приписують, як швидко та краще ліквідувати повстанський рух, і чотири — як демонструвати видимість законності. З цією метою проводити відкриті судові процеси, не допускати байдужості та краще проводити операції по ліквідації повстанців. Для здійснення задуманого направлялять конкретні виконавці у західні райони України [4, с. 636–637]. За перше півріччя 1951 року у західних областях (Український округ) було вбито 530 і захоплено в полон 146 повстанців. Втрати урядових військ: 17 вбитих і 31 поранених військовослужбовців. За півроку військами шість операцій було провалено, допущено 19 випадків відступу, сховалися 56 повстанців [5, арк. 51]. За весь 1951 рік трапилися 95 випадків «ухода бандитов» [6, арк. 51 —52].

Органами МГБ у західних областях за допомогою партійних організацій з 1 серпня 1951 року по квітень 1952 року убили 635 повстанців, захоплено живими 252, виведено з «повинної» 62 особи. У числі ліквідованих 172 керівники і члени оунівських проводів, 113 керівників повстанських груп, 14 керівників оунівських організацій, члени яких проживали легально, а також ліквідовано 67 оунівських проводів [4, с. 455]. Документи російського архіву свідчать про те, що повстанці відходили до глибокого підпілля, зберігаючи кадри, а також хо-

вали зброю. Самими стійкими у боротьбі з владними військами були повстанці Станіславщини. Тут нараховувалось 11 районів з кількістю учасників від 10 до 20, найбільше в Косівському районі [7, арк. 291–295].

На 19 червня 1952 року з 192 районів з шести західних областей «очищеними» вважались 78, а «пораженими» — 114, на території яких ще діяли 127 повстанських груп, у складі яких перебували 537 досвідчених і стійких повстанців [8, арк. 366].

У 1953 році військовий опір повстанського руху став повільнішим. Влада зробила ставку на агентурну роботу каральних загонів як основного і головного напрямку, хоч і продовжувались військові операції. Їх було 370, а кількість радянський військ сто тисяч вояків.

Людські втрати за 1953 рік: вбито повстанців — 98 осіб, захоплено живими — 3. Втрати військ: вбитими — 7, пораненими — 7 бійців.

У 1954—1955 роках паралельно з розгалуженою мережею боротьби з повстанцями посилюється система репресій, розправи з рідними, симпатиками українських вояків. Зокрема, про це свідчать документи військ внутрішньої охорони МВС УРСР, які здійснювали конвоювання уже захоплених, засуджених та тих вояків, котрих виселяли. За перший квартал 1954 року було відправлено 42 ешелони, в яких було відконвойовано 14470 чоловік, проти 37 ешелонів з 13597 засудженими у четвертому кварталі 1953 року. За липень–вересень 1954 року 14 команд охорони відконвоювали 47 ешелонів з 14 785 засудженими проти 46 потягів з 1612 особами у другому кварталі [9, арк. 49]. Вони також обслуговували 63 судових заклади, виїзних судових сесій і 1946 обмінних пунктів. Тут було відконвойовано: в судах — 3803 чоловіка, на виїзних сесіях — 520, на обмінних пунктах — 68 442 з однією спробою до втечі і втечею у Києві та Луцьку (9, с. 58]. Всього за півріччя 1954 року було відконвойовано 84 ешелони з засудженими.

Одні ешелони з Західної України з повстанцями відправлялись до Сибіру, Магадана, в тундру, а назустріч рухалися потяги з тими, хто повертався з міст ув'язнення за амністією та завершенням термінів ув'язнення. Чимало з них переконались, що військове протистояння з владою себе вичерпало і

настав час змінювати форми протистояння. У довідці про роботу з особами, які повернулись з ув'язнення, 1 лютого 1956 року до відділу пропаганди ЦК Компартії України, зокрема, говориться: повернулися до Дрогобицької області 5181 чоловік, працевлаштовані 557, Львівської — 8182, працюють 91, Станіславської — 6612, працюють 1605, Тернопільської — 13 581, працевлаштовані 463 людини [10, арк. 25].

Що то були за люди, дізнаємося з даних, наприклад, по Рівненській області. За станом на 10 жовтня 1956 року в область повернулось 6348 чоловік. З них: колишніх бандитів — 1088, учасників ОУН — 863, банд- посібників — 4451 чоловік [10, 25].

Повертаючись до рідного краю, колишні вояки, потім ув'язнені зустріли ті самі проблеми, що були до війни. Влада була стурбована активністю тих повстанців, що з'явилися знову у Західній Україні, та посилювала репресивну систему. Завдання повстанського руху, хочеться сказати, української революції не вирішені, хоч досвід боротьби за це суспільство має неабиякий. Цей досвід у наступні роки урізноманітнювався та у поєднанні з проявленими повстанцями самовідданістю і мужністю став безцінною спадщиною українців. Він ефективно використовувався у наступні роки [II], про що буде повідомлено на даній конференції, і нині є прикладом у боротьбі за українську Україну.

Джерела та література

1. В. Сергійчук. Десять буремних літ. — К: Дніпро, 1988. — 870 с.
2. Гончарук Г. И., Нагайцев А. Е. Украинские повстанцы в советской литературе 1944–1953 годов. — Одесса: Астропринт, 2004. — 341 с.
3. Гончарук Г. И., Нагайцев А. Е. Расправа: Украинское повстанчество в советских документах 1954— 1964 годов. — Одесса: Астропринт, 2006. — 392 с.
4. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: директивні документи ЦК Компартії України 1943–1959. — Київ; Торонто: Літопис УПА. — 637 с.
5. Российский военный государственный архив, ф. 38650, оп. 1, с. 462.
6. Там само.
7. Там само, ф. 38650, оп. 1, с. 484.
8. Там само, ф. 38650, оп. 1, с. 52.
9. Там само, ф. 37651, оп. 1, с. 54.
10. Центральний державний архів громадських організацій України, ф. 1, оп. 24, с. 43071.

11. Гончарук Г. И., Нагайцев А. Е. Неравная борьба продолжалась. Этнический потенциал движения за независимую Украину по отечественным документам 1965—1974 годов. — Одесса: Астропринт, 2009. — Ч. 3. — 312 с.; Гончарук Г. И., Нагайцев А. Е., Шановская Е. А. Украина: предрассветные сражения. Сопrotивление власти в советских документах 1975—1991 годов. — Одесса: Астропринт, 2011. — 320 с.

*Г. І. Гончарук,
доктор історичних наук, професор Одеського
національного політехнічного університету.
Національна революція: загальноєвропейська
традиція та український контекст:
матеріали всеукраїнської наукової
конференції з міжнародною участю
(Івано-Франківськ, 2–3 березня 2012 р). —
Івано-Франківськ: Лілея НВ. — С. 112–115.*

ЗРОЗУМІТИ Й ОПИСАТИ ЧАС **Ювілей історика сучасності**

У розташування кафедри історії та етнографії України Одеського національного політехнічного університету на п'ятому поверсі потрібно підніматися пішки — ліфт у п'ятиповерхових будівлях не передбачався, і це єдине, що залишилося тут від радянської системи. Наступного року кафедрі виповниться 20.

Про ювіляра — доктора історичних наук, професора, завідувача кафедри історії та етнографії України ОНПУ, заслуженого працівника освіти України Григорія Івановича Гончарука можна говорити й говорити. І не тому, що так заведено, а тому, що серед науковців-істориків Одеси ця постать є дуже неординарною в усіх відношеннях, а його наукова діяльність, безперечно, може стати темою солідної монографії. І така книжка, без сумніву, таки стане на полицю — поряд з багатьма його власними книжками.

Того дня, коли за попередньою домовленістю ми зустрілися у скромному робочому кабінеті вченого, сюди саме привезли з друкарні видавництва «Астропринт» щойно видані книжки — одразу три назви, й на кожній — прізвище: Гончарук. Нетерпляче розпаковані примірники виповнювали невеличку кімнату лоскочучим душу запахом друкарської фарби — найприємніші

хвилини для того, хто, нарешті, бачить свою щоденну та наполегливу працю — плід нелегких пошуків, роздумів, сумнівів, відкриттів — втіленою у таке чудо, як книжка. Незалежно від того, скільки вже їх на рахунку автора. А порахувати книжки Григорія Гончарука непросто — полиці вгинаються. У них — політична історія нашої сучасності, написана крізь призму непростих і незрідка заплутаних не лише одеських, а й українських реалій. А проте на всі намагання поговорити на цю тему автор ухильно відсилає до самих книжок або ж говорить про колектив кафедри — про наукові пошуки молодих вчених та їхні здобутки — статті і дисертації, участь у наукових конференціях тощо. Це те, чим він найбільше пишається у своєму науковому житті. Тому що Григорій Гончарук — це, властиво, і є кафедра історії та етнографії, а кафедра історії та етнографії — це, без сумніву, Григорій Гончарук. Є причина для гордості і в житті особистому, родинному, але про це — трохи згодом.

Наступного року цей колектив одностудців, людей, котрі прийшли сюди за покликом душі і серця, святкуватиме двадцятиріччя свого наукового підрозділу.

«Кафедра історії та етнографії України виникла в результаті еволюції назви і науково-навчального профілю. На науковій і навчальній основі кафедри історії КІПРС у 1988 році була створена кафедра історії та політології, у 1991 році вона перетворюється у кафедру історії та соціології. Після відбрунькування від неї кафедр політології та соціології у 1993 році кафедра отримала стійкішу назву і профіль — історії та етнографії України. Слід відзначити, що колектив кафедри при підтримці керівництва політехнічного інституту першим в Одесі відійшов від викладання історії КІПРС». («Інтелігенція і влада», громадсько-політичний науковий збірник. Випуск 25. 2012, серія «Історія»). Тож коли доводиться чути, що хтось десь, а чи й цілий колектив, на другий день після проголошення Незалежності став її відданим пропагандистом та оборонцем, не віриться. То все-таки був більш чи менш тривалий процес, у кожного він, звісно, відбувався по-своєму, а коли людина вже приходила до остаточного вибору, то це вже було твердо й осмислено. Тим більше — людина, котра бачила Афганістан: не з автоматом в руках, а в статусі радника ректора Кабульського університету, вченого, котрий мав системні, наукові знання про радянщину, знав про неї з першоджерел.

Нинішній керівник очолив кафедру у 1982-му, ставши через три роки професором. Згодом почали викладати дисципліну «Політична історія ХХ століття», й це, безперечно, позитивно вплинуло на дослідницький профіль колективу — не без ненав'язливого впливу завідувача кафедри. Та позаяк Григорій Іванович скромно уникає розмов про свою персону і відсилає до книжок, то — вже даруйте, шановний читачу, — повернемося до щойно згаданої книжки.

«З відкриттям аспірантури на кафедрі історії та етнографії України в 1995 році значно активізувалася наукова робота кафедри. Змістом пошуків науковців переважно стає діяльність національно-демократичних організацій чи партій. Декілька аспірантів обрали рухівську тематику: багатогранну роботу Народного руху України (спочатку — громадсько-політичної організації, а з 1994 року — політичної партії). Керівникові аспірантів діяльність НРУ теж стала до вподоби. У 1997 році ним опублікована монографія «Народний рух України. Історія».

— Отже, Григорію Івановичу, як ви прийшли до цієї теми?

— Йшов довго, а обрав її швидко. Якщо фігурально висловлюватись, то з радянських часів — через Афганістан. Саме там, вже маючи досвід радянських різних тисків на вчених, у тому числі й на тих, котрі досліджували історію КПСР. Були жорсткі цензурні обмеження — я це відчув на власній, як мовиться, шкурі, коли працював над кандидатською дисертацією. Не міг у ній сказати навіть очевидну правду. Був і віковий ценз так званий — мене 10 років не допускали до захисту докторської. А вже те, що побачив в Афганістані, не залишило тоді ані найменшого сумніву: ця система доживає свої останні часи.

— Якщо можна, то назвіть бодай один приклад такого прозріння саме там.

— На все життя врзалося у пам'ять... Наш колектив радянських спеціалістів шефствував над військовим шпиталем. Якось побачив там цілковито скаліченого бійця, без рук і ніг, без очей, це страшно навіть згадувати, він лежав у коридорі. Чому? А це ж була чиясь дитина!.. Одразу по тому потрапив на зустріч з тодішнім міністром закордонних справ Шеварднадзе. Він говорив щось про добрі справи, які, мовляв, СРСР робить в Афганістані, то повірите: я був під таким емоційним тиском, що мені просто хотілося примусити його замовкнути. Що він

каже?.. Я бачив цього нещасного. Бачив, як вони тих бідних афганців... Ота допомога, що йшла в Афганістан... багато з тих, котрі зараз мільйонери, ще тоді наживалися.

Кабульський університет, найбільший в Центральній Азії, збудований західними країнами: кожна споруджувала один факультет. СРСР будував політехнічний. То там навіть не було нормальної друкарської машинки. Я знайшов спільну мову з афганцями, були прекрасні стосунки. А мене після всього вирішили не брати на останній авіарейс додому, покинули одного в містечку. Допомогла афганська розвідка. Я вже тоді думав про те, що обов'язково щось напишу. І вивіз пристойний архів. Монографія «Афганістан, прости» написана у 1990 році — ще до ГКЧП, хоч це була антиімперська книжка.

— Розумію, що спогади двадцятирічної давнини усе ще живуть у вашій не лише пам'яті, а й у душі і що не все, мабуть, увійшло у книжку. Людина, у свідомості якої нема місця для ідеологічних міфів, здатна тверезо оцінювати не надто давнє минуле. Тим більше, коли це історик, який аналізує факти, зіставляє, робить наукові висновки... Та все-таки повернемося до теми НРУ. Вочевидь, вона виходила з загальної тематики вашої кафедри.

— Звичайно. Але наголошую: найбільший поштовх дав Афганістан. Я вже не кажу про те, що мої батьки розказували про репресії 1930-х, про Голодомор, який ми лише потім, по багатьох роках, назвали цим страшним словом, а скільки ще є таких, котрі не вірять. До слова, я колись писав у «Чорноморських новинах», як мої батьки зерно ховали... Коли виник Рух, коли він формувався, я ретельно вивчав усі матеріали. Забігаючи наперед, можу сказати, що ні в кого нема таких документів, у тому числі й у самому Русі. Збираюся віддати все це до обласного архіву.

— Ваші аспіранти, працівники кафедри, вочевидь, уповні користуються цим вашим архівом.

— Певна річ... Вони пишуть про Рух, успішно захищаються. Так-от, збираючи ті документи, я знав, що колись напишу книгу. І такий час настав.

— А як самі рухівці оцінюють вашу книгу?

— Були різні перипетії... Я нікому нічого не казав про те, що пишу. А коли привіз рукопис до Києва, там переглянули і сказали, що беруть до видання, було укладено договір. А зго-

дом з'ясувалося, що хтось на основі моєї пише іншу книгу. Були суди. Остаточне рішення: авторові рукопис повернути, сплатити 50 % гонорару. Я на ті гроші у 1997 році й видав монографію «Народний рух України. Історія».

Розкриємо знову збірник 25-й за 2012 рік, сторінка 53, цитата: «Про цю книгу Олександр Бойко писав: «На нашу думку, найбільш вдало... вдалося висвітлити місце і роль НРУ у політичному житті республіки Г. Гончаруку, який, використавши архіви рухівських структур, зумів дати доволі об'єктивну картину історії формування НРУ та критично оцінити його лідерів. Ця робота відрізняється органічним поєднанням науковості та публіцистики».

— Як ви сьогодні оцінюєте Рух, вірніше, те, що з ним сталося?

— Для цього були і об'єктивні, і суб'єктивні причини. При формуванні Руху там дуже багато було протестних людей, які не хотіли радянської влади. Але це не означає, що всі вони були патріотами України. Їм треба було цей стан пройти разом з Рухом, і вони його пройшли, домоглися Незалежності, а потім, як почала формуватися багатопартійна система, чимало з них стали на чолі партій. А суб'єктивна причина полягає у самому Чорноволові, коли він витіснив з Руху Драча, Гориня... Зі своїми опозиціонерами він боровся жорстко.

— А ви вірите, що він справді загинув через ДТП?

— Моя така думка: Чорновіл реально був претендентом на посаду Президента. Був головною небезпекою. То яку ще треба шукати причину? А все інше — то вже питання техніки. Підкреслюю: це моя особиста думка.

— Григорію Івановичу, ви сказали на початку розмови, що про УПА, вірніше, про ваші книжки на цю тематику, написати можна будь-коли. Та все ж напередодні 75-річчя створення Української повстанської армії, властиво, за два з половиною місяці, ми ніяк не обійдемо це питання. А воно ідентичне до «рухівського»: як ви прийшли до усвідомлення необхідності оприлюднити документи стосовно УПА? Сьогодні багато хто бере на себе сміливість говорити про УПА з позицій радянської ідеології, ба навіть більше: свідомо втовкмачувати людям у голови небиліці як про самий визвольний рух, так і про його лідерів. При цьому не маючи в руках жодного документа...

— Гадаю, що дві ці теми — Рух та УПА — в даному випадку тісно переплетені між собою. А підштовхнула мене, я б сказав, програма НРУ, власне, передмова до неї, дуже коротка, вона влучно була по минулому. Я ще з часів радянщини схильний до документальної правди. Мені чи то пощастило, чи спрацювала якась закономірність — вийти на тему документів про УПА. Треба віддати належне покійному Олександрові Юхимовичу Нагайцеву, від нього все почалося. Сказав, що хоче щось написати. Чому? Я, каже, служив у внутрішніх військах, забезпечував конвоювання і багато що знаю. До того ж був татарського походження, з кримських. І його можна було зрозуміти: те, як повелися з його народом, і те, що він сам бачив, у чому брав участь, заговорило в ньому, коли вже можна було про це говорити. Як офіцер внутрішніх військ, він мав доступ до архівних документів. Я йому кажу: будемо працювати разом, їдь у Подольськ, де всі архіви військові СРСР, потрібні гроші — я з тобою поділюся. Поки ще не перекрили доступ до архівів. Отже, він дає мені матеріали. Я пишу, що можу, і він пише — що може. Так і почали видавати.

— Ці книжки читаються з неослабним інтересом, часом описуване захоплює. Але довго не можна читати ті документи, бо все те починаєш уявляти собі вживу...

— А тому, що воно ж не видумане. У нас там скупі коментарі, ми даємо можливість читачеві помислити: ось вам документ — думайте самі. Ви ж подивіться, як радянська влада з ними поводитись. Для неї це був не визвольний рух, а — бандити. Відповідно й судили. А присуджували найвищі терміни. Мені здається, що неможливо до кінця дослідити цю тему. Треба встигнути бодай що-небудь ще додати до вже сказаного. Найголовніше — про людей. УПА, за нашими підрахунками, чисельно була не меншою, ніж нині українська армія. Коли мене студенти про щось питають на цю тему, то я кажу: УПА від держави нічого не отримувала, як отримували радянські партизани, бо української держави тоді не існувало, і від Заходу теж не було ніякої допомоги. Їх забезпечував народ, люди ділилися останнім. Як же ж не назвати її народною армією?

— Дуже хотілося б, щоби вашими книжками, у яких наводяться лише документи і де обмаль коментарів, завжди корис-

тувалися ті «правдолюбці», котрі відверто брешуть у своїх ЗМІ, вигадуючи нісенітниці про УПА.

— Певен, що прийде час, і кожен вояк УПА буде знайдений і відзначений. Я про це сказав на конференції в Івано-Франківську, яка проходила у березні. Конференція рекомендувала наші книжки на Державну премію України.

— Григорію Івановичу, здається, можемо говорити про династію істориків Гончаруків. Один ваш син — професор кафедри історії України в Одеському національному університеті ім. І. І. Мечникова, другий теж, здається, займається дослідженнями у цій царині...

— Не в цій, трохи в іншій. Я мріяв би, щоб була династія. Але Анатолій обрав собі інший напрямок, він зараз очолює кафедру менеджменту і фінансів в Академії харчових технологій.

— А як ваш син Тарас прийшов в історичну науку? Чи не завдяки вашому впливу?

— Хочу пригадати тут один випадок. Він тоді ще й до школи не ходив. Приїхала моя мама, на столі була розкладена дисертація, а то було, сказати б, святе місце. Мама почала там щось прибирати, зачепила, і все пішло на підлогу. Тарасик влаштував такий скандал!.. «Що ви зробили, ви знаєте, що таке дисертація?» Вже тоді розумів, що це щось дуже значуще. А взагалі відповідь на своє запитання знайдете в одній зі щойно принесених книжок.

«Важко сказати, яка подія чи низка подій відкрили у його свідомості, душі, серці, розбудили тяжіння до минулого свого народу. Це міг бути його дідусь, який незадовго до смерті розповів про свій останній бій на польській землі у 1944 році. Тарасик старанно записав його розповідь на магнітофонну плівку і зберігає слова дідуся й понині. То страшна розповідь про безвідповідальність, злочинне ставлення вищого керівництва, яке кинуло три роти радянських бійців під фашистські танки й умертвило майже весь полк, це тоді, коли, здавалося, війна йде до свого кінця. Можливо, його власне ім'я ставило його ближче до долі і творчості Тараса Григоровича Шевченка, чи до безкомпромісного патріота України Тараса Бульби. Можливо, його нині покійний керівник кандидатської дисертації Віктор Петрович Ващенко викликав у автора любов до українських козаків, як унікального історичного явища, до козацької еко-

номіки. Можливо, патріотична атмосфера на кафедрі історії України Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова, яка, попри всі шовіністичні тортури радянських часів, стала впевнено відроджуватись по мірі наближення до своєї могили тоталітарної влади». (З передмови до книжки: Т. Г. Гончарук. Газетними стежками. — Одеса: Астропринт, 2012).

— Діти завжди йдуть далі від своїх батьків, це закон розвитку суспільства, закон природи...

— Я задоволений тим, що Тарас захопився історією. У деяких місцях він мене переграє, але це добре, коли діти розумніші.

Серед книжок, принесених того ранку з друкарні, була ще одна дуже примітна: «Г. І. Гончарук і ті, хто про нього. Газетні розум та емоції» (за редакцією доктора історичних наук С. А. Цвілюка). Книга ця підготовлена аспірантами професора Григорія Гончарука до його 75-річчя. Тут під однією обкладинкою зібрані, на загал, газетні публікації різних років з приводу як наукової, так і публіцистичної творчості Григорія Івановича, як рівно ж і деякі його власні публікації. Колеги-науковці, політики, журналісти, що в різний час писали про автора, наче б створюють колективний портрет вченого — людини неоднозначної, пристрасної, багатовимірної, чесної та сумлінної і наполегливої у своєму прагненні дійти істини і показати об'єктивну правду, а не лише у власному розумінні. Книга відображає суспільно-політичну ситуацію в Одесі в часах становлення Незалежності й читається, як захоплюючі мемуари, — хоча й далека від цього жанру. Попри все, як про те йдеться у післямові за підписом: Аспіранти, «історія Одеси не знає вченого-історика, який витримав шалені атаки журналістів, вчених, номенклатури, як це виніс головний автор книги, не втративши своєї посади, а основне — творчого тону, здатності до подальших змагань з відвертими шовіністами та прихованими антиукраїнськими кар'єристами».

І що до цих слів можна додати? Хіба що побажати ювілярові й надалі не втрачати цього тону творчості та здатності завжди залишатися самим собою — як це засвідчують публікації у цій та інших книжках.

Роман КРАКАЛІЯ.
Чорноморські новини. — 2012. —
9 серпня, № 61 (21325)

ІСТОРИЧНА ДОКУМЕНТАЛІСТИКА ПРО УПА ОДЕСЬКИХ ДОСЛІДНИКІВ

До 75-річчя від дня народження доктора історичних наук, професора, заслуженого працівника освіти України Г. І. Гончарука

Про діяльність ОУН–УПА, котрі впродовж цілого десятиліття боролись проти могутнього тоталітарно-комуністичного монстра, яким був Радянський Союз, відстоюючи віковичну національну ідею незалежної Української Соборної Держави, у вітчизняній та зарубіжній історіографії присвячено чимало наукових досліджень, мемуарних свідчень й публіцистичних творів. Література цієї проблематики радянських часів носила, головним чином, суб'єктивно-викривальний характер з неодмінно негативною оцінкою українського повстанського руху й звинуваченням повстанців у бандитизмі. А сама тема українського повстанства для наукових досліджень була повністю закрита. Напрямок зображення тих складних і трагічних подій, оснований на документальних матеріалах, із висвітленням реальних історичних фактів був присутній тільки у виданнях зарубіжних авторів та представників української діаспори.

В умовах державної незалежності України ситуація змінилася докорінно. Науковці мають можливість вести дослідницьку роботу з даної проблеми, ґрунтуючись на документальних матеріалах, які зберігалися раніше в закритих спецхранах із грифом «цілком секретно», і реаліях подій. Одними із перших дослідників цього напрямку стали В. І. Сергійчук та С. Л. Рудницький [1]. Завдяки творчим зусиллям цих дослідників, а також О. Вовка, І. Павленка, Ю. Черченка та інших вийшли друком збірники документальних джерел про діяльність ОУН — УПА, складених безпосередньо на основі документів і матеріалів архівних фондів України та Росії [2]. Цей джерелознавчий матеріал дає можливість познайомитись з реальними подіями, що відбувались в роки жорстокої боротьби українських повстанців проти ворожих сил нацизму і більшовизму на території України.

До цієї теми останнім часом активно долучились й одеські історики Григорій Гончарук та Олександр Нагайцев (нині покійний). Звертає на себе увагу послідовність і непохитна ло-

гіка, з якою вони впродовж ряду років вивчають документи визвольних змагань на теренах України. Про це свідчать самі назви їхніх книг даної проблематики: «Нацистські документи про УПА. Різностороннє», «Українські повстанці в радянських літературі та документах 1944–1953 років», «Розправа: Українське Повстанство в радянських документах 1954–1964 років. Частина друга», «Нерівна боротьба тривала: Етнічний потенціал руху за незалежну Україну за вітчизняними документами 1965–1974 років. Частина третя» [3].

Книги Г. Гончарука і О. Нагайцева являють собою справжній прорив в історіографії складної українознавчої проблеми. Адже за радянських часів література про УПА була представлена не в документах (радянська історіографія аж ніяк не була в цьому зацікавлена), а переважно суб'єктивними мемуарами чи творами відвертого антиоунівського українофобського спрямування. Так, в одному із харківських видавництв нещодавно вийшла книжка групи авторів під претензійною назвою — «Без строка давности». В ній на основі вже неодноразово спростованих звинувачень робиться спроба поширити часткове на загальне — звинуватити у злочинних, що чинилися окупантами та їх тимчасовими союзниками, всіх, хто брав участь в русі за відродження української державності чи співчував їм, при цьому незалежно — чинив він чи не чинив злочини. Цей прийом не новий — вся подібна література радянського періоду будувалась саме за таким принципом, зображуючи оунівців тільки в негативному плані; її автори, заперечуючи правомірність самої боротьби українського народу за незалежність своєї країни, як правило, не турбувались про об'єктивність висвітлюваних ними подій.

Вищезазначені книги відрізняються від харківського варіанта та його подібних творів висвітлення жорстокої боротьби на українській землі в середині ХХ століття тим, що їхні автори досліджують проблеми повстанської боротьби за незалежну Україну на базі реальних подій, багаторазово підтверджених документальними матеріалами. На відміну від позицій, що базуються на старих радянських стереотипах відносно повстанського руху, в них розкривається конкретна динаміка протистояння, показано зміни в тактиці боротьби за роками й напрямками. При цьому важливо підкреслити, що поряд з

відомими архівними матеріалами українських та російських фондів використано чимало нових, нещодавно відкритих документальних джерел. Це значно розширює межі об'єкта дослідження.

Зокрема, вони першими випустили оригінальну історіографічну працю під назвою «Українська Повстанська Армія в літературі і документах», в якій детально проаналізували українські та зарубіжні дослідження про УПА, видані в 1940–1990 роках, котрі ґрунтувались на документальних джерелах трьох протиборствуючих сторін — радянської, нацистської та українсько-оунівської.

Предметом іншого оригінального дослідження Г. І. Гончарука і О. Ю. Нагайцева став аналіз документів про діяльність Української повстанської армії під час Другої світової війни, які ввійшли до тритомного збірника німецьких документів, що вийшов друком у Канаді в 1983 і 1991 роках. Крім самих документальних матеріалів, кожна книга містить резюме укладачів українською та англійською мовами. Фактологічний матеріал цих документальних збірників також зацікавив авторів, які в 2003 році випустили книгу «Нацистські документи про УПА: Різноманітність», наблизивши, таким чином, до широкого читача України зміст надзвичайно важливих документів про героїчну боротьбу УПА на два фронти — проти німецько-фашистських окупантів та радянських військ.

У цій праці представлено понад двісті резюме до німецьких документів українською мовою канадських авторів та коментарі авторів даної книги, виконані російською мовою. У своїх коментарях автори критично розглядають німецькі джерела про УПА відносно їх достовірності й тлумачення, порівнюючи з документами з інших джерел, уточнюють дані, показують важливе значення їх опублікування.

Цілком логічні по кожній розглянутій книзі авторські висновки, в яких відображено тематичні сюжети німецьких джерел: чисельність повстанських формувань, їхня боротьба, втрати та інші напрямки. Наприклад, у висновках по першій книзі відзначається, що чисельність окремих повстанських загонів складала від 1000 до 6000 бійців, а загальні сили нараховували: 20 тис. чоловік у Тараса Боровця на осінь 1943 року і понад 40 тис. у Романа Шухевича на кінець липня 1944 року.

За період з квітня 1941 року по червень 1944 року про бойові дії повстанців проти німецьких окупантів говориться в п'яти документах, про бої з радянськими військами і партизанами — більш як в десяти, а проти поляків — в чотирьох.

В книзі другій аналізуються матеріали за серпень 1944 — квітень 1945 років. В ній чисельність повстанців називається від 40 тис. до 100 тис. чоловік. Тут німецькі документи не фіксують бойових дій формувань УПА. Зате за радянськими даними боїв було чимало. Лише на карті генштабу СРСР були нанесені дані про 410 збройних зіткнень частин УПА з радянськими військами за період з 19 лютого по 20 вересня 1944 року, в результаті чого 13024 повстанці було вбито і 7448 чоловік узято у полон.

У висновках по третій книзі в основному виділено форми підпільної боротьби оунівських формувань. Тут ідеться про те, що упродовж перших двох років війни учасники руху за незалежну Україну зазнали значних втрат. В листопаді 1941 року німецькі каральні органи отримали наказ СД за № 12432, в якому говорилося: «Встановлено, що рух Бандери готує повстання в Рейхскомісаріаті (Україні), метою якого є створення незалежної України. Всі активісти руху Бандери повинні бути заарештовані й після допиту таємно знищені як грабіжники. Протокол допиту переслати по інстанції. Цей лист має бути знищений командиром негайно після прочитання». Достовірність цього документа автори підтверджують й іншими джерелами.

В третьому томі видання наведено десятки документів про криваві переслідування гітлерівцями учасників і прибічників руху С. Бандери як в Україні, так і в самій Німеччині та інших країнах, окупованих гітлерівськими військами. Так, наприкінці 1941 — упродовж 1942 років були заарештовані і розстріляні сотні бандерівських активістів по всій Україні — у Вінниці, Житомирі, Кременчуку, Чернігові, Рівному, Миколаєві, Білій Церкві, Луцьку, Донецьку, Херсоні. Оперативні зведення німецької поліції та інших каральних органів рясніють даними про арешти прибічників незалежності України у Києві, Львові й багатьох інших містах. Тільки за 12 днів грудня 1942 року окупанти заарештували 75 чоловік, у тому числі два місцевих керівники ОУН і п'ять українських поліцейських. У другій по-

ловині грудня арешти відбулися в Берліні й в Україні (Полтава і Миколаїв), в лютому 1943 року під час чергової акції проти бандерівців у Німеччині до в'язниці було кинуте 136 чоловік...

Із наведеної в книзі таблиці хронологічних і кількісних характеристик німецьких документів про історію УПА, вміщених в канадському тритомнику, видно, що найбільше документальних матеріалів відноситься до 1941 і 1944 років — періоду особливо напруженої боротьби національних патріотичних сил за незалежність України.

Викликають неабиякий інтерес матеріали, що відображають український антифашистський рух на завершальному етапі війни. Коли гітлерівська Німеччина опинилась перед лицем тотальної катастрофи, її військові кола почали шукати зв'язків з ОУН і УПА та українським визвольним підпіллям — силами, які вели боротьбу проти більшовицької окупації України. До честі останніх, гітлерівці практично не знайшли у них позитивного відгуку.

Окремо слід наголосити на питанні відносно достовірності нацистських документів. Сумніви щодо цього спростовуються опублікованими документами про УПА, що характеризують діяльність відповідних органів, і котрі були віднайдені в архівах не тільки України, але й Москви та Сполучених Штатів Америки. Про достовірність цих документів переконливо свідчить їхній збіг як за часом, так і за змістом, що підтверджує їх незаперечну ідентичність.

Г. Гончарук і О. Нагайцев виходять із правди історії — тієї міцної основи, на котрій базується сучасна вітчизняна наука і законодавство України. Як відомо, нині визнаються тільки ті особи, злочини яких доведено судом і покарано сучасним законодавством. Тому автори даного дослідження пишуть про рядових учасників повстанського руху, відстоюють їх інтереси, їхніх сімей, а також українських громадян, які співчували повстанцям і допомагали їм в справедливій боротьбі. Вони реабілітовані незалежною Україною. Таких повстанців переважна більшість, а це десятки тисяч українських патріотів зі своїми людськими долями. Перебуваючи в повстанських загонах, вони боролись за незалежність своєї країни, а це ніяким чином не може трактуватись як злочин. Для них несправедливі звинувачення у співпраці з окупантами, пособництві їм тощо; вони

самі брали найактивнішу участь у кровопролитній боротьбі проти окупантів. В цьому і полягає відмінність даних документальних досліджень.

Дослідники наводять порівняльні дані про людські втрати з обох боків, вони свідчать про незрівнянно величезні втрати з боку українських повстанців. Упродовж десяти років боротьби Українська повстанська армія втратила вбитими понад 121 тисячу своїх бійців і командирів, понад 285 тисяч чоловік були захоплені в полон гітлерівськими і радянськими військами, а також 115 тисяч бойовиків добровільно здалося радянським властям, опинившись у гулагівських концтаборах. Всього понад півмільйона українських патріотів, які боролись проти німецьких та радянських регулярних військ за незалежність України, загинули або опинились у руках ворога [4, 334–335].

Можна цілком погодитись з висновком, наведеним авторами у своїй книзі «Украинские повстанцы в советских литературе и документах».

«...Победой завершая Великую Отечественную войну, — пишут они, — тоталитарный режим Сталина столкнулся в Украине с сильным националистическим противодействием в лице ОУН, УПА и УНРА, которые сумели в тяжелых условиях оккупации создать политические и другие структуры, многотысячные войсковые формирования, подготовить необходимые кадры для развертывания вооруженной борьбы за независимую Соборную Украину, получить на это благословение поместной церкви, а также поддержку значительной части местного населения.

Однако это национально-освободительное движение, прогрессивное и демократическое, справедливое и политическое по своей сути, было воспринято как реальную угрозу многолетнему деспотическому режиму. Поэтому для его подавления сталинское руководство бросило регулярные правительственные войска и карательные органы, а мощные средства пропаганды — на дискредитацию идеи самостоятельности Украины, обвиняя лидеров движения в связях с оккупантами и зарубежными спецслужбами» [4, 332].

Своєрідним продовженням попередніх п'яти наукових праць, присвячених українському національно-визвольному руху, є нещодавно випущена документальна книга, підготовлена Г. І. Гончаруком, О. Є. Нагайцевим і О. О. Шановською

«Украина: Предрасветные сражения: Сопrotивление власти в советских документах 1975–1991 годов» [5]. Головний її зміст — питання, пов'язані із політичними репресіями та обороною національних і людських прав в Україні, з багатогранним рухом опору в 1970–1980-ті роки. Книга на основі документальних даних відображає різні форми національно-визвольної боротьби українських патріотів із комуністичною владою.

Таким чином, документальна література, що з'явилася останнім часом в Україні, у тому числі підготовлена одеськими дослідниками, переконливо засвідчує реальну — надзвичайно складну і трагічну — історію десятилітньої героїчної боротьби українських повстанських сил, що мала своєю метою відновлення незалежної Української Суверенної Держави і позбуття режимів репресивних тоталітарних систем — нацистського і сталінського. Автори досліджень, виходячи з об'єктивних принципів й правди історії, показують, що протистояння загонів УПА проти регулярних військ і каральних органів СРСР (як і свого часу проти німецько-фашистських окупантів), котрі мали величезний досвід репресивно-терористичної діяльності, спрямованої проти власного народу, завершилось поразкою. Самовідданий саможертвний виступ сотень тисяч українських патріотів, на жаль, був приречений — надто нерівні сили протистояли їм у цій справедливій національно-визвольній боротьбі.

Джерела та література

1. Сергійчук В. ОУН-УПА в роки війни. Нові документи і матеріали. — Київ: Дніпро, 1996; Його ж: Десять буремних літ. — К.: Дніпро, 1998; Рудницький С. Л. Чому ми хочемо самостійної України? — Львів: Світ, 1994.

2. Видання Головного Командування УПА. Нова серія Літопису УПА. — Київ — Торонто: Вид-во «Літопис УПА», 1995; Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: Директивні документи ЦК Компартії України. 1943–1959. Нова серія. Том 3. — Київ — Торонто: Вид-во «Літопис УПА», 2001; Українська Головна Визвольна Рада: Документи. — Нью-Йорк; Київ; Львів, 1994; Українська Повстанська Армія у боротьбі проти тоталітарних режимів. — Львів, 2004.

3. Гончарук Г. И., Нагайцев А. Е. Нацистские документы об УПА. Разночтения. — О.: Астропринт, 2003; Їхня ж: Украинские повстанцы в советских литературе и документах 1944–1953 годов. — О.: Астропринт, 2004; Їхня ж: Расправа: Украинское Повстанчество в советских документах 1954–1964 годов. Часть вторая. — О.: Астропринт,

2006; Їхня ж: Неравная борьба продолжалась: Этнический потенциал движения за независимую Украину по отечественным документам 1965–1974 годов: Часть третья. — О.: Астропринт, 2009.

4. Гончарук Г. И., Нагайцев А. Е. Украинские повстанцы в советских литературе и документах 1944–1953 годов. — О.: Астропринт, 2004.

5. Гончарук Г. И., Нагайцев А. Е., Шановская Е. А. Украина: Предрасветные сражения: Сопrotивление власти в советских документах 1975–1991 годов. — О.: Астропринт, 2011.

С. А. Цвілюк,

д-р іст. наук, проф.

Інтелігенція і влада. —

2012. — Вип. 25. — С. 255–263. —

(Серія: історія)

ВІДОМИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИК — ГРИГОРІЙ ІВАНОВИЧ ГОНЧАРУК

**(з нагоди 75-річчя з дня народження
та 30-річчя перебування на посаді завідувача кафедри
Одеського національного політехнічного університету)**

У серпні 2012 року виповнюється 75 років з дня народження і 30-та річниця перебування на посаді завідувача кафедри історії та етнографії України Одеського політехнічного університету відомого українського історика доктора історичних наук, професора, заслуженого працівника освіти України Григорія Івановича Гончарука.

Г. І. Гончарук народився 9 серпня 1937 року в с. Новогоргіївка Ананьївського району Одеської області. По закінченні Васильківського військового авіаційного училища (1959) служив офіцером ВПС Радянської Армії. Закінчив із відзнакою історичний факультет Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова (1967), працював асистентом, старшим викладачем. З 1970 року і дотепер працює в Одеському національному політехнічному університеті. Послідовно обіймав посади старшого викладача, доцента, завідувача кафедри. Кафедра історії та етнографії України виникла в результаті еволюції назви і науково-навчального профілю. На науковій і матеріальній основі кафедри історії КППС у 1988 році була створена кафедра

історії та політології, у 1991 році вона перетворюється у кафедру історії та соціології. Після відпочкування від неї кафедра політології та соціології у 1993 році кафедра отримала стійкішу назву і профіль — історії та етнографії України. Слід відмітити, що колектив кафедри при підтримці керівництва політехнічного інституту першим в Одесі відійшов від викладання історії КПРС.

Після захисту докторської дисертації Г. І. Гончарука у 1984 році побачила світ його монографія «Роль комсомольського політичного просвещения в формировании марксистско-ленинского образования молодёжи».

У 1987–1988 рр. працював радником ректора Кабульського університету (Афганістан), радником-консультантом Інституту суспільних наук Центрального Комітету Народно-демократичної партії Афганістану. Там, у спекотному в усіх відношеннях Афганістані, Гончарук, вже маючи великий науковий досвід, організував викладання декількох нових дисциплін, сприяв відкриттю аспірантури, провадженню всеафганських науково-теоретичних конференцій. Його невгамовної енергії вистачило на написання актуальних для Афганістану статей з проблем національного примирення, досягнення політичних компромісів, соціальної активності населення. Він по праву удостоївся подяки ректора Кабульського університету, медалей ЦК ДОМА «Слава» та Президента Афганістану, інших нагород.

Афганський період життя, де реально, а не за повідомленнями у пресі й промовами керівників різних рангів, оцінював його, вчений висвітлив у неординарній монографії «Афганистан, прости. Исследования пережитого» (Москва–Одесса, 1992 г.), що не мала аналогів.

Г. І. Гончаруку завжди талановито вдавалося поєднувати адміністративну роботу з науковою діяльністю. Першою науковою розвідкою Г. І. Гончарука як доцента кафедри наукового комунізму Одеського політехнічного інституту, а згодом — історії КПРС, стало актуальне дослідження: «До питання про періодизацію технічного навчання робітничої молоді України (1928–1937 рр.)». У 1982 р. Гончарук очолив кафедру, ставши через три роки професором. У 1988 р. кафедра була перетворена в історії та політології, у 1991-му — історії та соціології, а з 1991-го — історії та етнографії України. Неважко уявити

собі, які навантаження випали на плечі Григорія Івановича у зв'язку із цим еволюційним процесом, але він не на шкоду якості навчального процесу вчасно й ефективно вирішував всі організаційні та кадрові питання. Саме відповідальність найвищої проби, поряд із іншими визначними якостями характеру професора Гончарука, сприяла його великій науковій та організаційній роботі.

Перехід до викладання дисципліни «Політична історія XX століття» вплинув і на дослідницький профіль колективу кафедри. Загальною темою з урахуванням дослідницького досвіду членів кафедри було визначено наступну: «Політичні та громадські організації: історія та сучасність». Але при затвердженні індивідуальних планів наукової роботи враховувалися наукові інтереси дослідника.

За роки реорганізації кафедри кількісний склад її значно скоротився — з 23 осіб у 1988 році до восьми ставок у 1999 році й виникла небезпека подальшого скорочення з наступною ліквідацією кафедри. Колектив вів самовіддану боротьбу за збереження кафедри шляхом пошуків резервів збільшення навчального навантаження. Між гуманітарними кафедрами точилась «війна» за право викладати ті чи інші дисципліни. Колективом кафедри була запропонована низка нових навчальних дисциплін: історія інженерної діяльності, «етнографія України», філософія історії та інші. Перші дві дисципліни ректоратом вузу були закріплені за кафедрою, третю передали на кафедру філософії. Згодом навчальна дисципліна етнографія України з обов'язкової була зведена до факультативної. Натомість історія інженерної діяльності Міністерством освіти України була визначена як обов'язкова для вищих технічних закладів.

З відкриттям гуманітарного факультету боротьба за навчальні предмети загострилася. В результаті кафедрі поряд з історією України, історією інженерної діяльності дістались навчальні дисципліни та курси: «Етнографія України», «Історія соціальної роботи в Україні», «Всесвітня історія», «Архівознавство», «Соціальна демографія та етнографія», «Основи етнопсихології», «Історія культури України». Кількість ставок зросла до 11. Кафедра та перспективні молоді викладачі були збережені.

За роки боротьби за незалежність України реально став змінюватися зміст як навчальної, так і наукової роботи. У 1990 році Г. І. Гончаруком була підготовлена антиімперська монографія «Афганістан, прости», написана на документах, що були накопичені автором у 1987–1988 роках, коли він перебував на посаді радника ректора Кабульського університету й керівника радянських викладачів та науковців. Перші глави були опубліковані в незалежній газеті «Юг» у 1991 році, до відомих подій у Москві 19–21 серпня того ж року.

З відкриттям аспірантури на кафедрі історії та етнографії України у 1995 році значно активізувалась наукова робота кафедри. Змістом пошуків науковців переважно стає діяльність національно-демократичних організацій чи партій. Декілька аспірантів обрали рухівську тематику: багатогранну роботу Народного Руху України (спочатку — громадсько-політичної організації, а з 1994 року — політичної партії). Керівникові аспірантів діяльність НРУ теж стала до вподоби. У 1997 році ним опублікована монографія «Народний Рух України. Історія». Про цю книгу Олександр Бойко писав: «На нашу думку, найбільш вдало... вдалося висвітлити місце і роль НРУ у політичному житті республіки Г. Гончаруку, який, використавши архіви рухівських структур, зумів дати доволі об'єктивну картину історії формування НРУ та критично оцінити його лідерів. Ця робота відрізняється органічним поєднанням науковості та публіцистики».

Позитивні оцінки отримали монографії Г. І. Гончарука і О. А. Шановської «Національна ідея і Народний Рух України», а також Ю. В. Діденка «Народний Рух у державотворчих процесах України (1989–2002 рр.)».

Оленою Шановською захищена також дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук «Діяльність Народного Руху України з розробки національної програми та практичного втілення її в процесі державотворення (1989–1996 рр.)».

Ще кілька аспірантів теж обрали рухівську тематику. Олена Мардаренко захистила дисертацію «Українсько-російські відносини у політичній діяльності Народного Руху України (1989–1998 рр.)». Ю. В. Діденко захистив дисертацію на тему «Народний Рух у державотворчих процесах України (1989–2002 рр.)»

та С. Л. Овсієнко — «Діяльність Народного Руху України в умовах внутрішньопартійної кризи (1997–2002 рр.)». 2010 року захистила дисертацію аспірантка Г. І. Гончарука Н. М. Кіндрачук «Боротьба Народного Руху України за незалежність України». Складовою вивчення багатогранної проблеми діяльності НРУ є суміжна наукова тематика, що стала предметом дослідження аспірантів. І. В. Місевра захистила кандидатську дисертацію на тему «Внесок ВУТ «Просвіта ім. Т. Г. Шевченка» в піднесення рівня національної самосвідомості громадян України (1988–1996 рр.)». А І. Б. Кривдіна захистила кандидатську дисертацію «Гельсінський рух і його вплив на національно-політичні процеси в Україні (1976 — початок 1990-х років)». Висвітлення цих аспектів національно-демократичних рухів дозволяє глибше зрозуміти визвольні коріння ідеології НРУ та його найближчого союзника у боротьбі за незалежну Україну — ВУТ «Просвіта». У кандидатській дисертації аспірантки Е. В. Мамонтової «Фактор преси в Конституційному процесі в Україні» показана відчайдушна боротьба НРУ за демократизацію проекту Конституції та її прийняття на сесії Верховної Ради України.

Всебічному та глибокому висвітленню ролі НРУ в політичних демократичних процесах сприяли всеукраїнські наукові конференції «Народний Рух України: місце в історії та політиці». Таких конференцій відбулося вже вісім. У вересні 1994, 1996, 1998, 2000, 2001 та 2005 років. Матеріали всіх конференцій опубліковані. В їх роботі взяли участь вчені з усіх науково-навчальних центрів України, а також такі політичні діячі, як Іван Драч, В'ячеслав Чорновіл, Геннадій Удовенко, Борис Тарасюк, Ліля Григорович, Роман Зварич, Юрій Ключковський.

Досліджуючи визвольну тематику, вчені кафедри не могли обійти стороною такі історичні фактори, як створення та бойові дії Української повстанської армії. Їй присвячено чотири книги професора Г. І. Гончарука та доцента Ю. О. Нагайцева: «Украинская повстанческая армия в литературе и документах», «Нацистские документы об УПА. Разнотчение», «Украинские повстанцы в советской литературе и документах 1944–1953 годов», «Расправа. Украинское повстанчество в советских документах 1954–1964 годов. Часть вторая».

Та національною чи національно-демократичною тематикою не обмежувались дослідження колективу кафедри. Добрих слів заслуговує А. Г. Зінченко. Її дисертація, присвячена дитячій безпритульності в Радянській Україні, викликала жваву дискусію при захисті.

Серед перших захистила докторську дисертацію перша аспірантка професора Г. І. Гончарука Л. Б. Кулікова з проблеми місця класичної греко-римської міфології у структурі школьної історичної освіти. З даної проблеми нею опубліковано три монографії. Лілія Борисівна завідує кафедрою в Херсонському педагогічному університеті.

На кафедрі історії та етнографії України ОНПУ підготовлена докторська дисертація Л. І. Сухотериної. Вона досліджує розвиток технічних наук в Україні у 20–30-ті роки минулого століття. Нею також опублікована монографія «Внесок вчених в розвиток технічних наук в Україні в 30-х роках ХХ ст.». Вона перша в Україні розробила навчальну дисципліну «Історія інженерної діяльності» і викладала її. Зараз Любов Іванівна очолює кафедру політології і права в ОНПУ.

Ще дві колишні аспірантки професора Гончарука завершили навчання у докторантурі. Це Е. В. Мамонтова, що досліджує історію державної символіки, та О. А. Шановська, яка обрала тему дисертації «Інтелігенція в змаганнях за незалежну демократичну Україну (1989–1996 рр.)».

Як керівник, так і його аспіранти мають свої наукові уподобання. Очевидно, як і кожного патріота своєї рідної землі хвилює її минуле і сьогодення, так і професора Г. І. Гончарука дуже приваблювала одесика. І як результат з'явилися книги: «Одеське протистояння», «Одеська стратегія», «Президент і Одеса», «Комінтернівське: історія і сучасність (1802–2002 рр.)», «Атакованный за призвание», «Историография одесских фабрик и заводов», «Выбор одесских политехников».

Названі книги і дисертації не вичерпують результати наукової діяльності членів кафедри. Кожен з них має солідний вантаж публікацій у журналах, збірниках, матеріалах конференцій, колективних монографіях. У декого з них кількість публікацій вже сягнула більше ста.

Не можна не назвати ще один напрямок пошуків, який здійснювала кафедра за планом наукових досліджень Міністерства

освіти і науки України, так звана держбюджетна тема. Кожні три роки, починаючи з 1995 року, вчені кафедри виявляються серед переможців конкурсів проєктів на актуальні теми в історії і філософії. Загальна тема наших досліджень «Інтелігенція і влада», але кожного разу ми визначали інші аспекти, так би мовити, модифікуємо напрямки пошуків. Колектив кафедри працював над темою за такою редакцією: «Інтелігенція в політичних демократичних процесах в Україні». У результаті цієї роботи кафедра виступила ініціатором і організатором п'яти всеукраїнських наукових конференцій.

Умовно можна виділити три напрямки наукових досліджень кафедри: політичні партії та суспільні організації, інтелігенція і влада та опір владі (1943–1991 рр). На керованій професором Г. І. Гончаруком кафедрі створений потужний осередок вивчення історії та діяльності Народного Руху України, громадських та релігійних організацій. На кафедрі функціонує аспірантура і докторантура. Проводиться велика науково-дослідна робота — захищена одна докторська та 20 кандидатських дисертацій, підготовлена ще одна докторська дисертація на тему «Інтелігенція у боротьбі за незалежність України». Опубліковано біля 20 монографій, 25 номерів періодичного наукового збірника «Інтелігенція і влада» та більш 200 наукових статей, проведено 13 всеукраїнських наукових конференцій.

У різні роки науковий колектив під керівництвом Г. І. Гончарука працював над розробкою різних суспільно значущих наукових тем. У 2000–2002 роках досліджувалася тема «Націократичні тенденції у сучасному українському суспільстві (1994–2002 рр)». Була досліджена діяльність правоцентристських і лівих партій України у справі використання етнографічного чинника у боротьбі за владу і сприйняття громадськістю вказаних суспільно-політичних організацій. Розроблені рекомендації з підвищення їх впливу на формування національної свідомості громадян країни.

Протягом 2003–2005 років розроблялася тема «Інтелігенція і влада: взаємодія та шляхи їх взаєморозуміння». Наслідком проведеної роботи була розроблена комунікативна модель «суб'єкт влади — суб'єкт, зацікавлений у впливі на владу». Були запропоновані практичні поради, спрямовані на пошуки

шляхів розвитку співробітництва між інтелігенцією і владою задля поліпшення економічного, соціально-політичного і морального стану українського суспільства.

У 2006–2008 роках науковий колектив під керівництвом Г. І. Гончарука працював над темою «Інтелігенція у демократичному політичному процесі незалежної України». Був визначений діапазон суспільно-політичної роботи інтелігенції як суб'єкта і діяча політичних демократичних перетворень, з'ясована міра її впливу на розвиток політичних процесів в Україні. Виявлені закономірності об'єктивних законів життя суспільства визначають провідну роль інтелектуальної еліти у сучасних процесах демократизації українського суспільства.

Протягом 2009–2011 років професорсько-викладацький склад кафедри під керівництвом Г. І. Гончарука досліджував тему «Інтелігенція в політиці зміцнення національної єдності українського народу». Дослідження показало, що становлення української політичної нації як сучасної європейської спільноти нероздільно пов'язане з активним, складним, а часом і суперечливим процесом формування національної ідентичності. Дати правильні відповіді на виклики єдності та консолідації українського суспільства як цілісного демократичного політичного організму можливо, тільки глибоко розуміючи особливості цього процесу. Дуже важливою є роль національної ідентичності в утвердженні демократії. Демократія не може існувати поза політичною нацією. В кожній державі вона має свої національні риси.

Вирішальна роль ідентичності, з точки зору легітимності та демократії, вимагає від Української держави, яка вже своїм існуванням зобов'язана самовизначенню української нації, забезпечити їй підтримку і розвиток. Майбутнє України залежить від темпів становлення української національної ідентичності. Це завдання має вирішуватися спільними зусиллями держави і суспільства.

Григорій Іванович — відомий учений у галузі історії та сучасної діяльності політичних і громадських угруповань, взаємовідносин інтелігенції і влади. Він — ініціатор і голова оргкомітетів 14 всеукраїнських і двох всеафганських наукових конференцій, з яких вісім конференцій «Народний Рух України: місце в історії та політиці» та п'ять «Інтелігенція і влада».

Професор Г. І. Гончарук є автором понад 130 наукових і науково-методичних публікацій, близько 200 газетних статей, 20 монографій. Серед численних досліджень професора Г. І. Гончарука особливе місце посідають його книги «Афганістан, прости», «Народний рух України. Історія», «Украина: предрассветные сражения. Сопrotивление власти в советских документах 1975—1991 годов» та інші.

Широкий громадський резонанс здобули монографії «Нацистские документы об УПА. Разночтение», «Украинская повстанческая армия в советской литературе и документах. 1944–1953 гг.». Окремим напрямом досліджень професора стали монографії-персоналії: «Президент і Одеса» (1994–2001 рр.), «Атакований за покликання», «Выбор одесских политехников». Велике місце в дослідженнях він відвів суто одеській тематиці, видавши праці «Историография одесских фабрик и заводов», «Одеське протистояння», «Одеська стратегія», які сприяли досягненню взаєморозуміння між місцевою владою та громадськістю, виробленню методів широкого залучення до відродження Одеси національних, громадських, культурних організацій.

Григорій Іванович усією своєю діяльністю підтверджує, що вчений не має самовідсторонюватися від громадського життя, а зобов'язаний бути на його стрижні, займаючи активну громадську позицію. Не випадково йому було довірено бути співголовою Асоціації істориків вищої школи України. Він знаходить час, щоб на громадських засадах редагувати всеукраїнський періодичний науковий збірник «Інтелігенція і влада», у якому публікуються статті вчених із усіх регіонів України. У 1996 році Гончарук очолив Одеське обласне відділення Конгресу української інтелігенції, на рахунку якого чимало гарних справ. Члени Конгресу постійно будирували надзвичайно актуальні питання всеукраїнського та обласного масштабу й, зокрема, міста Одеси, вносили конкретні пропозиції щодо їхньої реалізації. Наприклад, йшлося щодо створення в обласному центрі комісії та консультативного органу з проблем української мови та культури. Досвід своєї громадсько-публіцистичної діяльності Г. І. Гончарук узагальнив у монографії «Газетна пам'ять», яка вийшла у світ 2007 року. Із особливим натхненням він працював над ювілейним, десятим,

збірником «Інтелігенція і влада», у якому розповідається про його учнів, які нині втілюють в життя його педагогічні настанови та ідеї й дотримуються його напучення: істина від того, що вона нескінченно повторюється, не перестає бути істиною. Вітання з нагоди виходу у світ цього видання написав голова Одеської облдержадміністрації Іван Плачков, який тепло відгукнувся про автора та його учнів.

У 1992 році була опублікована книга «Афганістан, прости». В ній уперше в новітній українській історіографії була зроблена спроба показати кричуще протиріччя між офіційною пропагандою і дійсно радянською гуманітарною допомогою Афганістану. У книзі був розкритий окупаційний характер діяльності фахівців з Москви, Ленінграда, Києва та інших міст колишнього Радянського Союзу відносно подій у Афганістані. Показані гострі конфлікти як між афганськими і радянськими колективами, так і у середині останніх. Привідкриті тіннові сторони імперської роботи радників, дипломатичних співробітників і партробітників на афганській землі.

Наступна монографія Г. І. Гончарука, яка вийшла друком у 1997 році, була присвячена історії Народного Руху України. В ній показано, що Народний Рух України був створений у вересні 1989 року як громадсько-політична організація національно-демократичного спрямування. У роботі аналізується процес формування концепції і взаємодії різних чинників виникнення та зміцнення цього політичного угруповання; показана різноманітна діяльність Руху на шляху до програмної мети — незалежності України і пошуків шляхів розбудови її державності, ствердження демократії, проведення реформ. Особливу увагу в монографії Г. І. Гончарук приділяє роботі крайових та районних організацій НРУ, їхній високій відповідальності і стабілізуючій ролі в переломні, драматичні моменти діяльності Руху, що виникали при визначенні його стратегії і тактики. Джерелом написання книги послужили матеріали архівів Центрального Проводу Руху, крайових організацій, періодична преса, інші численні публікації з питань діяльності НРУ.

У 2001 році була надрукована книга Г. І. Гончарука «Президент і Одеса (1994–2001)». У книзі була зроблена спроба дослідити напрямки безпосереднього впливу Президента Украї-

ни Леоніда Кучми на життя одного із значних промислових, наукових і культурних центрів України — міста Одеси. На численних документах, матеріалах періодичної преси показані неабиякий інтерес глави держави до м. Одеси, всього причорноморського краю. Його безпосередня допомога у вирішенні життєво важливих господарських проблем міста. На окрему увагу заслуговують заходи Леоніда Кучми, спрямовані на ліквідацію загрозливого для нормального життя одеситів політичного протистояння між міською і обласною гілками влади. У книзі переконливо показано також фактори підтримки й глибокої поваги жителів міста до Леоніда Даниловича Кучми як глави держави.

Наступного 2002 року з нагоди 200-ї річниці заснування селища міського типу, районного центру Комінтернівське Одеської області був надрукований науково-популярний нарис «Комінтернівське: історія і сучасність (1802–2002 роки)». У книзі подано періодизацію розвитку селища Комінтернівське. Автор наголошує, що умовно всю історію селища можна розділити на 8 періодів і що тільки останній період, який розпочався з отриманням Україною незалежності, можна вважати початком справжньої історії незалежної країни і її селян, а всі інші періоди — сумною передісторією селища.

Заслуговує на увагу праця Г. Гончарука і А. Нагайцева «Історіографія одесских фабрик и заводов: К 210-й годовщине основания Одессы», де розглядаються літературні і документальні джерела з історії фабрик і заводів міста за період з 1896 року й до кінця ХХ століття. Дослідники відзначають етапи розвитку історіографії і надають методичні рекомендації історикам, економістам, краєзнавцям щодо методів і форм дослідження історії фабрик і заводів, що існували у минулому або функціонують у сучасних умовах.

У 2012 році вийшла у світ монографія «Украина: предрасветные сражения. Спротивление власти в советских документах 1975—1991 годов». Це колективна монографія, одним із співавторів якої є Г. І. Гончарук. Книга складається з чотирьох розділів, які охоплюють період від появи правозахисного руху до діяльності широкої народної опозиції під керівництвом Народного Руху України у революційний період 1989–1991 рр. Як зауважила на презентації книги доктор історичних наук,

професор кафедри історії України Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова Олена Анатоліївна Бачинська, у монографії міститься матеріал, якого немає в інших працях. Так, дуже вичерпано показана діяльність дисидентів діаспори, у тому числі у Канаді у період Олімпійських ігор. Читачі познайомляться з новими маловідомими фактами з діяльності В. Чорновола, І. Драча, дізнаються про методи русифікації, що їх застосовував перший секретар ЦК КПУ Володимир Щербицький. У монографії можна знайти прізвища одеських дисидентів, інформацію про їх діяльність.

Г. І. Гончарук — засновник і головний редактор трьох колективних монографій, ініціатор створення і головний редактор періодичного наукового збірника «Інтелігенція і влада», член редколегії «Праць Одеського політехнічного університету».

Неодноразово призначався членом спеціалізованої вченої ради з захисту кандидатських і докторських дисертацій. 32 роки є членом вченої ради Одеського національного політехнічного університету.

Голова Одеського обласного відділення Конгресу української інтелігенції. Член Президії Національної ради КУІну. Співголова Асоціації істориків вищої школи України. Відмінник освіти України.

Г. І. Гончарук має нагороди: Вищу Відзнаку Народного Руху України «За заслуги перед українським народом» II ступеня; медаль Маршала Жукова, «10 років Саурської революції» Президента Афганістану, медаль «Слава», «За доблесний труд», «За мужество» Демократичної організації молоді Афганістану, Почесний знак «Об'єднання вищих офіцерів м. Одеси», відзнаку історичного факультету Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова.

Джерела та література

1. Енциклопедія сучасної України. Т. 6. К., 2006.
2. Наукова еліта Одещини. Ч. 1. Доктора і професора. Одеса, 2005.
3. Кто есть кто в Одесском регионе. «Европа-Центр», 2008.

*Л. І. Сухотеріна,
д-р іст. наук, проф.
Інтелігенція і влада. — 2012. —
Вип. 25. — С. 50–62. — (Серія: історія)*

ЭТОТ ЗАГАДОЧНЫЙ ГОНЧАРУК

Традиционно в связи с юбилеем человека пишут, прежде всего, об его успехах — творческих, производственных, боевых, спортивных... Об успехах в науке того, о ком хотим рассказать мы, можно прочитать в энциклопедиях, книгах типа «Кто есть кто» или же перечитать его книги в библиотеках, на сайте Национальной библиотеки Украины им. В. И. Вернадского.

Однако нам человек представляется, как айсберг: есть видимая его часть, скажем так, публичная, и есть невидимая: душевная, эмоциональная, личная, финансовая, служебная, не подлежащая оглашению и т. д. Но есть и третья составляющая: частично видимая или частично невидимая. Именно об этой составляющей жизни и деятельности Григория Ивановича Гончарука хотелось бы написать.

Начнем со служебной его характеристики. Офицер-специалист по эксплуатации реактивных самолетов и двигателей, профессионал. Читаем: «Неоднократно обращался с просьбой разрешить ему поступить в университет, но командованием ему было отказано ввиду некомплекта специалистов». Хоть для гражданского человека это звучит дискриминационно, но военных понять можно: защита Отечества — дело святое. Непонятно другое: специалистов некомплект, а его «допускают к исполнению обязанностей помощника командира эскадрильи по строевой подготовке». Такая должность была в военных училищах, где в эскадрилье насчитывался не один десяток офицеров (лётчиков и техников), курсантов и солдат-механиков разных специальностей...

И уж совсем непонятно: отличного офицера увольняют. Напомним, из Советской армии молодому офицеру можно было уволиться только разжалованным. А тут — отличная характеристика, поступление в университет, да еще сразу на два факультета.

Ещё загадка. Закончил исторический факультет с отличием, первым шел на распределение. Оставлен в университете им. И. И. Мечникова на преподавательской работе. Без аспирантуры через два года защитил кандидатскую диссертацию, переведен на должность старшего преподавателя. И сразу же...

уволен. Формально — по собственному желанию, «в связи с научным направлением».

Кто знает Григория Ивановича, тот подтвердит: никакие чужие научные направления ему не нужны. Он сам в определении направлений любому даст фору. В его деле по защите докторской диссертации есть справка координационного совета по тематике научных исследований, в которой говорится, что Г. И. Гончарук предложил 48 тем докторских и кандидатских диссертаций, которые были приняты к реализации.

Так почему же он, страдающий привязанностью к истории, ушёл из коллектива историков в политехнический институт, где не было ни одного доктора исторических наук? Да еще на кафедру научного коммунизма, чем никогда серьёзно не занимался?

Наша версия такова: три года пребывания Григория Ивановича на преподавательской должности были неровным временем и для самого ОГУ. Его ректор — красавец-мужчина двухметрового роста, сажень в плечах, Александр Иванович Юрженко, прибывший из Львова, попал в одесскую среду, как кур во щи. Его оппонент, бессменный секретарь парткома Леон Хачикович Калустьян, к концу 1969 года обеспечил Юрженко снятие с должности и переезд в Киев, где его «нашли» и довели до могилы.

Как свидетельствуют документы, А. И. Юрженко успел приглядеться к студенту Гончаруку, оставил его в университете, не прошло и года, как в 1968 году доверил ему должность заместителя ответственного секретаря приемной комиссии, а в 1969 году — секретаря приемной комиссии. И это во времена, когда, по инструкции Министерства высшего образования СССР, на эту должность назначали опытных доцентов. А Григорий Иванович был «зелёный ассистент». Принципиальность, исключительная исполнительность Гончарука нравились ректору, но непонимание молодым ассистентом принципов партийности, классовости и интернационализма в приемном процессе не могло удовлетворить секретаря парткома.

В «политехе» молодой преподаватель через три года представил докторскую диссертацию. И опять мимо цели. Коллектив состоял из опытных пенсионных и предпенсионных доцентов, для которых, в том числе и заведующего кафедрой, доктор-

ская была мечтой. И вдруг появился молодой возмутитель их спокойствия. А связи у «опытных» и в Одессе, и в Киеве были значительными, в том числе и в обкоме партии, и в Минвузе. В результате — задержка на пять лет звания доцента, переход на другую кафедру, отказ в публикации монографии и в рекомендации к защите докторской диссертации на 10 лет под различными предложениями.

Более того, была развязана кампания по признанию молодого преподавателя профнепригодным. В течение одного учебного года было создано несколько комиссий с привлечением «специалистов» из других вузов. Конец им положила вызванная ректором «политеха» комиссия из Киева во главе с зам. министра, которая, посетив лекционные и семинарские занятия Гончарука, выставила оценку «отлично». На расширенном заседании кафедры председатель комиссии сказал: «В институте и по городу вы, кафедралы, распространяете слухи, что у Гончарука «шарики не на месте». Вы разберитесь: возможно, это у вас «шарики не на месте» или, возможно, их вообще нет».

Но и Гончарук не сидел сложа руки. Приобретал опыт борьбы, особенно с парткомами, «обрастал» связями, особенно по линии министерства. И воспитывал в своём духе двух чудесных мальчиков, которые стали докторами наук.

Берёг здоровье, даже стал моржевать. Делая физические упражнения утром на берегу моря в «Аркадии», часто встречал там Бориса Деревянко, первого редактора «Вечерней Одессы».

Очевидцы рассказывают: однажды ректор «политеха» Константин Иванович Заблонский на ректорате попросил совета у коллег: скоро, мол, образуется вакансия заведующего кафедрой истории КПСС, какие будут кандидатуры? Встал зав. кафедрой философии Л. Н. Курчиков и сказал: «У нас нет выхода — Гончарук. У него давно уже всё готово — монография, докторская и поддержка коллектива». Первому проректору Александру Михайловичу Корытину было поручено переговорить с Гончаруком. После трёхсуточного обдумывания Григорий Иванович ответил: «Если ваше предложение откроет шлагбаум к защите докторской, я согласен».

А потом началась «чистка коллектива» кафедры. Из тринадцати бывших политработников, полковников и одного генерала, не имевших ни степеней, ни званий, остался один — пол-

ковник В. Г. Яшнинов, который вскоре защитил кандидатскую диссертацию. У Гончарука же состоялась защита докторской в Киевском университете, а через год ему было присвоено ученое звание профессора, потом — отличника образования, заслуженного работника образования Украины.

Однако катастрофа взглядов на советскую систему и сущность «российского интернационализма» его ожидала в Афганистане, куда Григорий Иванович был послан советником ректора Кабульского университета. Это было в 1987–1988 годах. Он полюбил афганский народ. Афганцы полюбили его. Но ненавидели советский посол, руководство парткома и значительная часть советских коллег. Они решили бросить Гончарука в Афганистане, не брать на последний авиарейс, увозивший советских специалистов. Помогли афганцы, их контрразведка и ректор университета, который поныне поддерживает дружеские отношения со своим бывшим советником. Об этом, в частности, рассказывается в книге Г. И. Гончарука «Афганистан, прости», антиимперской, написанной ещё до так называемого ГКЧП.

Словно навёрстывая упущенное, в независимой Украине Григорий Иванович каждые год-полтора выпускает новые книги. Им уже подготовлено около 30 остепенённых учёных. Он — инициатор и главный редактор научного сборника «Інтелігенція і влада» серии «История». Уже вышло 25 его номеров. Инициатор, председатель оргкомитета и главный редактор сборников материалов 15 всеукраинских научных конференций, руководитель авторских коллективов ряда монографий. Более чем полторы сотни научных статей, около 300 газетных публикаций... И всё — в защиту украинского фактора.

Можем утверждать: никто из учёных-гуманитариев в Одессе за свои публикации не подвергался таким ожесточённым атакам, как профессор Гончарук. В эти дни увидит свет интересная книга: «Г. І. Гончарук і ті, хто про нього. Газетні розум та емоції». Эта книга «заставит» многих учёных и журналистов вспомнить то, что они писали о профессоре в разные годы. Некоторым будет не по себе...

Зачем это нужно профессору? Неужели соскучился по судебным искам, которых было у него около десяти? Пусть он их и выигрывал, но снова — зачем? Ведь и возраст уже не тот...

Очевидно, есть что-то важнее исковых заявлений и судебных заседаний. Учёный знает: история — великий учитель. С ней надо общаться. Она работает на Украину. Шовинисты боятся ее, как огня.

В политехническом университете его уважают не только потому, что он проработал здесь 42 года, из которых около 30 — заведующим кафедрой. И не только потому, что при встречах он радостно улыбается, имеет что сказать... А ещё и потому, что он знаком с основами многих технических наук, которые удачно сфокусированы в современном реактивном истребителе, специалистом по эксплуатации которого был и остается капитан Гончарук.

И ещё загадка. В связи с юбилеем профессор обратился к ректору ОНПУ Г. А. Оборскому с просьбой найти ему замену на должности заведующего кафедрой. Геннадий Александрович, который знает Григория Ивановича со своей студенческой скамьи, удивился: другие заведующие и постарше его, и здоровьем уступают, но этого не делают. А он и сегодня такой же, как сказано в «Служебной характеристике»: «строен, подтянут, опрятен, физически развит, морально устойчив, по характеру спокоен». Правда, есть одна заковыка: куда-то исчезли чёрные волосы... А может, он хочет запереться в профессорском кабинете и писать мемуары?

Мы, авторы этой статьи, ровесники Григория Ивановича, знаем его с молодых лет и можем утверждать: пройдут годы, историки досконально изучат труды и личность профессора Григория Гончарука, и его имя войдёт в число лучших историков и патриотов Одессы и Украины.

Желаем крепкого здоровья юбиляру и ждём его мемуаров.

*Илья ЕРИМИЧОЙ,
заведующий кафедрой, профессор,
председатель совета ветеранов ОНПУ;
Семен ЦВИЛЮК,
доктор исторических наук, профессор
Вечерняя Одесса. — 2012. — 9 августа. —
№ 116–117 (9642–9643)*

ЖИЗНЬ — НАУКЕ

Тридцать питомцев, получивших ученые степени, десятки книг, более ста пятидесяти научных статей, около 300 газетных и журнальных публикаций, 25 номеров популярного научного сборника «Інтелігенція і влада» серии «История», организация и проведение 15 всеукраинских научных конференций... С таким багажом встретил свой 75-летний юбилей доктор исторических наук, профессор, заведующий кафедрой истории и этнографии Украины Одесского национального политехнического университета, заслуженный работник образования Украины Григорий Иванович Гончарук. Он — давний автор «Одесских известий». Многие его публикации находили широкий отклик у читателей.

За плечами юбиляра служба в ВВС, которую он завершил в воинском звании капитан перед увольнением на «гражданку», учеба в Одесском университете им. И. И. Мечникова, где он с отличием закончил исторический факультет. Затем — преподавательская деятельность. Без окончания аспирантуры, в течение двух лет написал и защитил кандидатскую диссертацию. Тропы науки привели его в Одесский политех, где через три года преподавания он представил к защите докторскую диссертацию. Сегодня юбиляр гордится тем, что его сыновья, Тарас и Анатолий, стали докторами наук, профессорами.

И вот уже 42 года он трудится в политехе, тридцать из которых — заведующим кафедрой. Лишь только однажды, в 1987–1988 гг., он покидал на время стены родной альма-матер, когда был назначен советником ректора Кабульского университета. Об этом периоде своей биографии Григорий Иванович написал в книге «Афганистан, прости». В Доме культуры ОНПК состоялось чествование юбиляра — известного ученого, общественно-политического деятеля, публициста. Его поздравили представители облгосадминистрации, ученые, аспиранты, писатели, журналисты.

Ректор ОНПУ Геннадий Оборский пожелал Григорию Ивановичу еще много лет плодотворно трудиться на ниве науки, которой он посвятил жизнь. Коллектив «Одесских известий» желает юбиляру крепкого здоровья и творческого вдохновения.

Виктор МАМОНТОВ,
«Одесские известия». — 2012. — 11 августа.

ПРОШЛОЕ ВОЗВРАЩАЕТСЯ

«Вечерняя Одесса» 9 августа этого года опубликовала статью «Этот загадочный Гончарук», в которой, в частности, сообщалось, что издательство «Астропринт» завершает подготовку книги «Г. И. Гончарук і ті, хто про нього. Газетні розум та емоції». И вот новая книга вышла в свет.

Книга состоит из двух разделов: «Публікації радянських часів» и «Публікації часів незалежності України». Содержание первого — спокойное, без эмоций. Однако второй раздел, полный драматизма, всем своим содержанием опровергает внешнее спокойствие первого, как бы подчеркивая то, что в нем были факты, но не было разума, было наукоподобие, но не наука. По фактам все правильно, точнее, по документам и газетам, а против выводов протестует сердце и сознание, другими словами, в первом разделе — ни разума, ни эмоций. Это противоречие не могло долго продолжаться. И заканчивается первый раздел схваткой основного персонажа издания с аппаратными, партийными прорабами. Силы неравные: с одной стороны секретарь райкома партии и вошедшие в руководящие органы ученые, а с другой — Г. И. Гончарук, дерзнувший выступить с предложениями о демократизации тоталитарной системы. Карательный меч партии был занесен над его головой, но начавшиеся перебои в деятельности репрессивной машины отвлекли партийные аппараты на появившиеся катастрофические трещины многолетнего командно-административного образования.

В разделе есть публикации ряда ученых, которые положительно оценивали монографии Григория Гончарука. Некоторых из них уже нет в живых, но книга напомнила и о них, повторив ранее ими сказанное. Это доктора исторических наук, профессора В. Панибудьласка (Киев), Н. Якупов (Одесса). Есть и приятные слова ныне покойного первого секретаря Одесского обкома Компартии Украины П. Козыря.

Из дипломатично завуалированной статьи секретаря райкома партии по идеологии В. Крука читатель сможет понять позицию партийных лидеров последнего состава. Есть здесь и статья атакующих нашего героя ученых П. Валигурского, В. Попкова, В. Чумака. Дальнейшие события, скажем так, заставили атакующих кардинально поменять свои взгляды.

Известный фотохудожник, директор издательства «Астропринт» Геннадий Гарбузов, прочитав рукопись, предложил свой вариант обложки: буревестник «реет смело и свободно» над пучиной густо напичканного горбатыми торосами моря. Аллегория вполне оправдана: так оно и было в прошлой нашей жизни.

Годы борьбы патриотов за независимость Украины Григорий Гончарук отметил антиимперской книгой «Афганистан, прости». В ней он показал античеловеческую сущность «советского интернационализма». Книга пользовалась спросом и вызвала отклик в прессе. Потом вышел целый ряд статей профессора в защиту украинского фактора, в том числе на ниве одессики. Пророческие его слова об истинных организаторах геноцида украинского народа вызвали неистовые атаки в газетах. Но в защиту выступили ученые — патриоты Украины. Позже исследователи и политики подтвердили правоту автора. И сегодня все больше историков и политиков в разных странах соглашались с тем, что Голодомор 1932–1933 годов в Украине был геноцидом, направленным против генофонда украинцев. В числе ученых, участвующих в дискуссиях по статьям Г. Гончарука, встречаем уже ушедших в лучший мир М. Мацюка, И. Попову, а также здравствующего профессора Я. Лепиха.

Как патриот, Г. Гончарук активно участвует в проукраинских общественных движениях. В результате бурной дискуссии его избирают главой областного Конгресса украинской интеллигенции, членом президиума КУИн. Организация имела на своем счету ряд успехов, актуальных инициатив. Но киевские руководители как создали, так и разрушили КУИн. Увы, поэты и писатели — не лучшие политические и общественные руководители. Создать могут, а длительно управлять не имеют силы.

Волну эмоций в прессе вызвала книга Григория Гончарука «Народный Рух Украины: история». Точнее, связанные с ней судебные заседания. Газеты писали, что такого в Одессе еще не было. Мы добавим: и в Украине тоже. Автор подал иск в суд о защите своих прав, протестуя против попыток некоторых руководителей Руха присвоить его рукопись. И выиграл...

Однако самая высокая волна эмоций поднялась в одесской прессе после выхода книги Григория Гончарука «Одесское

противостояние». И неудивительно. В монографии шла речь о жестком противостоянии тогдашних губернатора и мэра Одессы. Этой теме был посвящен ряд статей Г. Гончарука, иногда — под псевдонимом.

В последующие годы волны атак заметно снизились. Видимо, оппоненты стали выдыхаться. На вышедшие в свет книги Григория Ивановича в соавторстве с Александром Нагайцевым об истории Украинской повстанческой армии никто не дал отрицательных рецензий.

В увидевшей свет книге 168 публикаций. 30 принадлежат перу профессора Гончарука, 138 — статьи других авторов. Все они — о Григории Ивановиче. 27 газет — «Вечерняя Одесса», «Вечірній Київ», «Киевские ведомости», «Комсомольская правда», «Одесский вестник», «Одесские известия», «Украина сегодня», «Юг», «Чорноморські новини» и другие — помещали материалы о нем.

Закрываешь книгу и невольно соглашаешься с ее составителями — аспирантами, которые утверждают: никто из ученых — гуманитариев Одессы не подвергался таким ожесточенным нападкам со стороны и своих, и чужих, как Григорий Иванович Гончарук. Мы добавим: никто не пользовался такой самоотверженной поддержкой со стороны ученых, журналистов — патриотов Украины.

Эта книга поможет глубже понять время, в которое жил, боролся и продолжает организовывать научные исследования Григорий Иванович. Ее можно приобрести в книжном магазине Одесского национального политехнического университета. Прошлое возвращается. На этот раз в книге. Рекомендуем читателю самому определить, к какому жанру отнести это издание.

*Илья ЕРИМИЧОЙ,
Семен ЦВИЛЮК,
профессора ОНПУ
Вечерняя Одесса. — 2012. —
4 декабря, № 182 (9708)*

НОВИЙ ІСТОРИЧНИЙ ЖАНР?

У цей тривожний для України час, коли внутрішні і зовнішні українофоби йдуть у шалені атаки на крихку незалежність Батьківщини, обов'язок кожного вченого-гуманітарія долучитися до науково-публіцистичної діяльності, активніше співпрацювати з періодичною пресою. На відміну від журналістів, які чутливо реагують на події сьогодення, вчені здатні, а значить мусять аргументовано висвітлювати правдиву історію своєї країни, давати своєчасну відсіч відвертим і замаскованим україноненависникам. Хто-хто, а гуманітарії, спираючись на правдивий історичний фактаж, просто зобов'язані масово виступити на ідеологічному фронті на захист нашої землі. Російський поет Микола Некрасов писав: «Пускай наносит вред врагу не каждый воин, но каждый в бой иди!..»

Сьогодні з гордістю можемо відзначити активну позицію низки колег-науковців, які не злякалися тих, аж заслинених від люті, рупорів «п'ятої колони» і сміливо б'ють їх не «лопатою по спині», а історичними фактами, ґрунтовними доказами. Це, зокрема, Анатолій Мисечко, Олександр Музичко, В'ячеслав Кушнір, Валерій Швець, Олександр Купач, Аліна Пляченко, Володимир Полторак, Антон Гриськов та інші молоді і вже досвідчені вчені. Особливо хочеться відзначити працю професора Семена Антоновича Цвілюка, який послідовно, на базі архівних документів повертає українцям українську історію. Настане час, і їхні імена будуть написані на скрижалях, які постануть на місцях імперських пам'ятників і символів.

Сьогодні ж час примножити когорту вчених-патріотів, які вміло дають відсіч апологетам «п'ятої колони». З розуміння того, що ті апологети, як і вся «п'ята колона», — люди з роздвоєною психікою. З одного боку, вони свідомі того, що нормальний громадянин країни — це той, хто любить свій народ, свою землю, історію, культуру, мову, а з іншого — їхня душа деформована, понівечена імперськими, агресивними, українофобськими ідеологемами, а відтак не спокійна. Вони відчувають, що приватизувати український народ їм не під силу. Політичні події, навіть останніх місяців, свідчать, що поле для махінацій, фальсифікацій, агресивності щодо своїх громадян звужується, що політична свідомість українців зростає. Від

цього українофоби скаженіють, стають більш відвертими, віроломними і безпardonними у своїй ненависті.

На ці думки наштовхнуло прочитання книжки «Г. І. Гончарук і ті, хто про нього», яка щойно побачила світ у видавництві «Астропринт» (Одеса). У ній представлені більше ста авторів, 168 публікацій, з яких 30 належать саме професору Григорію Івановичу Гончаруку. Решта — іншим авторам, часто протилежних поглядів.

Книга, на наш погляд, має низку оціночних вимірів. Вона неначе довідник про тих, хто має стійкі патріотичні почуття до України, і тих, хто важко переносить її незалежність. Читач сам може легко це визначити.

Книга значною мірою дає можливість визначити складність політичних процесів, принаймні у нашому місті, що відбувалися раніше і мають місце сьогодні. Як слушно зазначає основний автор видання, український фактор у нашому краї поки що слабкий, але він росте, розвивається і має потужну перспективу. Він, цей фактор, ще не навчився перемагати «каруселі», віроломство чиновників, «гречкодавців», кримінальні методи боротьби за владу, але з кожними значними політичними подіями свідомі громадяни гуртуються і дедалі більше переконуються у силі єдності. Це теж розлючує українофобів.

Читач знайде у книзі чимало корисної інформації. Наприклад, як патріоти боролися за долю свого народу в умовах Одеси. Це тривалий, цілеспрямований, з урахуванням багатьох обставин процес. Не спалити себе передчасними заявами, що не відповідають зрілості моменту, а так розподілити свої сили на багатолітню боротьбу, щоб застосувати їх ефективно у потрібний час і в потрібному місці.

Читачі, особливо молодь, обов'язково звернуть увагу на те, як багато для Батьківщини може зробити навіть одна людина, яка переконана, що Україна, її народ гідні кращої долі. Настає час, і переважна більшість громадян пишатиметься своєю Вітчизною, її героями.

З огляду на те, яким шаленим атакам піддавали головного персонажа книги, читач із сумом і водночас з оптимізмом дійде висновку: публікацій про низьку громадянську свідомість одеситів надзвичайно багато, але й успіхи очевидні — нація прозріває. На її боці — історична правда, а також досвід бо-

ротьби з україножерами, політичними пройдисвітами та їхніми апологетами, які й довели народ до нинішнього зубожіння.

Важко уявити: не герой, не рекордсмен, не магнат, не народний депутат, а про нього пишуть близько тридцяти газет. Серед них — «Вечірній Київ», «Комсомольская правда», «Україна сьогодні», «Чорноморські новини», «Юг», «Вечерняя Одесса»... Які ще потрібні свідчення того, що його праці актуальні? Вони користуються попитом у суспільстві, не залишають байдужими громадян до порушених питань. Люди читають — отже, думають, а якщо думають, то неодмінно дійдуть висновку: актуальнішої, ніж Україна та її щасливе майбутнє, проблеми для нормальної людини сьогодні нема.

Не наше завдання визначити, які публікації у новому виданні несуть більше емоцій, а які — розуму. Хай визначить сам читач. Але не можна не звернути уваги на нахабство, почуття некараності опонентів головного персонажа: йому докоряли у нелюбові до більшовиків і водночас звинувачували у радикальному націоналізмі, вимагали звільнення з посади, шельмували, як могли. Та у сильних особистостей є свої критерії змагання: чим запекліша боротьба, чим оскаженіліший ворог — тим радісніша перемога. Про перемогу українського фактора в Одесі рано говорити, але стійкість патріотів міцніє, вороги ще більше скаженіють, а отже — обраний шлях веде до перемоги.

Видання «Газетні розум та емоції» є продовженням книги Григорія Івановича «Газетна пам'ять», що побачила світ у 2007 році. Воно містить авторські статті професора й багато в чому перегукується з книгою, про яку мовилося вище. Відтак враження про зроблене й пережите автором стає повнішим, ціліснішим, коли знайомишся з обома книгами. І ще одна риса: і перша, і друга книжки так чи інакше пов'язані з монографіями доктора історичних наук Григорія Гончарука, а їх близько двох десятків. Гадаємо, що настане час і хтось з його учнів підготує ґрунтовне видання «Життя професора у книгах і газетах».

До речі, про учнів. У Григорія Івановича їх чимало. Маємо над чим замислитися: у технічному вищі підготовлений не один десяток учених-істориків. Найвдячніші з них і зібрали та впорядкували статті різних років у ці дві книги. Але вважати роботу закінченою у них нема підстав. Нам відомі газетні публікації професора, які чомусь не потрапили до цих видань.

Це, зокрема, статті у київській газеті «Независимость», у миколаївській «Український південь», в газеті Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова «За наукові кадри» тощо.

Книга «Г. І. Гончарук і ті, хто про нього» має ще одне навантаження. Вона — своєрідний спомин про тих вчених, кого вже нема серед нас: М. М. Мацюка, І. М. Попову, Н. М. Якупова, В. Т. Яшнікова. Водночас запрошує до продовження праці і співпраці наших сучасників — О. А. Бачинську, Я. І. Лепіха, В. В. Козленко, В. Г. Хохлова, О. В. Мамонтову, Т. М. Моїсєєву, І. К. Парієнко, С. А. Цвілюка та багатьох інших.

А до журналістів звернемося так: якщо ви, шановні, колись щось писали про професора Гончарука (добре чи госте, навіть образливе), ваше прізвище та публікації увійшли в історію разом з названою книгою. Чи це М. Аксанюк, чи О. Білоус, чи О. Кологрєова, чи С. Мілошевич... Всіх авторів не назвати — їх більше сотні. Але запросити їх до книжкового магазину Одеського національного політехнічного університету, куди поступила книга, можемо.

На завершення таке питання: до якого жанру віднести книгу? Зважаючи на те, що Григорій Іванович видав книгу свого старшого сина Тараса «Газетними стежками», а також на те, що раніше таких видань ми не зустрічали, можливо, віднесемо їх до нового історичного жанру? А що скаже читач?

*Любов СУХОТЕРІНА,
доктор історичних наук, професор.
Олена ШАНОВСЬКА,
кандидат історичних наук, доцент.
Чорноморські новини. — 2012. — 8 грудня. —
№ 097–98 (21361–21362).*

ДАЛЕКОБІЙНА АРТИЛЕРІЯ ІСТОРІЇ

Через кілька днів, а саме 18 грудня, сповниться 30 років, як професор Г. І. Гончарук очолює кафедру історії та етнографії України і є членом вченої ради Одеського національного політехнічного університету. Колектив кафедри викладає кілька навчальних дисциплін. Особисто Григорій Іванович, окрім викладання історії України, підготував не один десяток вчених-

істориків, написав 20 монографій, опублікував близько півтори сотні наукових статей у журналах, наукових збірниках і не менше — у газетах.

Редакція «Чорноморських новин» звернулася до професора Г. І. Гончарука з проханням поділитися думками про вплив історії України на наше сьогоднішнє. Нижче подаємо ці думки.

Чи можливо допустити, що якийсь з європейських народів не знає своєї історії? Очевидно, важко. Як кожна людина намагається краще вивчати свій родовід, так кожен громадянин мусить знати минуле свого народу. Не спотворене його окупантами, столітніми загарбниками, а написане правдивими, високоморальними вченими-істориками. Кажуть: факти — жива тканина історії. Перефразовуючи цей вислів, хочеться наголосити: українці мусять досягти такого стану свідомості, щоб історичні факти з минулого їхньої Батьківщини стали живою тканиною їхніх кругозору та почуттів. Тільки тоді можливо вести мову про відновлення повновартості патріотів України.

Історичне мислення — фактор відданості своєму народу, своїй землі, ненависті до її ворогів. Це розуміють і самі вороги. Вони із шкіри геть лізуть, щоб спотворити наше минуле, оббрехати його, охаяти, сплюндрувати, заплювати, не допустити минуле українців у їхні знання, свідомість, думки. Вороги розуміють: якщо героїчне минуле українського народу оволодіє мисленням і серцями людей, то неодмінно покличе на барикади боротьби з українофобами, стане джерелом натхнення, сил, впевненості у перемозі. Треба сказати, що вчені-історики, які ще недавно стрімголов кидалися на захист імперсько-царської, імперсько-комуністичної, радянської ідеологій, розумнішають і дедалі менше пишуть про людяність колоніальних режимів, якої у природі поневолювачів бути не могло.

Тепер маємо інше. Нові й нові дослідження відкривають очі українцям на те, що від них приховували імперські режими, як карали тих, хто хотів сказати правду людям, під загрозою смерті забороняли допускати вчених до документів. Та і самих вчених так історично кастрували, що багато з них навіть не здогадувалися про існування таких фактів чи документів. Подумати тільки: досі історики не читали протоколів Переяславської ради, березневих статей 1654 року, що документували домовленості уряду Богдана Хмельницького з мос-

ковськими правителями. Ніхто точно не може сказати, чи було то возз'єднання, чи військово-політичний союз, чи ще щось. А як ретельно радянська історіографія приховувала сам факт Конотопської битви 1659 року, в якій ущент була розгромлена 100-тисячна московська армія військами українського гетьмана Івана Виговського! Навіть студентам історичних факультетів про це не розповідали. Зате Полтавську битву смакували на всі лади, хоч козаків на боці Івана Мазепи було дві-три тисячі. Його ж заслуги в розвитку економіки, науки, освіти, зодчества замовчувалися...

Кожна нова стаття, книга вчених-істориків України відкривають щось значне, захоплює із героїчного минулого українського народу, який нікого не поневолював, а в різних історичних умовах як міг зберігав свою ідентичність і гордість. Михайло Лермонтов про українську красуню Щербакову писав: «Как племя родное, у чуждых пощады не просит и в гордом покое насмешку и зло переносит».

Відкриті історичні факти, неначе далекобійна артилерія, б'ють сьогодні по україножерах, які дедалі більше проявляють імпотентність у знанні історичних реалій та зашкарублість у своїх тлумаченнях. Яскравий приклад цьому — «далекобійна артилерія» жертв Голодомору 1932—1933 років. Десятки, сотні, тисячі далекобійних снарядів-публікацій — документальних підтверджень, спогадів, свідчень — летять з минулого до сердець чесних людей і на ганебні голови апологетів катів. Слід зауважити, що значних відкриттів щодо скоєних злочинів вчені-дослідники досягли у співпраці з владою. Так було не довго, але вражаюче. Саме при президентові Вікторові Ющенку були воскреснені мільйони безвинно убієнних голодною смертю. Залишившись без влади з обрізаною Конституцією і без грошей, перебуваючи під потужними хвилями цькування північного сусіда і «п'ятої колони», а також конкуруючих осіб і партій, не маючи підтримки у Верховній Раді, він зробив для відновлення людської пам'яті чимало. Коли Москва і Тель-Авів визнають голодомор Геноцидом українського народу (де б він не був — в Україні, на Кубані, в Казахстані чи на Поволжі), тільки тоді можна буде сказати, що дещо зроблено для захисту честі, гідності згублених дітей, жінок, чоловіків, старих людей.

У який куток історії не кинулися б українофоби — усюди клин. Там якщо не вибухи проти них, то ще не зачеплена міна — правда. І факти б'ють по них дедалі частіше і густіше.

Слід віддати належне і «Чорноморським новинам». Газета регулярно і своєчасно інформує своїх читачів про нові відкриття в царині історії. Саме на її шпальтах одеський історик Сергій Боган ділиться з читачами своїми дослідженнями про дії значної кількості загонів опору більшовицьким окупаційним військам на Одещині у 1918—1920 роках, відтак підтверджує висновки українських вчених про війну патріотів з московськими загарбниками по всій Україні, а не про громадянську війну, думку про яку нав'язують українофобські історики.

Цього року Росія пишно відзначає перемогу над військами Наполеона у 1812 році. Все начебто нічого, але й тут замовчують роль українців у цій перемозі. Близько 20 полків українських козаків взяли безпосередню участь 26 серпня 1812 року у Бородінській битві. Українське козацьке військо воювало у складі третьої запасної армії російського генерала від кавалерії Олександра Торماسова, що протидіяла двом корпусам ворога у районі Луцька. 16 листопада полки Українського козацького війська взяли участь у розгромі французьких військ на переправі через річку Березіна. У січні 1813 року 40-тисячне з'єднане українське ополчення, набране з добровольців Чернігівської та Полтавської губерній, відзначилося у боях на території Польщі, а 6 жовтня вісім українських козацьких полків проявили мужність у битві народів під Лейпцигом. У березні 1914-го шість українських полків у складі російської армії вступили в Париж. То, може, настав час по-іншому зрозуміти старого солдата у лермонтовському вірші «Бородіно», який відповів молодому: «Богатыри — не вы!..» Не зайве буде нагадати, що свої обіцянки перед українцями (солдатами, козаками, які воювали) звільнити з кріпацтва, а полки зберегти цар не виконав (див. «ЧН» за 8 вересня). Така ось московська правда.

Українофоби чимало сил витрачають на пропаганду фактів з минулого, які компрометують українців, при цьому навмисне нехтують порівняльним методом пізнання. Дарма. Він дав би надію їм у майбутньому стати нормальними громадянами України. Читач знає, скільки бруду було вилито на дивізію «СС —

Галичина», сформовану з українців, що надали хоч якусь перевагу одному з двох звірячих режимів — гітлерівському перед комуністичним. Таких матеріалів було, мабуть, більше, ніж солдат у згаданій дивізії. Та якби в українофобів було бажання дійти істини, то вони неодмінно порівняли б, скільки українців і росіян співпрацювало з гітлерівськими фашистами. А цифри вражають. Попри те, що із 73 мільйонів жителів СРСР, які опинилися під німецькою окупацією, українці становили 30 мільйонів, а росіяни — 20, кількість осіб, що співпрацювали з німцями, добровольців навіть на дивізійному рівні — вражають. Порівняйте: з українського боку тільки 14-та гренадерська дивізія військ СС «Галичина», а з російського — 28 таких дивізій. Серед добровільних помічників з місцевих мешканців (ХІВІ), максимальна чисельність яких сягала близько 900 тисяч осіб, за національним складом (за російськими джерелами) 72 % становили росіяни, а 28 % — українці. До речі, з бандерівцями німцям заборонялося співпрацювати. До того ж, за умовами Ялтинської угоди 1943 року, громадянство воюючих країн визнавалося за станом на початок Другої світової війни, тобто на 1 вересня 1939 року. А це означає, що жителі Західної України не визнавалися громадянами СРСР і їхнє перебування у складі німецької армії, за цією угодою, не розглядалося як зрада.

Отож, шановні україножери, перед тим як шельмувати за зраду когось, уважніше придивляйтеся до себе, і ви знайдете в себе спадкоємців зрадників російської, радянської імперії і, якщо дуже хочете, — зрадників російського народу. Така вона, московська, правда.

А скільки ще снарядів-фактів летить через роки, десятки років і століття до нас! Та все на голови шовіністів, невинуватих носіїв імперської психології. Як актуально, наприклад, звучать слова першого президента України Михайла Грушевського: горе Україні в тому, що нею керують люди, яким вона не потрібна.

Українофоби зі шкіри лізуть, щоб використовувати факти історії на свою користь. Але вона, історія, дедалі більше повертає свої жерла проти них. Історики-артилеристи, народ нас кличе дати більше вогню правди «із сотен, тисяч батарей» за сльози, смерті українців, за неньку Україну.

Вивчаймо історію Батьківщини. Вона допоможе нам розібратися, де свій, де ворог, і швидше розбудувати цивілізовану державу.

*Григорій ГОНЧАРУК,
завідувач кафедри історії
та етнографії України ОНПУ,
доктор історичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України
Чорноморські новини. — 2012. —
15 грудня (21364)*

НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ НА КАФЕДРІ ІСТОРІЇ ТА ЕТНОГРАФІЇ УКРАЇНИ ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПОЛІТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Аксіомою є те, що колектив кафедри у вищому навчальному закладі приречений на дослідницький пошук. Тільки органічне поєднання навчальної та дослідницької роботи, з одного боку, є фактором творчого розвитку самого навчального процесу, з іншого, забезпечує професійний ріст викладачів та використання, точніше, застосування дослідницького потенціалу вчених кафедри, результати пошуків яких мають безмежний вплив на різні галузі господарства, культури, науки за межами свого робочого місця.

Актуальність проблеми визначається значною різницею наукових досягнень різних, навіть однойменних структур, порівняно з такими кафедрами в інших вузах. Тому вивчення і власного досвіду, і досвіду інших колективів не може не сприяти покращенню результатів наукових пошуків.

Дослідження пошукової роботи кафедри історії та етнографії України Одеського національного політехнічного університету раніше здійснювалось [1, с. 153–165]. Це було п'ять років тому. Але наука не стоїть на місці взагалі, і на нашій кафедрі зокрема.

У роки незалежності України, коли вибір тем перестав контролюватися, точніше, диктуватися з Києва, як це було за радянських часів, колектив вів і продовжує вести три напрямки досліджень: загальна кафедральна наукова тема: «Політичні

партії та громадські організації: історія та сучасність» (кожних три роки вищї інстанції чомусь вимагають змінювати тему, або хоч би редакцію, незалежно від того, чи вона завершена, чи ні); починаючи з 1995 року і кожні три роки поспіль аж до 2012 року колектив кафедри працював за планом Міністерства освіти і науки України у результаті перемог на конкурсах за так званою держбюджетною темою під загальною назвою «Інтелігенція і влада», хоч кожного разу ми змушені були модифікувати редакцію; та наукові хобі кожного дослідника за його, так би мовити, пошуковими слабкостями.

Слід зазначити, що до виконання робіт за держбюджетною темою залучались (за сумісництвом) результативні дослідники з інших вищих навчальних закладів. Це було впродовж майже дванадцяти років, аж поки у 2012 році міністерство не перестало фінансувати держбюджетну тему.

Тепер про результати наукової діяльності кафедри. Перед усім слід зазначити, що захистили кандидатські дисертації аспіранти, чий прізвища та теми були названі мною у збірнику «Інтелігенція і влада» серії «Історія» № 10, що побачив світ у 2007 році. Це Олена Мардаренко, Юрій Діденко, Станіслав Овсієнко, Надія Кіндрачук, а також здобувач Олег Мельник [2].

Захистили дисертації на здобуття кандидата історичних наук аспіранти Олексій Присяжнюк [3], Катерина Женгал [4].

Опублікували по декілька монографій та фактично завершили докторські дисертації наші колишні аспіранти Ела Мамонтова та Олена Шановська.

Хоч підготовка та захист дисертацій відбулися традиційно успішно, або, як зараз кажуть, у штатній ситуації, але хочеться поділитись з читачами деякими думками з приводу керівництва аспірантами. Не зроблю відкриття, якщо скажу про таке явище, що зустрічалось раніше і зустрічається сьогодні на ниві досліджень. Не секрет, що інколи дисертант, який захищається у спеціалізованій вченій раді не за місцем написання дисертації, змушений приймати пропозиції члена цієї ради щодо зміни прізвища фактичного керівника на прізвище або цього члена ради, або його колеги. Щоб запобігти ускладненням з захистом, дисертант змушений погодитись з такою пропозицією. Часто трапляється, що новий керівник порекомендує нову редакцію назви дисертації або щось змінити у назві розділів чи

підрозділів. Про душевний стан справжнього наукового керівника, який визначив і тему дисертації, і фіксував все це в індивідуальних планах, і ректорат регулював, контролював його діяльність наказами, а колектив кафедри неодноразово рецензував, обговорював роботу аспіранта на своїх засіданнях, і всі залишилися «у розбитого корита», нічого й казати.

Як один з виходів у цій ситуації пропоную повернутись до забутої практики, коли писали прізвища двох керівників зі збереженням назви кафедри й вищого навчального закладу, де дисертація була написана.

Хоч втрата все-таки буде, але менш значна. Керівник не буде покараний за свою багаторічну допомогу аспірантам.

Ще одне міркування. Відомо, що керівні документи дозволяють вченим радам вищів надавати право керівництва аспірантами, здобувачами вченого звання кандидата наук викладачам, які мають вчене звання кандидата наук. Це положення спробував втілити в життя автор цієї статті. Не можу забути слова свого старого колеги з Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова Дмитра Павловича Урсу, який мені сказав: «Гриша, чому ти засмічуєш процес керівництва дисертантами? Не кожний доктор наук здатний ефективно керувати аспірантами, а ти добиваєшся надавати це право кандидатам наук. За це ти будеш покараний ними самими».

Він неначе у воду глядів. По-перше, вони, ці керівники — кандидати наук, майже перестали працювати над своїми докторськими дисертаціями. Уже досягнутий один з стимулів. По-друге, до них швидко чіпляється мікроб зарозуміння. Вони не тільки перестають по суті поважати докторів наук, а пробувають при нагоді насміхатись над ними. Мовляв, я не доктор, а вже визнаний керівником аспірантів. Кажуть, що дехто з них навіть ходу змінює. Більше того, намагається збити опозиційну групу з таких самих «рідкісних, талановитих доцентів», як самі. Але головний недолік у іншому: результат їх керівництва якщо не плачевний, то низький. Словом, вважаю, що так званий інститут наукового керівництва доцентів себе не виправдав. Якщо будуть заперечення, то прошу привести не прямі, поодинокі факти, а статистику по Україні.

Хочеться поділитись радістю з того, що процес підготовки дисертаційних робіт не призупиняється, не дивлячись на лікві-

дацію держбюджетних фінансувань. Коли пишуться ці рядки, спеціалізована вчена рада при Одеському національному університеті ім. І. І. Мечникова прийняла до захисту кандидатську дисертацію Марини Цинової про наукову і педагогічну діяльність української діаспори Сполучених Штатів Америки у післявоєнний період. Треба сказати, що це вже друга дисертантка з кафедри іноземних мов, яка, будучи філологом, за час перебування в аспірантурі написала дисертацію.

Прийнята до захисту цією спеціалізованою вченою радою дисертація Марини Кучерук про об'єднавчу діяльність Народного Руху України серед національно-демократичних сил України. Більше того, ми переходимо від дослідження історії та діяльності НРУ взагалі до глибокого вивчення громадсько-політичної роботи Руху в регіонах. Так, фактично завершені кандидатські дисертації Оксани Козаченко про діяльність НРУ на Одещині, а Олени Шепотілової — на Миколаївщині.

У напрямку дослідження діяльності НРУ колектив кафедри у травні 2011 року організував VIII Всеукраїнську наукову конференцію «Народний Рух України: місце в історії та політиці», присвячену 20-річчю незалежності України. Як і матеріали попередніх семи конференцій, так і матеріали восьмої конференції знаходяться на електронному збереженні на порталі Національної бібліотеки ім. В. І. Вернадського [2].

Кафедра формує авторський колектив з написання двохтомної історії Народного Руху України до 25-річчя НРУ. До авторського колективу входять переважно колишні аспіранти кафедри, які успішно захистили дисертації і мають значні напрацювання як у формі публікацій, так і джерельні зібрання.

Все-таки у нас є аспіранти, які працюють не за основними напрямками досліджень кафедри, а, скажімо, за покликом душі. Успішно працює над кандидатською дисертацією Лілія Іваніченко про наукову та освітянську діяльність нині покійного, відомого вченого, друга нашої кафедри Володимира Никифоровича Станко. Хоч уже деякі «неофіційні» радикальні опоненти заявили про себе, але зичливих колег більше, вони охоче діляться своїми документами і спогадами про Володимира Станко.

Другим головним напрямком наукової роботи кафедри є «Інтелігенція і влада». Виходить з друку вже 25-й номер одно-

йменного наукового громадсько-політичного збірника. Будучи фаховим, він значною мірою допоміг у публікації аспірантів не тільки наших, кафедральних, а й з інших одеських вузів та наукових центрів України. Відкриваєш автореферат тієї чи іншої дисертації і з задоволенням помічаєш наш внесок у вивчення теми дисертантом, а деякі дослідження забезпечені виключно публікаціями збірника «Інтелігенція і влада» серії «Історія».

За цим напрямком колективом кафедри організовано п'ять Всеукраїнських конференцій «Інтелігенція і влада». Показово, що у всіх наших конференціях приймають участь разом з вченими державні і політичні діячі.

Ми не залишаємося у своїх дослідженнях в рамках кафедри. Наші пошукові колеги публікуються у наукових збірниках Києва, Івано-Франківська, Миколаєва та в інших містах.

Редколегія з задоволенням розміщує статті у збірниках як відомих вчених, так і молодих, здібних аспірантів та здобувачів. Більше того, ми вдячні нашим талановитим авторам за їх знахідки, а також за пропозиції покращення збірника.

За останні п'ять років членами кафедр написані та опубліковані монографії Г. І. Гончарука «Газетна пам'ять» [4], Г. І. Гончарука та О. Ю. Нагайцева «Неравная борьба продолжалась: этнический потенциал движения за независимую Украину по отечественным документам 1965–1974 годов» та Г. І. Гончарука, О. Ю. Нагайцева, О. А. Шановської: «Украина: предрассветные сражения. Сопrotивление власти в советских документах 1975–1991 годов». Останньою монографією завершено публікації, присвячені повстанському руху з 1942 року.

Коли пишеться ця стаття, у видавництві «Астропринт» готується до друку збірка публікацій «Г. І. Гончарук і ті, хто про нього. Газетний розум та емоції», у якій розміщені понад 150 газетних публікацій автора цих рядків та його зичливих колег й українофобів. Ці статті збрали мої аспіранти, що надибали їх під час пошуків газетного матеріалу щодо своїх головних тем.

Не дивлячись на те, що наші можливості останні роки зменшуються (колектив кафедри скорочується), наукова продукція збільшується. До нас звертаються за допомогою дослідники і з інших колективів, і ми раді їм допомогти. В останні два роки ми організаційно підтримали двох докторантів, допомогли їм з захистом докторських дисертацій, співпрацюємо з

вченими з інших вчз. Зокрема, з відомим істориком, професором С. А. Цвілюком та доктором історичних наук, професором Д. С. Шелестом та іншими.

Висновки маю зробити такі: колектив кафедри історії та етнографії України Одеського національного політехнічного університету примножує результати своїх наукових пошуків. Запорукою плідної роботи є, передусім, талановита молодь, яка, не дивлячись на скрутний матеріальний стан (чомусь в історики йдуть молоді люди переважно з незаможних сімей), непохитно прямує до поставленої наукової мети, чітко виконує свої індивідуальні плани наукової діяльності, дуже часто достроково завершуючи кандидатські дисертації. Бажано державі надавати, крім жалюгідної стипендії, допомоги в організації і участі у наукових конференціях, публікаціях, відрядженнях до архівних сховищ, бібліотек тощо.

Пошук історичної правди про батьківщину не зупинити, а при бажанні влади можна прискорити.

Джерела та література

1. Гончарук Г. І. Наукові дослідження на кафедрі історії та етнографії України Одеського національного політехнічного університету / Г. І. Гончарук // Інтелігенція і влада : Громадсько-політичний наук. зб. — Серія : Історія. — Одеса : Астропринт, 2007. — Вип. 10. — С. 153–165.

2. Мельник О. В. Становлення та розвиток вищої жіночої освіти в Одесі (1879–1921 рр.) : автореф. дис.... канд. іст. наук: 07.00.01 / Мельник Олег Віталійович ; Одеський національний ун-т ім. І. І. Мечникова. — О., 2009. — 19 с.

3. Присяжнюк О. М. Становлення і розвиток системи охорони культурної спадщини Одеської області (1944–2009 рр.) : автореф. дис.... канд. іст. наук : 26.00.05 / Присяжнюк Олексій Миколайович ; НАН України, Укр. т-во охорони пам'яток історії та культури, Центр пам'яткознавства. — К., 2010. — 20 с.

4. Женгал К. В. Діяльність профспілок Одеської області в умовах незалежності України (1991–2002 рр.) [Текст] : автореф. дис.... канд. іст. наук : 07.00.01 / Женгал Катерина Володимирівна ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. — О., 2012. — 16 с.

5. Народний Рух України: місце в історії та політиці. Матеріали VIII Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 20-річчю НРУ, 25–26 травня, 2011 р., м. Одеса. — Одеса : Астропринт, 2011. — 456 с.

6. Гончарук Г. І. Газетна пам'ять: літературні проби, журналістика, історія, публіцистика : [зб. ст.] / Григорій Гончарук. — Одеса : Астропринт, 2007. — 397 с.

7. Гончарук Г. И., Нагайцев А. Е., Шановская Е. А. Неравная борьба продолжалась : этнический потенциал движения за независимую Украину по отечественным документам 1965–1974 годов: В 3 т. — Одесса : Астропринт, 2009. — 312 с.

8. Гончарук Г. И. Украина : предрассветные сражения. Сопrotивление власти в советских документах 1975–1991 годов / Г. И. Гончарук, А. Е. Нагайцев, Е. А. Шановская. — Одесса : Астропринт, 2011. — 320 с.

*Гончарук Г. І.,
д-р іст. наук, проф.
Інтелігенія і влада : громад.-політ. наук. зб. —
Одеса: Астропринт, 2012. — Вип. 25. —
С. 37–43. — (Серія : Історія)*

ЮВІЛЕЙ ГРИГОРІЯ ІВАНОВИЧА ГОНЧАРУКА — ВЧЕНОГО ТА ВЧИТЕЛЯ

9 серпня 2012 р. ми відзначили 75-річчя Гончарука Григорія Івановича, доктора історичних наук, професора, завідувача кафедри історії та етнографії України ОНПУ, заслуженого працівника освіти України, ювілей якого був не тільки приводом відмітити його заслуги, але і згадати про його активну життєву позицію та плоди його педагогічної і наукової творчості. Життєвий шлях Г. І. Гончарука є зразком наслідування для молоді, прикладом того, як потрібно досягати своєї мети, незважаючи на всі удари долі, жорстокі нападки задрісників.

Григорій Іванович давно створив собі репутацію серйозного вченого, талановитого педагога, яскравого публіциста. На сьогодні він є автором понад 150 наукових і 300 газетних статей та 21 монографії. Під час його керівництва підготовлено більше двох десятків кандидатів наук, п'ятеро з них стали докторами наук.

Ця яскрава подія була висвітлена вченими-колегами Григорія Івановича у газетних та наукових статтях, на сторінках сайтів. До ювілею вийшли цікаві статті в газетах «Чорноморські новини» [5], «Вечерняя Одесса» [7], «Одесские известия» [6], поздоровлення на сторінці сайта Народного Руху України [3] та наукові дослідження про життя і діяльність вченого у 25-му

ювілейному збірнику «Інтелігенція і влада» [4], який має високий рейтинг. Архів номерів збірника зберігається на порталі Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського.

Дані автори, хоча далеко неповно, але описали заслуги Г. І. Гончарука перед наукою, але сам хід подій на ювілей zostався без належної уваги. Тому авторка вирішила детальніше висвітлити цю подію з життя вченого, бо, як кажуть, ювілей — знаряддя помсти тим, хто змушений визнати чужу славу.

Захід відбувся у Палаці культури студентів Одеського національного політехнічного університету. Відразу увагу гостей привертала виставка книг Г. І. Гончарука, написаних у попередні роки, та останні номери збірника «Інтелігенція і влада», ініціатором заснування та незмінним редактором якого є Григорій Іванович. Як і на попередньому ювілей, була підготовлена нова монографія «Г. І. Гончарук і ті, хто про нього. Газетні розум та емоції» [2], що представляється як стисла біографія у вигляді статей. Потрібно сказати, що це не перше видання такого характеру. У 2007 р. вийшла у світ монографія «Газетна пам'ять» [1], де були запропоновані далеко не всі газетні публікації професора. Тому при знахідках нових публікацій аспірантами Г. І. Гончарука було закономірним продовження цього жанру, «Газетної пам'яті». Та характер «Газетних розуму та емоцій» трохи інший. Тут розташовані статті вчених та журналістів як тих, хто підтримував професора у його боротьбі за розвиток українського фактора, так і тих, хто піднімав хвилі шалених українофобських атак проти нього.

За наявності безмежної творчої енергії Григорія Івановича можу припустити, що через кілька років вийде ще одна така праця, тому що він продовжує писати нові газетні статті, а нещодавно було знайдено ще кілька його статей, які не увійшли до останньої монографії.

Ювіляр не залишився у боргу перед аспірантами-упорядниками книги: 25-й збірник «Інтелігенція і влада», так само як і 10-й випуск, присвячений працям аспірантів і профінансований професором.

Згадуючи інші події на ювілей, не обмину увагою гостей, що прийшли поздоровити професора. Це представники облдержадміністрації, вчені, аспіранти, письменники, журналісти.

Ректор ОНПУ Г. Оборський, окрім поздоровлення, зачитав наказ про присвоєння Г. І. Гончаруку почесного звання ветерана політеху.

Від Інституту історії України надіслав привітання перший заступник директора Інституту історії НАН доктор історичних наук О. П. Реєнт. Народний Рух України нагородив ювіляра відзнакою «За заслуги перед українським народом» II ступеня. З теплими привітаннями та спогадами виступив земляк Григорія Івановича А. Ф. Крижанівський, ректор Одеського міжнародного гуманітарного університету, доктор юридичних наук, професор. Від колективу вчених ОНУ ім. І. І. Мечникова Г. І. Гончарука привітали голова спецради по захисту докторських та кандидатських дисертацій, зав. кафедри археології та етнології України О. В. Сминтина, зав. кафедри історії України В. М. Хмарський та професор О. М. Бачинська. Декан історичного факультету ОНУ В. Г. Кушнір вручив ювіляру відзнаку факультету. Крім того Г. І. Гончарука привітали голова Миколаївської крайової організації НРУ народний депутат Верховної Ради IV скликання Ю. В. Діденко, заслужені журналісти України з газети «Чорноморські новини» О. І. Сіра та Р. Т. Кракалія, завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Одеського філіалу Європейського університету Л. П. Дузь та багато інших. Цікаве привітання з врученням вітального листа оголосив директор Державного архіву Одеської області І. І. Ніточко.

Виступаючі висловили сподівання, що ювілейна дата вченого не являється завершальним етапом його творчої біографії, а є лише її яскравим продовженням.

Джерела та література

1. Гончарук Г. І. Газетна пам'ять. Літературні проби, журналістика, історія, публіцистика: Зб. статей. — Одеса: Астропринт, 2007. — 400 с.
2. Гончарук Г. І. Г. І. Гончарук і ті, хто про нього. Газетні розум та емоції / За ред. С. А. Цвілюка. — Одеса: Астропринт, 2012.
3. Досліднику історії Народного Руху України Григорію Гончаруку — 75 / 08 / 08 / 2012. — <http://www.nru.org.ua/news//article/doslidniku-istoriji-narodnogo-rukhu-ukrajini-grigoriyu-go.html>
4. Інтелігенція і влада : громадсько-політ. наук. зб. : вип. 25 / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Одес. нац. політехн. ун-т ; редкол.: Г. І. Гончарук (голов. ред.) та ін. — Одеса : Астропринт, 2012. — 276 с.

5. Кракалія Р. Зрозуміти й описати час. Ювілей історика сучасності // Чорноморські новини. — 2012. — № 61. — 9 серп.
6. Мамонтов В. Жизнь — науке // Одесские известия. — 2012. — 11 авг.
7. Еримичой И., Цвилюк С. Этот загадочный Гончарук // Вечерняя Одесса. — 2012. — № 116–117. — 9 авг.

*Л. М. Іваніченко,
аспірантка
Інтелегенція і влада. — 2012. — Вип. 27. —
С. 210–212. — (Серія: історія)*

ТИСЯЧА Й ОДНА ОПЕРАЦІЯ

16 червня — День медичного працівника

Вража бляшка

Діагноз не втішав. На сонній артерії утворилася бляшка, яка на 80 відсотків звузила просвіт судини і, відповідно, зменшила доступ крові до мозку. Чого чекати далі? Глибокого склерозу, обширного інсульту чи ще гіршого — фатального кінця? Невеселі думки роїлися, як оси, і кожна жалила душу.

Інколи зринав промінчик надії: а може, обійдеться? Адже початок недуги не віщував ускладнення. Передували йому, здавалося б, банальні речі: якась розмова на високих тонах, стресова, як то кажуть, ситуація, внаслідок чого стрибнув артеріальний тиск... З ким не буває?

...Коли «швидка» доставила до клініки, лікарі виявили високий рівень холестерину і призначили лікування. Але й сам пацієнт був не ликом шитий — давній автор нашої газети, професор одного з одеських вишів Григорій Гончарук завжди прагне й сам докопатися до суті того чи іншого явища, отож і в цьому випадку засів за спеціалізовану літературу та Інтернет і з'ясував, що вилікувати гіпертонію та знизити до норми холестерин можна й завдяки дієті та посиленню фізичної активності. Так і вчинив. І самопочуття, справді, покращилося. Але хвороба, як стало зрозуміло потім, не відступила, а лише затаїлася. Й ось вона таки завдала свого вразливого удару. Цього разу лікарі порадили робити операцію. Поки ще не пізно.

Острів надії

У дні, коли Григорій Іванович переживав сум'яття, у клініці хірургії серця і магістральних судин Військово-медичного клінічного центру Південного регіону (раніше — 411-й госпіталь) усе йшло своїм звичаєм. Колектив клініки, очолюваний полковником медичної служби Володимиром Абраменком, невеличкий — усього 17 осіб, але результати його роботи надзвичайно вагомі.

— Ми виконуємо весь спектр операцій, які здійснюються сьогодні судинними хірургами в Україні, — розповів Володимир Миколайович. — На всіх артеріях і венах у повному обсязі. Недавно клініка поповнилася новим обладнанням — апаратом для ендovasкулярних втручань, що дозволило проводити коронаграфію і коронарне стентування, тобто це більше розширити види медичної допомоги.

Володимир Абраменко — професіонал високого класу. Якби візитна картка вміщувала детальніші відомості, то в ній би, зокрема, зазначалося: закінчив Луганський медичний інститут. Пішов в армію. Сповнений найщиріших помислів, написав рапорт з проханням відправити його в Афганістан. Вже й знав, що служитиме в Кандагарі, але обставини розпорядилися інакше: у терміновому порядку був відправлений до групи наших військ у Німеччині. Потім служив у Казахстані і, нарешті, в рідній Україні. Інтелігентна, тактовна, приваблива людина.

Володимир Миколайович щиро переймається долею своїх пацієнтів. «Якби в Україні населення регулярно обстежувалося на апаратах УЗД, — переконаний він, — ми не мали б такої загрозливої картини, яку дає інсульт. Страшну недугу можна було б заздалегідь попередити».

— Скільки у вашій клініці виконується операцій? — цікавлюся у нього.

— Близько тисячі. І сто з них — на сонних артеріях. Це досить багато, якщо порівняти, скажімо, з нашими колегами в інших містах.

— Якими якостями має володіти судинний хірург?

— Щоб зробити операцію, скажімо, на тій же сонній артерії, треба на якийсь час її перекрити. Зрозуміло, що ненадовго. А тому всі рухи мають бути швидкими і точними, тобто

слід володіти доброю хірургічною технікою, не кажучи вже про глибокі знання, підготовку і так далі.

— Які проблеми переживає сучасна хірургія?

— Їх не бракує, але чи не найбільшою є дорожняча витратних матеріалів — протезів, стентів, провідників, катетерів... Самотужки справлятися з цією проблемою було б важко. Але, дякуючи підтримці керівництва центру в особі його начальника полковника медичної служби, кандидата медичних наук Володимира Майданюка та провідного хірурга полковника медичної служби доктора медичних наук, професора Михайла Каштальяна, ми розв'язуємо найскладніші питання і розвиваємо нові напрямки у своїй роботі. Невипадково колишній госпіталь називають островом надії і зцілення.

— Яка з операцій вам особливо запам'яталася?

— Кожна операція має свої особливості і по-своєму складна. Ось недавно ми успішно прооперували чоловіка в літах, у якого було виявлено рідкісну патологію: велику аневризму (розширення) аорти, яка до того ж якимось чином сполучилася із сусідньою веною. Якби він ще трохи пролежав вдома, то був би приречений на вірну погибель. Ми повернули йому життя. І коли він завітав до нас через якийсь час після виписки, як же приємно було бачити його здоровим і з посмішкою на обличчі!

Момент істини

Тим часом наближався день, коли й Григорій Іванович утвердився у виборі клініки і хірурга. Не покладаючись на першу-ліпшу пропозицію, він шукав обґрунтування своєму рішення. Ось як про це розповів сам:

— Зрозумійте мій стан. Дехто з колег радив не наважуватися на операцію, посилаючись на долю колеги, який не повернувся живим з Москви після аналогічного хірургічного втручання. Тому я ретельно, як мені здалося, вивчив можливість низки клінік у різних містах, в тому числі й Одесі. Гріх сказати про них щось погане: як пишуть у характеристиках, всі мають добрий авторитет. Далі я вирішив зустрітися хоча б з однією людиною, яка вже перенесла таку операцію. Але як її знайти? Пошуки привели мене до лікарів — Марини Покалюк та Олени Дунай, які працюють на апаратах УЗД та доплерографії в колишньому шпиталі. Ці дві милі жінки заспокоїли:

«Таких прооперованих — скільки завгодно. Живуть повноцінним життям і дякують за те своєму рятівникові». Вони й назвали мені кращого фахівця з таких операцій — Володимира Абраменка.

Володимир Миколайович прийняв мене одразу після чергової операції. Уважно вислухав, усміхнувся і суттєво розвіяв мої побоювання. «По-перше, — сказав він, — ми успішно робимо такі операції й людям старшого віку. По-друге, ці хірургічні втручання для нас — звичайна, буденна справа. Як саме вони проводяться, можете подивитися на плакатах, розвішених у коридорі. По-третє, прошу поговорити з тими, кому вже зробили таку операцію...».

Вийшовши з кабінету, зіткнувся зі знайомим ветераном Петром Аксьоненком, завжди бадьорою і веселою людиною. З'ясувалося, що три роки тому його прооперував саме Абраменко. Каже: «Володимир Миколайович — хірург від Бога». Від інших почув: «У нього золоті руки...»

Коли почалася операція, я міцно заснув. Але мені здалося, що уві сні я почув слова хірурга: «Момент істини!» і відчув, як видалається злочасна бляшка. Звичайно, я не міг того відчувати. Прийшов до тями, коли до вікна реанімації вже заглядав карий вечір. Медперсонал був поруч і дбайливо допомагав мені повернутися до нормального самопочуття. А вранці прийшов мій рятівник. Я намагався якомога тісніше потиснути його руку і бачив, як на його обличчі засяяла промениста посмішка.

Тисяча операцій — це статистика, одна — це згусток емоцій, сподівань, людської вдячності. Озираючись на своє перебування в клініці, Григорій Іванович безмежно вдячний за допомогу, зроблене добро, чуйне ставлення всім, хто був причетний до його зцілення. Крім Володимира Абраменка, це й начальник відділення Ігор Гончаренко, невропатолог Олександр Гончарук, провідний терапевт центру Олександр Гамма, анестезіолог Вадим Абакумов, а також всі-всі медсестри і санітарки.

Наостанок хотілося б сказати й про те, що час від часу у чийось головах виникає намір закрити, перенести чи перепрофілювати Військово-медичний клінічний центр (раніше — 411-й госпіталь), що на вул. Пироговській. Ветерани, військовослужбовці та одесити, які з довірою звертаються до фахівців цього медичного закладу, проти будь-якого подібного рішення. Це

відлагоджений роками механізм (не забуваймо, що госпітально вже йде третя сотня літ), високодосвідчений і дисциплінований колектив. Такі центри, як цей, можна порахувати на пальцях однієї руки. Хай ні в кого не виринає ілюзії захопити ласий шматок землі — громадськість рішуче налаштована відстояти один з найкращих медичних закладів в Україні.

*Валентин ЩЕГЛЕНКО.
Чорноморські новини. — 2013. —
15 червня. — № 48 (21416)*

ТОЙ, ХТО ДО ЧОГОСЬ ПРАГНЕ, АБО ПРО ЗАПОЧАТКОВАНЕ В ОДЕСІ НОВЕ СВЯТО — ДЕНЬ АСПИРАНТА

Побачити у малому велике

Якщо хтось дивився на зоряне небо 14 листопада, то не міг не помітити, як на ньому яскраво засяяла нова зірка, що означувала появу нового свята — Дня аспіранта (з латини — той, хто до чогось прагне).

Не секрет: у наш час наука потерпає від постійного безгрошів'я — фінансування витрат на виконання наукових і науково-дослідних робіт за рахунок державного бюджету в рази менше, ніж передбачено Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність». Отже, бодай моральна винагорода для людей, які стали на тернистий шлях науки, багато важить.

Зародився цей проект у стінах Одеського національного політехнічного університету, на кафедрі історії та етнографії України, яку (щоправда, за цей час вона не раз міняла назви) вже понад 30 років очолює доктор історичних наук, професор, заслужений працівник освіти України Григорій Гончарук.

— Наша ініціатива, — розповідає Григорій Іванович, — продиктована простим бажанням привернути більше уваги до молоді, яка твердо вирішила присвятити своє життя науці. До того ж це логічно: якщо є День студента, то чому нема Дня аспіранта? Студенти, як показує практика, бувають різними

за своїми здібностями, талантом, поведінкою, зібраністю, за своїми природними якостями. Є ті, які хочуть вчитися, і ті, які не хочуть. Останні прогулюють лекції, отримують незадовільні оцінки і, взагалі, легковажно ставляться до підготовки в оволодінні професією. Так ось, для них, бачите, є свято, а для творчих, сумлінних, відповідальних молодих дослідників — нема. Заповнюючи цю прогалину, ми керувалися, насамперед, принципом справедливості.

— Вже науково доведено, — продовжує професор, — що тільки 15 відсотків від усіх студентів здатні займатися науковою діяльністю, а з цього числа лише чотирьом відсоткам під силу піднятися на стрімкі вершини науки. То як же не любити і не опікати цей передовий загін нашої молоді?! Тут збігаються інтереси держави, навчального закладу, кафедр, наукових керівників аспірантів, їхніх батьків і, зрештою, самих дослідників. Адже кожен аспірант і сам зацікавлений в тому, щоб вийти на новий рівень своєї діяльності, щоб стати кандидатом наук й отримати мандат для подальшого свого зростання. Я задоволений тим, що на нашій кафедрі близько трьох десятків дослідників стали кандидатами наук і доцентами, а четверо — докторами наук, професорами.

У цьому факті — весь Гончарук зі своїм проникливим розумом, нестандартним підходом до, здавалося б, дуже буденних речей, з умінням побачити у малому велике, з доброзичливим ставленням до молодих дослідників. Він завжди сповнений нових ідей і конкретних задумів. Направду дивує його невгамовна натура і надзвичайна працездатність. «Де сили черпаєте?» — запитав його. «А я родом з козацького села, мені гени допомагають», — відповів.

З невгасимим інтересом

Одна з провідних тем досліджень колективу кафедри — історія Народного руху України, діяльність якого, по суті, й привела нашу країну до відновлення державної незалежності.

Великим здобутком кафедри, який важко переоцінити, є проведення восьми всеукраїнських наукових конференцій під назвою «Народний рух України: місце в історії та політиці».

Імпульсом до скликання першого такого форуму, який відбувся у 1994 році, стала ситуація, коли із зростанням авто-

ритету Руху посилювався потік інформації, що мав на меті його дискредитацію. У тих умовах історики і політологи вважали своїм обов'язком об'єктивно і правдиво висвітлити цілі, етапи розвитку та зміст діяльності Руху з часу його заснування. Тоді на адресу оргкомітету свої заявки і тези виступів надіслали 76 авторів, причому всі українською мовою. Змістовну доповідь зробив лідер НРУ В'ячеслав Чорновіл.

Такі конференції, крім 1994-го, відбулися також у 1996, 1998, 2000, 2001, 2005, 2009, 2011 роках. Усі вони проведені на базі Одеського національного політехнічного університету. І те, що це технічний виш, лише посилює до них інтерес і підвищує оцінку роботи кафедри історії та етнографії України. Матеріали конференцій опубліковано окремими збірками. Серед їх авторів бачимо таких відомих діячів, як Дмитро Павличко, Іван Драч, Лесь Танюк, Геннадій Удовенко, Борис Тарасюк та інші. У цьому ж переліку — викладачі ВНЗ і представники науково-дослідницьких структур всієї України.

— Сьогодні, — каже Григорій Іванович, — ми готуємося до ІХ конференції, яка буде присвячена 25-річчю Народного руху України. Плануємо її провести у травні наступного року. Участь у ній візьмуть члени центрального проводу НРУ, громадсько-політичні діячі, народні депутати та науковці з усіх регіонів України. Перекоаний, що й ця конференція стане вагомим внеском у подальше дослідження історії та діяльності НРУ.

Розповідь про цей напрямок роботи була б неповною, якби не зазначити те, що й сам керівник кафедри є автором понад 20 книжок на животрепетні теми становлення державності, політичної боротьби, як загалом в Україні, так і на Одещині, у тому числі й присвячених українському національно-визвольному руху. Одна з найважливіших праць на цю тему — видання «Народний рух України. Історія».

Кожна книжка Григорія Гончарука викликала жвавий інтерес у політиків, представників громадськості і преси. А історія НРУ завдяки втручанню одного із земляків — не будемо називати його прізвища — навіть переросла у судовий конфлікт між ученим і керівниками НРУ, який Григорій Іванович виграв. Свого часу про це широко писалося в різних виданнях.

А ми в цьому зв'язку відзначимо послідовність, вміння відстоювати свою позицію і непоступливість у принципових речах Григорія Гончарука. Сьогодні автор готує до друку друге видання цієї праці, а кафедра — «Історію Руху» у чотирьох томах.

А ще Григорій Іванович активно співпрацює з газетами, відгукуєчись на актуальні події сучасності. Він — автор кількох сотень таких публікацій.

Зважаючи на все це, однодумці і колеги вченого справедливо вирішили, що велика робота, проведена ним, заслуговує на особливе відзначення.

Фахівці: «Висунути на Державну премію».

Чиновники промовчали...

Одеський національний політехнічний університет висунув на здобуття Державної премії в галузі науки і техніки України цикл монографій (шість книг) під загальною назвою «Про визвольний рух за незалежність України 1944—1991 рр.», авторами яких є доктор історичних наук Григорій Гончарук, кандидати історичних наук Олександр Нагайцев (помертно) та Олена Шановська. Чотири книги написані на основі унікальних, раніше ретельно прихованих документів, до чого не спромігся жоден колектив істориків.

Цьому висуненню передувала рекомендація всеукраїнської конференції з міжнародною участю «Національна революція: загальноєвропейська традиція та український контент» (2012, м. Івано-Франківськ), схвальна оцінка академічного видання Георгія Папакіна «Українські визвольні змагання 1939—1956 років. Джерельний контент» (2012, Київ), позитивні рецензії фахівців. Зокрема, як зазначає у листі до редакції завідувач кафедри українознавства Одеського державного університету внутрішніх справ, доктор історичних наук, професор Семен Цвілюк, «...мені відомий цей цикл монографій. Актуальність та рівень дослідження не викликають сумніву. Ці книги — своєрідний науковий та громадянський подвиг».

29 травня цього року відбулося засідання секції гуманітарних наук Комітету з Державних премій в галузі науки і техніки. Академіки, відомі вчені дали високу оцінку названим працям і рекомендували пленарному засіданню дозволити подальшу участь їх у конкурсі. Але вже 17 червня згадані роботи

були зняті з конкурсу і не допущені до публічного обговорення в засобах масової інформації.

«Нам, вченим, — пише Семен Цвілюк, — не зрозумілі мотиви такої відмови. Гуманітарії-фахівці підтримують, а нефахівці відмовляють. Чого тут більше — науки чи політики?»

На нашу думку, тут більше політики. Українство не в пошані нинішньої влади. І коли з білбордів в Одесі вже усунені зі своїх посад керівники області та її центру заявляли: «Не дадим переписати історію», то вони, напевно, найбільше боялися саме справжньої історії України і сліпо вірили в ту, яка була складена на угоду керівникам колишньої радянської імперії. А хіба вони одні такі в Україні? Ой, нелегко сьогодні українській історії пробитися через облудні перепони до свідомості громадян своєї країни...

У пошуках спільних позицій

Другим головним напрямком наукової роботи кафедри є дослідження проблем взаємовпливу інтелігенції і влади. Цій темі було посвячено п'ять всеукраїнських наукових конференцій (у 1999, 2002, 2003, 2006 і 2009 роках), які теж відбулися на базі політехнічного університету. Матеріали і цих конференцій опубліковані.

Десять років тому було засновано й науковий фаховий збірник з відповідною назвою — «Інтелігенція і влада», в якому публікуються новітні набутки вчених. Це видання регулярно виходить у світ і користується неабиякою увагою істориків з усіх наукових центрів України. На сьогодні кафедра ініціювала і видала вже 29 номерів збірника.

Широкий спектр високих тем

У творчу роботу поринула й група молодих, енергійних і заповзятих істориків кафедри. Ми попросили представників цієї когорти поділитися своїми думками щодо Дня аспіранта і про свою працю.

Марина Кучерук, старший викладач кафедри історії та етнографії України, кандидат історичних наук:

— Я ставлюся до цієї ініціативи лише позитивно. А як може бути інакше? Розумієте, аспірантура є першим щаблем у науковій кар'єрі. А початок справи завжди визначальний. Неда-

ремно кажуть, що він становить чи не половину успіху. Тому дуже важливо, щоб аспірант відчував підтримку й увагу до себе вже на цьому етапі. Свою кандидатську роботу я писала про політичні процеси в Україні в 2000-х роках. Продовжую і сьогодні ними цікавитися, тим більше що життя не стоїть на місці і привносить нові й нові політичні колізії.

Лілія Іванченко, асистент кафедри історії та етнографії України:

— Я захистилася зовсім недавно — 21 жовтня. Моя робота була присвячена науковій та освітянській діяльності всевітньо відомого історика, археолога та етнографа Володимира Станка, який досліджував територію Півдня України, зокрема Одещини.

Марина Цинова, доцент кафедри іноземних мов:

— Тема моєї дисертаційної праці: «Науково-освітянська діяльність української діаспори у Сполучених Штатах Америки після Другої світової війни». Щоб зібрати потрібні матеріали, мені довелося побувати за океаном, налагодити зв'язки з представниками діаспори, тамтешніми науковцями. Захистилася я в Одеському національному університеті ім. І. І. Мечникова, але, напевне, моя робота так зацікавила небайдужих до цієї теми людей, що довелося ще раз це зробити на експертній раді в Києві. І знову успішно.

Вікторія Татарова, аспірантка кафедри історії та етнографії України:

— Тема моєї дисертації — «Нові тенденції у роботі преси Одещини у період незалежницьких процесів в Україні». Я взялася розглянути діяльність всіх газет Одещини, які видавалися і видаються, у тому числі й «Чорноморських новин»...

Погодьтеся, лише наведений перелік робіт (а ними доробок не вичерпується) свідчить про широкий спектр наукових досліджень молодих працівників кафедри.

Вагомий внесок у наукову роботу роблять і їхні старші колеги — кандидати історичних наук, доценти Тетяна Моїсеєва, Олег Мельник, Алла Федорова та інші. І все ж при цьому треба сказати, що лівову частку наукової роботи взяв на себе Григорій Гончарук — не просто як керівник кафедри, як наставник, а й як лідер обласного відділення Конгресу української інтелігенції.

Три штрихи до портрета

У 1987—1988 роках Григорій Іванович працював радником ректора Кабульського університету. У той період стався такий випадок. Ректор попросив радника посприяти у відверненні за-тїї, бездумно насаджуваної радянськими партійними функціонерами: створити студентський будівельний загін і направити на відбудову Кандагара.

Але Кандагар — не Тюмень і не цілина. Там ще точилася війна, а отже, хтось із студентів міг загинути. Та й навіщо сьогодні відновлювати те, що завтра може бути знову зруйнованим? І, зрештою, за мусульманськими звичаями матері не радили дочкам відриватися від дому. Розуміючи, що докази ректора неспростовні, Гончарук зробив усе від нього залежне, щоб переконати в цьому нашу компартійно-адміністративну бюрократію, присутню на афганській землі. Коли це йому не вдалося, він прийняв рішення особисто вирушити разом зі студентським загоном у Кандагар. Цей вчинок викликав до нього симпатії всього колективу університету. Крім того, ще 14 наших викладачів, у тому числі й дружина Григорія Івановича — Ніна Михайлівна, викладач математики, зголосилися наслідувати приклад Гончарука. Наглядові чиновники, звичайно, їм подякували за готовність розділити долю афганських студентів і викладачів, але їхати до Кандагара суворо заборонили. Більше того, Гончаруку так і не змогли пробачити незалежності у прийнятті рішення. І боротьба з нашою бюрократією забрала в нього більше сил, ніж протидія ворогові. Однак хіба від цього той вчинок став менш сміливим чи менш благородним? Та й хіба міг Гончарук зі своєю козацькою вдачею зробити інакше?! Як там у Гоголя — нема святіших уз, ніж товариство. Навіть якщо воно афганське.

У молоді роки Григорій Гончарук після військового училища служив техніком-лейтенантом з експлуатації літаків. З його вини не було жодної відмови у польотах крилатих машин. Але якось у частині розбився літак, пілот не катапультиувався і загинув. Перевіряючи з Москви звернули увагу на те, що карабінчик, яким до крісла льотчика мали бути прикріплені важкі тротилові тротилові пристрої, не був прикріплений до сидіння. Підозра впала на колегу Гончарука, який відправляв у політ літак і мав би все перевірити. І не уникнути б йому ве-

ликих неприємностей, якби не Гончарук. Маючи від природи допитливий розум, експериментальним шляхом він переконав високу комісію, що той злощасний карабінчик міг і сам зіскочити з дужки крісла, якщо характерним рухом ненароком просто зачепити його ліктем. І честь колеги була порятована.

Григорій Іванович та Ніна Михайлівна Гончаруки виховали двох синів — Тараса та Анатолія. Тарас Григорович — доктор історичних наук, професор кафедри історії України Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова. Анатолій Григорович — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри в іншому виші. Спробуйте, знайдіть у нашому мегаполісі ще одну таку сім'ю, у якій — трое докторів-професорів і вчителька.

На вогник до істориків

Чи підтримають День аспіранта в інших вишах, чи стане він всеукраїнським, чи може, всепланетарним, наразі невідомо. Та й не так важливо. Але на кафедрі історії та етнографії політехнічного він уже перетворився на подію, яка збирає довкола себе яскравих особистостей.

Саме в той період з робочою поїздкою на Одещині побував голова Народного руху України Василь Куйбіда. Василь Степанович завітав і на кафедру, зустрівся з її колективом, зокрема з аспірантами. У невимушеній, простій, вільній обстановці відбулася цікава розмова про перетворення в Україні і захист національних інтересів. Високий гість відзначив вагомий внесок колективу кафедри і побажав працівникам успіхів у подальшій роботі. А ще він подарував колективу дослідників чергові п'ять томів з повного зібрання творів В'ячеслава Чорновола, яке зараз видається.

Навідався на вогник і відомий поет Олекса Різниченко, який прочитав свої поезії. Одна з них присвячена темі історії. Там є рядки, сповнені глибокого змісту, хоча, можливо, у чомусь суперечливі, як суперечливе саме життя:

Постала кафедра, мов трон,
На незаживній моїй рані.
Із лекцій, біблій і коранів
Я усвідомив твій урок!
Що втямив я? А що добро —
Це зло, очищене стражданням.

Колектив кафедри, яку очолює Григорій Гончарук, очищує історію від імперських нашарувань, відстоює правду життя і творить добру справу для України та її народу.

*Валентин ЩЕГЛЕНКО.
Чорноморські новини. — 2013. —
5 грудня. — № 96 (21464)*

ДО ПИТАННЯ ПРО СТВОРЕННЯ ОБЛАСНИХ (КРАЙОВИХ) ОРГАНІЗАЦІЙ НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ (1989–1992 роки)

Народний Рух України як громадсько-політична організація, а з 1993 року політична партія, у 2014 році відмічатиме своє 25-річчя. Це найстаріше легальне громадське і політичне угруповання, яке забезпечило ідеологічні, соціально-політичні передумови здобуття народом України державної незалежності. НРУ має значний досвід перемог, особливо у справі оволодіння свідомістю громадян. Але неодноразово зазнавав гіркоту невдач. Тому мотивованим є науковий і політичний інтерес до минулого НРУ як у позитивному, так і негативному напрямках. Створення і діяльність НРУ впевнено увійшли в історію України періоду незалежності. Йому присвячуються статті в енциклопедіях, журналах, наукових збірниках. Відбулося вісім всеукраїнських наукових конференцій за однойменною назвою «Народний Рух України: місце в історії та політиці». У зв'язку з 20-річчям НРУ Інститут історії України НАН України провів круглий стіл «Народний Рух України: історія, ідеологія та політична еволюція. 1989–2009».

Безпосередньо історії Руху присвячено за всеукраїнським масштабом три монографії О. В. Гараня [1], В. Г. Ковтуна [2], Г. І. Гончарука [3] та одинадцять кандидатських дисертацій: С. В. Бондарені [4], О. З. Бураковського [5], Ю. В. Діденка [6], Н. М. Кіндрачук [7], М. С. Кучерук [8], О. В. Мардаренко [9], С. Л. Овсієнка [10], В. В. Піпаша [11], М. Г. Тиского [12], О. П. Шипотілової [13], О. А. Шановської [14]. Декілька дисертантів за результатами своїх здобутків видали монографії.

Це С. В. Бондаренко, Ю. В. Діденко, В. В. Піпаш, М. Г. Тиский, О. А. Шановська (у співавторстві з Г. І. Гончаруком).

Ще одна дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук О. М. Козаченко «Громадсько-політична діяльність Народного Руху України на Одещині у 1989–1996 роках» прийнята спеціалізованою вченою радою до розгляду.

Цікава географія прояву уваги істориків до НРУ. З трьох монографій дві написано в Києві. Одна політологом О. В. Гараньом, а друга письменником В. Г. Ковтуном. Маємо і відповідний підхід до історичних подій та документів про них. Одна дисертація написана в Києві політологом О. З. Бураковським. У авторефераті сказано, що дисертація претендує на здобуття вченого ступеня кандидата політичних наук. Але чи отримав дисертант вчений ступень, у нас відомостей немає. На вербальному рівні існує інформація, що цього не сталося. По одній дисертації захищено вченим з Тернополя С. В. Бондаренком в Чернівцях, В. В. Піпашем в Ужгороді та М. Г. Тиским з Волині у Львові. Сім кандидатських дисертацій на теми історії НРУ написані на кафедрі історії та етнографії України Одеського національного політехнічного університету. З дев'яти всеукраїнських наукових конференцій, присвячених рухівській проблематиці, вісім проведено кафедрою історії та етнографії України Одеського національного політехнічного університету.

Зрозуміло, що в науці географічний фактор не може бути визначальним. Але над піднятою науковцями тематикою з минулого НРУ поміркувати можемо. З 13 дисертаційних праць на рухівську тематику вісім присвячено загальній історії НРУ, переважно написані на столичних документах, і тільки три — обласним організаціям: Волинській, Закарпатській та Миколаївській. У 1989–1992 роках в Україні було створено 24 обласних та одна крайова організації.

На захисті дисертації О. П. Шипотілової в Миколаєві 21 жовтня 2013 року відбулася дискусія з питання, чи не достатньо для дослідження історії НРУ 11 дисертаційних праць. Думки розійшлися. Автор цих рядків висловив позицію про те, що дослідження минулого і діяльності регіональних рухів варто продовжити. Як показали захищені дисертації, кожна з обласних (крайових) організацій мають часто несхожий досвід, по-своєму результативний у змаганнях за політичну свідомість

громадян. Вони мають свої ініціативи, свої здобутки, творчо підходили до виконання на місцях рішень з'їздів, ухвал Центрального проводу НРУ. Іншими словами, кожна організація має свою, властиву тільки їй історію, у тому числі і процес створення самої організації.

Для переконання у правдивості цих стверджень досить порівняти структури та висновки уже захищених дисертацій з проблеми виникнення обласних рухівських організацій. В. В. Піпаш свою дисертацію «Громадсько-політична діяльність Народного Руху України наприкінці 1980-х — на початку 1990-х рр.: закарпатський регіональний аспект» розділив та спрямував у три розділи: «Народний Рух України за перебудову як масова громадсько-політична організація», «Закарпатська крайова організація НРУ у вересні 1989 — січні 1991 рр.», «Боротьба за незалежність України: закарпатський контекст». У висновках автор виділяє п'ять етапів діяльності крайової організації НРУ на зламі 80–90-х рр., а також головні напрямки та основні засоби ведення роботи. Тут сказано, що вплив крайової організації на започаткування впровадження демократичних перетворень був визначальним. Крайова організація сприяла відродженню історичної пам'яті та духовності українського народу, сталася легалізація греко-католицької конфесії тощо. Організація внесла свою лепту у здобуття незалежності та збереження соборності України, національно-демократичні сили, об'єднані в крайову організацію НРУ, інші структури дали відсіч регіональному сепаратизму, зірвали його спробу перетворити Закарпаття у «республіку» на кшталт Придністровської Молдавської чи Абхазької. Разом з тим автор констатує, що Рух не зміг усунути від влади компартійну номенклатуру та забезпечити прихід до влади нового покоління демократично налаштованих політиків [11, 15].

Михайло Тиский у своїй дисертації «Народний Рух України: Волинська регіональна організація на зламі 80–90-х років» значну увагу приділяє передумовам виникнення Руху, починаючи розглядати визвольний рух за незалежність України з української революції 1917–1920 рр. Значної уваги автор надає громадським організаціям, що безпосередньо діяли напередодні виникнення НРУ і навіть сприяли його зародженню. Окремо присвячуються розділи етапам становлення руху на Воли-

ні та досліджується діяльність цього громадсько-політичного об'єднання. Серед 12 висновків є ствердження, що Волинський Рух брав участь в українізації релігійного життя краян, що ветерани ОУН, УПА брали активну участь в діяльності осередків регіональної організації.

Інша структура дисертації Олени Шипотілової «Громадсько-політична діяльність Народного Руху України на території Миколаївщини (1989–1996 рр.)». Оснований зміст дослідження включає розділи «Участь активістів Миколаївщини в створенні Народного Руху України», який має підрозділ «Створення Миколаївської крайової організації Народного Руху України» та розділ «Головні напрямки діяльності Миколаївської крайової організації». Цей останній розділ має підрозділи «Миколаївська крайова організація НРУ в боротьбі за незалежність України», «Перетворення Народного Руху в партію та посилення роботи Миколаївського Руху», «Участь миколаївських рухівців у конституційному процесі» та «Просвітницько-благодійна діяльність Миколаївського крайового Руху». Серед шести об'ємних висновків є такий: «Наслідком згаданої співпраці, продуманої агітаційної діяльності стало підтвердження статусу незалежної суверенної держави на референдумі 1 грудня 1991 року, коли 89,45 % громадян Миколаївщини дали позитивну відповідь» [13, 15].

Наведу декілька прикладів. 13 серпня 1989 року у день установчої конференції Івано-Франківської обласної організації НРУ помер один з організаторів Руху на Івано-Франківщині Роман Левицький, на якого напередодні було вчинено напад і завдано смертельних ран [15, 12]. 26 серпня 1989 року відбулася установча конференція Одеської обласної конференції Руху у Кишиневі через спротив місцевого керівництва [15, 12]. 2 грудня 1989 року установча конференція Хмельницької обласної організації через заборону обкома партії відбулася в Києві [15, 16]. Залишається не дослідженою діяльність Київської крайової організації Руху, головою якої був Сергій Головатий, Луганської крайової організації НРУ під керівництвом Олени Бондаренко, Канівської міськкрайової організації на чолі з Володимиром Петренком тощо.

Наведене дозволяє зробити низку висновків. По-перше, історія обласних (крайових) організацій НРУ — частина загальної

історії Руху, а в ширшому значенні — складова політичної історії відповідного регіону, а відповідно — історії України.

По-друге, виникнення та діяльність регіональних рухівських організацій — важливе надбання громадян України, передусім конкретних областей. Саме поява опозиційних тоталітарному, деспотичному режиму структур внесла помітне зрушення у світогляді мешканців та народило надію на можливий його кінець.

По-третє, пропагандистська та агітаційна діяльність місцевих осередків НРУ формувала впевненість громадян у повалі колоніальної влади. Кращим показником ефективності цієї діяльності маємо результати референдуму 1 грудня 1991 року, коли понад 90 відсотків українців висловились за незалежну Україну.

По-четверте, громадсько-політична організація НРУ успішно виконала свою історичну місію. Найяскравішим її досягненням є проголошення незалежності України, яка була підтримана всіма політично свідомими громадянами.

П'ятим висновком є актуальність написання історії всіх без винятку обласних (крайових) рухівських організацій. За результатами їх діяльності це можуть бути дисертації, книги або брошури. У них мусять бути названі імена самовідданих рухівців, які відважились виступити проти, здавалось би, вічної деспотії, що більше 70 років прикривала свої злочиння гуманними лозунгами.

Побажання дослідження:

1) при визначенні територіального статусу організації — обласна чи крайова — слід керуватися статутом Народного Руху України не тільки редакції Установчого з'їзду, а редакціями наступних з'їздів. А ще слід пам'ятати: у проекті «Програми Народного Руху України», опублікованому 16 лютого 1989 року, у розділі «Організаційна структура та форми діяльності» чітко не визначені територіальні межі основних складових [15]. Тому організації, які створювались до Установчого з'їзду НРУ, формувались за адміністративно-територіальним принципом. У прийнятому статуті Руху визначається: «Територіально крайовий Народний Рух не обов'язково збігається з існуючим нині адміністративним поділом Української РСР» [16]. А Третій з'їзд НРУ висловився за відповідність крайових організацій Руху адміністративному поділу Республіки [17, 28];

2) робота над дисертацією, так як і над кожною науковою працею, починається не з вивчення джерел, а з уже досягнутого іншими дослідниками в цьому напрямку, темі; ця послідовність мусить бути і в назвах першого розділу дисертації. Серед названих досліджень маємо різні назви: у одних назва першого розділу розпочинається «Історіографія і джерельна база», у інших навпаки «Джерельна база та історіографія».

Отже, маємо підстави сподіватися, що написане про минуле Народного Руху України — не завершення досліджень, а тільки початок.

Джерела та література

1. Гарань О. В. Убити дракона: З історії Руху та нових партій України : [монографія] / Олексій Васильович Гарань. — К. : Либідь, 1993. — 198 с.
2. Ковтун В. Г. Історія Народного Руху України : [монографія] / Володимир Гаврилович Ковтун. — К. : Факт, 1999. — 407 с.
3. Гончарук Г. І. Народний Рух України. Історія : [монографія] / Григорій Іванович Гончарук. — Одеса : Астропринт, 1997. — 380 с.
4. Бондаренко С. В. Народний Рух України та його роль у національно-політичному житті наприкінці 80-х — на початку 90-х років ХХ століття : автореф. дис.... канд. іст. наук: 07.00.01 / Сергій Васильович Бондаренко ; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. — Чернівці, 2006. — 20 с.
5. Бураковський О. З. Історія Ради Національностей Народного Руху України, 1989–1993 рр. Політологічний аналіз : автореф. дис.... канд. політ. наук: 23.00.02 / Олександр Залманович Бураковський ; НАН України; Ін-т політ. і етнонац. дослідж. — К., 1999. — 20 с.
6. Діденко Ю. В. Народний Рух у державотворчих процесах України (1989–2002 рр.) : автореф. дис.... канд. іст. наук: 07.00.01 / Юрій Володимирович Діденко ; Чорноморський держ. ун-т ім. Петра Могили. — Миколаїв, 2009. — 19 с.
7. Кіндрачук Н. М. Боротьба Народного Руху України за незалежність України: 1989–1991 рр. : автореф. дис.... канд. іст. наук: 07.00.01 / Надія Мирославівна Кіндрачук ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. — Одеса, 2010. — 16 с.
8. Кучерук М. С. Роль народного руху України в об'єднанні національно-демократичних сил у проведенні внутрішньої політики держави (2002–2009 рр.) : автореф. дис.... канд. іст. наук : 07.00.01 / Марина Сергіївна Кучерук ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. — Одеса, 2013. — 15 с.
9. Мардаренко О. В. Українсько-російські відносини у політичній діяльності народного руху України (1989–1998 рр.) : автореф. дис.... канд. іст. наук : 07.00.01 / Олена Вікторівна Мардаренко ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. — Одеса, 2007. — 19 с.

10. Овсієнко С. Л. Діяльність Народного Руху України в умовах внутрішньопартійної кризи (1997–2002 рр.) : автореф. дис.... канд. іст. наук : 07.00.01 / Станіслав Леонідович Овсієнко ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. — Одеса, 2008. — 18 с.
11. Піпаш В. В. Громадсько-політична діяльність Народного Руху України наприкінці 1980-х — на початку 1990-х рр.: закарпатський регіональний аспект : автореф. дис.... канд. іст. наук : 07.00.01 / Володимир Васильович Піпаш ; Ужгородський нац. ун-т. — Ужгород, 2009. — 20 с.
12. Тиский М. Г. Народний Рух України: Волинська регіональна організація на зламі 80–90-х років : автореф. дис.... канд. іст. наук : 07.00.01 / Михайло Григорович Тиский ; НАН України. Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича. — Л., 2005. — 20 с.
13. Шипотілова О. П. Громадсько-політична діяльність Народного Руху України на території Миколаївщини (1989–1998 рр.) : автореф. дис.... канд. іст. наук : 07.00.01 / Олена Павлівна Шипотілова ; Миколаївськ. нац. ун-т ім. В. О. Сухомлинського. — Миколаїв, 2013. — 20 с.
14. Шановська О. А. Діяльність Народного Руху України з розробки національної програми та практичного втілення її в процесі державотворення (1989–1996 рр.) : дис.... канд. іст. наук : 07.00.01 / Олена Андріївна Шановська; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. — Одеса, 2003. — 208 с.
15. Літературна Україна. — 1989. — 16 лютого.
16. Літературна Україна. — 1989, — 28 вересня.
17. III Всеукраїнські Збори Народного Руху України. 28 лютого — 1 березня 1992 року. — Київ, 1995.

*Гончарук Г. І.,
д-р іст. наук, проф.
Інтелігенція і влада : зб. наук. пр. —
Одеса: Астропринт, 2013. — Вип. 29. —
С. 136–143. — (Серія : Історія)*

ІСТОРИЧНЕ ПОКЛИКАННЯ ЛЕОНІДА КРАВЧУКА

Діяльність перших трьох президентів України незворотно покидає площину дискусій політологів і впевнено оволодіває колом досліджень істориків. Деякі напрямки праці голів держави вивчаються і на кафедрах історії та етнології України Одеського національного політехнічного університету. Зокрема, зараз тут готують дві кандидатські дисертації. Одна на тему «Кредо «Україна — не Росія» у діяльності Президента

Леоніда Кучми», друга — «Драматизм, приреченість політики та історична перспективність починань Президента України Віктора Ющенка».

Уже чимало написано про здобутки та прорахунки першого Президента України Леоніда Кравчука. Найбільш ретельно вивчав складність характеру, поведінки, перетворень ідеології, переконань, даючи то позитивні, то негативні оцінки, а інколи — просто ніякі, обмежуючись констатацією фактів з діяльності очільника держави, відомий, найрезультативніший історик сучасності Володимир Литвин у книзі «Україна: політика, політики, власть. На фоні політичного портрета Л. Кравчука» [1].

Ця книга давно отримала високі оцінки професіоналів-вчених, і не мені, периферійному історичу, додавати щось своє. Стриману позицію щодо Леоніда Кравчука у питанні народження Народного руху України зайняв доктор історичних наук, професор Інституту історії України НАНУ Станіслав Кульчицький [2].

Читаючи і перечитуючи інші публікації про першого Президента, де висловлюється переважно невдоволеність авторів умінням Леоніда Кравчука пройти «між крапельками політичного дощу», не знаходжу відповіді на запитання: «А хто інший у часи смуту, надзвичайно складної внутрішньої і зовнішньої ситуації був би достойнішою кандидатурою на посаду Президента України?» Можливо, те складне, трагічне минуле, приречене тогочасне і сподівання на кращу долю українського народу й виштовхнули із середовища «високоморальної», вихованої компартійної еліти саме цю людину, з ім'ям якої пов'язане найсвятіше у житті України — незалежність? Можливо, не тільки його особисті якості, політична ситуація, але і сам Господь Бог дав Україні саме цю людину і надихнув її на великий громадянський подвиг? Леоніда Макаровича обрав на посаду Президента народ. А голос народу, кажуть, — голос Божий.

Не з усіма публікаціями про життєву раптову зраду Леоніда Кравчука комуністичній ідеології, соціалізму слід погоджуватися. На фоні швидкісної динаміки політичних процесів у Радянському Союзі, і в Україні зокрема, еволюція його політичних поглядів не перевищувала допустимого. Дискусійним є твердження і про те, що Кравчук взяв під контроль Рух, ней-

тралізував його, а потім і розколов як головну опозиційну силу Комуністичної партії.

Документи і поведінка лідерів Народного руху України свідчать про те, що, по-перше, у боротьбі з рухівцями сам Леонід Кравчук опинився під впливом національно-демократичної ідеології, а по-друге, самі лідери Руху мали намір «перевербувати» ідеологічного лідера КПУ і співпрацювати з ним.

Еволюцію політичних поглядів Леоніда Кравчука легко прослідкувати на такому порівнянні: якщо 24 березня 1989 року підготовлений і керований Кравчуком «круглий стіл», що проходив із запрошенням відомих представників інтелігенції та ЗМІ, підтримав ліквідаторську позицію ЦК КПУ щодо Руху [3, с. 29], то на Установчому з'їзді НРУ він, зокрема, сказав: «Що для мене також з'їзд став і школою, він збагатив мої уявлення про політичні течії, він збагатив мої уявлення про те, що може бути завтра, післязавтра, куди ми йдемо, куди ми можемо прийти, але я хочу закінчити все ж таки тим, з чого розпочав. Щоб ми прийшли до суверенної України. (Бурхливі оплески)» [4, с. 264].

До речі про оплески, які є барометром сприйняття оратора. На Установчому з'їзді промова і відповіді Л. М. Кравчука на запитання делегатів (на світліні) переривалися оплесками 20 разів, бурхливими оплесками — 6 разів. Для порівняння: промова В. М. Чорновола — 10 разів.

Складається враження, що, слухаючи Леоніда Кравчука, делегати сприймали його не як противника Руху, секретаря ЦК КПУ, а як прекрасного сина українського народу, мудрого, досвідченого політика, який здатний принести чимало користі Україні. Їм, делегатам, хотілося співпрацювати не стільки з комуністом Кравчуком, скільки з харизматичною людиною Кравчуком. А хіба не про це свідчать слова Дмитра Павличка: «...Товариші, я дякую Леоніду Макаровичу за його виступ, я ще раз хочу повторити те, що було сказано вчора. Ми тут зібралися створити Народний рух України. Ми хочемо співпрацювати з партією, з її кращими силами, і реально, конкретно з Леонідом Макаровичем Кравчуком. (Оплески)» [4, с. 421].

Ще виразніша оцінка Рухові звучала з вуст Леоніда Кравчука, вже Президента України, на III з'їзді НРУ: «Коротка, але насичена історія Руху засвідчує його щасливе вміння до пра-

вильного вибору тактики і стратегії задля вирішення загальнонаціональних проблем. Я вірю, що ідея української державності буде тим консолідуючим фактором, який об'єднає зусилля Президента і зусилля Народного руху України. (Оплески). Принаймні, Президент готовий до такої співпраці. І та наша спільна робота не буде марною. Як наслідок — український народ, народ добрий, миролюбний, працьовитий, посяде належне йому місце у світовому співтоваристві. Слава Україні! (Оплески)» [5, с. 32—33].

Що стосується «аморальності» Леоніда Кравчука, яка проявилася у зраді комуністичним ідеалам. По-перше, людина — це процес, її духовність, мислення, розвиток свідомості — теж. Абсолютна стабільність людини настає після її життя. А по-друге, що впливає з першого, слід надавати перевагу вибору цінностей: що на що проміняв. Якщо шило на мило, то таку людину ніхто не зрозуміє. А якщо один з лідерів скомпрометованої партії, відчувши реалії політичної ситуації, своє історичне покликання і свої спроможні до цього сили, відмовився від більшовицького кошмару в ім'я найдорожчого для людини і народу й зробив доленосний вибір — незалежність Батьківщини, то де тут місце для звинувачень чи навіть дискусій? Той, хто не володів природними якостями Леоніда Кравчука, його до кінця не дослідженими розумом та сміливістю, мужністю, той не спроможний сповна зрозуміти покликаного подіями мудрою діяча, здатного з'явитися у потрібний час у потрібному місці складних перетворень, руйнацій, щоб вивести Україну з прірви Радянської держави. Задля кращого вивчення постаті першого Президента України, і як особистості, і як державного діяча, на нашій кафедрі пишеться докторська дисертація «Політична та державотворча діяльність Леоніда Кравчука».

Джерела та література

1. Литвин В. М. Україна: політика, політики, власть / Владимир Михайлович Литвин. — Київ: Издательский дом «Альтернативы», 1997. — 335 с.
2. Кульчицький С. В. Народження Народного Руху України // С. В. Кульчицький. — УІЖ. — 2010. — № 1. — С. 8—22.
3. Гончарук Г. І. Народний Рух України. Історія / Григорій Іванович Гончарук. — Одеса: Астропринт, 1997. — 380 с.
4. Три дні вересня вісімдесят дев'ятого. Матеріали Установчого з'їзду Народного руху України за перебудову / Ред. рада: голова

М. Горинь, І. Драч, В. Дончик та ін.; Редакція «Україна, наука і культура»; Український народний рух. — К.: ВАТ «Рівненська друкарня», 2000. — 496 с.

5. III Всеукраїнські збори Народного руху України 28 лютого — 1 березня 1992 року (Стенографічний звіт) / Ред.: С. Лець, Є. Же-ребецький; Центральний провід Народного руху України. — К.: ВІПОЛ. — 352 с.

*Григорій ГОНЧАРУК,
доктор історичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України.
Чорноморські новини. — 2014. —
11 січня. — № 3 (21474)*

«СИН БОЛГАРСЬКИЙ — ПАТРІОТ УКРАЇНСЬКИЙ»

Так називається книга, підготовлена на кафедрі історії та етнографії України Одеського національного політехнічного університету.

В основі цього видання — кандидатська дисертація про відомого вченого, археолога та історика, організатора вищої освіти в Одесі та Миколаєві Володимира Станка (1937–2008).

На історичному факультеті Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова Володимир Никифорович створив кафедру археології та етнології, працював деканом факультету, створив вчену спеціалізовану раду із захисту докторських та кандидатських дисертацій, підготував значну кількість науковців тощо. Дисертація з успіхом захищена у Миколаєві, на околиці якого і народився В. Н. Станко. В Одесі, на жаль, захиститися не судилося. Дисертантка — аспірантка професора Григорія Гончарука Лілія Іваніченко. Саме вони і є співавторами книги. Григорій Іванович, який добре знав Володимира Никифоровича і дружив з ним, доповнив видання своїми спостереженнями і матеріалами.

Спонсором видання виступив народний депутат України Геннадій Труханов. Прикро, але керівництво Асоціації болгар в Україні проігнорувало прохання керівництва політехнічного університету взяти участь у виданні книги.

Презентація відбулася у конференц-залі Палацу культури студентів ОНПУ. У заповненій залі були присутні вчені, друзі,

знайомі Володимира Станка, студенти. З-поміж гостей — завідувачка відділу археології Північно-західного Причорномор'я Інституту археології НАН України Т. Л. Самойлова; заступник директора з наукової роботи Одеського археологічного музею НАН України С. Б. Охотніков; перша учениця В. Н. Станка — кандидат історичних наук С. П. Смольянінова; професор ОНУ ім. І. І. Мечникова А. В. Шабашов, кандидат історичних наук І. В. Піструїл та інші, які поділилися своїми цікавими спогадами про Володимира Никифоровича.

Усі промовці відзначали вагомий внесок професора Володимира Станка в розвиток археології, особливо на півдні України, дослідження прадавньої історії наших теренів, за що вчений був удостоєний Державної премії в галузі науки і техніки, удосконалення освітнього процесу на історичному факультеті ОНУ ім. І. І. Мечникова. Учасники зібрання отримали в дарунок презентовану книгу.

*Галина ГОЛУДЕЦЬ.
Чорноморські новини. — 2014. —
29 травня. — № 41 (21512)*

ВЕЛИКИЙ СИН ТЕРНІВКИ

Нещодавно вийшла у світ нова книга одеських авторів — професора Г. І. Гончарука і доцента Л. М. Іваніченко «Син болгарський — патріот український» (Одеса: Астропринт, 2014. — 248 с.), присвячена діяльності видатного археолога, історика, етнолога В. Н. Станка (рекомендована до друку вченою радою Одеського національного політехнічного університету, видана за сприяння народного депутата України Г. Л. Труханова).

Хоч автори зазначають, що основою монографії послужила кандидатська дисертація Л. М. Іваніченко, вона, на щастя, позбавлена «рублених фраз», що характерні для дисертаційних досліджень, а є своєрідним симбіозом науковості та популярності. Книгу приємно і легко читати. Назви розділів взагалі нагадують афоризми, які варто запам'ятати та послуговатися ними: «Вченим народжуються, а педагогом стають», «Якщо в тебе іскра Божа, зроби так, щоб вона світила іншим», «Без своїх поглядів ти не вчений».

Із самого початку автори ставлять важливе наукове завдання, яке в майбутньому може послужити за основу для цілого циклу книг «Неукраїнці — Україні», серед яких рецензована праця займе почесне місце. Це дослідження життя і діяльності представників різних національностей, які стали справжніми патріотами України. «Тепер головне, щоб Україна віддала їм належне, зберегла і шанувала про них світлу пам'ять, робила все, щоб їх спадщина стала надбанням нових поколінь українських громадян», — зазначається у виданні. Важливе місце серед них посідають представники болгарського народу. Ця тема особливо актуальна зараз, про що, зокрема, свідчить видання у 2012-му монографії Г. Д. Муніна та Х. Й. Роглева «Видатні болгари в історії України».

Г. І. Гончарук та Л. М. Іваніченко створили цілісне дослідження, спираючись на значну джерельну базу, серед якої є матеріали наукових архівів Інституту археології та Інституту історії України Національної академії наук України, архіву Одеського археологічного музею, Державного архіву Одеської області, публікації у пресі, спогади. Використано також унікальні документи з фондів архівів навчальних закладів — Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова, Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського, Чорноморського державного університету ім. Петра Могили.

Автори простежують життєвий шлях В. Н. Станка і звертають увагу на своєрідну двоїстість напрямків діяльності видатного вченого. З одного боку, це — наукова праця, пов'язана з археологією, історією та організаторською роботою. Тому В. Н. Станко — доктор історичних наук, професор, академік Російської академії природничих наук, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки (2002). З іншого — це етнологія і болгаристика, пов'язана з місцем народження. Любов до рідного, батьківського знайшла відображення у роботі тернівського болгарського товариства «Іван Вазов». За вагомих внесок у дослідження та розвиток болгарської історії та культури В. Н. Станко став кавалером ордена Паїсія Хилендарського першого ступеня (Болгарія, 2004) та отримав звання «Людина року-2007» від президента Асоціації болгар України А. Кіссе. Голова згаданого тернівського товариства О. Атана-

сов зазначав: «Нам дуже пощастило мати таку людину — історика».

Монографія, про яку йдеться, є важливою для Миколаївщини й Одещини, адже діяльність В. Н. Станка дуже тісно пов'язана з цими областями Півдня України.

Народився Володимир Никифорович 19 лютого 1937 року у болгарському поселенні Тернівка на Миколаївщині. У 1950-х навчався на історичному факультеті Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова. У 1968—1976 роках досліджував мезолітичне поселення Мирне у Нижньому Подунав'ї (Кілійський район, Одеська область). З 1978-го і до кінця життя проводив розкопки у долині річки Бакшали (село Анетівка Доманівського району Миколаївської області). Стоянка Анетівка-2 — це пам'ятка світового значення, яка доносить до нас відомості про прадавнє життя та культуру періоду пізнього палеоліту (40—10 тисяч років тому). Вона має найбільшу площу, її колекція кременевих виробів налічує понад два мільйони одиниць, що перевищує будь-яку з досі відомих таких колекцій з України. В 1989 році В. Н. Станко повернувся до Одеського державного університету, де у 1993-му створив й очолив кафедру археології та етнології України, а в 1994—2003 роках був деканом історичного факультету. Останній період життя, з 2004-го по 2008-й, вчений працював у Миколаївському державному університеті ім. В. О. Сухомлинського та Чорноморському державному університеті ім. Петра Могили, поєднуючи викладацьку роботу з активною науково-дослідною та організаційною діяльністю. 16 лютого 2008 року, не доживши три дні до 71-го дня народження, після операції на серці В. Н. Станко помер в Одесі, похований у рідному селі Тернівка на Миколаївщині.

В останньому розділі монографії «Є що узагальнювати» Г. І. Гончарук та Л. М. Іваніченко подають висновки, а також рекомендації щодо питань, які потребують подальшої розробки. Це, зокрема, стосується діяльності В. Н. Станка на посаді декана історичного факультету та завідувача кафедри археології та етнології Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова.

На наш погляд, ще важливішим об'єктом подальшого дослідження може бути вивчення історії своєрідного наукового

родоводу, пов'язаного з В. Н. Станком. Серед родичів — Віктор Миколайович Бузник — доктор технічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, Іван Михайлович Бузник — доктор медичних наук, професор Вищої медичної академії у Санкт-Петербурзі, а також двоюрідний дід — Сергій Ілліч Цветко — видатний болгарський фольклорист, засновник етнографії в Одесі.

Важливим досягненням авторів є створення найповнішого на сьогодні списку публікацій В. Н. Станка (налічує понад 150 найменувань). При цьому виділено автореферати дисертацій, монографії, посібники, підручники, статті, виступи на конференціях, публікації у зарубіжних виданнях, рецензії і навіть програми навчальних дисциплін.

Однак монографія має і певні недоліки. По-перше, в назву слід було б внести прізвище В. Н. Станка, що зразу б фокусувало погляд читача на об'єкті дослідження. По-друге, «Перелік досліджених джерел та літератури» слід було б зробити під загальною нумерацією, оскільки застосована система ускладнює сприйняття матеріалу.

Втім, вказані недоліки не впливають на загальне позитивне враження від книги Г. І. Гончарука та Л. М. Іваніченко «Син болгарський — патріот український», яка є важливим внеском у дослідження життєвого і творчого шляху Володимира Никифоровича Станка. Вона буде корисною для викладачів, студентів, а також для всіх, хто цікавиться історією України та питаннями українсько-болгарських зв'язків.

Юрій КОТЛЯР,
*завідувач кафедри історії Чорноморського
державного університету ім. Петра Могили,
доктор історичних наук, професор.
Чорноморські новини. — 2014. — 10 липня. —
№ 052 (21523)*

«СТО ВІТРІВ В НОГАХ ЛЕЖИТЬ МОГО РОДУ І НАРОДУ». ПРО СЛАВНУ НОВОГЕОРГІЇВКУ ТА ЗНАНИХ ЛЮДЕЙ У НІЙ

Упродовж майже всієї своєї історії українське село зазнавало величезних утисків, насилля і гонінь. Ще й сьогодні цей гігантський материк на українському просторі для багатьох лишається забутим або й зовсім не відкритим. Село зіткнулося з новими проблемами: недоліками земельної реформи, втратою сталих фінансових джерел для подальших соціальних перетворень, занепадом переробної промисловості тощо.

Однак, незважаючи на всі біди, воно не втратило здатності переборювати труднощі, із покоління у покоління генерує у нашу дійсність здібних, талановитих людей. Брак умов цілком компенсується наполегливістю, цілеспрямованістю, працьовитістю.

Роде рідний! Не стлумить
Нашу жилаву породу —
Сто вітрів в ногах лежить
Мого роду і народу, —

так писав, озираючи історію свого роду, поет Іван Драч. Разом з ним сьогодні подібну спробу роблять краєзнавці з багатьох міст і сіл. Нестримна потреба знати своє справжнє минуле спонукає до появи нових і нових історичних розвідок.

Цю низку недавно поповнив «Історичний календар Ананьєва», складений на честь 260-річчя цього козацького міста. У часописі в хронологічному порядку викладаються факти та події з життя райцентру. Також у цьому виданні, як зазначається в анотації, є відомості про знаних людей, які народилися на Ананьївщині, жили або перебували в цьому краї, прикрасивши своїми справами його історію. Певна річ, календар заслуговує на схвалення. Шкода лише, що він виданий невеликим накладом і містить неповний перелік імен, якими годилося б його доповнити. Перше легко пояснюється браком фінансів, друге — прагненням якомога ширше охопити минувшину. Через це відомості до календаря дібрано не лише з життя міста і району, а й з усього повіту, центром якого колись був Ананьїв.

У 1887 році в Ананьївському повіті налічувалося 515 різних населених пунктів. За такої їх кількості, погодьтеся, складно

згадати про всіх достойників. Не увійшли туди і факти з історії села Новогеоґіївка, в якому народилися й ректор університету, і ще три доктори наук, професори, імена яких занесені до «Сучасної енциклопедії України», й учасник запусків космічних кораблів. Країна, як то кажуть, має знати своїх героїв. Отож про них — докладніше. Але спочатку — про саме село.

Час рікою пливе

Колишній сільський голова, краєзнавець Олександр Копач, якого вже нема серед нас, у 1988 році опублікував у газеті «Вісті Ананьївщини» статтю під заголовком «Незгасний вогонь народної пам'яті», в якій зазначав:

«Село було засноване значно раніше Ананьєва, десь у середині XVIII століття («Історія міст і сіл Української РСР» уточнює цю дату: 1767 рік. — *Прим. авт.*) запорізькими козаками. А вже за часів Катерини II, рятуючись від кріпацтва, сюди стікалися селяни-втікачі із центральних районів Росії в пошуках волі і землі... До цього часу в селі збереглися назви вулиць, на яких проживали козаки: 1-ша, 4-та Сотня, 7-ма Попівська (жили на ній священики), Думінська (Рада Козацька), Загребельне (за часів кріпацтва тут було відкрито цілюще джерело, і воно було настільки могутнє, що загрожувало затопити значну частину села, і тоді пан наказав забити те джерело мішками піску із вовною, таким чином створивши греблі)... Зберігається в пам'яті народній і поховання майновських козаків на Борщуківському полі (6-й км дороги Ананьїв—Жеребкове), якою везли смертельно поранених козаків додому із російсько-турецької війни. Тут було (за звичаєм козаків) насипано великий курган із землі і встановлено хрест. На жаль, за часів тоталітарного режиму про все це було забуто, курган розорали... І встановили замість хреста топографічну відмітку. Це ж прямісіньке блюзнірство над нашими праццями, їх християнськими душами!»

Штрихи до портрета села додав уродженець Новогеоґіївки Володимир Макодьоб:

— Село було центральною садибою міцного колгоспу «Батьківщина». Він мав понад 3800 гектарів орної землі, розвивав виробництво зерна і тваринництво. Справи йшли успішно. Досить сказати, що за вагомих приріст продукції у 1977 році господарство було удостоєне високої всесоюзної нагороди.

За трудові успіхи орденами і медалями були нагороджені 43 чоловіка, серед них — головний агроном Федір Ковальський, ланкова Олена Грабовська і бригадир Василь Крижановський — орденом Леніна, доярка Любов Колесник і тракторист Микола Копач — орденом Жовтневої Революції.

Економічні здобутки дозволяли здійснювати й соціальні перетворення. Це в ті часи були споруджені Будинок культури із залом на 500 місць, бібліотека з багатотисячним книжковим фондом. Населення обслуговували фельдшерсько-акушерський пункт, колгоспний пологовий будинок, швейна і взуттєва майстерні райпобуткомбінату, п'ять магазинів, відділення зв'язку, ощадкаса.

До речі, Володимир Макодзьоб один із дієвих учасників тих перетворень. Це особистість, про яку варто написати книжку. Він розпочав свою робочу біографію з тракториста. У 26 років став заступником голови місцевого колгоспу. Згодом Володимиру Івановичу як талановитому організатору, людині світлого розуму доручили очолити найбільше в районі господарство. І там він теж зарекомендував себе найкращим чином. Коли постало питання кого поставити на чолі району, сумнівів не виникло — Володимира Макодзьоба.

Він пишається тим, що був причетним до багатьох добрих справ у районі, в тому числі до будівництва нової школи у Новогеоргіївці.

Про нинішній день села розповіла секретар сільради Тетяна Гончарук:

— Протяжність населеного пункту — сім з половиною кілометра. Жителів — 680 (у 1950 році було 3500, а в 1974-му — 2500). У селі 407 будинків, люди мешкають у 323. Благенька хата коштує 7—8 тисяч гривень, а добротна — 40 тисяч.

Смертність, як і загалом в Україні, перевищує народжуваність. Торік, наприклад, у селі народилося п'ятеро дітей, а померло більше десяти душ.

— Найгірше те, — додає Володимир Макодзьоб, — що сьогодні людям, по суті, нема де працювати. Колись у колгоспі було задіяно 200 механізаторів (дві тракторні бригади), 50 водіїв, 250 тваринників, 200 рільників... Нехай зарплати в них були порівняно невисокі, але, крім зарплати, кожен мав домашнє господарство — корову, кілька свиней, птицю... Нині

ж ті кілька фермерських господарств, що існують, проблеми не вирішують. Але село, як і раніше, так і сьогодні, сильно своїми людьми і пишається ними. От, наприклад, де ви знайдете ще одну таку сім'ю, в якій були три професори і викладач математики? А її голова — наш земляк, доктор історичних наук, професор, заслужений працівник освіти України Григорій Гончарук.

Апофеоз наукового поступу

Як на пшеничному полі колос тулиться до колоса, так і в житті Григорія Гончарука щільно стоять багато подій, промовистих вчинків, цікавих зустрічей. Сьогодні він очолює кафедру історії та етнографії України Одеського національного політехнічного університету. Один із магістральних напрямків її наукової роботи — дослідження проблем взаємовпливу інтелігенції і влади. Цій темі було присвячено шість всеукраїнських наукових конференцій. Остання відбулася 21—22 травня цього року за сприяння народного депутата, а сьогодні Президента України — Петра Порошенка. Її учасники прийняли наказ виборців Петру Олексійовичу: під час першого візиту до Одеси у новому статусі відвідати політехнічний університет, щоб поділитися своїми першими успіхами та труднощами.

Ще одна провідна тема досліджень колективу кафедри — історія Народного руху України. Широко відомі організовані у політехнічному наукові конференції з цієї тематики. Їх учасниками були такі відомі діячі, як В'ячеслав Чорновіл, Дмитро Павличко, Іван Драч та інші. У цьому ж переліку — представники науково-дослідницьких структур всієї України. Сьогодні тут готуються до проведення IX такої конференції.

Матеріали обох тематичних конференцій — завжди до уваги зацікавлених. На кафедрі регулярно виходять фахові збірники з науковими доповідями та повідомленнями.

Наукові праці, монографії, книжки Григорія Гончарука неодмінно викликають увагу як учених, так і широкої громадськості. Такими стали, наприклад, дослідження «Народний рух України. Історія», цикл праць про національний визвольний рух в Україні в роки Другої світової війни та багато інших.

Особливий період у житті Григорія Івановича — афганське відрядження. Він був призначений радником ректора Кабуль-

ського університету та керівником колективу радянських вечних і викладачів, які працювали в Кабулі. Там зіткнувся з багатьма неприхованими негативними сторонами діяльності верхівки Кремля та її повпредів за кордоном. Рішучий протест проти цього явища висловив у книзі «Афганістан, прости!».

Дуже доброзичливо, я сказав би, по-батьківськи, Григорій Іванович опікується юнню, тими, хто став на тернистий науковий шлях. Він задоволений, що на кафедрі близько трьох десятків дослідників стали кандидатами наук і доцентами, а четверо — докторами наук, професорами...

Разом з дружиною Ніною Михайлівною, вчителькою, Григорій Іванович виховав двох синів. Тарас теж став доктором історичних наук, професором кафедри історії України Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, а Анатолій віддав перевагу економіці — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри.

...Григорій Гончарук постійно перебуває в полоні нових ідей і конкретних задумів, бесідує, складає, планує, організовує, пише... Він постійно в русі. «Де сили черпаєте?» — цікавлюсь у нього. «А я родом з козацького села, мені гени допомагають», — відповідає.

Виріс у звичайній селянській сім'ї, яка відзначалася особливою працьовитістю. «У роки дитинства, — згадує, — ми здалеку пізнавали батька по червоному прапорцеві передовика. А мама разом з односельцями створювала колгосп, відбудовувала його після Великої Вітчизняної війни. Вона разом з батьком усе зробила, щоб виростити з нас справжніх людей».

Після школи закінчив Васильківське авіаційно-технічне училище і чотири роки віддав службі в авіації. Тим часом писав вірші, оповідання, газетні статті. Згодом усвідомив, що авіаційне слово «крила» багатозначне. Крила потрібні, об'язно кажучи, й для злету у творчості, пізнанні світу, дослідженні окремих тем... З власної ініціативи у званні капітана розпрощався з військовою кар'єрою і вступив на історичний факультет Одеського державного університету імені І. І. Мечникова (хоча зваблювала й журналістика). Після навчання залишився в університеті на викладацькій роботі. Через два роки захистив кандидатську дисертацію, а через три — написав докторську.

Ректор з козацьким характером

— У колгоспі я працював з малих літ, — розповів ректор Міжнародного гуманітарного університету, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України Анатолій Крижановський. — Із одинадцяти-дванадцяти років разом з іншими хлопчиками ущільнював солому в накоплювачі комбайна РСМ-8. Ми стрибали по ній, рівномірно розправляючи її вилами. А ще, як міг, допомагав мамі, яка займалася вирощуванням коконів шовкопряда. То була добра школа. Вона вчила основному: все, що можеш здобути, ти здобуваєш своєю працею. Я все життя сповідаю цей принцип.

Шляхи Анатолія Федоровича до професійних висот були непростими і звивистими. Але коли є мета і бажання її досягти, труднощі не видаються непереборними. Вступив на юридичний факультет Одеського університету ім. І. І. Мечникова, зарекомендував себе активістом комсомольської роботи і художньої самодіяльності, мав нагоду попрацювати у міжвузівському юридичному відділі... Йому надходили звабливі запрошення на роботу юристом, однак віддавав перевагу аспірантурі та викладацькій стежці.

Займаючись будь-якою діяльністю, можна прожити тихо і сумирно, а можна не боятися встановлених канонів, сміливо порушувати проблеми, розв'язання яких назріло. Одним з кроків на цьому шляху була публікація статті у республіканській відомчій газеті «Іменем закону» на тему реформування органів внутрішніх справ, де Анатолій Крижановський з-поміж інших негативних явищ виступив, зокрема, й проти олігархізації юридичної освіти. Та стаття наробила великого розголосу, але якщо «низи» схвально поставилися до неї як сміливої й чесної, то «верхи» сприйняли у штики. Редактора газети звільнили з роботи, а Крижановського — завчасно відправили на пенсію.

На той час Анатолій Федорович працював в Одеському інституті (тепер університет) внутрішніх справ, захистив кандидатську дисертацію і вважався перспективним науковцем та керівником (починав викладачем, потім завідував кафедрою, був проректором з наукової роботи і певний час навіть виконував обов'язки ректора). А тут — наче постріл на злеті. Можливо, когось іншого цей удар підкосив би, але тільки не

Анатолія Крижановського. Козацький характер спонукав підвестися і йти далі. А невдовзі його запросили до Одеської національної юридичної академії. Там пройшов багатьма щаблями кар'єрного росту, захистив докторську дисертацію, а в 2011 році за пропозицією президента ОНЮА Сергія Ківалова, який був ініціатором створення Міжнародного гуманітарного університету, очолив цей навчальний заклад.

— Сьогодні у нас навчаються чотири тисячі студентів, — розповідає Анатолій Федорович. — У тому числі 400 іноземців із 37 країн світу. У рамках вишу діють інститут національного і міжнародного права, факультети економіки і менеджменту, лінгвістики і перекладу, мистецтва і дизайну, комп'ютерних наук та інноваційних технологій, медичний інститут та інші структури. В університеті працюють понад 250 професорів, доцентів і викладачів, читати лекції сюди запрошують також спеціалістів з інших ВНЗ.

— Але яку б професію студент для себе не обрав, — вважає Анатолій Крижановський, — насамперед він має бути людиною. Дехто думає, якщо у нас виш недержавний і форма навчання — контрактна, то за успішність можна не переживати, мовляв, гроші все вирішать. Це не так. І я особисто, і мої колеги намагаємося сформулювати у молодій людини, передусім, відповідальне ставлення до своєї долі, до навчання, почуття поваги до старших, створити у колективі сприятливий психологічний клімат. І в цьому мені допомагає і мій сільський досвід. Наведу, наприклад, такий епізод. У дитинстві я сам зібрав з окремих деталей, знайдених то в одного, то в другого дядька, велосипед. Гасав на ньому під раму по селу, як на крилах, аж поки не сталася така історія. Батько зустрів тітку Килину, а вона йому: «Це твій герой вже на лісапеті їздить?» «Мій», — з погордою відповів батько. «А чому ж це ти не навчив його з людьми вітатися?» — дорікнула йому. Батько передав цю розмову мені, і я відчув, як сором змінює колір моїх щік: «Як я міг проскочити повз тітку, не звернувши на неї уваги?!» Той урок затамив на все життя. І сьогодні я першим вітаюся з кожним співробітником, вахтером чи студентом, байдуже де — в університеті чи на вулиці. І радію, коли вихованці й самі переймають цей простий, але важливий елемент співжиття, виростають чемними і вихованими.

Штурмовик космічних просторів

Інший виходець із Новогеоргіївки — Федір Гончарук — народився у 1928 році. Самі розумієте, що то був за час, на який випало його дитинство і юність. З чотирма класами освіти пішов в армію. Там закінчив вечірню школу і школу авіаційних техніків. Нестримне бажання вчитися кликало його до нових обріїв. Федір учився у Київському вищому військовому інженерно-технічному училищі, а потім закінчив Московську академію ракетних військ і був направлений на ракетодром, у Байконур. Там став начальником відділу з монтажу та експлуатації ракетних двигунів. Посада — більш ніж серйозна.

Поети люблять порівнювати обриси зернини із силуетом ракети, підкреслюючи цим нерозривний зв'язок хліборобської праці з новітніми досягненнями. Наш приклад — ще одне підтвердження тому. Підтвердження могутності сили духу українців. Зважте, простий сільський хлопчина, фактично без освіти, без впливових знайомих, сам всього досяг.

У сімейному альбомі цієї родини є унікальні знімки космонавтів з автографами, є види міста Ленінська, де жили працівники космодрому, є фото стартів перших ракет, світлина вигадливої альтанки, в якій, за переказами, Сергій Корольов прийняв рішення, кого першим з трьох підготовлених космонавтів відправити на земну орбіту... Лише нема знімків самого Федора Івановича. Режим секретності забороняв йому афішувати свою особу. Хіба що збереглося одне фото, яке ми сьогодні й вміщуємо.

Алерголог, знаний за кордоном

Герой попередньої розповіді Федір Іванович разом з дружиною Галиною Антонівною виховали двох гарних діток — Валентину і Сергія. Вони перейняли в батьків кращі риси і вирости шанованими людьми.

Ім'я Сергія Федоровича занесене до «Сучасної енциклопедії України». Він, уродженець Новогеоргіївки, став доктором медичних наук, професором, знаним алергологом, імунологом, педіатром. У його науковому доробку — понад 230 робіт, з них 10 монографій, навчальних посібників і підручників. Ім'я вченого знають не лише в Україні, а й далеко за її межами.

Я зустрівся з ним на кафедрі клінічної імунології, генетики і медичної біології Одеського національного медичного університету.

— Коли мій батько служив на Байконурі, — розповів Сергій Федорович, — мене, малого, на все літо відправляли в рідне село. Тоді там ще жили по маминій лінії дід Антон, тракторист, і бабуся Віра, проста трудівниця, а по батьковій — дід Іван і бабця Єфросина, теж колгоспники. Це були правильні і душевні люди. Діди воювали. Пам'ятаю, в діда Антона було три медалі «За відвагу» і дві — «За бойові заслуги». Якось я запитав його: «Діду, а чому у вас так багато нагород?» Він усмінувся і відповів: «Я, внучку, відважним був». По змозі сил допомагав стареньким порати по господарству, навчився навіть корову доїти. А ще у селі жили дядьки, які намагалися передати мені деципу своїх навичок. Дядько Іван працював їздовим і навчив мене запрягати й розпрягати коней, доручав деякі поїздки. А два інші дядьки — теж Іван та Василь — працювали водіями і, звичайно, інколи садовили за руль... У центрі села блищали широкі плеса кількох ставків, а довкола буяла розкішна природа, яку було не порівняти зі скупою рослинністю міста Ленінська на березі Сирдар'ї.

Коли батько демобілізувався, сім'я перебралася з Ленінська до Одеси. Тут хлопець закінчив школу, а потім — медичний університет. За направленням три роки відпрацював у сільській амбулаторії на Луганщині, а потім повернувся до Одеси, де вдосконалював свою лікарську практику в різних медичних закладах, в тому числі очолював відділення міського дитячого лікувально-діагностичного центру імені Б. Я. Резника. Водночас займався науковою роботою, яка і повернула його до медичного університету.

Стояти на чатах здоров'я — що може бути благороднішим на землі?!

Проводжала мати п'ять синів у солдати

На меморіалі воїнам-односельцям серед багатьох імен найчастіше повторюється прізвище Гриб. Виявляється, із сім'ї Івана Юхимовича та Анастасії Герасимівни Грибів на фронт пішло п'ятеро синів. І жоден не повернувся додому. Омелян, 1911 року народження, старший лейтенант, командир взводу, поліг смер-

тю хоробрих у 1944 році. Пилип, 1914 року народження, молодший лейтенант, начальник підрозділу хімслужби, загинув у 1944-му. Юхим, 1916 року народження, рядовий, отримав смертельну кулю у 1942-му. Павло, 1922 року народження старший сержант, санінструктор, загинув у Німеччині у 1945-му. Михайло, 1924 року народження, поліг у боях за Вітчизну в 1944-му... Уявіть на хвилину матір, яка чекала з війни кожного свого солдата... Бракує слів, щоб висловити всю глибину скорботи.

Криваві жнива війни були жахливими. У пам'яті людей зберігся і той факт, що навесні 1942 року за селом фашисти розстріляли колону жінок, людей похилого віку, дітей єврейського походження. У статті «Жидівська рипа» (газета «Юг», 15 квітня 1993 року) історик Григорій Гончарук з цього приводу писав: «Масштаби злочинів у Бабиному Яру в Києві і в Майновому різні. Але суть одна: людська трагедія. Чому ж про перше знає увесь світ, а про друге...» Відтоді нічого не змінилося.

У місцевій школі є музей, частину експозиції якого присвячено участі односельчан у Великій Вітчизняній війні. Це фотознімки, текстові матеріали і листи, оті солдатські трикутники, які несли з фронту такі жадані звісточки.

В одному з них читаємо: «Лист написано 28 січня 1945 року. Привіт із Західного фронту з Німеччини від Белоченка Олексія Григоровича дорогій матусі. Добрий день чи вечір, вельмишановна мамо. Ми воюємо по-справжньому... Не хвилюйтесь за мене...» За скупими рядочками слів — спокій, впевненість у перемозі.

Сьогодні українські чоловіки знову воюють, захищають цілісність України на Сході. І знову у матерів болить серце. І знову сини пишуть: «Ми воюємо по-справжньому».

Держава, козацтво, честь

Відродження козацтва на Ананьївщині почалося в 1990 році, коли на Хортиці відзначили 500-ліття Запорозької Січі. На святкуванні побувала делегація з Ананьєва, у складі якої був житель Новогеоргіївки Микола Кушніренко. Того ж року в селі Усатовому у церкві Святої Покрови він був посвячений у козаки Українського чорноморського Подунай-Гуляйпільського козацтва. А члени Ананьївського козацького осередку обрали його своїм отаманом.

Цей вибір був не випадковим. Пан Микола давно зарекомендував себе активним поборником незалежної України, козацьких звичаїв і традицій, української національної ідеї. Це він разом зі своїм побратимом Валерієм Янкевичем у 1990-му вийшов на першотравневу демонстрацію із синьо-жовтим прапором, а перед трибуною вигукнув: «Слава Україні!» Сьогодні чи не всі керівники завершують цими словами свої виступи, а тоді це було викликом суспільному ладу. Але зміни вже наближалися і були невідворотними.

Микола Григорович добре обізнаний з історією України і рідного краю. Він розповів про те, що у 1964 році на околиці села було знайдено кам'яну скіфську бабу, а в шкільному музеї зберігається звичайнісінька кам'яна сокира. І перша, і друга знахідки прямо вказують, що Новогеоргіївка — село дуже давнє.

У себе на обійсті отаман показав мені ще одну реліквію: колесо, яке могло належати якійсь із тачанок отамана Заболотного, 120-річну яблуню-дичку і ще багато цікавого.

Вибачте, хлопчики-соняшники...

У «Національній книзі пам'яті жертв Голодомору 1932—1933 років в Україні» (2008) знаходимо й село Новогеоргіївку. У мартирологу — 9 імен.

Але у тому списку нема, наприклад, прізвища Кушніренко. А серед загиблих такі були. З їхнім нащадком, Миколою Григоровичем, ми відвідали місцевий цвинтар. Він показав мені доглянуті могили своїх родичів. На трьох хрестах вказується один і той же рік смерті — 1933-й. Тут поховані Кушніренки: Степанко — 7 років, Василько — 9 років, Миколка — 11 років. Ой, доле-доленько ваша, хлопчики...

— За словами сестри, — повідав співрозмовник, — нелюди забрали в сім'ї останні півмішка кукурудзи. Батьки падали перед ними на коліна, вмовляли не лишати дітей на проголодь. Але зайд ніщо не розчулило і не спинило.

Вже згадуваний тут ректор Міжнародного гуманітарного університету Анатолій Крижановський теж зазначає:

— У моїх діда Олекси і баби Олени було 12 дітей. З них у роки великого голоду померло шестеро. Їхніх імен також немає у мартиролозі.

Повернувшись із села до Ананьєва, я завітав до місцевого відомого краєзнавця Юрія Сисіна і поцікавився, що йому відомо про той період. Юрій Михайлович показав мені свою книгу «І сказав йому святий Миколай...». У ній є розділ «Майновські спогади». Це розповідь жительки села Катерини Матусяк, яку свого часу дослідник ретельно занотував.

«У 1931 році, — згадувала Катерина Василівна, — ще тривала «розкулачка». Людей виганяли взимку із хат, викидали старих і малих прямо на сніг, на холод, і жах обіймав всіх людей.

Забирали майно, корів, коней та інших тварин разом з господарчим реманентом.

Багатьох судили, репресували, били, тягли, як худобу. Більшість із репресованих додому не повернулися, деякі були вбиті, інші померли, не витримавши катувань і розлуки з рідними та домівкою.

Урожай 1932—1933 років забрали під мітлу, все підряд забирали, а люди залишалися зовсім без харчів і їжі. Тому споживали бур'яни, котів, собак. Решетники та декілька інших сімей поїли своїх дітей. Але вони не наїлися ними, були і надалі голодні та стали відлюдькуватими і страшними, неначе збожеволіли. Їсти було нічого, тому вони через деякий час і повмирали. Виходу у людей не було. Мертві діти лежали на вулицях.

Із сестрою Франею ми йшли у поле із сапами і при дорозі знайшли мертвого хлопчика. Сапами випорпали ямку, скільки могли, і поховали, а на могилі замість хреста поклали соняшника і зверху шапочку того хлопчика.

Вижили тільки ті, хто вчасно закопав збіжжя у землю, і те зерно не знайшли «уповномочені».

— Батьки мої, — продовжувала Катерина Василівна, — були «розкуркулені» та вислані до Росії, в місто Горький. Коли ми туди прибули, то побачили страшну картину — скрізь репресовані з України, босі, голодні, голі. Вони вмирали і там, і так само валялися вулицями трупи. Багато людей жебракували. Страшний мор був. За містом була велика гора, але то була не природна гора, а гора з мертвих українців, яких збирали по місту і ввозили на одну купу. Гора з кожним днем ставала вищою, а мерцям не було ліку».

...Важко писати про наругу над нашим народом. Бодем у серці відгукується смерть дітей. Вибачте, хлопчики-соняшники. Вибачте, що у 1918-му українці не спромоглися відстояти свою державу, що довго терпіли нелюдське ставлення до себе московської верхівки. Чи відстоїмо Україну сьогодні?

100 свічечок на короваї

Коли торік найстарішій жительці села Катерині Мороз з нагоди іменин піднесли великий коровай, на ньому горіли 100 свічечок. Саме стільки їй сповнилося літ. Ювілярку палко вітала громада села, численна рідня, звучали здравиці і пісні.

Як же бабуся почувається в другому столітті? Коли ми з секретарем сільради завітали до неї, то застали її досить бадьорою та привітною.

— Який він, рецепт довголіття від Катерини Опанасівни? — цікавимося в неї. — Може, щось особливе треба їсти?

— Я їла те, що в селі їдять, — відповідає, — це зараз вже не можу всього того. З'їм яйце — і повечеряла.

— А як з питвом-куривом?

— Я не курила, а по гостях молодою ходила. І в себе гостей приймала, і зараз гостям рада.

— І хлопців любили?

— Ні, їден був. Як у тій пісні співається: десять я любила, дев'ять розлюбила, а одного забуть не могла. Так і я. В 1944-му його як забрали на фронт, то він так і не повернувся.

Самотужки жінка виховала трьох дітей: Віру, Галину та Івана. Син народився у 1942-му, коли по землі котилася війна. З ним вона натерпілася найбільше.

— Він був мічений, — згадує Катерина Опанасівна, — дуже слабкий. Я боялася за його життя, тому пішла до одної баби — Надії Томашихи і попросила допомогти. А вона каже: «Іди, дочко, нарви з трьох городів бур'яну, висмикни жмут соломи зі стріхи і зроби купіль». Ото як скупала, то так і досі — живий, здоровий, лише не говорить. А який добрий! Все робить — і шарує, і бур'ян вириває, і за мною доглядає, і всім допомагає. Шкода, що його зараз нема вдома. Він би був дуже радий.

— А ви ще біля дому пораете?

— Та так, дещо. Щось прополю, щось поскладаю...

Ми подякували бабусі за розмову і, посилаючись на брак часу та надмір роботи, залишили її таке світле, чистеньке подвір'я у квітах і чепурну хатинку. Їхали далі за маршрутом, а у вухах чомусь бриніла пісня:

Рідна мати моя,
ти ночей не доспала,
ти водила мене у поля
край села...

Як з'ясувалося, довгий вік — не дивина для жителів Новогеорґіївки. Вулицю Шевченка тут ще називають вулицею довгожителів. Тутешній мешканець Микола Кушніренко, зокрема, повідомив, що бабусі Тетяна Шевченко і Христя Москаленко тут прожили по 93 роки, дід Василь Кучерявий — 94, а Палажка Мигуш — 102 роки...

Знов щебече юнь...

Дітки у школі чи малеча в дитсадку завжди викликають приємне почуття схвильованості, зворушеності. Цей стан ми відчули і в Новогеорґіївській школі, повна назва якої така: навчально-виховний комплекс — загальноосвітня школа I—III ступенів — дошкільний навчальний заклад.

Директор школи Валентина Трандасір провела нас по навчальних кімнатах, і ми були приємно вражені тим, з якою любов'ю вони оформлені. Якщо, наприклад, це кабінет математики, то тут, мов у природі, постають зайчики і грибочки, жолуді і ромашки, яких прямо хочеться мерщій порухувати...

У школі є бібліотека, актовий і спортивний зали, тренажери, майстерні, медкабінет, простора кухня, їдальня...

Але чи не найбільше враження на нас справив шкільний музей. Це зібрання вишитих рушників, які подарували музею жителі села Раїса Чеботар, Олександра Рожко та інші. В експозиції чимало старожитних речей, як-от рубель для прасування білизни, прядка, глечики-горщики тощо. Є тут і макет художньо розписаної української печі. Частина експозиції присвячена участі односельців у Великій Вітчизняній війні.

Діти люблять свою малу батьківщину. «Ви чули, як співає соловей? Якщо ні, то приїздіть у Новогеорґіївку. Тут краще, ніж у місті, тому що тут свіже повітря і домашні продукти, чу-

дові сади і багато квітів» — пишуть у творі «Люблю своє село» восьмикласниці Наталя Гончарук і Тетяна Романова.

«У нашому селі є ліс, річка, ставок, де можна покупатися і засмагнути. А рибалити тут — одне задоволення. Особливо гарно в селі літнього вечора, коли сонечко повільно сідає за обрій. Якийсь чарівник небо розфарбовує в ніжні тони, а потім яскравими цяточками малює зорі. О такій порі добре прогулятися селом і прислухатися до розмов бабусь», — додають їхні ровесниці Іра Майстренко і Віка Плотніченко.

Щороку випускники цієї школи вступають до вищих навчальних закладів і гарно вчаться. Ось, скажімо, який лист татові та мамі Віри Музики надійшов з Одеського університету:

«Вельмишановні батьки! Мені приємно повідомити вам про те, що ваша дочка є однією з кращих студенток нашого факультету. Від імені декана факультету хочу подякувати вам за те, що ви виховали талановиту, сумлінну дитину, успіхами якої можете пишатися. З щирою повагою, найкращими побажаннями декан філологічного факультету Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова, доктор філологічних наук, професор Євген Черноіваненко».

...Промайнуть роки, виростуть діти, не будемо загадувати, хто ким стане. Головне в іншому: кожному юнаку чи дівчині надано чудове право вписати в історію свого села чи району, чи й усєї країни і свій рядок.

Валентин ЩЕГЛЕНКО.

*Чорноморські новини. — 2014. — 9 серпня. —
№ 060–061 (21531–21532)*

А ще, виявляється, поблизу села колись упав метеорит, утворивши чималу вирву. На те місце приїздили екстрасенси і запевняли, що там досі спостерігається сильне енергетичне поле.

Про ці та інші цікавинки Микола Григорович розповів не просто задля збудження уяви — у нього є один реальний, але сьогодні надто складний для здійснення задум: перетворити село на об'єкт зеленого туризму. Він переконаний, що люди з цікавістю відвідали б козацьке село та ознайомилися з його особливостями.

Кушніренко не мрійник, а справжній господар. Він володіє фермерським господарством «Кіш» і міцно стоїть на землі. У всіх його справах першою помічницею стала дружина — Людмила Григорівна, до речі, відмінник освіти України.

25-РІЧЧЮ НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ

Рец. на Гончарук Г. Народний Рух України. Історія. 1989–1996 рр. — Видання друге, доповнене. — Одеса: Астропринт, 2014. — 336 с.: іл.

На початку липня 2014 року Верховна Рада України прийняла постанову «Про 25-річчя Народного Руху України за перебудову», у якій рекомендувала державним структурам відмітити цей ювілей низкою заходів. За нашими даними, чи не наймасовішими були зібрання у Миколаєві. У святі взяли участь, крім рухівців, голова обласної ради Тарас Кремінь, заступник губернатора Микола Романчук та численні жителі міста. В офісі НРУ в Києві відбулася X Міжнародна науково-практична конференція «Історична роль «Народного Руху України» у відновленні Української держави та побудові громадянського суспільства», у якій взяли участь до двадцяти виступаючих. На жаль, про попередні дев'ять конференцій ніхто згадати не міг, бо їх, начебто, не було в реальності. Не зрозуміло, чому «Народний Рух України» організатори конференції затиснули в лапки. По-своєму відмітили ювілей НРУ в Одесі, яка визнана центром дослідження минулого Руху. В Одеському національному політехнічному університеті, точніше, на кафедрі історії та етнографії України, захищено вісім кандидатських дисертацій з одинадцяти по всій Україні, написано низку монографій на рухівську тематику. І цього разу саме 9 вересня 2014 року у Будинку вчених відбулася презентація книги професора Григорія Гончарука «Народний Рух України. Історія» (видання друге, доповнене) та прес-конференція за участю керівників, організаторів Руху на Одещині. Перше видання побачило світ в 1997 році. Воно знайшло позитивні оцінки серед фахівців як в Одесі, так і в Києві та в інших

наукових центрах України. Що ж нового запропонував автор цього разу? По-перше, ще більше уваги приділено крайовим, обласним організаціям цього першого і найпотужнішого громадсько-політичного (пізніше партії) опозиційного угруповання України. І це правильно. Без масової підтримки в регіонах ініціатива, передусім київських письменників, по створенню НРУ не досягала б мети. Названі місця (не кожна організація мала можливість провести установчі конференції у своєму рідному місті), уточнені дати створення таких структур, а перші керівники організацій не тільки названі і установлені терміни їх головування, а навіть розміщені їх фотографії. Таких 61 світлина. По-друге, ще більше уваги приділено значенню Руху у виборюванні незалежності України. З'явився розділ «незалежність України — найяскравіше досягнення Руху...». Автор доводить: не тільки безпосередньо рухівці у складі «Народної Ради» у Верховній Раді України боролись за прийняття «Акта проголошення незалежності України», але й опосередковано: «... сам факт виникнення Народного Руху України як опозиційної масової організації, його Програма, підготовка до Установчого з'їзду, боротьба за створення обласних структур, рішення з'їздів та дія Народної Ради України створили стійку незалежницьку атмосферу, патріотичне зрушення у свідомості і почуттях громадян, у тому числі у більшості української еліти, що врешті-решт інтегрувалась в проголошення незалежності України» (стор. 136). По-третє, у книзі знайшов обіцяний склад керівних органів Руху. Читачу буде цікаво знайти прізвища осіб, які пройшли свій шлях по-різному: одні залишилися відданими ідеям Руху, другі знайшли свою політичну долю в інших політичних структурах, а треті так захопились кар'єрним ростом, що опинилися в Партії регіонів (стор. 67–69). Хочеться віддати належне автору за те, що збережений науково-популярний стиль книги. Рецензенти відмічали цей стиль першого видання, а нині він навіть посилений. Тут є все: і образність, і вдалі аналогії, і порівняння, метафори, і влучні, небагатослівні характеристики персонажів. Про значення Установчого з'їзду, зокрема, говориться: «Саме з'їзд і те, що відбувалося навколо нього, у результаті виявився національним, соціально-історичним, політичним землетрусом, який зрушив колоніальний світогляд, свідомість українців,

започаткував наростання національного мислення, гідності, достоїнства, впевненості у своїх силах та незворотності процесу визволення, відродження України. То був початок кінця імперського панування на землях України і початок великого Руху за незалежність. Відбувся вибух надії українців за свободу» (стор. 74–75). Достоїнством книги є також і те, що жодна особа, яка брала участь у виступах, дискусіях на з'їздах, не забута, знайшла своє місце у могутній ході рухівців за незалежність України. Серед додатків знаходимо найоб'ємнішим «Форуми НРУ в особистостях та документах». Кожен при бажанні знайде себе. Та чи буде цікавим шукати себе тим, хто заради кар'єри зрадив ідеям Руху, а значить і незалежності України і опинився в стані проросійських партій. Автор віддає належне активним організаторам Руху, цитує їх виступи, аналізує поведінку, а також нищівно критикує їх помилки, некоректні політичні висловлювання. Передусім це Іван Драч, названий в книзі батьком НРУ, Дмитро Павличко, Володимир Яворівський, В'ячеслав Чорновіл. Безжалісний автор до помилок рухівців. Про це свідчать назви розділів: «Перемога, яка засвідчила поразку», «Тупцювання на місці», «Назустріч загибелі», «З'їзд амбіцій, ілюзій», «Стратегія розгубленості» та інші. Не можна не помітити, скажімо так, новаторський підхід до аналізу історіографії НРУ. Молоді автори, особливо дисертанти, щоб прихилити, задобрити впливових осіб, авторитетів в історії притягують їх праці, особливо підручники, прямо-таки за вуха до своїх праць, забуваючи про те, що підручники не є науковим дослідженням, а вони пишуться на базі уже здійснених досліджень. В книзі бачимо інше: називаються автори і їх публікації тільки по заслугах перед темою. Це справедливо. Історіографія — наука, а не політика. При порівнянні першого і другого видання читач, на перший погляд, здивується. Мовляв, друге видання пишеться доповненим, а за кількістю сторінок значно поступається першому: 336 до 378. То де доповнення? Насправді доповнення є за рахунок скорочення емоційних сторінок про тяжбу з керівництвом НРУ, яке намагалось привласнити рукопис першого видання в 1997 році, але суд примусив повернути рукопис автору. Г. І. Гончарук поступив по-християнськи: пробачив, забув, не став писати про недобрі справи вдруге. У зв'язку з цим назву

книги можна було зробити інтригуючою: ... Видання друге, скорочене і доповнене. Про недоліки книги теж слід сказати. Вважаю невдалим позбавлення другого видання емоційних світлин про з'їзди Руху, осіб групових сюжетів. А видавництво «Астропринт» чомусь позбавляє книжок, у тому числі і рецензуємої, іменного покажчика. Надихаючим для істориків, особливо молодих, є висновок у розділі «Гідний досліджень»: «Отже, маємо підстави сподіватись, що написане про минуле Народного Руху України — не завершення досліджень, а тільки початок». Це правильно: до минулого Руху, як і до історії незалежності України, стежина дослідників не заросте.

О. П. Ресет,
заступник директора
Інституту історії НАН
доктор історичних наук
Краєзнавство : наук. журн. —
К., 2014. — Вип. 3–4. — С. 169–170

ЩЕ ОДНЕ ВИДАННЯ ПРО РУХ

У Будинку вчених відбулася презентація книги доктора історичних наук, професора Григорія Гончарука «Народний рух України. Історія». Видання друге, доповнене. Присвячене 25-річчю НРУ.

Серед гостей — секретар з ідеологічної роботи Одеського обкому Компартії України в 1989 році Р. Б. Боделан, член центрального проводу Руху з 1992-го Ю. В. Діденко, колишні та сьогоденні керівники обласної організації НРУ — Є. О. Акимович, Г. А. Могильницька, Г. П. Щипківський, науковці з ОНУ ім. І. І. Мечникова, Одеського національного політехнічного університету та інших ВНЗ, автори дисертацій з історії та діяльності НРУ О. А. Шановська, Т. Г. Гончарук, Л. І. Сухотеріна, М. С. Кучерук. Гості поділилися спогадами про найяскравіші моменти створення Народного руху України та його обласних організацій, висловили своє бачення перспектив розвитку НРУ.

Як відомо, Верховна Рада прийняла постанову «Про відзначення 25-ї річниці створення громадсько-політичної організа-

ції «Народний рух України за перебудову», у якій рекомендує Кабінету Міністрів, Міністерству освіти і науки, Державному комітету телебачення і радіомовлення, державним адміністраціям та органам місцевого самоврядування розробити й забезпечити реалізацію заходів з відзначення у 2014 році ювілейної дати створення НРУ.

Серед наукових центрів України Одеса, зокрема Одеський національний політехнічний університет, має найбільші здобутки з дослідження історії та діяльності Народного руху. Тут написано першу наукову історію НРУ, три монографії, захищено дев'ять кандидатських дисертацій (із 12 по всій Україні), проведено вісім всеукраїнських наукових конференцій «Народний рух України: місце в історії та політиці», опубліковано майже сотню статей у журналах та наукових збірниках. На кафедрі історії та етнографії України ОНПУ створено багатий архів документів з історії Руху. Дослідження тривають.

Книга Г. І. Гончарука присвячена історії Народного руху України від його створення у 1989 році до 1996-го. В монографії автор аналізує процес формування концепції і взаємодії різних чинників виникнення та зміцнення цього політичного формування, розповідає про різноманітну діяльність Руху на шляху до програмної мети — незалежності України, пошуків шляхів розбудови її державності, утвердження демократії, проведення реформ, побудови громадянського суспільства. Особливу увагу вчений приділив роботі крайових та обласних організацій НРУ, їхній високій відповідальності і стабілізуючій ролі в переломні, драматичні моменти Руху, що виникали при визначенні його стратегії і тактики. Перевидання доповнене новими главами і містить додатки: форуми НРУ в особистостях і документах, перелік рухівських і прорухівських видань та газет, список голів та співголів обласних (крайових) організацій НРУ, їх фотографії.

Працюючи над книгою, Григорій Гончарук, за його словами, пережив драму: не всі його наукові гіпотези підтвердилися, а деякі персонажі зазнали переоцінки.

Спонсорами першого видання були тодішній голова Одеської обласної державної адміністрації Р. Б. Боделан та народний депутат Ю. А. Кармазін. Друге видання здійснене за рахунок пенсії автора та за сприяння голови Миколаївської

обласної організації НРУ Ю. В. Діденка. Проведенню прес-конференції та презентації книги сприяв департамент освіти і науки ОДА.

*Марина КУЧЕРУК,
Лілія ІВАНІЧЕНКО,
кандидати історичних наук.
Одеський національний політехнічний університет.
Чорноморські новини. — 2014. — 13 вересня. —
№ 070-071 (21541-21542)*

В ОДЕСІ ПРЕЗЕНТУВАЛИ КНИГУ «НАРОДНИЙ РУХ УКРАЇНИ. ІСТОРІЯ» З НАГОДИ 25-РІЧЧЯ НРУ

Відбулася презентація книги «Народний Рух України. Історія», другого доповненого видання, присвяченого 25-річчю НРУ. В ній взяли участь автор книги професор, завідувач кафедри історії та етнографії України ОНПУ Григорій Гончарук, Руслан Боделан, секретар по ідеологічній роботі Одеського обкому Компартії України в 1989 р., член Центрального Проводу Руху з 1992 року, голова Миколаївської ОО НРУ Юрій Діденко, керівники Одеської обласної організації НРУ Євген Акімович, Галина Могильницька та інші. Верховна Рада України в липні прийняла Постанову «Про відзначення 25-ї річниці створення громадсько-політичної організації «Народний Рух України за перебудову». Презентація книги стала логічним продовженням досягнень кафедри історії та етнографії України ОНПУ. Серед наукових центрів України Одеський національний політехнічний університет має найкращі здобутки з дослідження історії та діяльності НРУ. Тут написано першу наукову історію НРУ, 3 монографії, захищено 9 кандидатських дисертацій (з 12 дисертацій по всій Україні), проведено 8 Всеукраїнських наукових конференцій «Народний Рух України: місце в історії та політиці», опубліковано майже сотню статей у журналах, наукових збірниках. Григорій Гончарук у своєму виступі зазначив важливість дослідження Руху та вказав, що найбільше досягнення Руху — це здобуття Незалежності України. Книга охоплює період з 1989-го по 1996 р., в ній вміщено світлини всіх

голів обласних організацій за цей період — більше 60. Перед присутніми виступили Руслан Боделан, Юрій Діденко, Євген Акімович, Галина Могильницька, Олена Шановська та інші.

Миколаїв Рух/Пресс

ДУХОВНО-КУЛЬТУРНИЙ ЦЕНТР «УКРАЇНСЬКЕ ВІДРОДЖЕННЯ»

Григорій Гончарук. «Народний Рух України. Історія». Книга присвячена історії Народного Руху України, створеного у вересні 1989 року як громадсько-політична організація національно-демократичного спрямування. В ній аналізується процес формування концепції і взаємодії різних чинників виникнення та зміцнення цього політичного угруповання; показана різноманітна діяльність Руху на шляху до програмної мети — незалежності України і пошуків шляхів розбудови її державності, ствердження демократії, проведення реформ, побудови громадянського суспільства.

Особливу увагу автор приділяє роботі крайових та обласних організацій НРУ, їхній високій відповідальності і стабілізуючій ролі в переломні, драматичні моменти діяльності Руху, що виникали при визначенні його стратегії і тактики.

Джерелом написання книги послужили матеріали архівів Центрального Проводу Руху, крайових організацій, періодична преса, інші численні публікації.

*Український Південь. — 2014. —
Жовтень. — № 20 (1031)*

ТІ, ХТО ОБИРАЄ ШЛЯХ МИСЛЕННЯ

Китайське прислів'я твердить: «Ти можеш стати розумним трьома шляхами: шляхом власного досвіду — це найгіркіша путь; шляхом наслідування — це найлегший напрямок; шляхом мислення — це найбагородніший шлях». Так образно сформували високу мету інтелектуальної діяльності кандидати історичних наук, доценти Олена Шановська та Ірина Місєвра у

своєму зверненні до тих, хто збирається присвятити своє життя науковій діяльності, у День аспіранта, проведеного вже вдруге на кафедрі історії та етнографії України Одеського національного політехнічного університету.

Це свято, нагадаємо, було започатковане 14 листопада минулого року з ініціативи кафедри, де виходили з того, що саме аспірантура є тим потужним джерелом, яке живить науку перспективними кадрами молодих дослідників, котрі, переймаючи досвід своїх наставників і попередників, йдуть далі у нескінченному пізнанні світу, здобутті і використанні нових знань. Відомо, що свої аспірантські роки майбутні вчені — хтозна, може, й світового масштабу — здебільшого проводять у матеріальній скруті. На аспірантську стипендію безбідно не проживеш. Тому духовне заохочення цих молодих людей, допитливих, спостережливих, ініціативних, зацікавлених у визнанні своєї наукової і творчої роботи, ладних заради цього терпіти нестатки й труднощі, особливо важливе.

За рік, що минув, ініціатива кафедри історії та етнографії України набула широкої підтримки в університеті. Про це свідчить, зокрема, розробка Положення про День аспіранта, проєкт якого сьогодні вдосконалюється, щоб врахувати всі слушні думки з цього приводу. І нема сумніву, що в найближчій перспективі кожен структурний підрозділ ОНПУ — інституту, факультету чи кафедри — теж долучиться до цієї ініціативи.

З нагоди Дня аспіранта відбулося розширене засідання кафедри, в якому взяли участь проректор з наукової роботи університету Дмитро Дмитришин, викладачі, гості, представники ЗМІ, ну і, звісна річ, самі винуватці свята — аспіранти.

Керівник кафедри доктор історичних наук, професор Григорій Гончарук коротко розповів про внесок колективу у справу підготовки наукових кадрів. Показовий факт: тут усі аспіранти, як правило, захищаються своєчасно або й достроково. Теми наукових робіт відповідають найважливішим вимогам і запитам сучасності.

Ось і на цьому засіданні заслухали звіти трьох аспірантів, які пишуть актуальні дисертації. Анастасія Ільченко досліджує тему «Кредо «Україна — не Росія» в діяльності Президента України Л. Д. Кучми», Лілія Комнат — «Драматизм і приреченість політики та історична перспектива починань Президента

України В. А. Ющенко», а Вікторія Татарова — «Нові тенденції в роботі преси Одещини в період незалежницьких процесів в Україні у 1989—1996 роках». До речі, одна з газет, які аналізує Вікторія, — «Чорноморські новини».

На засіданні кафедри ще раз проаналізували вже згаданий проект Положення про День аспіранта. До його схвалення завчасно говорити про заплановані заходи. Скажемо лише, що вони спонукатимуть аспірантів до ще пліднішої наукової діяльності, передбачатимуть відзначення кращих робіт, обмін досвідом, виставки авторефератів дисертацій на здобуття наукового ступеня аспірантів попередніх років, монографій та публікацій, концерти, а також вирішення побутових проблем молодих науковців. Передбачається, що підсумки дослідницької роботи будуть включені до рейтингових показників роботи кафедр та самих аспірантів.

Як годиться, з нагоди свята пролунало багато привітань та побажань. Колишня вихованка кафедри, а нині доцент Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника Надія Кіндрачук побажала керівникам кафедри та нинішнім аспірантам невтомного самовдосконалення, здійснення мрій і задумів. До неї приєдналися кандидати історичних наук Ліля Іваніченко і Марина Цинова. А Інна Кривдіна, доцент кафедри правознавства політеху, яка родом з Горлівки, побажала всім ще й миру та злагоди.

Ми поцікавилися у проректора ОНПУ Дмитра Дмитришина, якої він думки про започаткування Дня аспіранта.

— Проблема продовження освіти після закінчення магістратури, проблема наукових досліджень, ініціатив, інновацій молодих вчених — це загальнонаціональна проблема, — відповів Дмитро Володимирович. — І чим більше ми зуміємо зацікавити молодь у цій сфері діяльності, тим корисніше буде для держави, суспільства. У зв'язку з цим хочу відзначити ініціативу кафедри історії та етнографії України, яку очолює Григорій Іванович Гончарук, щодо встановлення Дня аспіранта.

У часі збігся й те, що новий закон про вищу освіту в Україні, схвалений у вересні, надає аспірантурі нових якостей. Тепер це не лише етап наукової діяльності, але й наступний щабель кваліфікаційно-навчального та наукового рівня. Саме за таким зразком організовано аспірантуру в низці європейських

країн та США. До речі, у США аспірантура триває чотири роки й, окрім наукової роботи, аспірант прослуховує велику кількість спецкурсів. Усе разом значно підвищує його рівень як ученого. Згідно з новим законом сьогодні в Україні до аспіранта теж ставиться вимога не лише займатися винятково науковою роботою, а й отримати ще один, наступний, кваліфікаційний рівень. Це, безумовно, позначиться на якості молодого вченого. Розумієте, людина, яка має талант, знає і вміє, як досягти наукових висот, приносить користь значно більшу, ніж, скажімо, якийсь успішний бізнесмен. Хоча б тому, що перший працює на імідж держави, а другий — переважно на себе.

Отже, День аспіранта, так би мовити, лягає в тему дня. І такий захід ми збираємося зробити регулярним не лише на рівні кафедр, а й усього університету. Більше того, працівники інших вишів також уже зацікавилися цією ініціативою, щоб поширити її і на свої навчальні заклади, підкреслив проректор ОНПУ.

Що ж, цілком можливо, що настане такий день, коли, як написав один поет-початківець:

Вируватимуть демонстрації,
Нестимуть транспаранти:
«Хай живуть Політеху новації!»
«Хай живе День аспіранта!»

Валентин ЩЕГЛЕНКО.

*Чорноморські новини. — 2014. —
22 листопада. — № 092 (21563)*

ПОЛІТИЧНИЙ ЗЕМЛЕТРУС В УКРАЇНІ У 1989 РОЦІ

2014-й для Народного руху України — ювілейний: НРУ сповнилося 25 років. У тому вже далекому 1989-му 8–10 вересня в актовому залі Київського політехнічного університету відбувся установчий з'їзд (на знімку) цієї першої опозиційної до тоталітарного режиму громадсько-політичної організації.

То був потужний вибух політичного вулкану всенародної вікової надії на незалежність Батьківщини. Йому передував політичний землетрус, який трусив Україну із січня 1988-го.

Тоді, на початку 1989 року, ініціативна група підготувала відозву до всіх громадян Української РСР та проект програми Народного руху України за перебудову, який був опублікований у газеті «Літературна Україна» 16 лютого. Автори цих документів — київські письменники та вчені Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка. А вже 18 лютого 1989-го газета «Радянська Україна» опублікувала статтю «Революційна перебудова — кровна справа народу», в якій на основі оцінок представників робітничого класу і трудової інтелігенції висловлювалася думка про недоцільність створення НРУ. Її негайно підтримав семінар ректорів навчальних закладів УРСР. А напередодні перший секретар ЦК Компартії України В. Щербицький у листі «О противодействии негативным тенденциям в деятельности некоторых самостоятельных объединений в Украинской ССР» запевняв Москву, що ЦК Компартії України тримає під контролем «те самостоятельные объединения, которые пытаются придать своей деятельности политическую направленность, идущую в разрез с интернационалистической идеологией, принципами социализма, занимают антиперестроечные позиции».

У свою чергу партійні керівники на місцях поспішили запевнити ЦК Компартії України, що вони контролюють ситуацію щодо поширення ідей НРУ серед населення. Серед перших був секретар Одеського обкому Компартії України Георгій Крючков. Він із задоволенням писав ЦК Компартії України 3 березня 1989 року, що партійні збори Одеської обласної організації письменників не підтримали пропозицію заступника секретаря партбюро Глуцака А. С., який відвідав київських колег і запропонував обговорити проект програми НРУ на загальних зборах. Глуцака підтримали Колісниченко А. І. та Стриженюк С. С., які в різний час керували організацією СПУ та були звільнені від керівних посад за недоліки в роботі.

Далі повідомлялося, що незрозумілу позицію вичікування зайняли і редактори обласних газет «Чорноморська комуна» та «Знамя комунизма» товариші Білоус О. Г. та Мазур Ю. М. «Незважаючи на роз'яснення та орієнтування, вони впродовж двох тижнів ухилялися під різними приводами від публікації відгуків робітників, колгоспників, представників інтелігенції на спроби створити «НРУ»... У зв'язку з тим, що у робочому

порядку переконати товаришів Білоуса О. Г., Мазура Ю. М., Дерев'янка Б. Ф. у неприйнятності зайнятої ними позиції не вдалося, 27 лютого секретаріат обкому партії попередив їх про неприпустимість такої поведінки».

В інформації секретаря Хмельницького обкому партії В. Купратія від 22 серпня, адресованій ЦК Компартії України, вже відчуваються тривожні нотки: «Активізуються певні кола, зв'язані з НРУ. Хмельницький координаційний центр НРУ намагається провести обласну конференцію і вибори делегатів на республіканський з'їзд Руху. Ці спроби підігруються відповідним чином з Києва. На позиціях НРУ стоїть частина членів товариства «Спадщина» (м. Хмельницький), первинна організація товариства української мови (м. Нетішин), об'єднання «Творчість» (м. Кам'янець-Подільський)».

За масштабами перестороги очевидна переляканість партійних керівників з'явою самої ідеї Руху. Георгій Крючков далі пише, що з метою роз'яснення позицій партійних комітетів щодо НРУ були проведені зустрічі секретарів обкому партії з секретарями міськкому і першими секретарями райкомів партії м. Одеси, власкорами центральних і республіканських газет, радіо і телебачення, керівниками обласних організацій творчих спілок, секретарями парткомів вишів та їх заступниками з ідеології, творчими працівниками облтелерадіокомітету. Крючков доповідав, що особисто зорієнтував секретарів міськкомів і райкомів партії.

Та хвиля створення Руху наростала. Головний біль керівників Компартії посилювався.

Інформація про збільшення підтримки програми НРУ надзвичайно турбувала ЦК КПУ. Завідувач ідеологічним відділом ЦК КПУ Леонід Кравчук зі шкіри ліз, щоб зупинити народний поступ до свободи. То він інформує ЦК про нові спроби об'єднання та організаційного оформлення прихильників Народного руху за перебудову в Київському державному університеті ім. Т. Г. Шевченка, то направляє в ЦК записку про доцільність перенесення головних сил у боротьбі з НРУ та іншими організаційними структурами в площину дискусій, то надсилає туди записку про заходи щодо оздоровлення ідеологічної атмосфери в КДУ ім. Т. Г. Шевченка і нейтралізації діяльності НРУ в студентському середовищі тощо.

А секретар ЦК Компартії України В. Щербицький вже пише до ЦК КПРС листа іншого змісту — «Про роботу партійних організацій республіки у зв'язку з активізацією дій ініціативних груп зі створення НРУ» (7 липня 1989 року), в якому зізнається: правоохоронні органи активізують роботу щодо посилення боротьби з антигромадськими екстремістськими проявами, недопущення несанкціонованих мітингів та інших масових зібрань.

Протидія КПУ створенню рухівських структур велася по всій Україні. Та марно. Із 24 березня по 3 вересня 1989 року відбулися установчі конференції крайових (обласних) рухів у 15 областях. А ще 11 таких конференцій відбулися після установчого з'їзду НРУ. Відчуваючи свою немічність зупинити опозиційний поступ громадян, ЦК Компартії змінює тактику: від заборони Руху до спроби накинути вуздечку на цей процес, щоб повернути у напрямок створення альтернативних організацій, а потім — співпраці з НРУ. У листі завідувача ідеологічного відділу ЦК Компартії України Леоніда Кравчука 15 серпня 1989 року зазначалося, що лише критичних виступів недостатньо, варто підтримувати організаційні такі конструктивні програми дій, які дозволили б перехопити ініціативу у прихильників НРУ, засобам масової інформації формувати думку про можливість справжнього руху трудящих на підтримку за перебування.

А коли спроби зліпити поспіхом альтернативні Рухові структури не вдалися, ЦК Компартії України вирішив «співпрацювати» так, щоб загальмувати рішучий поступ громадян до зміни системи і спробувати знайти прихильників серед «рухівців». Але марно. Більше того, виступ Леоніда Кравчука на установчому з'їзді НРУ свідчить, що керівництво партії та особисто Леонід Кравчук не тільки втратили надію на нейтралізацію рухівських хвиль, а навіть шукали шляхи співпраці з НРУ. У результаті спілкування з ініціаторами створення Руху Кравчук перетворився з опонента у друга Руху. Він, зокрема, сказав: «...для мене також з'їзд став і школою, він збагатив мої уявлення про політичні течії, він збагатив мої уявлення про те, що може бути завтра, післязавтра, куди ми йдемо, куди ми можемо прийти, але я хочу закінчити все ж таки тим, з чого розпочав. Щоб ми прийшли до суверенної України».

То була справді потужна школа не тільки для Кравчука, але й для мільйонів громадян України.

На з'їзд прибули 1109 делегатів, які представляли близько 280 тисяч активних учасників Руху, а також осередки Руху в Литві, Латвії та Естонії. Ось як описується в книзі-стенограмі з'їзду сама зала: «Восьме вересня 1989 року. Актовий зал Київського політехнічного інституту прикрашений давніми гербами українських міст. На сцені — вигадлива конструкція з жовтих і синіх стрічок утворює слово РУХ. Майорять синьо-жовті прапори. Звучить Запорозький марш, і в єдиному пориві встає і завмирає схвильований зал. Цей марш звитяги і волі, гімн українського духу, збережений і донесений до нас роменським кобзарем Євгеном Адамцевичем, зустрічатиме делегатів щоранку, розпочинатиме всі засідання з'їзду».

Володимир Яворівський, що відкрив з'їзд як голова оргкомітету, першому надав слово відомому письменнику Олесеві Гончару, який закінчив свій виступ так: «Якщо після всього, що Україна зазнала, якщо після поколінь розстріляних, депортованих, замучених по тюрмах та концтаборах народ іще зберіг себе, якщо наш дух не занепав і воля до життя не зникла, якщо сьогодні на зміну тим, що були, стають до дії, до праці нові покоління роботящих, безстрашних, здатних підвестися до найвищої єдності душ, то віриться: такому народові — жити!»

Установчий з'їзд, який працював три дні по 14 годин, ухвалив статут та програму Народного руху за перебудову. Проголосив утворення нового громадсько-політичного руху із самоназвою Рух та низку актуальних документів.

Саме установчий з'їзд і те, що відбувалося навколо нього, у результаті виявилися національним, соціально-історичним, політичним землетрусом, який зрушив колоніальний світогляд, свідомість українців, започаткував народження національного мислення, гідності, впевненості у своїх силах та незворотності процесу визволення, відродження України. То був початок кінця імперського панування на землях України і початок великого руху за незалежність Вітчизни. Відбувся вибух надії українців на свободу.

Історія створення та діяльності НРУ на етапі боротьби за незалежність України потребує подальшого дослідження, особливо тема становлення та боротьби рухівських організацій на

місях. Цей процес був і драматичним, і героїчним водночас. Ініціатори установчих конференцій Одеської та Хмельницької організацій НРУ були вимушені шукати для їх проведення притулку за межами своїх областей. І ті перипетії становлення політичного структурування нашого суспільства варті окремої уваги істориків.

*Григорій ГОНЧАРУК,
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії
та етнографії України
Одеського національного
політехнічного університету.*

Від редакції. Як уже повідомляли «Чорноморські новини», Одеський національний політехнічний університет є центром наукових досліджень історії та діяльності НРУ. Тут видано три монографії (із п'яти в Україні), захищено дев'ять дисертацій (з 11 в Україні), проведено вісім всеукраїнських наукових конференцій, опубліковано десятки статей, присвячених Руху.

Професор Григорій Гончарук є автором двох монографій з історії НРУ, під його керівництвом підготовлено і захищено дев'ять кандидатських дисертацій з цієї теми.

Г. І. Гончарук — ініціатор, голова оргкомітету та головний редактор матеріалів восьми всеукраїнських наукових конференцій «Народний рух України: місце в історії та політиці».

*Чорноморські новини. — 2014. —
4 грудня. — № 095 (21566)*

ЗУСТРІЧ З МИНУЛИМ

До ювілейних і пам'ятних дат 2015-го Верховна Рада України внесла 150-річчя Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова. Професор Григорій Гончарук у своїх мемуарах, які незабаром побачать світ, зокрема, описав святкування 100-літнього ювілею університету. Автор тоді був студентом історичного факультету. Подаємо фрагмент зі спогадів про цю подію. Тодішнім студентам, а також всім одеситам буде цікаво порівняти емоції давно минулого і сьогоднішнього свят.

Перша половина 1965 року для Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова видалася емоційною. Невблаганно наближалось 100-річчя вищого навчального закладу, найавторитетнішого на Півдні України. Радісний настрій стимулювався чудовою травневою погодою. Про ювілей писали газети, інформували радіо і телебачення. Готувалися всі: від Москви та Києва до Одеси, від ректора до студента. Газета «Чорноморська комуна» повідомила про цікаві документи Одеського облархіву. Зокрема, про клопотання І. І. Мечникова перевести І. М. Сеченова до Одеси. Він писав: «Я цілком переконаний, що в особі Сеченова наш університет матиме як чудового викладача, так одного з найкращих вчених». У 1871 році Сеченов був зарахований ординарним професором університету.

Ректор Олександр Іванович Юрженко писав в університетській газеті «За наукові кадри»: «Позаду сто років славного шляху наукової творчості, революційної боротьби, успішної діяльності в розвитку культури, прогресивної суспільної думки». Пишались було чим. Університет готував спеціалістів широкого профілю на дев'яти факультетах і на двох загальнонаукових факультетах. На денній, заочній і вечірній формах навчання нараховувалося 12 тисяч студентів. Навчання здійснювалося на 55 кафедрах, у численних лабораторіях і кабінетах. Серед професорсько-викладацького складу 515 осіб: 32 члени-кореспонденти АН УРСР, професори та доктори наук, 215 доцентів і кандидатів наук. За десять перед'ювілейних років ОДУ випустив близько 10 тисяч спеціалістів. За 1959–1964 роки співробітники університету захистили 15 докторських і 50 кандидатських дисертацій. Збудовані корпуси проблемної лабораторії інженерної геології, обчислювального центру, нового гуртожитку, житлового будинку тощо. Дано старт будівництву нового навчально-аудиторного корпусу площею 10000 квадратних метрів.

12 травня 1965-го указом Президії Верховної Ради СРСР за успіхи в підготовці спеціалістів для народного господарства і в зв'язку із 100-річчям заснування Одеський державний університет ім. І. І. Мечникова було нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора. Про це першою повідомила «Чорноморська комуна». Указом Президії Верховної Ради Української РСР було присвоєно почесне звання заслуженого діяча науки Української РСР професорам І. І. Пузанову, М. П. Савчуку та

О. І. Юрженку. Указом Президії Верховної Ради УРСР відзначено почесними грамотами О. В. Богатського, Д. І. Елькіна, С. М. Ковбасюка, В. П. Тульчинську, І. Я. Яцька. Грамотою Президії Верховної Ради Української РСР — Н. І. Букатевича, І. В. Ганевича, К. К. Демидова, Л. Х. Калустяна, Л. А. Сечкарьова, Р. О. Файтельберга.

Міністерство вищої і середньої спеціальної освіти СРСР нагородило 27 осіб грамотами і 32 оголосило подяку. А Міністерство вищої і спеціальної освіти УРСР нагородило грамотами 41 й оголосило подяку 35 особам, 10 співробітників університету нагороджені значками «Відмінник народної освіти». Українська республіканська рада профспілок відзначила почесними грамотами 10 співробітників університету, а Український республіканський комітет профспілок працівників освіти, вищої школи і наукових установ — 60 осіб. Ще 18 чоловік були удостоєні грамот Одеської обласної ради профспілок, а 63 — обласного комітету профспілок працівників освіти, вищої школи і наукових установ. Наказом ректора ОДУ грамотами відзначені 103, оголошені подяки 168 співробітникам університету.

Були створені організаційні комітети — ректорський і факультетські. Як не дивно, на історичному факультеті такий комітет очолив Петро Каришковський. Пам'ятаю, на своїх лекціях він агітував студентів взяти участь у ХХІ науковій студентській конференції, присвяченій 100-річчю з дня заснування Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова, яка відбудеться 14—16 квітня 1965 року, при цьому кілька разів підкреслював: «100-річний ювілей у нашому житті один. До іншого такого значущого ми не доживемо. Тож мусимо зробити все, щоб відзначити його як слід».

І ще раз дивно: доцент Каришковський не підготував жодного свого студента для участі в тій самій конференції. Із 16 доповідей, що були внесені до секції історичних наук, найбільше студентів представив доцент Пантелеймон Григорович Чухрій — чотирьох. Двох підготували доцент Заїра Валентинівна Першина. До речі, один її вихованець виступив з доповіддю «Револьюційні студенти Новоросійського (Одеського) університету в боротьбі проти самодержавства» на пленарному засіданні, що відбулося у Великому актовому залі у головному корпусі на Петра Великого. Двох студентів підготував старший викла-

дач Анатолій Діомидович Бачинський, по одному — доценти Наталія Іванівна Калюжко, Петро Андрійович Некрасов, Віктор Миколайович Немченко, Іван Петрович Нікіфорчук, Костянтин Дмитрович Петряєв, Михайло Юхимович Раковський, Микола Сергійович Синицин, старший викладач Анатолій Захарович Яровий.

Всього на конференції працювало 10 секцій і 9 підсекцій. Із вступним словом виступив ректор університету професор Олександр Іванович Юрженко. Секцією історичних наук керував декан доцент Самсон Михайлович Ковбасюк, філологічних наук — доцент Андрій Володимирович Недзвідський. Загалом у програму конференції було включено 213 доповідей.

Доля мені також надала можливість взяти активну участь у святкуванні 100-річчя університету. По-перше, мій керівник — кандидат історичних наук, доцент Євдокія Василівна Сизоненко допомогла матеріалами і добилася, щоб мене включили в програму конференції і я виступив з доповіддю «Одеський університет в роки Великої Вітчизняної війни», а по-друге, згідно зі сценарієм кінофільму «Встреча с юностью», я мав підготувати курсову роботу про революційну діяльність вихованця нашого університету, одного із засновників і керівників «Народної волі», вбивцю царя Олександра II Андрія Івановича Желябова. Працював із задоволенням. Мені чомусь до душі був самовідданий син колишніх селян-кріпаків, якого В. І. Ленін ставив в один ряд з Робесп'єром і Гарібальді.

А ще ювілей університету запам'ятався тим, що в збірнику тез ХХІ наукової студентської конференції була опублікована моя перша наукова робота.

Святкування ювілею ОДУ збіглося з відзначенням 20-річчя Перемоги над фашистською Німеччиною. Ще до названої студентської конференції, а саме 8 травня 1965-го, газета «За наукові кадри» опублікувала мою доповідь «В грізний час» на засіданні наукового студентського історичного гуртка. Моїм колегам було цікаво слухати, як наші викладачі на чолі з ректором М. П. Савчуком зуміли евакуювати частину університету спочатку в Майкоп, де здійснили два випуски — 191 спеціаліста, а потім — у Байрам-Алі Туркменської РСР, де лави студентів поповнилися за рахунок дисциплінованих загартованих у боях фронтовиків-інвалідів.

В Одеському оперному театрі відбулися урочисті збори, присвячені 100-річчю ОДУ, та урочистий мітинг з нагоди нагородження університету. По всесоюзному, республіканському, обласному телебаченню демонстрували фільм «Встреча с юностью», присвячений ювілею ОДУ. Вважаю, що цікаво було б цей фільм подивитися сьогодні не тільки колективу університету, а, можливо, й колективам інших навчальних закладів, як приклад шанування пам'яті попередніх поколінь, які зробили чимало для збереження і розвитку alma mater.

Не можна було не помітити цікаву річ: якщо ювілейні свята розпочалися 14—16 квітня XXI студентською науковою конференцією, про яку йшлося, то закінчилися науковою сесією професорсько-викладацького складу 18—19 травня. У цьому заході згідно з програмою взяли участь 195 вчених. На пленарному засіданні зі вступним словом виступив ректор університету професор О. І. Юрженко. З доповідями виступили професор В. О. Фадєєв — «Розвиток природничих наук в університеті», доцент Д. М. Щербаков — «Розвиток гуманітарних наук в Одеському університеті», доцент З. В. Першина — «Революційні традиції Одеського університету». Працювали 9 секцій і 6 підсекцій. Були видані тези доповідей «Ювілейна наукова сесія, присвячена 100-річчю Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова».

Показово і те, що цими святами була започаткована традиція «Зустріч з минулим». Їй були присвячені урочисті засідання вченої ради та студентські збори в наступні роки.

*Григорій ГОНЧАРУК,
доктор історичних наук, професор,
випускник ОДУ ім. І. І. Мечникова 1967 року.
Чорноморські новини. — 2015. — 11 квітня. —
№ 027–028 (21599–21600)*

**РЕЦ. НА КН.: ГОНЧАРУК Г. І.,
ІВАНІЧЕНКО Л. М. СИН БОЛГАРСЬКИЙ — ПАТРІОТ
УКРАЇНСЬКИЙ. — ОДЕСА: АСТРОПРИНТ, 2014. —
248 С. : [ПРО ІСТОРИКА В. Н. СТАНКА]**

Як відомо, історія — це процес, безперервний ланцюг причинно-наслідкових зв'язків. Хто не знає, що без знання минулого ми не можемо збагнути теперішнє та крокувати в майбутнє?! Історія вчить, свідчить, застерігає, примушує замислитися... Парадокс: історія перебуває в увазі, а історики — «у тіні». Здебільшого про них широкий загал знає невиправдано мало. Наприклад, про Богдана Хмельницького чули якщо й не всі громадяни України, то переважна їх більшість. А от хто може назвати бодай десяток дослідників, котрі вивчали визвольні змагання українського народу XVII ст.? Окрім фахівців у цій царині — майже ніхто. Проте якщо б не вони, що ми нині знали б про козаків, гетьманів, їхні славетні перемоги?! Тому особливо важливо для дослідників минулого, коли виходить друком праця, спеціально присвячена діяльності їхніх колег. Так, нещодавно в Одесі побачила світ монографія, присвячена Володимирові Никифоровичу Станку. Цікава й наповнена яскравими фактами оповідь про талановитого сина болгарського народу назавжди ввійшла до біобібліографії відомих учених-істориків України. Автори монографії — співробітники Одеського національного політехнічного університету, доктор історичних наук, професор Григорій Іванович Гончарук і його в минулому аспірантка, а тепер кандидат історичних наук Лілія Михайлівна Іваніченко. Перший із них особливого представлення не потребує, адже видрукував уже понад 20 знакових книжок (серед них «Афганістан, прости», «Народний рух України: Історія», «Президент і Одеса», цикл монографій про визвольні змагання УПА та ін.), засновник наукової школи з вивчення діяльності сучасних українських політичних партій, організатор численних конференцій, активний публіцист. Л. Іваніченко — учениця Г. Гончарука, особисто знала головного героя рецензованої книги, натхненно вивчає його доробок. Монографію підготовлено на основі кандидатської дисертації «Наукова та освітянська діяльність Володимира Станка», яку Л. Іваніченко захистила у жовтні 2014 р. в Миколаєві.

Однією з ідей у книзі є те, щоб започаткувати окреме видання «Неукраїнці — Україні». Парадоксальна, на перший погляд, пропозиція. Адже природно вважати, що найщиріші патріоти України — це, власне, українці. Так воно і є. Проте буває й інакше, коли росіяни, поляки, євреї, молдовани чи представники іншої нації стають вірними синами нової Батьківщини, і все своє життя присвячують, наприклад, українській справі — а іноді й помирають у боротьбі за неї. Зокрема, таким був В. Станко — відомий археолог, історик, етнограф, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, дійсний член Російської академії природничих наук. Упродовж тривалого часу він обіймав посаду декана історичного факультету Одеського національного університету імені І. Мечникова, був головою вченої ради факультету та спецради із захисту докторських і кандидатських дисертацій при навчальному закладі, керівником ряду міжнародних проектів. У ньому органічно поєднувалися організаторські здібності, талант публіциста та вправного лектора. В. Станко був не просто науковцем — він жив наукою. Перший із розділів книги під красномовною назвою «Вченим народжуються, а педагогом — стають» присвячено корінню роду Станків, а також дитинству, навчанню у школі, університеті та першим крокам у професії майбутнього вченого. На наш погляд, студію відрізняє досить вдалий виклад матеріалу за хронологічним принципом, насиченість яскравими фактами з автобіографії. Зокрема, звернено увагу на те, що серед родичів В. Станка було чимало видатних осіб: Сергій Ілліч Цветко — фольклорист, етнолог, професор; Віктор Миколайович Бузник — доктор технічних наук, член-кореспондент НАН України; Іван Михайлович Бузник — доктор медичних наук, професор Вищої медичної академії у Санкт-Петербурзі. Наступні розділи висвітлюють різні аспекти адміністративної, педагогічної та наукової діяльності Володимира Никифоровича: «Чудове життя, якщо поруч професори і студенти»; «Якщо у тебе іскра Божа, зроби так, щоби вона світила іншим» — про роботу на посаді завідувача відділу археології Північно-Західного Причорномор'я; «Створення любого дітища» — про наукові лабораторії (першу при кафедрі археології та етнології ОНУ імені І. Мечникова і другу — при інституті історії і права МДУ (МНУ) імені В. Сухомлинського); «Тебе колись навчили — на-

вчи інших» — тут ідеться про створення кафедри археології та етнології України; «Якщо здатний — краще організує навчання» — присвячено роботі на посаді декана історичного факультету ОНУ імені І. Мечникова; «Чомусь доля повертає туди, де народився» — охарактеризовано працю в Миколаєві.

Упродовж 1993–1999 рр. В. Станко очолював створену ним же кафедру археології та етнології України, де й нині здійснюється підготовка студентів за спеціальностями «Археологія» (з 1996 р.) та «Етнологія» (з 1998 р.). До В. Станка в Одесі не існувало наукової школи з вивчення пізнього палеоліту та мезоліту. Уперше за всю історію незалежності України почала складатися потужна за потенціалом регіональна школа (с. 63). За час очолення ним відділу археології Північно-Західного Причорномор'я Інституту археології НАН України цей підрозділ перетворився на один із провідних центрів вивчення давньої історії південного регіону України. Тут розроблялися різні відомчі теми та проводилися польові дослідження, відбувалося накопичення, систематизація та узагальнення археологічних пам'яток доби палеоліту, мезоліту, неоліту, мідно-бронзового віку, раннього та пізнього середньовіччя, написано значну кількість наукових робіт, захищено дисертації. Помітний внесок у розвиток української археології зробила Причорноморська експедиція під керівництвом В. Станка, результати напрацювань якої стали основою для багатьох студій. Завдяки творчому керівництву В. Станка лабораторії археології й етнології в Миколаєві перетворилися на потужні осередки інтеграції дослідників кам'яного віку та етнологічних особливостей населення Північно-Західного Причорномор'я. На чолі зі В. Станком проведено археологічні розвідки та розкопки багатьох пам'яток, що дозволило вирішити складні питання палеоекономіки, палеосоціології та палеоетнології. Учений опікувався науковими пошуками молодих науковців, зокрема написанням дисертацій археологічного та етнологічного спрямування співробітниками лабораторії. Науковим поглядам В. Станка присвячено окремий розділ «Без своїх поглядів ти не вчений». Проте саме до нього виникає застереження й побажання. Уважаємо, докладно зображувати еволюцію поглядів В. Станка тут є зайвим, адже можна було б обмежитися викладом саме цього аспекту в попередніх підрозділах. При висвітленні тем «Давня історія

України», «Історія первісного суспільства», «Історія Одеси», «Історія Тернівки» до написання та друкування відповідних студій долучився В. Станко, проявилася його висока кваліфікація як ученого — археолога й історика. Його численні статті, монографії, доповіді на конференціях було присвячено не тільки й не стільки віднайденим матеріалам, скільки концептуальній постановці та теоретично-практичному вирішенню широкого кола проблем первісної історії. Фахівець на регіональному рівні став фактично одним із провідних спеціалістів у галузі історії палеоліту, мезоліту причорноморських степів. Наприклад, він не тільки довів на основі величезної кількості відкритих ним та його колегами стоянок, що в цей період на території Причорномор'я мешкала людина, але й виявив нову археологічну (анетівську) культуру, простежив її зміни у просторі та часі. Його фундаментальні дослідження у цій царині дозволили вийти на вищий рівень історичних узагальнень, стали вагомим внеском у науку. Здобутки, ідеї та знахідки цього талановитого вченого й нині не втратили свого значення. Він зумів реалізувати свої найкращі риси та дати довгостроковий імпульс розвитку регіональної історичної науки. Характерно те, що В. Станко вів творчу роботу відразу за трьома напрямками: історія, археологія, етнологія. Загалом така подача матеріалу, коли кожен аспект життєвого шляху й наукової кар'єри умовно виділено в окремий розділ, на наш погляд, є вдалим рішенням. Книга наповнена фотографіями, які неабияк поліпшують сприйняття всього її змісту. Чималий список використаної літератури та джерел свідчить про те, що автори поставилися до справи відповідально й професійно. Водночас книжка не позбавлена й доволі суб'єктивних оцінок. Так, у розділі «Визнання» в такому контексті оповідається про особисті взаємини з героєм книги, його друзями та ворогами, про захист дисертації Л. Іваніченко. Монографія містить певні дискусійні новації до вже визнаних стандартів. Безпосередньо на доказ визнання вченого, його доробку, уважаємо, непереконливо поціновано дискусію у ході захисту дисертації. Подеколи трапляється й так, що автори «забувають» про те, що Володимир Станко був не тільки вченим, педагогом, деканом історичного факультету, а водночас і живою людиною зі своїми сумнівами та розчаруваннями. На жаль, не вдалося авторам уникнути й

деяких інших вад. Зокрема, в розділі «Науковці й колеги про нього» висвітлено історіографію дослідження; розділ «А документи — вперта річ» присвячено джерельній базі. На наш погляд, вони занадто «роздуті», так би мовити, «дисертаційні», помітно ускладнюють текст, відволікають широкого читача від основного змісту. Висновки до монографії, викладені в розділі «Є що узагальнювати», також не дуже вдалі, занадто «академічні». Можливо, така їх форма і прийнятна для дисертації, але в монографії, розрахованій на широкий читачський загал, вони явно недоречні (адже повторюють усе те, про що читач дізнався вище). Водночас беззаперечним вважаємо факт: автори належним чином проаналізували документальний матеріал архівних фондів, докладно вивчили спеціальну літературу. Утім у додатках хотілося б побачити щось з епістолярної спадщини вченого, його родини. Загалом же монографія справляє доволі позитивне враження. Це перше видання, в якому системно й комплексно висвітлено наукову, викладацьку та адміністративну діяльність В. Станка.

О. І. Гуржій, М. С. Кучерук
Український історичний журнал. —
2015. — № 2. — С. 222–225

МОНОГРАФІЧНА ОДЕСИКА В ОДЕСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ ПОЛІТЕХНІЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

За нашими підрахунками, окремих книг, присвячених місту Одесі, в різні роки видано більше сотні. Достатньо сказати, що книг, у назві яких є слова Кочиbey, Хаджиbey, більше десятка, а історія підприємств міста викладена у 55 окремих публікаціях. Значна частина монографій належить тематиці загальної та воєнної історії міста, питанням культури, освіти, науки, спорту тощо. Чи можливо знайти в Одесі науковий, науково-педагогічний і видавничий колектив, якого б не хвилювали минуле і сьогодення свого міста?

Не є виключенням і Одеський політехнічний університет, передусім кафедра історії та етнографії України. Проблематика

досліджень різноманітна. Тут у 1997 році підготовлена «Історія Хаджибея (Одеси) 1415—1795». Популярний нарис [1], а також солідна книга, обсягом у 370 сторінок, «Історія Хаджибея (Одеси) 1415—1795 рр. в документах» [2]. Саме це видання рекомендовано колегією управління освіти Одеської обласної державної адміністрації учням загальноосвітніх шкіл, студентам технікумів, вищих навчальних закладів, а також викладачам та дослідникам, які вивчають історію України та краєзнавство. У книзі зібрано 400 документів. Ті з них, які потребують коментарів, мають пояснення. Книга побачила світ за сприяння Одеського міського голови Р. Б. Боделана.

На кафедрі підготовлена і опублікована монографія «Історіографія Одесских фабрик и заводов» [3]. Вона написана на основі літературних і документальних джерел з історії фабрик і заводів міста за період з 1803 року до кінця ХХ століття. Відмічено етапи розвитку історіографії: від згадування підприємств, появи нарисів, збірок документів і монографій про окремі підприємства до накопичення історичних даних про всі фабрики і заводи Одеси. У книзі міститься варіант хронологічної таблиці заснування підприємств і методичні рекомендації історикам і екологам, краєзнавцям і журналістам, економістам і географам, дипломатам і аспірантам, а також широкому колу читачів з використання історії підприємств.

На кафедрі також написані книги про часи незалежної України. Серед них — «Одеське протистояння» [4]. У виданні робиться спроба проаналізувати соціально-політичну драму, що спіткала одеситів у 1994—1998 роках. На базі численних джерел, використовуючи історико-публіцистичний жанр, автор намагався розкрити проблему через поведінку персонажів. Книга не претендує на вичерпне висвітлення політичного явища чи на безапеляційність висновків. Вона є першим кроком на шляху вивчення зазначеної теми. Видана у 1999 році. З того часу були спроби інших авторів висвітлювати названий політичний процес, але назвати ці спроби більш вдалимими, ніж згадана робота, підстав немає.

До історичного жанру одесики відноситься монографія «Одеська стратегія» [5]. Вона неначе продовжує вищезазначену книгу. Тут здійснено спробу показати вектори діяльності основних загонів протистояння, що визначились у 1999—

2000-х роках, тобто в умовах ліквідації наслідків перенесеної драми.

Знову-таки з двома попередніми книгами пов'язане дослідження «Президент і Одеса» [6]. На численних документах, матеріалах періодичної преси показано неабиякий інтерес глави держави до Одеси, всього причорноморського краю у вирішенні життєво важливих господарських проблем міста. Окрему увагу автор звернув на заходи Леоніда Кучми, спрямовані на ліквідацію загрозливого для нормального життя одеситів політичного протистояння між міською і обласною гілками влади.

І четверта книга «Атакованный за призвание» [7] теж повертає читача до продовження процесу одеського протистояння, але цього разу у формі нападок на діяльність одеського міського голови Руслана Боделана у книгах та засобах масової інформації. Зрозуміло, що автор книг, у яких висвітлюється боротьба за владу над містом, не міг уникнути грубої критики однієї з протидіючих сторін, та одесити — вчені, журналісти, письменники, пересічні громадяни стали на захист книг. Позитивних рецензій було незрівнянно більше, ніж негативних.

В Одеському національному політехнічному університеті написана «История Одесского политехнического» [8]. Цікаво те, що автори книги не історики. Тому і вимоги до авторів мусять бути відповідні — як до аматорів. В цьому не тільки їхні недоліки, але і переваги.

До монографічних видань слід віднести «Выбор одесских политехников» [9]. Тут йдеться про перші в Україні вибори ректора демократичним шляхом на альтернативній основі всім колективом вишу.

Окрім названих книг, в ОНПУ видавались збірники, присвячені історії університету. Але самі автори-укладачі не відносять їх до монографій.

Отже, маємо підстави стверджувати, що в Одеському національному політехнічному університеті зроблено певний внесок в розробку такої важливої наукової теми, як «Одесика». Маємо надію, що започатковані напрацювання отримають подальший розвиток у монографічних виданнях.

Література та джерела

1. Гончарук Т. Г. История Хаджибея (Одессы). 1415—1795 гг. Популярный очерк. — Одесса: Астропринт, 1997. — 88 с.
2. Історія Хаджибея (Одеси) 1415—1795 рр. в документах [За ред. Т. Г. Гончарука]. — Одеса: Астпропринт, 2000. — 372 с.
3. Гончарук Г. И., Нагайцев А. Е. Историография одесских фабрик и заводов. — Одесса: Астропринт, 2004. — 216 с.
4. Гончарук Г. І. Одеське протистояння. — Одеса: Астропринт, 1999. — 272 с.
5. Гончарук Г. І. Одеська стратегія. — Одеса: Астропринт, 2001. — 248 с.
6. Гончарук Г. І. Президент і Одеса. — Одеса: Астропринт, 2001. — 236 с.
7. Гончарук Г. И. Атакованный за призвание. — Одесса: Астропринт, 2003. — 240 с.
8. История Одесского политехнического в очерках [Авт.-сост. Ю. С. Денисов, В. И. Бондарь; под ред. В. П. Малахова]. — Одесса: ОГПУ; Астрпринт, 2000. — 444 с.
9. Гончарук Г. И. Выбор одесских политехников. — Одесса: Астропринт, 2006. — 216 с.

Г. І. Гончарук,

д-р іст. наук, проф.

*Кочубіїв — Хаджибей — Одеса:
матеріали Першої Всеукраїнської
наукової конференції, присвяченій
600-річчю міста, 28–29 травня 2015 р. —
Одеса: Політехперіодика, 2015. — С. 25–28.*

ІСТОРИЧНИЙ МАРШРУТ ЛЕГЕНДАРНОГО МІСТА

Привітання учасникам

Першої Всеукраїнської наукової конференції «Кочубіїв — Хаджибей — Одеса»

Шановні організатори, учасники та гості конференції!

Від імені Інституту історії України НАН України щиро вітаю вас з відкриттям Першої Всеукраїнської наукової конференції «Кочубіїв — Хаджибей — Одеса».

Поза всяким сумнівом, сьогоднішнє зібрання є важливою подією в історичній науці. Вже сама назва наукового форуму вдало віддзеркалює основні етапи історичного маршруту легендарного міста. Недалекоглядні політики, що сприймають

історію як інструмент влади, перейменовують міста, а Одесу позбавили навіть року народження. Та історія як наука — річ уперта. Її можна на деякий час приховати, загальмувати розвиток, але знищити — ніколи. Це ще раз підкреслили на прикладі вашого міста історики Олександр Болдирев, Тарас Гончарук, Олена Синявська та інші, котрі на основі незаперечних документів довели існування міста від часів Великого князівства Литовського, через Османську і Російську імперії до незалежної України. І впродовж усього цього часу значну роль у його розвитку відігравали українці.

Показово, що конференція відбувається в Одеському національному політехнічному університеті. Тут на кафедрі історії та етнографії України, яка є ініціатором й організатором сьогоденного зібрання, чи не найбільше представлена монографічна одесика, зокрема і видання з історії Кочубієва і Хаджибея. Нині зусилля колективу підтримують понад 60 дослідників України, а це вже немало. Невипадково Верховна Рада України внесла 600-річчя Одеси до переліку ювілейних і пам'ятних дат нашої держави.

Бажаю всім учасникам конференції міцного здоров'я, плідної та конструктивної роботи, подальших досягнень на ниві історичної науки.

*Валерій СМОЛІЙ,
академік, директор Інституту
історії України НАН України.
Чорноморські новини. — 2015. —
30 травня. — № 042 (21614)*

ЗЕРНО ПРОРОСТАЛО 25 РОКІВ

Нарешті маємо відновленою ще одну правду, приховану імперськими блюдолизами: Одеса і вся Україна відсвяткували 19 травня не 221-й рік, а 600-літній ювілей! Себо від першої згадки про населений пункт на території Одеси у польського хроніста XV ст. Длугоша, який вказував, що в 1415-му польський король Володислав Ягайло відправив з порту під назвою Kasczubeiow (Кацюбіїв, легко визнається пізніша тюркізована назва Гаджибей — Качибей) транспорт збіжжя до осадженого

турками Константинополя. Хоча насправді, як ми всі підозрюємо, їй кілька тисяч літ. Одеський письменник Георгій Горст кілька років тому видав роман про Джинестру, яка стояла чи не місці теперішньої Одеси, або десь поруч.

Мені трохи прикро, що у розпалі нинішніх дискусій ніде не згадується істориками ім'я письменника і краєзнавця Олега Олійникова, який ще 25 років тому почав розмову, посіяв першу зернинку ідеї про 575-ліття Одеси.

Ось стаття О. Олійникова з промовистою назвою «Коріння Одеси» у «Чорноморській комуні» за 14 жовтня 1990 року, де читаємо про першу згадку (яка багатьом історикам була давно відома): «Перша згадка про нього відноситься до 1415 року, коли Качибей був уже порівняно значним портом, звідки вивозилося зерно...».

Але ось остання фраза з цієї статті — пророча? крамольна? смілива? сенсаційна? чи як її назвати? — звучала так: «Таким чином, цього літа ми сміливо могли б відзначати 575 річницю першої згадки про Одесу в Литовському літопису як про місто Кочубей».

Себто, як бачимо, Олег Олійників посіяв зерно ідеї кільком десяткам чи й, може, сотням читачів нашої найулюбленішої газети! Які ж корінці воно пустить? — думалося тоді автору. Але — леле! — знадобилося цілих 25 років, поки воно проросло і дало щедре коріння.

Кажуть, крапля камінь довбає.

На сторінках Олегової книжки «Украина и Черноморский флот», виданої 1992 року у перекладі російською мовою групою одеських військових (полковник А. Русин, подполковник Г. Темко, подполковник А. Воловин, майор И. Чернецкий), читаємо на стор. 6: «...Но есть доказательства, что отдельные вооруженные славянские корабли появились в водах Черного моря. Так, например, в 1415 году польский король Владислав отправил из Коцюбеева (так тогда назывался город-порт, который ныне носит гордое имя Одесса) несколько судов с хлебом в осажденный турецкими войсками Константинополь». Й Олег Олійників дає посилання на книгу німецького професора Надлера «Одесса в первые эпохи ея существования» (Одесса, 1893 г., стр 12).

У газеті «СіЧ» від 14 січня 1994 року Олег Олійників знову називає ту саму дату у статті «Хто розбудував наше місто?».

Тут є такі слова: «Саме в цей час на місці сьогоднішньої Одеси виникає поселення Качибей. Перша ж згадка про нього відноситься до 1415 року, коли Качибей уже був порівняно значним портом, звідки вивозили зерно. Коли ж у 15 ст. Качибей знову потрапив під залежність татарів, васалів Османської імперії, то був перейменований на Хаджибей...»

Кажуть крапля камінь довбає... Тому знову Олег Олійників закінчує свою статтю такими ж словами: «Таким чином, ми сміливо могли б відзначити і річницю першої згадки про Одесу в Литовському літопису як про місто Кочубей».

Нарешті за цю справу береться серйозний і досвідчений одеський історик. Того ж 1994 року Олесь Болдирев публікує у газеті «Юг» свої статті і заходами редактора Юлія Мазура видає книжку «Одесі — 600». Але знову нема пророка у своїй вітчизні! Через два роки вона перевидається аж у Данії.

Та знову тиша. Корінці не проростають.

Проходить ще 10 років, і до того зерна, закинутого Олегом Олійниковим, і политого Олександром Болдиревим, береться відомий письменник Богдан Сушинський. У газеті «Одесские известия» за 3 вересня 2005 року, а потім у розлогіму інтерв'ю з Іваном Неновим (та ж газета за 8 жовтня 2005-го) він підтримує справжню дату народження міста.

Але письменник, на жаль, не згадав у цих публікаціях ні Олега Олійникова, ні Олександра Болдирева. Тому на захист Болдирева стають нові люди. Заходами енергійної Ірени Ткач, голови обласного Педагогічного товариства ім. проф. Г. Ващенко, здійснюється повторне видання книжечки з передмовою самої пані Ірени.

Ще рік-два-три панує мовчанка.

І нарешті 2014 року — мабуть, тому, що все-таки 600 років аж занадто кругла дата — молода поросль одеситів — істориків, журналістів — підхоплює ідею. Наприкінці літа 2014-го створюється самодіяльний організаційний комітет на чолі з Валерієм Лівериним. Реєструються, збираються на засідання, виступають, пишуть! Створено громадську організацію «Одесі — 600». Туди залучені Тарас Гончарук, Анатолій Мисечко, Олена Бачинська, В'ячеслав Кушнір, Володимир Кудлач, Сергій Савченко, Наталя Болдирева, Олена Синявська, Надія Яшан, Костянтин Тіганій, Тарас Максим'юк, депутат міськради Олександр Остапенко, просвітянин Олександр Степанченко, Геннадій Чижов,

Анатолій і Галина Кравченки. До них долучаються і старші дослідники, деякі депутати, деякі політики. Прийшли студенти університету, інших інститутів. Нарешті Верховна Рада України приймає постанову про відзначення 600-ліття Одеси!

«Чорноморські новини», ті ж самі, що 25 років тому закинули зерно нової ідеї, активно підтримали проростання його, друкують багато новин та інформацій, подають розділи з нової книги професора Тараса Гончарука «Одеса в золотих променях історії».

Аж тепер зерно, посіяне Олегом Олійниковим і газетою «ЧК», почало буйати. І на 25-му році дало плід. Розкішний і привабливий, чия привабливість ростиме з року у рік, аж коли кожен одесит гордо скаже: «Одесі — 600!».

Уже вся Україна відзначає 600-ліття нашого міста. 29 травня 2015 року на базі Одеського національного політехнічного університету відбулася перша Всеукраїнська наукова конференція «Історія Одеси: від середньовіччя до сьогодення (до 600-річчя першої письмової згадки про Кочубіїв — Хаджибей — Одесу)». Її організував знаменитий, запальний новатор, професор Григорій Гончарук, справжній кит історії Одеси.

Отже, щоб зерно ідеї проросло, треба, дорогий читачу, 25 років, чверть століття! Дуже неповоротка і вайлувата історія наша.

Олекса РІЗНИКІВ,
*лауреат літературних премій,
двічі репресований за пошуки Правди.
Чорноморські новини. — 2015. —
30 травня. — № 042 (21614)*

ЗВЕРНЕННЯ ДОСЛІДНИКІВ

Досвід історичного минулого Південної України доводить, що сучасні населені пункти мають давню та довготривалу історію розвитку, яка постійно корегується й уточнюється. Поштовх для нових досліджень пов'язаний із можливостями вивчати та опрацьовувати джерела іноземних архівів і невідсліджені раніше вітчизняні документи. В цьому плані не є винятком й Одеса.

Методи визначення віку міст мають різні підходи, але більшість схиляється до того, що вік населеного пункту визнача-

ється від першої писемної згадки про нього, навіть з іншою назвою.

Прикладами можуть стати Чернігів — веде свою історію з першої згадки в договорі Русі з Візантією (907 р.), та Ізмаїл, який датує свою історію також від першої згадки «Сміл/Смаїл» в османських джерелах — 1590 р. або навіть 1542 р. Цей перелік можна продовжити світовою практикою.

Історики Одеси, що складають спеціальну науково-дослідну групу, наголошують на необхідності перегляду віку міста Одеси, перша згадка про яке під назвою Коцюбієв (Кочубеїв) датується 1415 р.

Звертаємось до наукової громадськості України, Польщі, Литви та Туреччини підтримати ініціативу перегляду дати заснування нашого міста, а також підтримати постанову Верховної Ради України від 11 лютого 2015 р. (№ 184-VIII) про святкування ювілейної дати «600 років з часу першої писемної згадки про місто Одесу (1415)».

КУШНІР В'ячеслав, д-р іст. наук, проф., декан історичного факультету ОНУ ім. І. І. Мечникова;

ГОНЧАРУК Тарас, д-р іст. наук, проф. кафедри історії України ОНУ;

ГОНЧАРУК Григорій, д-р іст. наук, проф., зав. кафедри історії та етнографії України ОНПУ;

БАЧИНСЬКА Олена, д-р іст. наук, проф. кафедри історії України ОНУ;

ДІАНОВА Наталія, д-р іст. наук, проф. кафедри історії України ОНУ;

ДОВГОПОЛОВА Оксана, д. філос. н., проф. кафедри філософії природничих факультетів ОНУ;

МИХАЙЛУЦА Микола, д-р іст. наук, проф., зав. кафедри українознавства, історико-правових та мовних дисциплін ОНМУ;

ГУЦАЛЮК Сергій, громадський діяч, історик;

ХРОМОВ Анатолій, канд. іст. наук, зав. лабораторії Державного архіву Одеської області, викладач ОНМУ;

ВІНЦКОВСЬКИЙ Тарас, канд. іст. наук, доцент кафедри історії України ОНУ;

НЕМЧЕНКО Ірина, канд. іст. наук, доцент, зав. кафедри стародавнього світу та середніх віків ОНУ;

ПЕТРОВА Наталія, канд. іст. наук, доцент кафедри археології та етнології України ОНУ;

ПОЛТОРАК Володимир, канд. іст. наук, доцент кафедри історії України ОНУ;

САВЧЕНКО Сергій, заслужений художник України, заступник голови Одеської облорганізації НСХУ;

МУЗИЧКО Олександр, канд. іст. наук, доцент кафедри історії України ОНУ;

СИНЯВСЬКА Олена, канд. іст. наук, доцент кафедри історії України ОНУ;

ЛЕВЧЕНКО Галина, старший викладач кафедри історії України ОНУ;

ЛЕВЧЕНКО Валерій, канд. іст. наук, доцент кафедри українознавства, історико-правових та мовних дисциплін ОНМУ;

ФИЛИПЕНКО Артем, політичний експерт, історик;

САВЧЕНКО Віктор, канд. іст. наук, доцент кафедри філософії та соціально-економічних дисциплін ОДІВСУ;

ДУБОВИК Володимир, к.політ.н., доцент кафедри міжнародних відносин ОНУ;

МЕЛЬНИК Олег, канд. іст. наук, доцент кафедри історії та етнографії України ОНПУ;

РЕПАН Олег, канд. іст. наук, доцент кафедри історії України ДНУ ім. О. Гончара;

ГРИБОВСЬКИЙ Владислав, канд. іст. наук, науковий редактор видавництва «Герда» (Дніпропетровськ);

ТУРАНЛИ Ферхад, канд. іст. наук, доцент кафедр загального і слов'янського мовознавства та політології Києво-Могилянської академії;

КОВАЛЕВСЬКА Ольга, д-р іст. наук, доцент, ст. наук. співробітник Інституту історії України НАН України;

БЕРКОВСЬКИЙ Владислав, к.і.н, директор Центрального державного архіву зарубіжної україніки, голова ради директорів центральних державних архівних установ України;

КОНСТАНТИНОВА Вікторія, д-р іст. наук, професор Бердянського державного педагогічного університету, директор Науково-дослідного інституту історичної урбаністики.

*Чорноморські новини. — 2015. —
30 травня. — № 042 (21614)*

РЕКОМЕНДАЦІЇ ПЕРШОЇ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ «КОЧУБІЇВ — ХАДЖИБЕЙ — ОДЕСА», ПРИСВЯЧЕНОЇ 600-РІЧЧЮ МІСТА

Ми, учасники конференції (понад 60 осіб), після обміну результатами досліджень і дискусій (див.: збірник матеріалів конференції «Кочубіїв — Хаджибей — Одеса»), висловлюємо свої рекомендації:

1. Місцевій владі, всім адміністративним структурам, навчальним закладам, творчим і громадським організаціям день традиційного святкування Одеси 2 вересня провести під гаслом 600-річчя легендарного міста.

2. Одеському міському голові Г. Л. Труханову, Одеській міській раді розпочати підготовку до спорудження в центрі Одеси величного пам'ятника (скульптурної композиції) представникам народів, які заснували, розбудовували, захищали і розвивали місто. З цією метою залучити творчі організації художників, архітекторів, скульпторів, будівельників, засоби масової інформації до широкої дискусії про зміст і форму пам'ятника, організації конкурсу на кращий його проект і вибір місця встановлення.

3. Дослідникам минувшини міста налагодити зв'язки з ученими Литовської Республіки, Республіки Польща, Турецької Республіки, які досліджують історію своїх країн у XII–XIX століттях, для координації зусиль у вивченні названої проблеми. Важливо одеським історикам приступити до вивчення документів і матеріалів архівів зазначених країн.

4. Оргкомітету, в міру накопичення нових результатів дослідження, провести наступну, Другу, Всеукраїнську (міжнародну) наукову конференцію в Одеському національному політехнічному університеті.

*Григорій ГОНЧАРУК,
головуючий на пленарному
засіданні конференції, професор.
Чорноморські новини. — 2015. —
30 травня. — № 042 (21614)*

ПРИХОВАНА ІСТОРІЯ І ПРОБЛЕМА ЇЇ ПОГЛИБЛЕННЯ: КОЧУБІЇВ — ХАДЖИБЕЙ — ОДЕСА

Як уже повідомлялося, 29 травня на базі Одеського національного політехнічного університету відбулася перша Всеукраїнська наукова конференція, присвячена 600-річчю Одеси, «Кочубіїв — Хаджибей — Одеса», яка зібрала більше шістдесят науковців.

Подібний масштабний захід привернув увагу наукової громадськості України. Був зачитаний лист з привітанням учасників конференції від директора Інституту історії України НАНУ академіка Валерія Смолія, у якому, зокрема, міститься заклик відділити історію від політики, адже остання історичну науку «може на деякий час приховати, загальмувати її розвиток, але знищити — ніколи».

З вітальним словом до учасників конференції звернулася представник ОДА Надія Яшан, яка нагадала про основні заходи, що мають відбутися цього року під егідою обласної адміністрації у зв'язку з відзначенням 600-ліття першої писемної згадки Кочубієва. Серед них — «круглі столи» і краєзнавчі читання на базі ООУНБ ім. М. Грушевського та Одеського історико-краєзнавчого музею, де готується нова експозиція, присвячена історії Кочубієва — Хаджибея. 1 вересня в загальноосвітніх школах міста відбудуться краєзнавчі читання і шкільні олімпіади на тему 600-річчя Одеси. Свою згоду надати посильну допомогу у відзначенні цієї ювілейної дати готові всі управління й департаменти облдержадміністрації.

Головував на конференції один із її чільних організаторів, завідувач кафедри історії та етнографії України ОНПУ професор Григорій Гончарук (співорганізатор — кандидат історичних наук Марина Кучерук).

Основну увагу промовці приділили проблемі визначення історично вмотивованого віку Одеси, насамперед від найбільш вивченої середньовічної її доби до новітнього часу. Чимало доповідей були присвячені повідомленням про порт Хаджибей та його попередника Кочубієва (Качибей), хоча конференція охоплювала також коло суміжних питань, які визначаються містким словом «Одесика».

Від Кочубієва до Хаджибея

Хотів би зупинитися на окремих виступах, які, на мою думку, найбільше розкривають суть проблеми, зокрема визначення дати першої згадки та походження назви Кочубієва.

Краєзнавець Олександр Степанченко на основі новопольського перекладу з латини праці Яна Длугоша (2009. Т. 11) нагадав про обставини, за яких з порту Кочубіїв була відправлена гуманітарна допомога осадженому османами Константинополю, зокрема про зустріч константинопольських послів та молдавського володаря у прикордонному Снятині з польським королем Ягайлом на свято Трійці у 1415 році. Згідно з юліанським календарем, ця зустріч відбулася 19 травня (див. «ЧН» від 28 травня 2015 р.). Симптоматично, що нинішня наукова конференція пройшла напередодні цьогорічного свята Трійці (31 травня).

Прискіпливо до точності дати зустрічі у Снятині ставиться кандидат історичних наук Ольга Білецька, яка на основі польських документів (ітінераріїв) та розвідок О. Степанченка уточнює, що цей візит був, швидше за все, у період 19–21 травня 1415 року. Цінність її повідомлення також у тому, що наводиться фрагмент хроніки Длугоша зі згадкою *Kaszubyeiŭ* латиною та в українському перекладі. О. Білецька, однак, вважає маловірогідною зустріч послів і короля саме у день великого релігійного свята Трійці (Зішестя Святого Духа).

На мою ж думку, зустріч посланців патріарха з правителем ортодоксальної держави, якою була католицька Польща, у такий день набувала символічного значення. Згадаймо, що й штурм Хаджибея у 1789 році відбувся у день Воздвиження Чесного Хреста (!).

Олександр Степанченко озвучив «татарську» версію походження назви Кочубієва — Хаджибея — від імені татарського бека Хаджибея (Качибей), про якого згадував польський історик Мацей Стрийковський, що описав битву русько-литовських і татарських військ на Синіх Водах у 1362 році. Про цю особу з прив'язкою до Хаджибея говорить і турецький мандрівник Евлія Челебі. Автором татарської гіпотези є одеський історик XIX ст. Пилип Брун. Однак багато істориків її оспорожують, надаючи перевагу польсько-литовській версії — від оселі Язловецьких на Поділлі під назвою *Kaszebiŭow*, позаяк і наш Кочу-

бієв належав також представникам цього шляхетського роду. Питання залишається відкритим для дискусії. Цій проблемі, а також етимології назв Качибей і Хаджибей присвятив своє дослідження інший заявлений учасник конференції — професор ОНУ ім. І. І. Мечникова Андрій Шабашов.

Це не єдиний дискусійний момент конференції. Наприклад, чому відправка зерна відбувалася саме з Кочубієва, а не, скажімо, з Білгорода, який тоді належав союзникові Польщі — молдавському володареві? На думку О. Степанченка, Кочубієв став своєрідною альтернативою Білгороду, адже союз Володислава II Ягайла й Олександра Доброго не був міцним, що й показали наступні події — розрив у 1421 році. Доповідь Олександра Степанченка, на мою думку, цікава також тим, що вписує невеликий причорноморський порт у контекст великої європейської політики з її протистоянням мусульманській експансії, що, зрештою, прискорило об'єднання православної і католицької церков на Флорентійському соборі у 1439 році (вже після смерті короля Ягайла).

Де стояв замок?

Визначення місця розташування Хаджибейського замку давно цікавило одеських дослідників. Цією проблематикою послідовно займаються доктори історичних наук Тарас Гончарук (ОНУ ім. І. І. Мечникова), Ігор Сапожников (Інститут археології НАН України), кандидат історичних наук Андрій Красножон (ПНПУ ім. К. Д. Ушинського). Останні їх дослідження, як й інших п'ятдесяти науковців — учасників конференції, відображені у прекрасно виданому збірнику матеріалів цього заходу.

Згаданий Тарас Гончарук, добре знайомий читачам «Чорноморки» за серією тематичних публікацій в газеті, підготував дві доповіді: «Будівлі османського Хаджибея (Одеси) 1760—1780-х років...» та «Святкування сторічного ювілею штурму Хаджибея...» (у співавторстві).

На першій із названих хотів би зупинитися. Раніше мене зацікавив факт зруйнування (на перший погляд — абсурдний) Хаджибейської фортеці «посредством двух мин» після її взяття російсько-українськими військами у 1789 році. Відповідь, допуская, проста: росіяни з тактичних міркувань, як у випадку

з Очаківською та Березанською фортецями, зробили це задля безпеки, адже не виключали чергового бою. Тому зведені ними у Хаджибеї земляні укріплення більше відповідали ситуації. Цей висновок я зробив на ґрунті праці Тараса Гончарука, який зіставив повідомлення про замок російського вивідувача Іслєньєва (1766) зі свідченнями французького інженера Лаффіт-Клаве (1784). Історик звернув увагу на те, що ця фортеця багатократно зменшилася у розмірах після її взяття росіянами у 1774 році (з 8 га до 660 кв. м), можливо, до розмірів литовського укріплення.

Де ж стояла Хаджибейська фортеця? Щодо цього є різні міркування. Знавець фортифікацій Андрій Красножон вважає, що вона була у районі Воронцовського палацу, навпроти будинку № 1 на Приморському бульварі. Це так званий старий замок.

Тарас Гончарук, посилаючись також на дослідження історика XIX ст. Михайла Мурзакевича, допускає, що вона стояла у районі, який охоплює Воронцовський палац і пам'ятник Рішельє на Приморському бульварі (буд. № 1–8). Причина у тому, як було зазначено вище, що в одному випадку йдеться про залишки замку литовської доби, а в іншому — про цей же замок, розширений турками у 1765 році, тобто вже в «епоху бастионної фортифікації».

Опираючись переважно на ті ж джерела, Ігор Сапожников вважає, що замок був розташований ближче до будівлі міськради (Приморська, 14–15), майже там, де пам'ятник Пушкіну. Ці розрахунки зроблені на основі вказаної відстані (1200–1400-м) між замком та маяком, який височів у районі нинішнього пам'ятника Невідомому матросу та початку Ланжерону (маємо похибку у кількості метрів. — *В. К.*). Руїни ж старої литовської фортеці, ґрунтуючись на плані Іслєньєва, були, як вважає І. Сапожников, поблизу нинішнього оперного театру. Зрозуміло, що якісь археологічні розшуки у цих місцях, які більше прояснили б ситуацію, сьогодні неможливі. За основу більшість дослідників беруть креслення згаданого Іслєньєва та Де Воллана (1792), у яких не виключена певна похибка, особливо щодо свідчень російського розвідника, зроблених таємно. Наскільки відомо, радянський історик Саул Боровий, який виявив у московських архівах план Іслєньєва, позначення цих руїн не вважав фортечними.

Завітайте в Кочубіїв!..

Тема «Одесі — 600», яку в закамуфльовано-критичному, інколи у відверто некоректному тоні висвітлюють в ефірі окремі одеські ТРК (відсутні на згаданій конференції), обумовила певні моменти досить емоційного виступу кандидата історичних наук Оксани Синявської (ОНУ ім. І. І. Мечникова). Виступ був присвячена такій видатній постаті, як Олексій Маркевич — автор нарису «Город Качибей или Гаджибей — предшественник Одессы» (О., 1894). Цей одеський історик XIX ст. вперше з'єднав в один ланцюг топоніми Кочубей — Хаджибей — Одеса. До речі, названа праця О. Маркевича була видана напередодні відзначення так званого сторіччя Одеси. У доробку цього дослідника — 70 публікацій, присвячених історії Одеси, що, на загал, складає третину його наукових праць. Олексія Маркевича, як зазначила промовець, було звільнено з Одеського університету 12 грудня 1895 року не за довільне трактування ранньої історії Одеси (як стверджують теперішні недоброзичливці), а за спробу перевести через кордон заборонену літературу (твори Шевченка, Драгоманова, журнал «Колокол» та ін.). На це вказують документи, виявлені науковцем у Центральному державному історичному архіві у Києві. Великоросійська шовіністична нетерпимість і в наш час таки дається взнаки. Чому б не внести відповідну статтю у КЖ України?

З огляду на актуальність, хотів би звернути увагу на ще одну тему — відзначення у 1889 році століття взяття Хаджибея, якій була присвячена публікація у збірнику Тараса Гончарука і молодого науковця Ксенії Сорокіної. У ній, зокрема, з посиленням на газету «Одесский вестник», згадується, що у зв'язку з ювілеєм «... гласные [думы] отправятся в конец Николаевского (нині Приморського) бульвара, против дома Строганова (Приморська, 2), где сто лет назад происходило завоевание Хаджибея, и где... в память этого события будет произведена закладка памятника... будет положена памятная глыба с надписью». Одеські приготування з цього приводу в часи каденції міського голови М. Новосельського наштовхнулися на петербурзьку самодержавно-бюрократичну скелю, й архітектору Юрієві Дмитренку (пізніше співавтору пам'ятника Катерині II), так і не судилося реалізувати свій задум.

У цьому контексті видаються абсолютно надуманими і безпідставними звинувачення тих, хто вважає, що нинішні наміри встановити пам'ятний знак у районі Митної площі на честь першої писемної згадки про Кочубіїв обумовлене політикою. На мою думку, саме гальмування цього процесу на місцевому рівні (що стає дедалі очевиднішим), як і 126 років тому, вмотивоване політичними і кон'юнктурними міркуваннями. На це, зокрема, вказує й відсутність офіційних заходів в Одесі під час недавнього відзначення 225-річчя взяття Хаджибея (27 вересня 2014-го).

Сьогодні, попри окремі спірні моменти з історії Одеси, що в компетенції науковців, у дослідженні середньовічної історії міста вибудований достовірний фактаж сценарію для туристичного маршруту, який включав би об'єкти, зведені на місці Кочубієва — Хаджибея як предтеч Одеси. Ми можемо з достатньою впевненістю говорити, де була фортеця, татарські поселення, маяк, гостинний двір, криниця, цвинтарі, кав'ярня грека Аспоріді чи турецька баня, що збереглася до 1841 року, навіть стара груша на їх території.

Приємно відзначити, що цією проблематикою переймається молодь з Івано-Франківська, Одеси, Черкас, Ужгорода: О. Амеліна, Н. Борисенко, Ю. Демедюк, А. Ільченко, О. Костюкова, В. Паламарчук, Є. Пелевін, Ж. Сердюк, К. Сорокіна, О. Федченко, І. Яковлев.

Історію міста поглиблено, і це на фаховому рівні засвідчила перша Всеукраїнська наукова конференція «Коцюбіїв — Хаджибей — Одеса». Її учасники виробили рекомендації щодо гідного відзначення 600-річчя Одеси, які адресовані міській владі та науковій спільноті. Висловлено намір провести у перспективі наступну, вже другу, Всеукраїнську наукову конференцію, присвячену цьому питанню.

*Володимир КУДЛАЧ.
Чорноморські новини. — 2015. —
6 червня. — № 043–044 (21615–21616)*

ШЛЯХ ДО СЕБЕ

Нарешті. Маю ще одного знайомого професора з одним «ф». А то останні три-чотири роки була якась пошесть — усі почали чомусь писати «професор». Тому я дуже зрадив, коли прочитав назву книги «Мемуари професора», одразу ж відзначивши: одне «ф»!

А побачивши ім'я автора — Григорій Гончарук, я й зовсім заспокоївся: знаю такого. Це справжній професор. І дуже переконаний у своїй правоті. І дуже оригінальний!

Ще б пак! Цілком успішний доктор історичних наук раптом починає видавати книги з отакими ось документами, які чітко свідчать про боротьбу ОУН (Бандера) з фашистами:

«В листопаді 1941 року німецькі каральні органи отримали наказ СД за № 12432, в якому говорилося: «Встановлено, що рух Бандери готує повстання в Рейхскомісаріаті (Україні), метою якого є створення незалежної України. Всі активісти руху Бандери повинні бути заарештовані й після допиту таємно знищені як грабіжники. Протокол допиту переслати по інстанції. Цей лист має бути знищений командиром негайно після прочитання». Достовірність цього документа автори підтверджують й іншими джерелами».

Видає цілу серію книг-досліджень у співавторстві з О. Ю. Нагайцевим: «Украинская повстанческая армия в нацистских документах». — О.: Астропринт, 2003; «Нацистские документы об УПА. Разночтение». — О.: Астропринт, 2003; «Расправа (Украинское повстанчество в советских документах 1954—1964 годов). Часть II». — О.: Астропринт, 2006 і т.д.

А історія з Рухом? Уявляєте, багато хто боявся навіть слова «Рух», сторонилися його, а Григорій Гончарук раптом починає проводити всеукраїнські конференції (уже вісім), присвячені Рухові. Його аспіранти пишуть розлогі дисертації про Рух. А голова Миколаївського Руху Юрій Діденко захищає кандидатську дисертацію під керівництвом Гончарука і стає кандидатом наук!

Дивина? Ні, це простий факт життя одеського професора. Цікаво, що рецензенти книги Г. Гончарука «Народний Рух України. Історія» доктори історичних наук Галина Парієнко та В'ячеслав Соколов ще у 1998 році помітили і відзначили, що Григорій Гончарук «на боці тих, хто ще здатен під впли-

вом дійсності спробувати відчутти себе громадянином України, хто не розгубив до неї почуттів, любові і вдячності» («Одеські вісті» за 30 січня 1998-го). Це дуже цікаве спостереження! За словами рецензентів, він, Гончарук, поки що! — «на боці тих...». Тож виникає ще одне питання: а коли сам Гончарук відчув себе громадянином України? Через 10 літ ми стрічаємо отакі слова Гончарука, які свідчать, що він уже не просто на боці «тих...», а й сам уже той, серед тих:

«У статті «Український фактор — могутня, перспективна сила» («ЧН», № 75—76, 2011-й) я підкреслював своє переконання у неодмінному проростанні національного гена, його переростанні у патріотичне почуття, розвій національного кругозору, якщо цей ген зберігся і з'являться відповідні умови, що стимулювали б його розвиток. Прикладів пробудження таких генів, особливо в роки незалежності, — тисячі, якщо не мільйони» («ЧН», № 83, 2011-й). Прекрасні слова!

Одесити здивовані і шоковані: як це так? Бореться з демократом, антикомуністом мером Едуардом Гурвіцем, захищає Руслана Боделана, колишнього секретаря обкому, є головою Одеського обласного відділення Конгресу української інтелігенції, членом президії національної ради КУІну, співголовою Асоціації істориків вищої школи України, хвалить Леоніда Кучму, який взагалі не знає, що таке національна ідея і якого на весь світ зганьбили записи Мельниченка? Й одночасно дає правдиві документи про УПА та ОУН!

А Леонід Капелюшний описує в книзі «Високосное время» якогось Гончарука (щоправда, без імені та адреси) як сексота, котрий стежить за іноземцями. Багатьом (і, до речі, самому Гончаруку) відомо, що це натяк на Григорія... А син Гончарука, Тарас, стає доктором, професором, він повністю заангажований українською ідеєю, він зневажає не лише марксизм-ленінізм, а й царицю-повію, обстоює 600-ліття Коцюбієва — Одеси... Та й другий син, Анатолій, став доктором економічних наук, цілком успішним...

Що ж це за дивний такий одеський феномен? — гадають-маракують про Гончарука деякі допитливі одесити... Й ось, нарешті, ми дочекалися відповіді на ці дивацькі коливання професора Григорія Гончарука, бо вийшла в «Астропринті» довго очікувана і давно анонсована його книга «Мемуари професора».

Я з великим зацікавленням і задоволенням прочитав цю книжку. Знайшов там відповіді не на всі, щоправда, запитання, бо ж це тільки перша книга, яка переносить нас у ті воєнні часи, у ту повоєнну голодовку, у животіння села в Ананьївському районі, де виростав Григорій. Батько і мама — прості селяни, мають четверо дітей, витворюють чудеса, аби якось вижити і виховати дітей.

Виявляється, батько Гончарука був дуже славним чоботарем. Він працював у колгоспі, а вночі шив взуття своїм сусідам та односельцям. Про його фаховість свідчить дуже доречне фото у книжці батькового чоботарського інструмента. Про винахідливість і розум батька Григорій Гончарук пише досить розлого. Тому читач не дуже й здивується, що син успадкував батькову мудрість і зумів вступити до Васильківського військового авіаційно-технічного училища, відпрацювати три роки, а потім дуже красиво й винахідливо обвести навколо пальця своє військове начальство, коли вигадав собі хворобу і домігся, щоб його комісували. А потім зумів вступити одразу у два виші. Та обрав для навчання саме історичний факультет.

Книжка і закінчується тим, що автор захистив диплом та починає працю асистентом на кафедрі історії КПРС.

Мене здивувало чудове володіння мовою, ясність викладу, правдивість матеріалу. Особливо цікаві спогади про навчання в університеті, 150 років якому ми відзначали нещодавно. Оригінальні характеристики й оцінки викладачів факультету, дехто навіть може образитися...

А ось про сексотство я навмисне нічого не буду переказувати. Нехай читачі, яких це зацікавить, самі прочитають у розділі «Агент КГБ». Даю слово — не пошкодують! І запам'ятають слова професора про український фактор, який пробуджує гени українства у тисячах тисяч наших земляків.

У Гончарука це сталося отак:

«Виступати не збирався. Але не утримався під час виступу Караєва — балухатого, плюгавого, зеленого, як жабеня:

— Гончарук такий, як всі хохли, — тільки б жити за рахунок інших.

Тут я встав, поправив гімнастерку, портупею, пройшов через всю аудиторію, підійшов до Караєва та сказав:

— Караєв, а ти помиляєшся. Мій народ кращий від мене. А твій народ кращий від тебе, — і після цих слів вдарив його у нижню щелепу. Він упав».

Наостанок процитую такі слова автора:

«Можливо, в думках у когось і було бажання сказати своє слово в історії, але Москва нікому і ніколи цього б не пробачила. Безмежні простори Росії ховали всіх українців, які могли бачити далі, ніж їм дозволялось. Тому вчені історичного факультету можуть називатися вченими тільки умовно, в межах московського історично-циркового манежу».

Що ж, слухна думка людини, яка зуміла вийти за межі цього циркового манежу й створити в Одеському національному політехнічному університеті кафедру історії та етнографії України!

Олекса РІЗНИКІВ,

поет, дисидент і відсидент.

*Чорноморські новини. — 2015. — 29 серпня. —
№ 067-068 (21639-21640)*

КРИТИЧЕСКИЕ УГЛЫ АТАКИ ГРИГОРИЯ ГОНЧАРУКА

Девятого августа 2012 года в газете «Вечерняя Одесса» была опубликована наша статья «Этот загадочный Гончарук». Его новое издание «Мемуари професора. Книга перша. Зберегти і знайти себе» частично открыло тайны его биографии, но ужаснуло другим множеством нестандартных испытаний, которые подкидывала ему судьба в юности.

Жизнь профессора Г. И. Гончарука в молодости напоминает полет самолета на критических углах атаки. «Угол атаки», преимущественно, — авиационное понятие. Это означает, что подъемная сила крыла достигает своего максимального значения при определенных показателях скорости и плотности набегающего потока. На закритических углах атаки происходит срыв потока, подъемная сила падает — самолет сваливается в «штопор», который был и остается одним из грозных явлений пилотирования и причиной многих катастроф.

Мы перенесли это явление на юношеские годы автора книги потому, что он — авиатор и сталкивался с результатами «авиа-

штопора», а его жизнь — частое выведение себя из «штопора», которое редко удастся даже опытным летчикам. Его военные и послевоенные годы, возможно, типичны для детей, проживавших на оккупированных территориях в сельской местности и обучавшихся в школах, лишенных высококвалифицированных учителей. При этом читатель найдет в книге много фактов, связанных с жизнью автора. Например, трудолюбие и мудрость родителей, сумевших пройти сквозь советский голод и вырастить четырех здоровых детей. Или старшего брата, который с пятиклассным образованием был призван в армию, дослужился до начальника службы по эксплуатации ракетносителей космических кораблей на космодроме Байконур. Это он в тяжкие послевоенные годы купил младшему брату, школьнику, ручные часы, первый советский велосипед, батарейный радиоприемник «Родина» и, о Боже, новенький мотоцикл ИЖ-350, единственный на весь Ананьевский район.

С поступлением в Васильковское военное авиатехническое училище возникают первые критические углы атаки будущего автора мемуаров. Началось с того, что его желудочно-кишечный тракт не сварил паек абитуриента. А медицинская служба с таким диагнозом после изолятора отправила его домой. Григорий проявил незаурядную изобретательность, чтобы убедить военных медиков в своем безупречном здоровье. Выражаясь авиационным языком, свалившись в «штопор», сумел выйти из него без последствий.

Второй «штопор» — двойка по алгебре и геометрии на вступительных экзаменах (устно). Выход? На рассвете идет в самоволку, находит квартиру экзаменатора и результат: курсант училища. Учился хорошо, оправдал доверие экзаменатора, высшая математика — «четыре».

О драматизме жизни автора в чине офицера говорят названия глав книги: «Агент КГБ», «Карьерная катастрофа», «На раздорожье», «Эпилептик», «Безработный», «Годен к военной службе без ограничений». И что ни глава — то «штопор».

Читателю будет не только интересно, но и тревожно за основного персонажа книги: узнавать, например, о том, как преуспевающий офицер Гончарук, получив повышение по службе, вступил в глубокий конфликт с командованием и решил уволиться. Но это категорически невозможно: молодой офицер,

отличный специалист по эксплуатации реактивных самолетов и двигателей даже мечтать не мог о побеге из армии без разжалования, «волчьей» характеристики. Наш персонаж после надлежащей самоподготовки сумел убедить профессора медицины в своей болезни — эпилепсии в атипичной форме, что явилось основанием для приказа главного маршала авиации об увольнении из рядов Советской Армии. Не менее артистично, через несколько месяцев, он сумел убедить комиссию психоневрологического диспансера в Одессе о своем первоклассном здоровье.

Далее поступление на два факультета — журналистики (заочно) и исторический. Учеба, увлечение научной работой, предложение работать в Одесском университете имени И. И. Мечникова...

Как и свойственно настоящим мемуарам, книга документально обеспечена, имеются фотоиллюстрации. Сказать, что она интересна, мало. Она увлекает, читается, как говорят, на одном дыхании. Похоже, что и писалась на одном дыхании.

Закрываешь книгу, и возникает несколько вопросов. Во-первых, почему так мало мемуаров издают ученые? Мы понимаем, что этот жанр предусматривает ряд факторов, среди которых — наличие содержательного прошлого; желание рассказать о себе все, не тая; умение писать в стиле мемуаров. Мы верим, что у многих одесских ученых все это есть. Из прочитавших первую книгу воспоминаний профессора Гончарука, очевидно, найдутся желающие поведать публике и о своем жизненном и научном пути.

А автору мемуаров пожелаем издать другие книги, захватывающие и поучительные. Тем более что остаются вопросы: почему он ушел из университета Мечникова, как удалось ему в техническом вузе организовать коллективные исследования истории Украины и самому написать более двадцати монографий, провести 19 всеукраинских научных конференций и подготовить более двух десятков кандидатов наук?

Илья ЕРИМИЧОЙ

Семен ЦВИЛЮК,

профессора

Вечерняя Одесса. — 2015. —

17 сентября. — № 102—103 (10216—10217)

ДОКУМЕНТ ЕПОХИ

Г. І. Гончарук. «Мемуари професора. Книга перша. Зберегти і знайти себе». — Одеса: Політехперіодика, 2015. — 198 с.

Це перша частина спогадів відомого одеського історика, громадського діяча, публіциста, доктора наук, професора Григорія Івановича Гончарука.

Загалом слід зазначити, що сьогодні у вітчизняному інтелектуальному просторі жанр мемуаристики стає затребуваним як ніколи. І, певно, не випадково. На долю покоління, до якого належить Григорій Іванович, припало багато подій, які мають не просто історичне, а, не побоїмося сказати, епохальне значення. Друга світова війна, повоєнний радянський період із його досягненнями та поразками, перебудова, здобуття незалежності, становлення нової Української держави, зростання національної самосвідомості та формування повноцінної політичної нації, — кожна з перелічених віх одна могла б стати ключовою світоглядотворчою подією як для цілої генерації, так і для окремої біографії. Тим більше цінними для майбутніх поколінь істориків та інших читачів стають спогади живих свідків і безпосередніх учасників цих подій, на чю долю припало не тільки пережити, але й переосмислити цілу низку історичних викликів.

Відомо, що мемуарні твори досить демократичні. Їх можуть видавати як літератори, так і люди, які не займаються письменницькою працею професійно. Будь-яка людина може звернутися до спогадів. Властиво, якщо їй є що сказати. Саме такою людиною є Григорій Іванович Гончарук.

Високо оцінюючи автобіографічну працю професора, варто зазначити, що провідною жанровою ознакою мемуаристики вважається суб'єктивне осмислення певних історичних подій, життєвого шляху конкретної історичної постаті із залученням документів, співвіднесенням власного духовного досвіду автора з внутрішнім світом його героїв, соціально-психологічною природою їхніх вчинків, мотивацією дій та рішень. Все це повною мірою стосується і книжки Г. І. Гончарука. На її сторінках особиста історія, передана автором щиро та довірливо, органічно вплетена в широке епічне полотно історії українського народу. Лейтмотивом усієї оповіді звучить глибоке авторське почуття

любові до рідного краю, свого народу, його мови, традицій та історії.

Перша частина мемуарів охоплює період 1940–1960 рр. Дитинство Григорія Івановича припало на тяжку воєнну добу. Влітку 1941-го йому виповнилося чотири роки. Звертаючись до своїх ранніх спогадів, автор зосереджує увагу не тільки на тягарях окупації, але й знайомить читача з історією родини, її яскравими епізодами, які вже набули статусу фамільних легенд. Величезною повагою, гордістю та любов'ю пройняті слова автора, присвячені батькові, матері, братам, усім представникам роду Гончаруків.

На роки дорослішання та особистісного становлення Григорія Івановича припали тяжке повоєнне радянське життя та початок хрущовської відлиги. Непростим був і шлях його професійного самовизначення. Головними зупинками на цьому маршруті стали Васильківське льотне училище (розділ «Подолання»), роки офіцерства (розділи «Агент КГБ», «Кар'єрна катастрофа», «На роздоріжжі»), складне рішення присвятити себе науковій кар'єрі, підготовка до вступу до Одеського державного університету, студентське життя, перші кроки в історичній науці (розділи «Безробітний», «Придатний до військової служби», «Двічі студент»).

Читаючи книжку, розумієш, що вона є не тільки цікавою з точки зору особистої пам'яті, але водночас містить надзвичайно цінний матеріал для документальної та емоційної реконструкції історичних подій, що з кожним роком віддаляються від нас.

Важливо, що описуючи атмосферу епохи, на яку припала його юність, Григорій Іванович не намагається лакувати дійсність і водночас не обирає спекулятивний шлях її очорнювання. Його сповідь є чесною та відвертою як перед самим собою, так і перед читачем. На сторінках спогадів автор не замовчує таких специфічних для радянського періоду явищ, як співпраця з органами безпеки, вплив партійно-ідеологічного чинника на студентське життя та викладацьку діяльність, замовчування багатьох фактів української історії в офіційному радянському історичному дискурсі тощо.

Привертає до себе увагу й літературний хист автора. Книга написана живою, соковитою мовою. Герої спогадів мовби ожи-

вають на її сторінках. Зокрема, варто відзначити образи батьків та родичів, а також галерею яскравих портретів викладачів історичного факультету Одеського державного університету. За допомогою літературних прийомів, якими Г. І. Гончарук володіє досконало, в тексті майстерно передається специфічна атмосфера тогочасного життя.

Сподіваємося, що Григорій Іванович продовжить свою роботу і вітчизняна скарбниця мемуаристики збагатиться ще одним достойним внеском.

Наприкінці хотілося б зупинитися на важливому моменті. Читаючи автобіографічну роботу, завжди слід пам'ятати, що спогадам неодмінно притаманна суб'єктивність, або особисте начало. Але суб'єктивність не слід ототожнювати з суб'єктивізмом як сваволею автора. Саме суб'єктивність, заснована на широкій документальній базі, на багатому ілюстративному матеріалі, на відсиланні до конкретних осіб, не тільки розкриває особистість мемуариста, його світогляд, але й робить працю Г. І. Гончарука значущим історичним джерелом, надає можливість побачити концепцію певного історичного періоду в образах подій і людей очима автора.

Елла МАМОНТОВА,

доктор політичних наук, професор;

Любов СУХОТЕРІНА,

доктор історичних наук, професор

Одеські вісті. — 2015. — 17 жовтня.

ФРАГМЕНТ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ У ФОРМАТІ ОДНІЄЇ ДОЛІ

Саме таким об'єднуючим заголовком пов'язані три книжки, дві з яких («Мемуари професора» з підзаголовками «Зберегти і знайти себе», 2015, і «Сутички з університетською елітою», 2016) належать перу Григорія Гончарука (звідувача кафедри історії та етнографії Одеського національного політехнічного університету), а третя — «Персональна справа № 88» — написана у співавторстві ініціатора цього видавничого проекту зі старшим викладачем цієї кафедри Лілією Іваніченко. Таким чином склалося оригінальне трикнижжя про шляхи формуван-

ня науковця у суперечливих життєвих перипетіях і гальмуючих духовне зростання обставинах.

Цілком закономірно те, що у трикнижжі на перший план вийшло документальне начало, занурене у літературну сповідь, як з ординарного сільського хлопчини, дитини війни, але наділеного працьовитою і дружною родиною зі славетним прізвищем Гончарук, сформувався вчений, патріот України, який подбав про гідне продовження своєї справи історика, а отже, літописця подій другої половини ХХ століття і межі тисячоліть.

У декого з розряду безбатченків може виникнути заперечення у потребі створення такої національної історії у форматі однієї долі. Мовляв, надто суб'єктивна річ, обмежена одним променем зору, спрямованим на себе і тільки на себе.

До честі професора Григорія Гончарука і його аспірантки, а тепер викладача Лілії Іваніченко як співавторки третьої книжки, їм вдалося втримати рівновагу між об'єктивним і суб'єктивним началом, досягнувши повноти висвітлення фактів особистої долі у контексті суспільних процесів воєнного і повоєнного часу, напередодні української незалежності та сучасності. Через те трикнижжя постає цілісним, логічно збудованим і переконливо інтерпретуючим код честі, необхідний не тільки для вченого, а й пересічної людини.

Якою ж є логіка трикнижжя?

В основі його композиції лежить тернарний принцип — сакральне (священне) число «три», яке Піфагор уважав досконалим, бо в ньому є початок, середина і кінець.

Перша книга «Мемуарів професора» присвячена родовому гнізду Гончаруків, традиціям народного виховання у козацькому селі Новогеорґіївка Ананьївського району Одеської області, як і впливам національних первнів, що пробивалися крізь замуруваний світ радянських ідеологем. Уміння бачити внутрішнім зором і чути повноголосся навколишнього світу без шкідливих вібрацій прийшло до оповідача з раннім дорослішанням дитини війни, що росла в гармонії з великою ріднею, з природою, з ровесниками і старшими людьми.

Як показує історія раннього періоду життя, уже тоді пройшов вишкіл характер мемуариста як людини творчої, кмітливої і винахідливої, здатної не тільки пристосуватися до мінли-

вих обставин й іншого — не тільки сільського — середовища, але й здобути користь для досягнення мрії — сповна самореалізуватися, здобувши освіту і фах. Спочатку авіатора-курсанта Васильківського військового училища і трирічної лейтенантської служби у лавах ВПС радянської армії, а потім — завзято до навчання і спрагло до знань студента-історика Одеського державного університету імені І. І. Мечникова.

У підтексті оповіді є шляхетна мета — накреслити орієнтири для молоді, що наполегливо шукає себе у творчості і житті, щоб стати свідомим громадянином своєї країни — патріотом України.

І саме трикнижжя вчить шукати взірці реалізації креативної особистості, що прагне досягти патріотизму в професії. При цьому питомий ініціатор трикнижжя не тільки своїм власним прикладом (без зайвого моралізаторства і дидактики!) накреслює науку не пливти за течією, а енергійно слідувати своєму покликанню, не боячись змінювати долю, свідомо вдаючись до вибору власного шляху, ще й постійно вчитися культурі праці і науці толерантного спілкування. Що це цілком досяжно, доводить родинна історія Гончаруків, у якій, окрім батька-професора, два сини — Тарас і Анатолій — так само професори. Хіба не показовий приклад сімейного щастя по-гончаруківськи?!

Та документально-мемуарне трикнижжя було б надто суб'єктивним, якби не було об'єктивної картини різноманітного середовища людей, у якому довелося обертається авторові й головному діячеві оповіді. І тут постає широка галерея героїв і не-героїв, в орбіту яких *volens-nolens* був на життєвому шляху залучений оповідач. Тому розгортається багатопланова система вибудовування стосунків у професійному і дружньому, дальньому і ближньому оточенні.

Керуючись батьківським принципом «...зробив людям добро, забудь. Тобі зробили добро, вік пам'ятай!» (кн. I, с. 42), автор двох перших книг «Мемуари професора» Григорій Гончарук віддає належне чи не кожному, з ким його зводила доля. І виступає при цьому як психолог, який уміє за поверхнею характеру побачити сутність людини, її надійність/ненадійність, порядність/непорядність тощо.

У зв'язку з цим осердям роздумів і оцінок мемуариста стає історія 10-літнього ректорства професора Олександра Івановича

Юрженка і його принципово важливої ролі в оновленні університетського життя на засадах наукової і навчальної компетенції, розбудові матеріальної бази — нових аудиторних та лабораторних корпусів, гуртожитків, будинку для викладачів, — як і приведення в належний стан старих приміщень, що функціонували чи ще не з часів імператорського університету і початку ХХ ст. Такі швидкі і добре продумані та досягнуті зміни дали підстави на високому рівні відсвяткувати 100-літній ювілей класичного університету на Півдні України, видавши солідний том «Історії університету», провівши низку всесоюзного масштабу наукових конференцій — студентську і викладацьку — з виданням збірників статей на актуальні теми.

Про те, як завирувало університетське життя за часів О. І. Юрженка, які зусилля були покладені, щоб вивести науку та навчання в ньому зі стану провінційності, йдеться наприкінці другої книги «Мемуарів професора» з акцентацією, чому ректор-новатор став «для одеситів викликом не тільки фігурою, а основне — розумом і українською мовою. Ніхто не чув, щоб він розмовляв російською. Тільки українською. А українська в Одесі — це як червона ганчірка для іспанського бика» (кн. II, с. 113).

Таким чином розгортається ще один вельми важливий фрагмент історії Одеського національного університету, який у травні 2015-го відзначив свій 150-літній ювілей. Водночас це фрагмент національної історії у форматі ще однієї долі — знаного професора-хіміка, засновника на теренах Півдня України потужної наукової школи, що прагнув реорганізувати за кращими моделями чи не європейського рівня класичний університет.

Саме тому третя книга «Персональна справа № 88», присвячена документальним свідченням розправи над ректором-новатором, є не тільки кульмінацією трикнижжя, а й своєрідним пам'ятником на честь славної і трагічної сторінки історії українського університету, яку аж ніяк не можна віддати забуттю, а залишити в науку тим, для кого стіни вишу стануть по-справжньому рідними і хто своєю працею примножить його славу і зберігатиме як святиню його духовну ауру.

Не можна не відзначити культуру мови, якою написані три книги. Органічність літературної мови, наближеної до говірок

Одещини, інкрустованої народними висловами, приказками і крилатими виразами, — прикметні ознаки привабливості трикнижжя, сповненого не тільки свіжою науковою інформацією, а й спонукаючою до зацікавленого ознайомлення з текстами.

Підсумовуючи, слід наголосити, що трикнижжя авторства професора Григорія Гончарука та кандидата історичних наук Лілії Іваніченко є не тільки документом минулого часу за умов партійного втручання у розвиток університетської науки, але й прологом для наступних «Історій» і встановлення правди про визначні постаті та їхню роль у системній розбудові вітчизняного осередку Духовності і Культури на Півдні України.

І наостанок звертаюся із закликом: «Читайте історико-документальне трикнижжя, колеги, інтелектуали і всі, хто цікавиться історією України, зокрема Одеського національного університету імені І. І. Мечникова!»

Валентина САЄНКО,
*свідок низки подій, що знайшли місце
у книгах, присвячених історії
Одеського класичного університету,
кандидат філологічних наук, доцент.
Чорноморські новини. — 2016. — 9 квітня. —
№ 031–032 (21708–21709)*

З ВЛАСНОЮ ТОЧКОЮ ЗОРУ

Після публікації першої частини спогадів відомого одеського історика, громадського діяча, публіциста, доктора наук, професора Григорія Івановича Гончарука не минуло й року, як на світ з'явилася друга частина «Мемуарів професора» — «Сутички з університетською елітою». Книга вийшла друком на початку 2016 року в одеському видавництві «Бахва».

Характеризуючи спогади Г. І. Гончарука, слід зазначити, що мемуарам як жанру притаманні документальність, історична достовірність, хоча не виключається право автора на художній вимисел. Для мемуарів також є характерним подвійний погляд автора на події, які він описує: так він сприймав їх насправді, а ось такими (з урахуванням життєвого досвіду, громадської думки) вони постали в його свідомості через роки, в період творчої праці над спогадами. Більше того, для розу-

міння жанрової природи автобіографічної праці важливо те, що вона перебуває на стику історичної науки та літературного мистецтва. Автор неодмінно проводить певні наукові пошуки, залишаючи при цьому за собою право на власну інтерпретацію подій. Таким чином, мемуаристика народжується в тісній діалектичній взаємодії двох протилежних, але життєво необхідних полюсів — дослідницького й естетичного. І навіть коли комусь із авторів спогадів здається, що він у процесі роботи над ними цілком покладається на власну пам'ять, це — ілюзія, оскільки і сьогоднішнє життя, і громадська думка, і масова свідомість, і знання минулого в історичних оцінках сучасності неодмінно впливають на мемуариста.

І все ж вихідною тезою до розуміння суті мемуарної документалістики, на наше переконання, є думка про те, що основу кожного автобіографічного твору становлять особисті уявлення автора про себе та історичний процес, людей, з якими він зустрічався, спілкувався, разом працював, жив, творив.

Все це повною мірою стосується і другої книги мемуарів професора Г. І. Гончарука, в якій ідеться про три роки (1968–1970), проведені автором в Одеському державному університеті імені І. І. Мечникова.

Вже сам зміст роботи налаштовує читача на непросту, повну драматичних колізій оповідь. Розділи «Перерваний відпочинок», «Загальмована дисертація», «Приймальний котел», «Вогонь зі всіх стволів», «Катування лежачого» занурюють нас у непросту атмосферу «застойних» років, пронизану ідеологічним примусом, відсутністю плюралізму думок і висловлень, особистою та творчою несвободою. Г. І. Гончарук розповідає про свої перші асистентські кроки на викладацькій ниві на кафедрі історії КПРС, описує університетський навчальний процес з усіма його недоліками і перевагами, звертає увагу на особливості наукової роботи у складних умовах партійного диктату та світоглядного догматизму, висвітлює тернистий шлях здобуття наукового ступеня кандидата наук, знайомить читача з власною точкою зору на конфліктні ситуації та особисті позиції зачеплених ними людей. Г. І. Гончарук не жаліє своїх героїв. Він відкрито висловлює свою думку щодо подій та їх учасників. Його характеристики гострі, спостережливі й подеколи вкрай відверті.

Все це робить мемуарну працю Г. І. Гончарука вельми цінною, цікавою не тільки вузькому колу університетської спільноти, але й широкому загалу читачів, що вивчають історію України та свого краю. Сподіваємося, що Григорій Іванович не зупиниться у своїх спробах автобіографічного літопису і продовжить роботу над наступними книгами.

Отже, праця Г. І. Гончарука «Мемуари професора. Книга друга. Сутички з університетською елітою» не тільки становить інтерес як збірка спогадів відомого історика, але й, без сумніву, буде затребувана як гідний пильної уваги історичний матеріал. Адже будь-яка мемуарна література — це завжди щонайменше документ доби, історична дійсність очима сучасника певних подій.

*Елла МАМОНТОВА,
доктор політичних наук, професор;
Любов СУХОТЕРІНА,
доктор історичних наук, професор
Одеські вісті. — 2016. — 30 квітня*

БРЕХНЯ У «ПРАВДІ» ЯК ВИРОК, АБО ПЕРСОНАЛЬНА СПРАВА № 88

Він був одним із понад двадцяти ректорів Одеського, а колись Новоросійського університету. Але одним з небагатьох, хто очолював цей виш так довго — близько десяти років — і зробив для нього так багато. Олександр Іванович Юрженко. Це ім'я тривалий час було незаслужено знеславленим і замовчуваним. Його реабілітації, безсумнівно, послужить надзвичайно цікава книга істориків Григорія Гончарука і Лілії Іваніченко «Персональна справа № 88» (Одеса: Бахва, 2016). Презентація видання читачам відбулася нещодавно у політехнічному університеті.

Автори навдивовиж вдало побудували свою розповідь, відвівши центральне місце у ній саме історичним документам. Але в даному випадку книга стала від того не сухо науковою, а ще цікавішою і захоплюючою, від якої важко відірватися, не дочитавши до останньої сторінки. То наче новий жанр — драма-стенограма.

Замість персональної справи про партійне порушення маємо застенографований прояв людської гідності на фоні колективного шельмування особистості тими, хто постає у такому недостойному, самоприниженому вигляді... Заспівувачі осоружної хули. Піонерські сурмачі в оркестрі комуністичної тріскотні. Жалюгідні заздрісники і невдахи, що лише пишаться багаторічним партійним стажем. Автори плетива закулісних інтриг та анонімники. Люди, вочевидь, поважні й розумні, але непростимо обережні... Як прикро зустрічати у таких ролях цієї драми-стенограми до цього начебто добре знаних і шанованих тобою осіб. І як гріє серце поведінка тих, які, будучи загнаними у зграю для цькування, не завили по-вовчому, а знайшли можливість хай не відчайдушно стати на захист людини, та все ж бодай словом, бодай тоном підтримати її.

Юрженко ж постає безсумнівною особистістю. Людиною, що не претендує на ангельсько-ідеальний образ, людиною, що готова визнати власні помилки і попросити пробачення в підлеглих. Але людиною, котра не здатна принижуватися й прогинатися навіть під котком розгромного виступу в «Правді» — друкованому органі, критичне слово якого за правилами того часу не передбачало виправдання, а лише вимагало запопадливого каяття і показної спокути хай навіть неіснуючих гріхів, якщо прагнеш залишатися на плаву. Він постає людиною, для якої головне в житті — справа, а не приписане для успішної кар'єри розшаркування перед тими, кому ізвище на всіх щаблях призначено «керівну і спрямовуючу роль».

Звинувачення і закиди тих, хто його цькував, ректор здебільшого спростовував гідно і переконливо. А час довів їх нікчемність й увиразнив плоди його праці. Для історії залишаються споруджені при ньому університетські будівлі та проведені у вищі солідні наукові зібрання, відкриті за його ініціативою лабораторії, кафедри, факультети, звучать вагомо імена тих науковців, які на його запрошення переїхали до Одеси, і тих, що тут вирости й захистили свої дисертації за його підтримки, продовживши педагогічні й наукові традиції міста. Його учні й соратники, звинувачені в надмірній особистій увазі ректора і в прислужництві йому, насправді довели свою самодостатність. Вони стали хто доктором наук, а хто й академіком, керівником солідного наукового закладу. Дехто, на жаль, слідом за

О. І. Юрженком, будучи вимушеним покинути Одесу, примножують славу інших міст, а то й держав.

Аргументи його опонентів сьогодні видаються просто сміхотворними: «вставал на путь грубого администрирования, что приводило к тяжелым конфликтам с партийным комитетом», «він народився під корчмарською зорею на битому Снігурівському шляху», «ректор стремился игнорировать партийную организацию, партийные бюро факультетов», «ректор потерял чутьё коммуниста, оторвался от партийной организации», «идя по лестнице, он старался своими большими шагами обойти меня. Так относился т. Юрженко к такому органу, как парт. контроль» (це цитати стенограми партійних зборів!).

Справа тоді закінчилася тим, що опоненти О. І. Юрженка взяли гору. Він вимушений був покинути університет, а потім й Одесу. Газета «Правда» вистрілила йому, непокірному, через кілька років навздогін. То була ще одна стаття, де, перекручуючи факти, заплямовували і перекреслювали цю неабияку постать. Контрольний плювок у душу...

Олександр Іванович зазвичай спілкувався українською мовою. В такому українському місті, як Одеса, це могло бути шкідливим для благополучного життя і спокійної праці. Можна сподіватися, що нині це не завадить добрій пам'яті про цю людину. Тож, звертаючись до облдержадміністрації, хочеться вірити, що в процесі декомунізації на мапі Одеси серед інших достойних імен знайдеться також місце для цього імені й одесити підтримають перейменування на честь О. І. Юрженка однієї з міських вулиць.

Микола КОВАЛЬ.

*Чорноморські новини. — 2016. — 5–7 травня. —
№ 039–040 (21716–21717)*

«МОЇ КНИГИ — МОЇ ОФШОРИ»

Саме такими словами відповів Григорій Іванович Гончарук на питання, де він бере кошти на видання своїх книг. І додав: «Вся пенсія, частина зарплати... А коли дружина помітила, що у мене не завжди збігаються кінці з кінцями, то дістала зі своїх

заощаджень 10 тисяч гривень і сказала: «Збирала на смерть, але хай вона почекає... Книги актуальніші!»

Презентація останніх, але не остаточних, двох книг «Мемуарів професора» Григорія Гончарука і монографії «Персональна справа № 88», виданої у співавторстві з кандидатом історичних наук Лілією Іваніченко, відбулася нещодавно у Палаці культури студентів Одеського національного політехнічного університету. Конференц-зал був переповнений. Окрім колег з Одеського національного політехнічного та Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова, журналістів, студентів, були присутні син колишнього опального ректора Одеського державного університету Олександра Юрженка — Володимир, який живе в Болгарії (на знімку), представник амбасаді Сполучених Штатів Америки Сергій Поздняков, учні Олександра Івановича, його колеги та онучка, що приїхала з Києва.

Представлені монографії підготовлені на кафедрі історії та етнології України ОНПУ, якою впродовж майже 35 років керує доктор історичних наук, професор Григорій Іванович Гончарук. Нині кафедра історії та етнології України маленька, мабуть, одна з найменших у політехнічному — сім ставок. Та завдяки працьовитості її співробітників за показниками наукових досліджень посідає перше місце серед гуманітарних кафедр університету. Тут понад двадцять років працюють аспірантура та докторантура, підготовлено близько 30 кандидатів історичних наук.

Із 2003 року кафедра видає періодичний науковий збірник «Інтелігенція і влада», який з 2006-го визнається фаховою Вищою атестаційною комісією України. Сьогодні цей збірник індексується такими зарубіжними наукометричними базами, як РІНЦ та Google Scholar, представлений у національних базах і бібліотеках (загальнодержавний репозитарій «Наукова періодика України», загальнодержавна база даних «Україніка наукова» (реферативний журнал «Джерело»), має власний сайт (<http://history-power.com>). Незабаром побачить світ уже 33-й номер збірника.

Викладачі кафедри видали близько 30 монографій. Активні наукові пошуки тривають. Деякі плоди цієї роботи аудиторія, власне, й побачила на презентації.

Розробка мемуарів викладачів вищих навчальних закладів — актуальна тема в сучасній історіографії. Адже цією про-

блемою ґрунтовно не займалися: в радянські часи подавалася, в основному, суха статистика, з якої ми не можемо дізнатися, що це були за люди, яким чином вони йшли до поставленої мети, що стояло у них на заваді і, зрештою, чим вони жили.

Як зауважив Григорій Іванович Гончарук, до написання мемуарів його спонукали Інтернет-видання та коло оточуючих. Збираючи матеріали для спогадів, в архіві наштовхнулися на справу Олександра Івановича Юрженка — колишнього ректора Одеського державного університету, українця за походженням, який змушений був звільнитися з посади через партійні перипетії. Так у авторів виникла ідея монографії «Персональна справа № 88».

Лілія Михайлівна Іваніченко подякувала всім, хто допомагав у виданні монографії. Передусім — В. І. Галібею та М. П. Маломужу, науковцям з Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова. Підтримку у написанні «Персональної справи № 88» надавав також Володимир Юрженко.

Завдяки тому, що названі видання є у вільному доступі на сайті бібліотеки ОНПУ (http://library.opu.ua/ukr/digital/e_books), більшість з присутніх на презентації мали змогу ознайомитися з ними заздалегідь, що спонукало жваве, ґрунтовне обговорення.

Кандидат хімічних наук, професор кафедри загальної хімії та полімерів ОНУ Юрій Микитович Анісімов, тодішній аспірант, згадував свої стосунки з О. І. Юрженком, називаючи його справжнім Учителем, чие життя кардинально змінила сумнозвісна публікація в газеті «Правда». Ю. М. Анісімов повідомив, що вчена рада Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова ухвалила рішення щодо встановлення пам'ятної дошки О. І. Юрженку на фасаді головного корпусу.

Як уже мовилося, на презентації був присутній і син Олександра Івановича — кандидат хімічних наук Володимир Олександрович Юрженко. Він подякував авторам монографії, які на основі документів реабілітували славне ім'я його батька.

Доктор історичних наук, професор Любов Іванівна Сухотеїна наголосила на вагомості справи, яку зробили автори монографії, повернувши Одесі безпідставно спаплюжене і незаслужено забуте ім'я. Виступили також виконувач обов'язків декана гуманітарного факультету, кандидат історичних наук,

доцент А. В. Місюн, представник управління культури і туризму облдержадміністрації Я. О. Різнікова, кандидат історичних наук, доцент В. В. Багацький та інші.

Учасники презентації висловлювалися за те, щоб увіковічити постать О. І. Юрженка в історії Одеси, назвавши на його честь одну з вулиць нашого міста. А на рідному для Олександра Івановича хімічному факультеті проводити наукові читання пам'яті професора Юрженка.

*Алла ФЕДОРОВА,
кандидат історичних наук, доцент ОНПУ.
2016. — 14 травня. — № 041-042
(21718-21719)*

ГРИГОРИЙ ГОНЧАРУК ОТВЕЧАЕТ НА ВТОРОЙ ВОПРОС

Почти четыре года назад, 9 августа 2012 года, в газете «Вечерняя Одесса» была опубликована наша статья «Этот загадочный Гончарук». Его очередная книга «Мемуари профессора. Зберегти і знайти себе» ответила на один из трех заданных вопросов: как удалось ему, молодому специалисту по эксплуатации реактивных самолетов и двигателей, вырваться из цепей офицерской службы с хорошей характеристикой? Об этом рассказывалось в номере «Вечерней Одессы» за 17 сентября 2015 года.

Осталось еще два вопроса. Первый из них — какая же причина увольнения из Одесского университета имени И. И. Мечникова? Ведь все складывалось ладно у молодого преподавателя. Всего за один год написана без аспирантуры кандидатская диссертация, затем перевод на должность старшего преподавателя. И вдруг — увольнение по собственному желанию. Такого в практике работы вузов мы не помним.

И вот появляется вторая книга Григория Ивановича «Мемуари профессора». В интригующем подзаглавии обобщающий ответ: «Сутички з університетською елітою». Более конкретный ответ — в названии разделов: «Перерваний відпочинок», «Загальмована дисертація», «Приймальний котел», «Вогонь зі всіх стовлів», «Катування лежачого». А подробный, убедитель-

тельный ответ увольнения из университета содержится в тексте каждого раздела. Коротко о них.

Нездоровые отношения с парткомом университета, а точнее, с секретарем Леоном Хачиковичем Калустьяном, начались с отзывом выпускника исторического факультета Гончарука с первого послестуденческого отпуска. Причина банальна: в ноябре в университете должна была пройти Всесоюзная научная конференция «Пролетариат России на пути к Октябрю», посвященная 50-летию социалистической революции, а никто из ответственных лиц палец об палец не ударил, чтобы ее организовать. На историческом факультете и парткоме вспомнили: Гончарук, будучи председателем НСО, безупречно организовал весной того же года Всесоюзную студенческую конференцию, посвященную той же дате. Отозвали без юридического оформления из отпуска и принудили без всякой компенсации работать на партком. Конференция прошла более чем успешно. От парткома ни слова благодарности. Только ректор университета Александр Иванович Юрженко отметил своим приказом активное участие Гончарука в организации и проведении названной конференции.

Работая два сезона ответственным секретарем приемной комиссии, Григорий Иванович разоблачил подлого анонимщика — правую руку парткома — и имел нелегальные разговоры с секретарем парткома, который беспардонно вмешивался в работу приемной комиссии. Даже вынудил факультетского секретаря приемной комиссии сообщить абитуриентке, сдавшей все вступительные экзамены на «отлично», что она не прошла по конкурсу. Негласная парткомовская причина: она, абитуриентка, из Гуляй Поля, родины Нестора Махно. Гончарук не выполнил письменную просьбу перспективного проректора, который не хотел идти на военные сборы и просил принять кандидатуру военкомата в университет. Реакция руководителей: посещение приближенных к парткому доцентов семинарских занятий Григория Ивановича с последующим заслушиванием на заседании парткома.

Или еще. Трижды ставили Гончаруку «неудовлетворительно» на экзамене кандидатского минимума по философии. И это при том, что совсем недавно он получил три оценки «отлично» по диалектическому материализму, историческому материа-

лизму и истории философии. А на своем студенческом курсе набрал самое большое количество баллов и шел первым на распределение. Только вмешательство ректора позволило остановить расправу над молодым ученым.

Не могло не вызвать возмущение заведующего кафедрой и его послушных подчиненных написание Гончаруком в течение года кандидатской диссертации. И это при учебной нагрузке 12 семинарских занятий в неделю и с мая по октябрь два года подряд адской работы в приемной комиссии. Заведующий кафедрой ничего умнее не мог придумать, как закрыть диссертацию в своем сейфе и не ставить на обсуждение кафедры. Фактически арестовал диссертацию. Случайно узнал об этом ректор Юрженко. Результат: диссертация защищена.

Более того, Гончарук принял как оскорбление предложение парткома выступить на закрытом партийном собрании 30 мая 1970 года против Юрженко, где рассматривалось его персональное дело в свете статьи газеты «Правда» «Издержки доверчивости». А когда Гончарук просил слово с намерением выступить в защиту Юрженко, ему отказали.

Мы назвали только несколько эпизодов из книги. Но их достаточно, чтобы понять лаконичное признание Григория Ивановича: «Мені там стало душно».

Книга увлекает читателя многими повествованиями. И тем, как автор мужественно боролся с парткомом, и тем, как увлеченно и ответственно трудился по выполнению своих обязанностей, и тем, как Григорий Иванович выступил за реабилитацию славного имени наиталантливейшего ректора в истории университета.

Книга имеет продолжение: в процессе работы над ней автор нашел стенограмму названного закрытого партийного собрания и ряд других документов и публикаций, свидетельствующих о дикой расправе над ректором Юрженко, и написал новую книгу «Персональное дело № 88», которая увидит свет через пару недель. В ней упоминаются имена многих коммунистов, которые совершали эти партийные пытки над человеком за то, что он разговаривал исключительно на украинском языке, любил Украину и сделал все, чтобы Одесский университет имени И. И. Мечникова из провинциального встал на уровень Киевского и Харьковского университетов.

Когда писалась эта рецензия, стало известно, что ученый совет университета принял решение об установлении ректору Юрженко мемориальной доски на фасаде главного корпуса.

Итак, Григорий Иванович убедительно ответил на наш второй вопрос. Пока без ответа остался третий: как ему удалось в политехническом университете создать кафедру истории и этнографии Украины, открыть аспирантуру, подготовить около трех десятков кандидатов наук, выпустить уже 33 научных сборника, признанных не только в Украине, а в ряде международных, научно-метрических баз, провести двадцать всеукраинских научных конференций, опубликовать 26 монографий и многое другое.

Илья ЕРИМИЧОЙ,
профессор;

Семен ЦВИЛЮК,
профессор

Вечерняя Одесса. — 2016. — 28 апреля,
№ 48—49 (10309—10310)

УКРАЇНСЬКІ ІМЕНА НА МАПІ ОДЕСИ

Відповідно до Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», абзацу 2 розділу 7 «Заключні положення» Закону України «Про місцеві державні адміністрації», пропозицій громадськості, науковців та рекомендацій Українського інституту національної пам'яті Одеська обласна державна адміністрація видала розпорядження № 298/А-2016 від 19 травня «Про перейменування об'єктів топоніміки у населених пунктах Одеської області».

Цим розпорядженням перейменована низка об'єктів топоніміки у містах, селищах та селах Одещини, а місцевим радам рекомендовано провести відповідну роботу, пов'язану з перейменуванням.

З цього приводу радник голови ОДА Надія Яшан на своїй сторінці у «Фейсбуці» написала:

«Сьогодні українська Одеса виглядає так. Проспект Небесної Сотні, вулиці Романа Шухевича, Андрея Шептицького, Героїв Крут, Семена Палія, Івана Мазепи, Дмитра Донцова, Інглезі та

інші. І, звісно, відомі одесити: лікарі, громадські й політичні діячі Іван та Юрій Липи, Семен Яхненко, який був мером в Одесі у 1860—1863 роках, Іван Луценко — автор першої в Одесі української газети «Народна справа», співзасновник Одеської «Просвіти», голова «Українського клубу» в Одесі (за його наказом у 1917-му в Одесі вперше піднято жовто-блакитний прапор) та інші.

Серед тих, чії імена увічнили, є воїни, що загинули в АТО, одесити. Сьогодні вшанований Ігор Іванов, який загинув, захищаючи Одесу 2 травня 2014 року від рук прихильників «руського міра».

Щодо Юрія Кузнецова і Бориса Литвака, то ми дуже сподіваємося, що міська рада стримає своє слово і перейменує в центрі Одеси вулиці на честь цих шанованих і достойних людей. Нами були запропоновані вулиці на честь цих відомих одеситів, але ми зняли свої пропозиції, коли міськрада оголосила про свої наміри. Ми не мали права перейменовувати вулиці, які не підлягають декомунізації. А серед запропонованих Інститутом національної пам'яті до перейменування в центрі міста фактично не залишилося варіантів. Нагадаю, що ще за каденції Едуарда Гурвіца багато вулиць були перейменовані. Декомунізація розпочалася в Одесі не цього року. І, на жаль, ще не закінчилася.

Але можна говорити однозначно, що сьогодні Одещина впевнено прощається з комуністичним минулим.

Дякую всім, хто долучився до цієї непростой, але дуже потрібної справи. Навіть не так для Півдня України, як для всієї держави!».

Отож, відповідно до названого розпорядження в Одесі перейменовані:

Стара назва — нова назва:

вул. Бабушкіна — Семена Яхненка;

провул. Бабушкіна — Всеволода Змієнка;

вул. Бадаєва — Петра Івахненка;

вул. Бірюкова — Ігоря Іванова;

вул. Белінського — Леонтовича;

вул. Благоева — Св. Кирила та Мефодія;

провул. Богданова — Вільгельма Габсбурга;

вул. Боженка — Іоганна Гена;

вул. Валентини Терешкової — Героїв Крут;

вул. Гайдара — Івана та Юрія Лип;
вул. Героїв Комсомольців — Миколи Міхновського;
провул. Героїв Комсомольців — Євгена Бандуренка;
вул. Героїв Сталінграда — Героїв оборони Одеси;
вул. Гончарова — Бориса Жолкова;
вул. Дніпропетровська дорога — Семена Палія;
вул. Дундича — Миколи Стражеска;
вул. Єліна — Петра Карішківського;
вул. Конноармійська — Івана Луценка;
вул. Крупської — Семена Крупника;
вул. Карла Лібкнехта — Миколи Троїцького;
провул. Карла Лібкнехта — отамана Кошового;
вул. Красних зорь — Бернардацці;
вул. Ленінградська — Олександра Кутузакія;
проспект Маршала Жукова — Небесної Сотні;
вул. оборони Ленінграда — Нечуя-Левицького;
вул. Обнорського — Миколи Аркаса;
вул. Одинцова — Олексія Косяченка;
вул. Островського — Івана Мазепи;
провул. Піонерський — Ліверпульський;
вул. Правди — Просвіти;
провул. Правди — Гетьманський;
провул. Союзний — Олександра Юрженка;
провул. Тупиковий-Пролетарський — Юрія Касима;
вул. Фурманова — Дмитра Донцова;
провул. Фурманова — Олени Теліги;
вул. Чапаєва — В'ячеслава Кирилова;
провул. Чапаєвський — Петра Калнишевського;
провул. Чапаєвський, 1 — Володимира Терещенка;
провул. Чапаєвський, 2 — Олега Андрійця;
провул. Чапаєвський, 3 — Бориса Кифоренка;
провул. Чапаєвський, 4 — Віктора Діхтієвського;
провул. Чапаєвський, 5 — Ігоря Кисельова;
провул. Чапаєвський, 6 — Олега Стороженка;
провул. Чапаєвський, 7 — Юрія Асеева;
провул. Чапаєвський, 8 — Олександра Пресича;
провул. Чапаєвський, 9 — Неплія;
вул. 25-ї Чапаєвської дивізії — Інглезі;
вул. Червоних партизанів — Володимира Івасюка;

провул. Червоних партизанів — Миколи Бокаріуса;
вул. Шестакова — Шептицького;
вул. Ярослава Галана — Романа Шухевича.

Список вулиць, перейменованих в інших населених пунктах
Одещини, «ЧН» опублікують в наступному номері газети.

*Чорноморські новини. — 2016. —
28 травня. — № 046 (21723)*

ТРИ ПОРТРЕТИ З ВУЗІВСЬКОЇ ВІНЬЄТКИ

Нещодавно на нижній полиці книжкової шафи потрапив у поле зору випускний університетський фотоальбом. На зеленій ледериновій обкладинці потемнілою бронзою надрукована повна назва рідного вузу і факультету, роки навчання у виші. Перегорнувши першу сторінку з власним портретом 22 років, я довго розглядав віньєтку з двадцятьма портретами викладацького складу.

З частиною наставників випало мені ще десятиліття зустрічатися і спілкуватися — в редакціях газет, у видавництві «Маяк», у спілці письменників. А от з доцентами Н. Б. Кузякіною і О. В. Флоровською після випуску не було очних зустрічей. Не мав нагоди чи причини бодай для короткого контакту, ані в студентську пору, ані пізніше, з ректором ОДУ ім. Мечникова професором О. І. Юрженком/ Але саме про них хочу повести мову, бо ж їхня доля привертає суспільну увагу саме тепер, у ХХІ столітті.

Наталя Борисівна Кузякіна читала лекційний курс української літератури (певного періоду) і, здається, на третьому курсі вела в групі семінар по творчості Лесі Українки. Через старосту запропонувала перелік тем — за кількістю студентів в групі. Я чомусь загаявся, тож одержав єдину ніким не вибрану тему. Вона мені не сподобалася... І от викладач проводить презентаційну пару, дізнається про мою незгоду.

— Гаразд, Глушак, можете перейти в інший семінар. Однак вам доведеться цю пару провести у своїй групі. Потім разом підемо в деканат, щоб погодити ваше переміщення.

Далі Н. Б. провела своєрідне тестування однокурсниць (гендерну більшість на всіх філологічних факультетах): чим заці-

кавила вибрана тема, як буде кожна готуватись до написання реферату? Ненав'язливо підказувала, що прочитати з допоміжної літератури. «Не бійтесь висловлювати власні судження, навіть сумніви».

І раптом Кузякіна звернулася до мене.

— Я пропоную вам самому сформулювати тему реферату. Сподіваємося почути її в цій групі за тиждень.

На все життя запам'ятався мені цей педагогічний прийом — без менторської зверхності, заохочуючи до самостійності думання, пошуку, вірогідних дискусій. А незабаром почув від керівника семінару ще й похвалу за те, що «вилущив» тему не з текстів критиків, а з драм Лесі Українки.

Після розвінчання культу особи Сталіна літературна критика ще десятиліття виконувала роль незмінної почесної варті побіля ідеологічної кумирні методу соціалістичного реалізму. Рішуче почала звільнятися від догматичних шорів творча молодь — поети, художники, а також літературознавча зміна: Іван Дзюба, Михайлина Коцюбинська, Віктор Іванисенко, Василь Стус, Іван Світличний. Безстрашно амазонкою на ниві українського театрознавства послідовно утверджувалася Наталя Кузякіна. Безкомпромісна дослідниця, глибокий аналітик текстів п'єс і їх театрального втілення мала ще й провіденціальну здатність прочитувати долі і твори драматургів на тлі історичних реалій та віднайдених документів.

Більшу частину творчих сил і життя Н. Б. Кузякіна присвятила реабілітації питомої художньої вартості українських драматургів і театрів від 1917 року до середини ХХ століття. За це її змушували міняти місця роботи, організовували адміністративні нагінки і публічні шельмування. Докторську мистецтвознавчу дисертацію вона захищала у Москві, а у 1973 році змушена була переїхати вже з Києва до Санкт-Петербурга (тоді Ленінграда). Але й там зосереджувалася на українських пріоритетах, зокрема на основі оприлюднення і фахового коментування документів про масові репресії сталінщини, зловісного гулагівського табору на Соловках.

Наталя Борисівна померла 22 травня 1994 року. Але похоронили її не в місті на Неві, а у Києві, на Байковому кладовищі. 24 травня у «Вечерней Одессе» з'явився некролог, написаний моїм однокурсником, редактором газети Борисом Дерев'янком.

Він з повним правом висловив думку тих, хто в 50—60 роки навчався на філфаці в Одеському університеті: «Ведь для многих из нас она не просто открыла неисчерпаемо глубокий мир украинской литературы второй половины прошлого — начала нынешнего века, но помогла осмыслить его в контексте общеевропейского, мирового литературного процесса, разбудила интерес ко многим умалчиваемым официальным литературоведением того времени именам... Долг живых — вернуть в Украину ее труды, издать их, дать им возможность работать на день сегодняшний и завтрашний».

Ми поминали Наталю Борисівну в редакторському кабінеті. На столі лежала підшивка «Вечерки» за жовтень 1987 року — трьома великими подачами газета знайомила читачів з ексклюзивною статтею Кузякіної «Микола Кулиш в Одессе».

Я показував Борисові книгу Н. Б. «П'єси Миколи Куліша». Залізна леді театрознавства завжди тримала на належній відстані панівну ідеологію. Перша ленінська цитата в цій монографії з'являється лише на 150 сторінці: і це дозволяла собі дослідниця 1970 року — якраз у соту річницю з дня народження вождя. Ми з Борисом міркували, що офіціоз не наважувався обізвати її, етнічну росіянку, українською буржуазною націоналісткою. Але у 1973-му, коли Кузякіна змушена була покинути Київ, влада могла звинуватити в антирадянській діяльності, — в Україні якраз пройшла хвиля арештів інтелігенції.

Натепер про Н. Б. Кузякіну чимало цікавого можна знайти в Інтернеті. Кілька років тому її учениця, нині доцент Одеського національного університету ім. Мечникова Валентина Саєнко видала книгу-ретроспекцію, яка віддає належну шану дослідниці української драматургії буремного ХХ століття.

Викликає почуття обурення, як невдячно ставляться до пам'яті про Кузякіну в письменницькій організації. У другому томі антології «Одеське літературне віче», де поряд з прозою подані зразки літературознавчих праць Григорія В'язовського, Івана Дузя, Михайла Левченка, Андрія Недзвідського, Євгена Прісовського, Василя Фащенко, про їх колегу, Наталю Борисівну, навіть не згадано... Три з чотирьох причетних до укладання антології виявили нікчемну необізнаність, ці анальфабети не змогли навіть розмістити персоналії в алфавітному порядку. Але яке затьмарення нашло на Григорія Зленка, котрий до-

сконало знав літературну одесику? Адже Н. Б. стала членом спілки письменників саме тоді, коли працювала на Одещині. Соромно.

На згаданій фотовіньєтці портрети доцентів О. В. Флоровської і Н. Б. Кузякіної розміщені поряд. Ці красиві жінки і в житті дружили — єднали по-різному непрості долі. Ольга Василівна — з добре відомого освіченим людям роду Флоровських, яких з часів Леніна і Дзержинського переслідували. Завжди гранично коректна, стримана, з серпанком тривоги і суму в карих очах, вона гаразд відчувала увагу спецслужб. Тож коли Кузякіна вимушена була перебраться до столиці України, її подруга переїхала до Кишинева, покинувши стіни вузу, котрий закінчили і вона, і її батько — медик Василь Васильович Флоровський.

Багато про що свідчить виразно «совкове» закінчення розлогої публікації в університетській багатотиражці в першій половині 1997 року про Флоровського (у перекладі з російської. — А. Г.): «Якщо у двадцяті роки одесити добре знали В. В. Флоровського, то в наступні роки його забули. Навіть Ольга Василівна Флоровська, рідна донька хірурга, народжена у січні 1924 року, і викладачка Одеського і Кишинівського університетів, мало що пам'ятала з розповідей матері про батька, хоча багато могла б дізнатися від свого дядька Антоніна Васильовича, якби побажала його відвідати під час туристичної поїздки до Златої Праги...».

Небагато питань викликає отаке копання в чужій долі. Звідки автор доконечно знає про незустрів племінниці й дядька? Від «пильних очей», які завжди супроводжували радянських туристів за рубежем? Нарешті, чи знає дописувач, що відмий поет і прозаїк, майбутній Нобелівський лауреат, у 30-ті роки їздив на конгрес до Парижа, але батька-емігранта в одній з європейських країн не навідав. Бо заплатив би за це свободою або й життям.

І нарешті про центральну фотографію на випускній віньєтці — ректора університету професора Олександра Івановича Юрженка. Мені не випадало спілкуватися з ним, в студентські роки бачив його кілька разів здалека. Лише на початку цього року я прочитав книгу «Персональна справа № 88» одеських істориків Григорія Гончарука та Лілії Іваніченко. Ця строго документована праця — свідчення про антигуманну практи-

ку тоталітарного радянського режиму щодо оцінки праці й досягнень справжніх вчених, про використання з несправедною метою як владно-партійних інструментів, так і захланних інстинктів кар'єристів, пристосуванців, заздрісників.

На давньому колажі університетських викладачів є представники обидвох діючих тоді таборів. Настав час назвати імена чесних вчених, відновити їх репутації і назвати тих, хто їх травив і організовував гоніння.

*Анатолій ГЛУЩАК.
Вечерня Одеса. — 2016. —
5 юля. — № 73 (10334)*

ВТЕЧА З НЕВОЛІ. ПОЧАТОК ЗА ДОКУМЕНТАМИ, ПЕРСОНАЛІЯМИ, ПОДІЯМИ — З ОДЕСИ

Сучасна Україна йде до свого 25-ліття. У людському вимірі — це молода, гарна, енергійна жінка, у котрої все ще попереду. Але у нас, у нашої Держави, багато-пребагато й позаду — успіхи та поразки часів іще Київської нашої Держави, з її європейською славою, як також і з жорстокими, часом кровавими, змаганнями за виживання і в роки середньовіччя, і в пізніші часи, у XVIII—XX століттях, коли нас то об'єднували з собою великопольські і великолитовські королі та князі, то затискували в обіймах великоросійські царі-благодійники, що наша Україна ледве вирвалася із неволі.

— Слава Україні! Слава героям! — вигукував нарешті народ, коли неймовірними зусиллями, кров'ю та потом своїх кращих легенів й відважних українок-лебідок була виборонена, відновлена й утверджена у Світі Нова Україна.

Нелегкі її кроки до зростання, бо вороги й воріженьки чатували й чатують на нашому шляху, аби збити нас із обраного курсу до Свободи й Незалежності, аби й тихим тихцем відкручувати гайки на колесах нашого потяга, пустити його під укіс, встигнувши при цьому вчасно вистрибнути.

— Не діждетесь! — кажемо ми їм. — Не діждетесь катастрофи, що б ви не робили чи то на Півдні, чи то на Сході України!

Напередодні 25-річчя ми ще й ще раз аналізуємо пройдений шлях, виявляємо й посилюємо рушійні сили нашого поступу, зокрема й на Одещині, такому гарячому і надійному південному форпості нашої Батьківщини.

Слідом за дисидентами 1960—1990-х років, за всією нескороною, неспокійною, думаючою інтелігенцією — літераторами, художниками, музикантами, науковцями — піднімався люд у містах і селах, прагнучи свіжого повітря Свободи, Демократії, Незалежної Держави. І перші колони відважних борців з деспотичним режимом вивів на наші вулиці й майдани Рух. Він став не лише провісником, а й невтомним, творчим будівничим Нового Дня. Тож сьогодні маємо сказати не лише слова вдячності його загонам і провідникам, а й проаналізувати шлях, щоб усе краще з його методів знову й знову повторилося у нашому житті — заради настання справді щасливих днів у Нашому Краї.

Сьогодні газета розпочинає публікувати матеріали назустріч 25-річчю Незалежності України. Слово одержить кожен, хто з чесним наміром, зі щирим серцем має що сказати-побажати нашій любій, зболеній долею Батьківщині — і тільки своє, особисте слово.

Першими на Одещині розмову про 25-ліття Незалежної України і про внесок у її здобуття Народного руху розпочали в Одеському національному політехнічному університеті. Тут 25–26 травня відбулася спеціальна наукова конференція за участі десятків дослідників нашої сучасної історії з багатьох міст України і за організаційних зусиль завідувача кафедри історії та етнології ОНПУ професора Григорія Гончарука.

Одним із учасників конференції був і колишній працівник нашої газети (тоді — «Чорноморської комуни») та нинішній позаштатний кореспондент «Чорноморських новин» Володимир Крижанівський. Як колишній співголова Одеського обласного Руху і делегат Установчих зборів Руху у вересні 1989 року у Києві він відтворює у своїх тезах-спогадах гарячі дні становлення Руху на Одещині, внесок наших краян у святу справу — здобуття Незалежності України.

Вона, ця втеча українського народу з колоніального полону триває вже кілька сторіч і не знаємо, скільки ще строку дав нам Господь, аби ми таки збереглися, розвинулись, стали повноправними у Світовому колі вільних народів і держав.

Наша остання (у часі) спроба вирватись із гнітючого, убивчого животіння нації у так званому Союзі рівних виявилася успішною. А це тому, що ми не дрімали, не надіялися лише на допомогу згори чи збоку. Під закличні дзвони такої бажаної Свободи, що наповнювали весь наш український простір наприкінці 1970–1980-х роках, згуртованішою потугою, масовим громадським здвигом вставав народ з колін і йшов самовіддано, відважно на повалення того союзу НЕ-рівних і відновлення Незалежної України.

Визначальним, пізнавальним і близьким та рідним для усіх прошарків суспільства був закличний голос Народного руху, що остаточно сформувався у непоборну для диктаторського режиму силу на осінь 1989 року і повів люд на штурм комуністичних мурів, випустив із в'язниць і таборів своїх ідейних провідників. Ще більше зміцнившись, він добре почистив урядові апартаменти, великі й менші керівні установи, ніби авгієві стайні, від гною «червоних чоловічків» — викрадачів влади і волі народу. Зазвучав новим Словом і Парламент, бо тепер уже вчила його думати, говорити і голосувати Народна Рада — це найзріліше на той час і найвідважніше Дитя Народного руху на чолі з його головою академіком Ігорем Юхновським.

Означимо, бодай побіжно, роль і одеської громади у настанні Нового Дня в Україні. Вже у середині 1989 року на спільному засіданні в Українському театрі представники рухівських організацій Політехнічного інституту (керівники Л. Курчиков, В. Струтинський), Селекційно-генетичного інституту (В. Бурлов, В. Крижанівський, А. Білецький), просвітянського товариства «Південна громада» (В. Грошко, В. Прядко, О. Чайківський), Філософського товариства при Будинку вчених (А. Уйомов, Є. Акимович), одеського «Меморіалу» (В. Цимбалюк, В. Тимофієнко), відомі діячі науки, культури, мистецтва — С. Савченко, В. Цюпко, І. Божко зі Спілки художників, режисери — Одеської кіностудії Ю. Чорний, Українського театру — В. Голота, освітяни Є. Боровик, К. Ткач, журналісти М. Аксанюк, Ю. Шевченко, письменники О. Олійників, О. Шеренговий, професори вишів О. Чумак, В. Швець, І. Попова, працівники господарчих структур В. Оплачко, С. Івашов, В. Пінчук, Є. Ніколаєнко, О. Кодинчук, історики О. Болдирев, В. Чумаченко, юристи М. Вознюк, А. Базелюк, активісти з районів області Г. Щипківський

з Великої Михайлівки, В. Янкевич з Ананьєва та багато інших прибічників Руху утворили організаційний комітет з підготовки обласної конференції. На всіх напрямках робота активізувалася. Зокрема на підприємствах, у районах міста відбувалися мітинги, пікетування керівних установ з вимогами демократизації життя, захисту гнаних з роботи наших активістів, впровадження української мови як державної в освітніх закладах і роботі адміністрації, установах культури, мистецтва.

Якщо раніше керівники міськради (В. Симоненко), міськкому партії (В. Хмельнюк), обкому КПУ (ідеолог Р. Боделан) час від часу зустрічалися з нашим активом для обговорення і вирішення назрілих проблем Одеси, окремих рухівських вимог, скажімо, щодо надання робочого приміщення для «Південної громади» після нашої телеграми на адресу Комітету з деколонізації ООН чи забезпечення рухівцям умов (і прав!) на проведення мітингів-зустрічей з одеситами на Куликовому полі або інших центральних площах, то вже тепер наші стосунки з офіційними структурами міста й області украй ускладнилися.

Особливо після нашої перемоги на масовому мітингу, влаштованому на стадіоні «Динамо» за спільним рішенням міськкому партії та Руху, коли внаслідок розгорнутих дебатів і переконливих рухівських аргументів вдалося нам вивести з того стадіону тисячну колону учасників зібрання. Попрямувала вона, під схвальні вигуки та аплодисменти одеситів з балконів і вікон, вулицями міста, дісталася Дерibasівської, майже вщерть заповнивши її. І тут, на мітингу у міськраді, з новою силою зазвучали пісні, палкі промови і гасла за честь України, за вихід з СРСР, за право людини на вільне життя на своїй, Богом даній, землі, у своїй рідній Батьківщині.

І от переможені, зневажені й ображені керівники Одеси мали рухівців уже за своїх ворогів. Яскравим підтвердженням цього стала проблема з проведенням обласної рухівської конференції та обранням делегатів на республіканські установчі збори, що були заплановані на початок вересня 1989 року. За командою з обкому партії нам відмовляли в оренді приміщення скрізь, куди б ми не зверталися. Ба більше: обком партії за найголовнішої участі його функціонера з ідеологічних питань Р. Боделана сам «зварганив» (вибачте, інакше не скажеш) так звану рухівську конференцію, обрав «делегатів» до Києва і т.д.

Саме цим нас, уповноважених оргкомітетом Одеського Руху на перемовини з обласним партійним керівництвом Ю. Сьомика, В. Крижанівського та Є. Акимовича, намагався зупинити перший секретар обкому Г. Крючков від подальших пошуків виходу із ситуації.

— Ми все вже зробили! — вигукнув секретар і показав газету з віддрукованими резолюціями, іменами делегатів...

Отож довелося рухівцям Одеси й області їхати до Кишинєва. Там нам надали чудове приміщення, створили гарні умови, і ми обрали керівні органи нашої обласної організації та легітимних делегатів (20 осіб) на Установчі збори до Києва з врученням їм належних мандатів, що були одержані завчасно з оргкомітету зі столиці.

Проте на цьому провокації наших недругів (і недругів України!) не скінчилися. «Липові» делегати — «комуністи-рухівці» на чолі з тим же Р. Боделаном 8 вересня 1989 року з'явилися під багатопверховою спорудою Київської політехніки, де очікувалося відкриття з'їзду делегатів з усіх областей України. Ці одеські штукарі мали у своєму розпорядженні спецавтобус з телерадіоантенами «на хребті», з фарами-юпітерами «на лобі», з гучномовцями усередині і назовні... І, зрозуміло, з провокаторами-маніпуляторами «на борту». Коли боделанівців як провокаторів не пустили до приміщення для участі у роботі з'їзду, вони влаштували під головним корпусом інституту «вертеп» — під заклики гучномовців розпочали так звану прес-конференцію. Однак досить було виходу до них кількох справжніх рухівців Одеси і самооборони з'їзду, як викриті махінатори хутко зникли.

А ось іще одна одеська сторінка з нелегких і подвижницьких змагань за Україну, що вписана в аннали історії нашої Батьківщини. Коли за ніч з 23 на 24 серпня 1991 року наша рухівська організація прибула до Києва трьома «Ікарусами» для підтримки вимоги багатотисячних мас народу проголосити незалежність України, то саме нашій делегації випала велика честь і місія: доставити з приміщення Руху, з площі Перемоги, великий та чистий-пречистий Національний прапор до Верховної Ради. До того наш прапор було освячено на Софійській площі — перед Собором і пам'ятником Богдану Хмельницькому. А потім наші ж делегати з широко розгорнутим та високо

піднятим транспарантом «ОДЕСЬКИЙ РУХ» принесли дорогу українським серцям святиню на Хрещатик, де вже вирував багатотисячний мітинг і скандував не лише «СЛАВА УКРАЇНІ!», а й «СЛАВА ОДЕСІ!»...

Ми тримали цей прапор під Верховною Радою до пізнього вечора. Дотулитися, бодай торкнутися до нього прагнули десятки мітингарів. І ми їм дозволяли це робити...

А Прапор передали ми представникам Народної Ради, які, радісно збуджені щойно ухваленим доленосним рішенням — проголошення України Незалежною Державою, вийшли до нас через бічні двері Ради. Ми прощалися з дорогою реліквією — стаючи на коліна, цілючи її.

З такими ж жєстами серця та душі, палкими словами подяки і вітання учасникам акції посланці з високої зали Верховної Ради прийняли від нас Прапор України. Тисячі людей потім бачили, як головуючий на засіданні Леонід Кравчук з помічниками-депутатами обвинували цим, уже історичним, стягом трибуну засідання. А пізніше, з телеекранів, мільйони людей стали свідками того незабутнього дійства, як і підняття Прапора над куполом Верховної Ради.

Ще не раз і не два, у різноманітних репортажах зі столиці, ми бачитимемо слайво нашої Святині над Києвом, над усією Україною. Для нас і для всього Світу.

*Володимир КРИЖАНІВСЬКИЙ.
Чорноморські новини. — 2016. —
2 червня. — № 047 (21724)*

РУХ: МІСЦЕ В ІСТОРІЇ ТА ПОЛІТИЦІ

«Незалежність України — найяскравіше досягнення Руху, або Зустріч двох батьків» — під таким гаслом 26 травня в Одеському національному політехнічному університеті пройшла ІХ Всеукраїнська конференція «Народний рух України: місце в історії та політиці». Учасники тематичного заходу з Одеси, Харкова, Києва, Чернівців, Миколаєва, Івано-Франківська представили 35 тез.

У конференції взяв участь «батько» Руху, перший його голова Іван Федорович Драч. Він пригадав, як починався Рух.

На той час Іван Драч був уже знаним поетом та кінематографістом. Поштовх до активних дій дала зустріч під час візиту до Києва Михайла Горбачова у кабінеті Володимира Щербицького. М. Горбачов цитував українських поетів, жартував, видавав себе за демократа і вітав ініціативу оргкомітету про створення Руху.

Учасників конференції привітав проректор ОНПУ з наукової роботи Д. В. Дмитришин. Виступив і екс-голова Одеського облвиконкому та Одеської міської ради, колишній мер Одеси Р. Б. Боделан, який, зокрема, назвав людей свого покоління, народжених у роки війни, поколінням мрійників, для яких гроші не відігравали такої ролі, як нині. Зараз, зауважив він, ми спостерігаємо зрощення капіталу з керівними посадами. В країні має проводитися не декомунізація, а департизація, додав промовець.

На конференцію прибув також народний депутат, заступник голови бюджетного комітету Верховної Ради, віднедавна — член НРУ Віктор Кривенко. Рухівцем був його батько, а він у 1997–1998 роках був активістом Молодіжного руху в Дніпродзержинську. Сьогодні, зауважив гість конференції, Рух виходить на новий рівень, знову стає парламентською силою. Він буде модернізований, відстоюватиме нову економічну політику. Депутат закликав молодих небайдужих людей приєднуватися до цієї політичної сили, щоб спільними зусиллями захищати національні інтереси.

Цікавим був виступ голови Миколаївської обласної організації Руху, народного депутата України IV скликання Юрія Діденка. Він, аспірант професора Г. І. Гончарука, кандидат історичних наук, фахівець з історії НРУ, підкреслив, що кафедра історії та етнографії України ОНПУ є визнаним у країні центром вивчення минулого і сьогодення Руху. Тут з цієї проблематики захищено дев'ять кандидатських дисертацій і ще дві готуються до захисту. Кафедра провела дев'ять всеукраїнських наукових конференцій і видала дев'ять збірників матеріалів цих форумів. Ініціатором цих конференцій, головою всіх дев'яти оргкомітетів і головою редакційної колегії всіх збірників виступав особисто професор Г. І. Гончарук. Він же написав першу історію НРУ, яка витримала вже друге видання. Григорій Іванович — співавтор колективних монографій з

історії Руху. «Якщо Івана Драча він назвав у своїх публікаціях батьком Народного руху України, то маємо всі підстави назвати Григорія Івановича Гончарука батьком історії Руху», — запропонував Юрій Діденко.

Заступник голови Одеської обласної організації НРУ Микола Тарнавський розповів про складний, суперечливий шлях, який пройшла ця спочатку громадська, а потім партійна сила. Володимир Максимович, підприємець, колишній керівник Одеської обласної організації соціал-демократичної партії, розповів про «політичний заповіт» та особистий архів, який залишив йому близький друг — колишній очільник одеського Руху Віктор Цимбалюк. Учасники конференції запропонували одну з вулиць Одеси назвати на честь В. Д. Цимбалюка. Зі свого боку Г. І. Гончарук висловив побажання на одному з навчальних закладів, де працював Цимбалюк, встановити пам'ятну дошку, а також провести по всій країні акцію з ушанування ветеранів Руху.

Йшлося і про мовне питання. Іван Драч зазначив, що НРУ керувався позиціями В. Липинського, а не Д. Донцова, ідеї якого активно сповідують, наприклад, «свободівці». Рух тим і відрізняється від інших партій, що приймає представників інших національностей, осіб, які є українськими патріотами, яким не байдужа українська національна ідея.

Конференція зібрала тісне коло однодумців. Вона пройшла плідно і показала, що Народний рух здатний повернутися до активної політики, а не залишиться лише в історії.

*Алла ФЕДОРОВА,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України
та етнографії ОНПУ.
Чорноморські новини. — 2016. —
9 червня. — № 049 (21726)*

СИЛА ІСТОРИЧНОЇ ПРАВДИ

Якщо ви приховаєте правду і зарите її в землю, вона неодмінно виросте і набуде такої сили, що одного разу вивеється і змете все на своєму шляху.

Еміль ЗОЛЯ

До уваги широкою аудиторії пропонується чергова книга доктора історичних наук, професора Семена Антоновича Цвілюка «Україна і «Русский мир». Важкий досвід співіснування: від «братського союзу» до ненависті і масової українофобії. Історичні нариси та наукова публіцистика» (Одеса: Астропринт, 2016. — 524 с.), яка демонструє гострі наслідки багатовікового існування української нації у російському армі.

Так, із 90-х років минулого століття ситуація змінилася, наш народ почав оживати, відроджуватися культурно, мовно, ідейно, паростки патріотизму почали проростати у всіх верствах суспільства. Але Донбас показав нам протилежну картину. Звісно, це наслідок продуманої політики Кремля, але не тільки. Винні і наша попередня влада, і наша незацікавленість, байдужість, масове незнання, а може, просто небажання пам'ятати історію своєї держави.

У нас, українців, важка історична доля. Та у вирі воєн, утисків, голодоморів, бідності загартовувалися українська мова, традиції, культура. Століттями, без запису на папері, жили українські думи, байки, пісні, вірші. Чи був сильним тоді український патріотизм серед народу, бачимо на прикладі славних сторінок Козацької держави. А про його стан перед 1990 роком описується у рецензованій книзі.

Коли у 1989-му розпочалося обговорення закону «Про мови в Українській РСР», автора вразили відповіді простих людей: «Вивчу українську, якщо від цього стане більше ковбаси». Але й сьогодні, на 26-му році Незалежності, у державних ВНЗ України студенти запитують (а деякі навіть дивуються!): чому це заняття ведеться українською мовою? Турбують не стільки такі питання, скільки причини, чому їх задають.

Відповідає нам на це в оригінальній формі книга «Україна і «Русский мир»...». Автор показує, «що сучасна ідеологія антиукраїнства і масової українофобії в усіх сферах росій-

ського суспільства має давню історію, вона триває упродовж століть». А «путінський «Русский мир» — послідовний спадкоємець імперських сил та чорносотенних організацій, котрі завжди нагнітали морок ненависті до українства, до «мазепинства», «петлюрівщини», «українського самостійництва» й українського народу як окремої європейської нації взагалі».

Книга С. А. Цвілюка стане цікавим відкриттям не лише для науковців різних сфер, а й для всіх без винятку читачів. Пояснимо чому. По-перше, видання написане у науково-популярній формі. По-друге, його складають тематично об'єднані історичні нариси та публіцистичні статті. Їх назви інколи говорять самі за себе, інколи є неочікуваними, що в обох випадках відразу зацікавлює. Наприклад, назви статей: «Рідна мова — предмет гордості українців», «Новий Пушкін» і його «Поема про Мазепу», «Інтелектуальне знекровлення української нації», «Чому одесити не вірять у Голодомор 1932–1933 років в Україні», «Путінський міф перемоги над нацизмом у Другій світовій війні», «Унікальний випадок президента-4: кримінальний фігурант біля керма влади», «Президент Росії — кагебіст, його плани й методи — кагебістські». Попри сукупність статей, книга складає цілісне враження.

Відзначимо не тільки оригінальність, а й «зручність» побудови книги за таким принципом. Хоча нариси та статті подаються не тільки тематично, а й хронологічно, можна почитати «маленьку історію» з будь-якої частини збірника.

Видання поділяється на 10 розділів та відображає життя українського суспільства від часів Б. Хмельницького, І. Мазепи, Т. Шевченка і М. Гоголя до сучасного становища України. Містить низку цитат з історичних документів, літератури, що робить книгу цікавою і водночас не обтяжує її, залишаючи «живою» для читачів.

Розділи «України і «Русского мира ...» дають відповіді, перш за все, на незручні для «старшого брата» питання українсько-російського історичного протистояння. Ключовою є й проблема української мови.

С. А. Цвілюк наголошує, що в допетровську епоху всі українські міста були україномовними, а ось від Петра I почалося систематичне нищення української мови та державності, що

продовжувалося понад 200 років часів царизму (див. «Перший» у нещасливій долі»). «Складні обставини штовхнули Гетьманську республіку з унікальним демократичним ладом на об'єднання з реакційною Московією, державна система якої базувалась на азіатському деспотизмі... В складі такої держави Україна не мала жодних перспектив для самостійного демократичного розвитку... Натомість для Росії оволодіння Україною стало початком її величі...».

Не менш важливе питання, яке порушує у книзі автор, — це назва «Русь». Він наводить джерела, які розкривають сутність трансформації назви «Московія» у «Русь» та «Росію». Це стало «привласненням імені переможеного народу, яким народ-завойовник покрити себе як одежею». Далі йдеться: «Європа не повинна забувати, що до Петра I і ті, кого ми нині називаємо рутенцями (українцями), називалися русами, або русинами, а їхні землі звалися Руссю, або Рутенією. А той народ, який ми сьогодні зовемо російським, звався московитами, а їхня батьківщина — Московією».

С. А. Цвілюк зазначає, що в XIX ст., порівняно з попереднім, це знало лише вузьке коло спеціалістів (див. «Європейська держава, забута в історії?»).

В інших своїх статтях, вміщених у збірнику, професор Цвілюк на основі тих же історичних джерел переконливо пише про сильний український фактор, передусім, у розвитку російської науки та культури, особливо у XVII–XVIII ст. Розділ «Як ми «українізували» Росію: Україна і наближення «Русского мира» до європейської цивілізації» містить цікаві статті на цю тему. Так, за автором, після укладення Переяславсько-Московської угоди 1654 року «Україна почала відігравати роль інтелектуального «донора» в освіті, культурі, науці, релігії Московського царства». До Москви переїхали відомі українські діячі Лазар Баранович, Іоаникій Галятівський, Арсеній Сатановський, Симеон Полоцький, Єпіфаній Славинецький та інші. Останній заснував і став першим ректором греко-латинської школи у Москві. А професори Києво-Могилянської академії заснували Московський університет, були його першими ректорами, професорами, деканами. Автор вказує на великі заслуги Києво-Могилянської академії і в розбудові російської православної церкви. Праця С. А. Цвілюка містить і безліч інших прикладів

українізації Москви. Цілком справедливою є авторська думка: «твердження українофоба Віссаріона Белінського про те, що Малоросія нібито з допомогою Росії «відчинила до себе двері цивілізації», м'яко кажучи, не відповідає історичній правді, бо в дійсності все було настільки інакше, що з точністю до напхаки».

С. А. Цвілюк не обходить увагою й події 1920—1930-х років, здавалося б, не такі давні, але такі ж маловідомі для широких верств населення. Автор цитує запитання, яке свого часу поставив перед учасниками другого всесоюзного з'їзду письменників СРСР дослідник «розстріляного відродження» Юрій Лавріненко: «1930 року друкувалося 259 українських письменників. Після 1938 року з них друкувалося тільки 36... де і чому з української літератури зникли 223 письменники?» (див. «Україна пам'ятає своїх видатних синів, які стали жертвою сталінізму»).

Так, у суспільстві завжди будуть люди, які матимуть протилежну думку щодо минулого. З цього приводу автор пише: «...але ж ми бачимо, що потрібно пропагувати ту чи іншу ідею. Якщо пропагується протилежна ідея, то вона, зрештою, завойовує позиції. Зараз ті політичні сили, що виховані у російському дусі, накидають Україні, українцям не ті ідеї, не ту ідеологію, яка їм зараз конче потрібна, яка сприяла б поверненню їхньої історичної пам'яті...». Історик переконаний, що застарілі радянські міфи, стереотипи засіли у генах суспільства. Ідеї, що закоренилися у свідомості старшого покоління, впливають на свідомість молодого пагіння (див. «З корти лицарів Клію»).

Книга С. А. Цвілюка проливає світло на багато ще невідомих, свідомо забутих, завуальованих російською брехнею сторінок української історії. Розвінчуючи безліч російських міфів, автор показує читачеві силу української нації, незламний патріотичний дух (і досі незрозумілий українофобам), який не згас за цілі століття. Завершує професор свою книгу теж оптимістично, цитуючи думку білоруської письменниці, лауреата Нобелівської премії Світлани Алексієвич про нас, українців: «...люди хочуть нового життя, вони настроєні на нове життя. І вони будуть за нього битися... Я зрозуміла, що цей народ не переможуть».

Видання Семена Антоновича Цвілюка «Україна і «Русский мир»...» не залишить нікого байдужим і є цінним науковим внеском у вітчизняну історію.

*Григорій ГОНЧАРУК,
доктор історичних наук, професор.
Лілія ІВАНІЧЕНКО,
кандидат історичних наук, доцент.
Чорноморські новини. — 2016. —
3 листопада. — № 094 (21772)*

ГРИГОРИЙ ГОНЧАРУК НЕ ОТВЕТИЛ НА ТРЕТИЙ ВОПРОС

В номерах «Вечерней Одессы» за 17 сентября 2015 года и 28 апреля 2016 года рассказывалось о двух книгах фундаментального труда «Мемуари профессора. Зберегти і знайти себе». Об авторе, не побоявшемся отвечать на самые острые вопросы, газета четыре года назад рассказала в статье под названием «Этот загадочный Гончарук».

И вот вышла третья книга. Оглавление удивило своей нестандартностью, динамикой и интригой. В «Прологе» называются рецензенты первой и второй книг: профессора Элла Мамонтова, Любовь Сухотерина; авторы этих строк; кандидат филологических наук, доцент Валентина Саенко. А также некоторые выступившие на презентации второй книги и дополнившие новое издание разделом «Персональна справа № 88» Григория Гончарука и Лилии Иваниченко, который посвящен талантливому ректору, затравленному партийными органами и газетой «Правда» — органом ЦК КПСС, видному ученому Александру Ивановичу Юрженко. В частности, приводятся выступления представителя управления культуры и туризма Одесской областной администрации Я. А. Ризныковой, доцента В. В. Багатского, репортаж доцента Аллы Федоровой «Мои книги — мои офшоры» (газета «Чорноморські новини» за 14 мая 2016 года) и статья Николая Коваля «Брехня у «Правді» як вирок, або Персональна справа № 88».

Напомним, что 5 апреля 2016 года Одесская областная государственная администрация издала распоряжение № 298/А о

переименовании переулка Союзный в переулок имени Александра Юрженко, а ученый совет Одесского национального университета имени И. И. Мечникова принял решение об установке на фасаде главного корпуса памятной доски, посвященной выдающемуся ректору.

Обо всем, что написано в книге, в рецензии не расскажешь. Все десять разделов привлекают читателя необычностью содержания и напряжением. Уже в первом, «Точка невозвращения», узнаем о принципиальном решении автора, который работал с А. И. Юрженко, уйти из университета в знак несогласия с моралью нового ректора, заменившего Александра Ивановича, а также секретаря партийного комитета. Уговоры остаться не воспринимались.

В политехническом институте все складывалось, в общем, позитивно, пока автор в рекордно короткий срок не представил основу докторской диссертации и рукопись монографии. В каждом вузе знают: если заведующий кафедрой — не доктор наук, не профессор, то докторская диссертация подчиненного — это угроза заведующему лишиться своей должности. Конфликт неизбежен, а последствия непредсказуемы. Большая часть коллектива кафедры во главе с заведующим, поддерживаемым партийным бюро и партийным комитетом, организовали настоящий моральный и психологический террор. Длительное время не рекомендовали автора на должность доцента, организовали бесконечные проверки работы.

Подумать только: в один учебный год направляли на его лекции и семинары девять различных комиссий, в том числе две комиссии Центрального комитета Компартии Украины. Гончарук проверки выдержал. А одна из комиссий ЦК даже поставила ему «отлично» за лекции и семинарские занятия. Но на ученое звание доцента все-таки не представляли. Горком партии обещал представить Григория Ивановича в другом вузе, если он примет предложение о переходе на другое место работы. Но согласия не было. Тогда (тяжело вообразить) секретарь горкома, известная в Одессе Людмила Макаренко, собирает ректоров всех высших учебных заведений города и юриста с целью убедить Гончарука перейти в институт народного хозяйства, где ему будут созданы условия для научной работы и преподавания. В ответ последовал вопрос Григория Ивановича

ректору нархоза В. П. Бородатому: «Василий Порфирьевич, а вы уверены, что ваш ученый совет своим тайным голосованием изберет меня, перебежчика, на должность доцента?» Последовал ответ: «Нет, не уверен». Гончарук поблагодарил уважаемое собрание за консультацию и вышел.

Понимая, что ректорат при его молчаливой поддержке автора не выступит против горкома и обкома на его защиту, Григорий Иванович прибегает к дерзкому решению — дает министру высшего и среднего специального образования УССР телеграмму следующего содержания: «В течение длительного времени лишен условий для нормальной работы. Травля, притеснения, дискриминации. Помогите ректору навести порядок на кафедре». Подпись.

Уже на следующий день комиссия во главе с зам. министра Ильей Семеновичем Дзюбко посетила лекцию и семинар Гончарука. Результат: за лекцию «отлично», за семинар «хорошо». На очередном заседании ученого совета института было принято решение о представлении его к ученому званию доцента.

Не менее драматично складывалась ситуация с публикацией монографии. Достаточно сказать, что пять лет боролся автор с недоброжелателями в Институте истории партии при ЦК Компартии Украины и руководителями издательства «Вища школа» при Киевском университете имени Тараса Шевченко. Было все: необъективные рецензии, травля, требования дать показания против взяточничества (как будто там не все взяточники) и многое другое. Выстоял. Победил.

Главные направления, так сказать, борьбы по службе содержатся в разделах «Демони пошуку», «В Одесі і один воїн», «З одеського вогню в київське полум'я», «Історія не тільки наука». Но не менее интересны, увлекательны разделы «Не книгою єдиною», «Слово про матір», «Квартира — категорія не тільки філософська». Здесь читатель найдет сюжеты семейной жизни и отдыха, в том числе длительного отпуска среди украинского этноса гуцулов. Трогательны слова о матери. Раздел про нее завершается такими словами: «На закінчення хотів би порадити молодим не соромитись, не вважайте за зайве казати матері приємні слова при її житті. Вона того варта».

И сам автор не скупится на хорошие слова доброжелательным людям. Он адресует их объективным членам комиссии, в

том числе заместителю министра Илье Дзюбко, ректору (ему посвящается раздел «Vivat rector»), проректорам. Их фотографии нашли свое место в книге, которая держит внимание читателя интересными описаниями событий, фабулами сюжетов, поучительными фактами и комментариями: они полезны, особенно молодым, в достижении цели. Книга оптимистична, вдохновляет на жизнь и борьбу за свои цели.

Автор дорожит доверием читателя. Каждый основной тезис подкреплён документом, как в тексте, так и в приложениях. Это его стиль. О недостатках говорить не приходится. А они касаются больше редакции, встречаются русизмы.

С книгой можно ознакомиться на сайте Одесского национального политехнического университета (<http://opu.ua/upload/files/library/mem-3.pdf>) и в его книжном магазине.

А мы, рецензенты, остались немного разочарованы. В книге нет ответа на наш третий вопрос: как автору удалось в техническом вузе открыть аспирантуру, в которой уже подготовлено около 30 кандидатов наук, из которых четверо стали докторами наук? Последовательность описания событий еще не привела к дате открытия аспирантуры. Но не беда. Нам стало известно, что в издательстве находится четвертая книга «Мемуаров профессора». Возможно, там есть ответ на наш вопрос?

*Илья ЕРИМИЧОЙ,
Семен ЦВИЛЮК,
профессора.*

*Вечерняя Одесса. — 2016. —
8 ноября. — № 126 (10387)*

НА ШЛЯХУ ДО ІСТИНИ

Як відомо, день сьогоднішній завтра стає історією. В цьому розумінні щоденники, а також мемуари літератора, як документи, мають своєрідну цінність свідків реальних побутових подій. Цеглинки таких документальних свідчень вимуровують стінку суспільно-політичних явищ історичного походження.

Нещодавно в діалозі з одним істориком я почув докір, чому, мовляв, письменник-публіцист займається мемуарами командуючого 11-ю армією вермахту Еріха Манштейна фон Лівінськи.

Цей німецький генерал отримав найвище звання фашистської Німеччини періоду Другої світової війни «генерала-фельдмаршала» за взяття потужної військово-морської бази — міста Севастополя — та розгром трьох радянських армій в районі Керченського півострова та міста Керчі.

Автор цих рядків звернувся до повідомлень «Совінформбюро» того часу, які були обнародовані на сторінках газети «Правда» в липні 1942 року. Саме тоді, коли Манштейн святкував перемогу в царському палаці в Ялті. Так-так, саме в тому приміщенні, де пізніше засідали керівники СРСР, США та Англії і по-новому ділили Європу. Ось повідомлення «Совінформбюро» в газеті «Правда»: «Немцы в июне бросили против отважных защитников Севастополя до 300 тысяч своих солдат, свыше 400 танков и до 900 самолетов. Только за последние 25 дней штурма Севастопольской обороны полностью разгромлены 22-я, 24-я, 132-я, 170-я пехотные дивизии, четыре отдельных полка. 22-я танковая дивизия, отдельная механизированная бригада, 1-я, 4-я, 18-я румынские дивизии и большое количество частей из других соединений».

Але ж вибачайте, панове мемуаристи, а хто ж все-таки здав Крим і хто взяв Севастополь?

Брехливе «Совінформбюро» — це не документ, це маячня ідеології того часу. Ось чому я, коли прочитав книгу доктора історичних наук Григорія Гончарука «Мемуари професора», пригадав вираз Георгія Плеханова: «Є одна галузь людської діяльності, коли кількість не переходить в якість — це галузь мистецтва».

Оперативне мистецтво війни теж «галузь людської діяльності», коли кількість не переходить в якість. Ось це мають розуміти мемуаристи на шляху до істини.

Професор Григорій Гончарук у своїх документальних щоденниках, які він назвав «Мемуари професора», цікавий мені тим, що він документально, на прикладі Одеського національного політехнічного університету підтверджує, що виховання молодого покоління в ленінських теоріях заводить суспільство в тупик.

Але як з цього тупика вийти на чисте повітря правди? А дуже просто: писати мемуари так, як все було і є. А як воно має бути — це вже логіка часу, за якою мариться ідеологія.

Професор Григорій Гончарук у своїй третій книзі мемуарів під заголовком «Доленосний політехнічний», моя на рентгенівській ПЛІВЦІ, висвічує будні технічного вузу, де виховувалися майбутні інженери багатьох спеціальностей, яким судилося стати локомотивами прогресу нашої цивілізації. Принагідно можна згадати й давньогрецького філософа, який заявив, що цивілізація, мовляв, ворог культури. Так, і таке явище помітно в часи комп'ютеризації людської свідомості. Але професор Григорій Гончарук у своїх щоденниках-мемуарах не відривається від своєї землі. Він щоразу повертається на рідні пороги, до батька-матері, що жили й виховували синів на просторах Ананьївщини, і це дає змогу дивитися професорові Гончаруку на сьогодні з історичного боку побутових подій.

Я, як колишній випускник-політехнік, здатний глибше зрозуміти професора Гончарука, бо імена колишнього ректора — професора К. Заблонського чи проректора О. Коритіна, якого я добре знав, переконують мене, що мемуарист іде шляхом правди і лише правди.

Згадуючи колишнього ректора університету ім І. Мечникова професора Юрженка, Григорій Гончарук називає і кар'єристів та підлабунників, яких серед науковців теж багато.

До речі, що університет імені лауреата Нобелівської премії І. Мечникова з нащадками відійшов від принципів збереження наукових традицій, видно і з того факту, що на меморіалі загиблим у Другій світовій війні викладачам та студентам університету чомусь цитують Роберта Рождественського, хоч філфак цього вишу закінчувало багато відомих поетів, серед яких, зокрема, лауреат премії імені Тараса Шевченка Григорій Гусейнов і не лауреат високої премії Володимир Гетьман. А на пам'ятнику цитують москвичка...

Мемуари професора Григорія Гончарука заслуговують на увагу усіх, хто хоче знати чесну і правдиву історію. Хочеться сподіватися, що наступні книги автора відкриють нам нові цікаві сторінки провідного вишу нашого міста — Одеського національного політехнічного інституту.

*Станіслав СТРИЖЕНЮК.
Прес-кур'єр. — 2016. — № 49 (1197)*

ИЗ ДИНАСТИИ ГОНЧАРУКОВ

Как же быстро летят годы. Мчатся, словно неуправляемые дикие скакуны. Кажется, совсем недавно прошел школьный выпускной вечер, на котором прямо-таки «птицей счастья» был получен аттестат зрелости. А затем — поездка за мечтой: стать офицером. В Васильковское военно-авиационное училище, до которого от родного села Новогеоргиевки, что на Ананьевщине, тысячи километров. Ехал туда с большими надеждами на успех — учился в школе отлично. Мальчишкой пережив военное лихолетье, познав цену куску хлеба, наравне со взрослыми трудился на летних каникулах в колхозе, и на огороде, и в доме дел хватало. Он хотел во взрослой жизни создать собственное благополучие, помогать родителям и поддерживать нуждающихся в помощи.

А веду я речь о Григории Ивановиче Гончаруке, которого знаю многие годы, и перенял от него немало хорошего, как от единомышленника, творческой личности, большого энтузиаста и просто хорошего человека. Ныне он доктор исторических наук, профессор, заслуженный деятель науки и техники, в канун своего восьмидесятилетия возглавляет кафедру истории и этнографии Украины Одесского национального политехнического университета.

Конкурс в училище был большой, но Григорий, нацеленный на победу и вдохновленный родителями, выдержал его. Об этом и послал в Новогеоргиевку весточку, которая вызвала радость не только у отца и матери, простых колхозников, а и у земляков. В ту пору, а это 1956 год, профессия офицера была престижной, к армии в обществе относились с уважением. В народе военных особо почитали. Если на побывку прибывал солдат, то пообщаться с ним сходились люди со всего села.

С этим настроем юной души и осваивал курсантскую науку настойчивый паренек с Одесщины. После незабываемого ритуала вручения голубых погон с одним просветом и двумя лейтенантскими звездочками началась служба в должности техника самолета: и не где-нибудь, а в знаменитой «Каче» (Качинское высшее военное училище летчиков). Дислоцировалось оно на окраине Сталинграда, неподалеку от знаменитого Мамаева кургана, откуда в ту пору еще не вывезли на металллом танки,

орудия, автомобили. С его вершины Григорий впервые увидел воспетую в песнях Волгу. Тогда он написал спонтанно родившиеся строки:

**О, Волга, гордая, сурова,
С тобой я встречу поутру.
Не упрекни меня ты снова,
Что сердце отдал я Днепру.**

Эти слова подтвердили, вначале робкого, а по мере взросления набравшего прочность желанья, родившегося еще в школе, стать журналистом.

И хотя на армейской, офицерской стезе у него все шло хорошо, обслуживание дневных и ночных полетов, иногда на пределе физических и моральных сил, не выбивало из колеи уверенности, он все чаще вспоминал об этой мечте. И даже тогда, когда был повышен в воинском звании, назначен на должность заместителя командира эскадрильи по строевой подготовке, не отодвигал эту мечту на задний план. Когда выдавалось свободное время, спешил в библиотеку, читал журналы, газеты и убеждался, что способен и сам писать не хуже иных авторов.

Мне знакомо это чувство соразмерности, целенаправленного сравнения своих возможностей с «продуктом» чьего-то труда. Сталось так, что именно в те же шестидесятые годы я нес службу срочную, службу солдатскую в Сталинграде, наша часть дислоцировалась неподалеку от «Качи» и именно на стадионе этого училища я стал чемпионом гарнизона в беге на 400 метров.

Может быть, на тех соревнованиях был и старший лейтенант Гончарук, он тоже увлекался спортом, но судьба свела нас через многие годы в городе-герое Одессе и Григорий Иванович в доверительной беседе поведал о том, как он «переломил» себя и уволился из Вооруженных Сил, поблагодарив их за то, что утвердили в нем такие качества, как дисциплинированность, упорство, справедливость, ответственность и вера в свои собственные силы вопреки всему и вся.

С этой верой он и возвратился на малую родину, где по-разному было воспринято его решение сойти с армейских путей-дорог, овеванных романтикой. А он открыл дверь в новую Судьбу с учебы на историческом факультете Одесского государ-

ственного университета им. И. И. Мечникова. Одновременно стал студентом-заочником и общеобразовательного факультета журналистики (филиал Киевского государственного университета им. Т. Г. Шевченко). Так в нем постепенно уживались два начала: тяга к глубинному познанию истории как науки, и заманчиво-завораживающий зов самой древней профессии — журналистики. Они и до сих пор не просто мирно, а в постоянном творчески-поисковом тандеме уживаются в жизненном кредо Григория Ивановича: не изменять собственной системе ценностей, не отступать перед трудностями и не пасовать перед невзгодами. А такого «добра», зачастую создаваемого недоброжелателями (их плодили и прямой, открытый характер, и название всего творящегося вокруг своими именами), хватало, да и поныне еще хватает. Но, как выше было сказано, вопреки всему и вся, университет был закончен с отличием, кандидатская, а затем и докторская диссертации с успехом защищены, и получено доверие возглавить одну из ведущих кафедр гуманитарных дисциплин в знаменитом Одесском политехе. Именно Григорий Гончарук после обретения Украиной независимости впервые в практике высших технических учебных заведений Одессы добился открытия аспирантуры по истории Украины. И сегодня он гордится тем, что десятки ее выпускников стали кандидатами исторических и политических наук, а два — докторами наук, профессорами. Не случайно доктор исторических наук, профессор Семен Антонович Цвилюк в свое время написал: «В аспирантуру к профессору Гончаруку, которая готовит преподавательские кадры для вузов всего региона, стремятся попасть лучшие выпускники исторического факультета Одесского национального университета им. И. И. Мечникова и других высших учебных заведений, ибо они хорошо знают, что с помощью требовательного и авторитетного руководителя все его ученики, как правило, своевременно и успешно защищают диссертационные труды, добиваясь намеченной цели на научной ниве».

Сам Гончарук постоянно раскрывал и сегодня раскрывает свой большой творческий потенциал. Своего рода первопроходцем он стал в исследовании новой для украинской науки проблемы — становление многопартийной общественно-политической жизни в независимой, демократической, правовой державе

Украина. Непререкаем его авторитет, как ученого-историка, в исследовании зарождения и развития Народного Руха Украины, доказательстве поистине исторического значения его деятельности в становлении нашей суверенной державы.

Зная, что перу Григория Ивановича принадлежит более ста сорока имеющих не только региональный, а и всеукраинский, зарубежный резонанс, научных и научно-методических работ, в том числе в пределах тридцати монографий, редактирование периодического сборника научных публикаций, поступающих из всех регионов Украины, «Інтелігенція і влада», ряд политических и документально-художественных книг (я не перечисляю их и отсылаю читателей в библиотеку) спросил его: «А какая для Вас самая памятная публикация, научная работа?» Мой визави улыбнулся, вздохнул и сказал в доброжелательной тональности: «Виктор Иванович, такой вопрос задают все журналисты. И я отвечаю так, как отвечал и вашим коллегам: все они особо памятно по-своему». — «И все-таки». — Подумав, Григорий Иванович сказал: «Разве могу я забыть первую, так сказать, солидную публикацию в сборнике докладов, прозвучавших на XXI научной студенческой конференции, посвященной 100-летию Одесского госуниверситета». — «О чем Вы писали?» — «Она называлась так: «Одесский госуниверситет в годы Великой Отечественной войны». В разрезе вашего вопроса скажу, что помнятся из прошлого не только приносившие лишь свет радости факты, а и огорчавшие. Только потому, что я был молод, защиту моей докторской диссертации отложили аж на десять лет после того, как уже стал кандидатом исторических наук. В общем, бывало всякое. Но пусть, как говорят, плохое останется в прошлом, а в будущее с собой возьмем только хорошее».

Пишу эти строки с беспокойством о том, чтобы очерк об известном ученом не выглядел зануаученным. Потому и не анализирую и даже не перечисляю его труды, создавшие ему имя. Попросил рассказать о его соратниках, коллегах, чтобы в какой-то степени узнать о его коммуникабельности, взаимочеловечности. Его глаза прямо-таки засветились лучезарностью доброты. И я с упоением слушал его отзывы о ныне покойном кандидате исторических наук Валентине Григорьевиче Яшникове, известном библиографе, непревзойденном знатоке творчества Пушкина и Шевченко, имевшем в личной библиотеке в десять тысяч

томов полное собрание книг из серии ЖЗЛ. А такое удалось не многим. С уважением рассказывал Григорий Иванович о докторе экономических наук, профессоре Иване Прокоповиче Продиусе. А сколько тепла было в голосе Гончарука, когда он повел неторопливую речь о ректоре ОНПУ Валерии Павловиче Малахове. «Я особо ценил и ценю его порядочность, — говорил Гончарук. — Он поддерживал любую инициативу, внимательно относился к людям. К нему шли все, — и студенты, и аспиранты, и преподаватели, и завкафедрами за поддержкой, советом, помощью. И я в том числе».

Слушая Григория Ивановича, я решил поинтересоваться и тем, как отзываются люди о нем. И когда мы расстались, пожав друг другу руку, пошел в библиотеку. В книге «Інтелігенція і влада», в рецензии на нее доктора исторических наук, профессора С. А. Цвилюка прочитал: «Як стверджують філософи, у системі цінностей української культурної традиції завжди домінувало серце. Не розум, не віра, навіть не воля, а саме — серце, своє серце автор віддає славному Дніпрові-Славути, який у віках символізує нашу Україну, нашу славу Батьківщину. (см. четверостишие в начале очерка авт.) Саме такою виступає система цінностей доктора наук, професора... Григорія Гончарука, таким є його життя».

А вот, что написали о Григории Ивановиче в газете «Одесские известия» его бывшие аспиранты, ныне доктор политических наук, профессор Элла Мамонтова, кандидаты исторических наук Юлия Богуславская, Татьяна Моисеева, Татьяна Тхоржевская: «Григорий Иванович относится к плеяде тех людей, которые всегда помнят о том, что кто не идет вперед, тот идет назад: стоячего положения нет. Григорий Иванович всей своей деятельностью подтверждает, что ученый не должен самоустраняться от общественной жизни, а обязан быть на ее стремнине, занимая но быть сопредседателем Ассоциации историков высшей школы Украины... Гончарук возглавил областное отделение Конгресса украинской интеллигенции, на счету которого немало добрых дел» (В свое время Григорий Иванович привлек и автора этих строк к участию в работе конгресса).

Подобных характеристик, оценок и отзывов можно привести множество. Конечно же, как всегда бывает с неординарными личностями, случилась и недоброжелательная реакция

в адрес Григория Ивановича. Но она не выбивала его из седла, не привела к опусканию рук, а служила катализатором для отстаивания своей позиции и как ученого, и как гражданина.

Недавно, в канун 28-й годовщины вывода советских войск из Афганистана, я встретился с профессором Гончаруком и узнал более подробно, чем знал ранее, об афганской странице его биографии. Когда встал вопрос о кандидатуре на поездку в Афганистан советником ректора Кабульского университета и руководителем коллектива советских ученых и преподавателей, трудившихся в учебных заведениях афганской столицы, охочих поехать в далекую страну, напичканную опасностями, не нашлось. Когда обратились конкретно к Гончаруку, он не сдрейфил — сказался, видимо, опыт, приобретенный и в армии, все-таки восемь, лет, отданных ей, многому научили. На новом месте с головой окунулся в работу. Организовал изучение нескольких новых дисциплин. Убедил руководство университета в необходимости открытия аспирантуры. Организовал проведение всеафганских научно-практических конференций по актуальным для афганского общества проблемам, став их душой. Свет увидели его публикации по проблемам национального примирения, достижения политических компромиссов, повышения социальной активности населения. Они нашли широкий резонанс и в ученых кругах, и в органах власти. Благодарный труд посланца Одесского политеха был отмечен благодарностью ректора Кабульского университета. Его удостоили медалей Президента Афганистана, ЦК ДОМА и других наград. О том тревожном и ответственном периоде жизни ученый, с присущей ему глубиной анализа событий и фактов, основанного на реалиях жизни, рассказал в не имевшей аналогов монографии «Афганистан, прости. Исследование пережитого». Наш разговор Григорий Иванович заключил словами: «Будь проклята любая война». Разные мысли и ассоциации вызвали эти слова, ведь нам с ним в детстве пришлось познать все «прелести» фашистской оккупации. А сегодня вновь пришедшая неожиданно-негаданно на многострадальную землю Украины война испытывает нашу старость. Чтобы подбодрить и себя, и собеседника спросил:

— Григорий Иванович, традиции Яшникова встречать рассветы у моря продолжаете?

— Да, хожу к морю. Оно очищает, укрепляет и тело, и душу, и мысли, — услышал в ответ. И пожелал, чтобы эту традицию он продолжил еще долго-долго, вопреки и перенесенной недавно операции, и годам, неудержимо несущимся к его восьмидесятилетнему юбилею. Продолжал на радость главной своей опоре, самому дорогому на свете человеку, педагогу от Бога Нине Михайловне, подарившей ему прекрасных сыновей Тараса и Анатолия. Они, ныне доктора наук, сполна оправдали надежды отца, посвятившего жизнь науке.

Виктор МАМОНТОВ.

Такая выпала судьба. — Одесса: Фотосинтетика, 2016. — С. 200–206

НЕЗЛАМНІ БУЛИ ЗАВЖДИ

Рецензія на «Мемуари професора. Книга третя. Доленосний політехнічний» доктора історичних наук, професора, завідувача кафедри історії та етнографії України ОНПУ Григорія Гончарука

У кожному поколінні дослідників української історичної науки був, так би мовити, загальноприйнятий підхід до опису історичних подій. Якщо ми відійдемо хоч на 70—100 років назад і звернемося до праць класичних українських істориків — Михайла Грушевського, Дмитра Яворницького, Миколи Аркаса чи Наталі Полонської-Василенко, то побачимо відчутну різницю у підходах до висвітлення історії порівняно із сучасниками. Вони більшу увагу приділяли не описуванню історичних подій у загальному контексті, а особистостям, талановитим представникам українського народу, які, по суті, й формували історію, вражали та надихали українців своїми запалом, незламністю перед нападами ворога, прагненням до свободи, великою шаную до традицій, культури та історичного минулого. Саме таких діячів підтримували українці впродовж усієї нашої історії, і саме вони служили прикладом для нащадків. Названі нами історики-класики розуміли, що історії кращих представників України нерозривно пов'язані із загальною історією Батьківщини. Тому і зараз їхні історичні праці за-

лишаються цікавими, бо мають головний елемент — творців цієї історії.

Подібний підхід в описуванні історичного минулого притаманний і сучасному українському історичному Григорієві Гончаруку, докторові історичних наук, професору, завідувачу кафедри історії та етнографії України Одеського національного політехнічного університету. Книгу можна віднести до жанру історії повсякденності. З подробиць щоденного існування людей складається стійка картина, своєрідне «обличчя» суспільства як такого.

Нещодавно Григорій Іванович випустив уже третю книгу «Мемуарів професора», в якій ділиться своїми спогадами про перші 12 років праці в Одеському політехнічному інституті (зараз — ОНПУ). Ця книга унікальна ще й тим, що дослідник передав історію політеху радянського, 1970 — початку 1980-х років, через життя її творців — звичайних радянських вчених і керівників, але сучасними очима. Професор, який є безпосереднім свідком та учасником наукового життя в ОПІ, який знав та товаришував з багатьма описаними героями, висвітлює цей період жваво, цікаво, незаангажовано, місцями — саркастично, коли згадує про недоліки роботи парткому та його представників. Та попри те, що Г. І. Гончарук є вихованцем радянської системи, йому вдалося сповна передати живу атмосферу наукового життя політеху тих років з позиції вже сучасного історика, порівнюючи цей виш з ОНУ ім. І. І. Мечникова.

Цікаво, що автор книги, сам одеський історик, наголошує: «Коли пишуться ці рядки, Комуністична партія заборонена, а її історія як навчальна дисципліна ліквідована ще на початку 90-х років минулого століття. Я не збирався її захищати...». Це надає книзі ще більшої цінності, бо інколи молоді вчені, публікуючи праці про життя радянського суспільства, самі народившись десь у кінці минулого століття, мають абстрактне уявлення про радянський режим і «радянську біблію» — багатотомники робіт В. Леніна, К. Маркса і Ф. Енгельса, як і про те, наскільки тісно перепліталось життя «гражданина» з життям партії. З одного боку, добре, що молодь не знає, але з іншого — є мало сучасних праць, де б у доступній, цікавій формі це радянське життя об'єктивно їм показувалося, без сухого викладу, який часто відштовхує нинішнє покоління і від-

биває бажання взагалі знати щось про радянську епоху. А це може обернутися поверненням чогось подібного у майбутньому. З приводу цього автор «Мемуарів...» зазначає, що «кожна людина вчиться по-своєму. Але одесити кажуть, що краще вчитися на помилках інших, ніж допускати свої, котрі вже кимось допускалися. Так і запропонована книга. Хтось зверне на неї увагу, а хтось ні. Але якщо її сприймуть як актуальну одиницю, то буду вважати, що моя мета досягнута. Зерно слід сіяти і тоді, коли нема гарантії на його проростання».

Тому, на нашу думку, книга «Мемуари професора. Доленосний політехнічний» може стати ще одним «правильним», вдалим прикладом висвітлення одного з періодів життя радянських науковців.

Тепер конкретно щодо змісту книги. Тут зацікавлює не лише викладений автором матеріал, але й оригінальні назви самих розділів: «Точка неповернення», «Це фатальний політехнічний», «Демони пошуку», «В Одесі і один воїн», а також «З одеського вогню в київське полум'я», «Історія — не тільки наука», «Квартира — категорія не тільки філософська» та інші. Той, хто подивиться на зміст, не читаючи до цього книги, відразу захоче дізнатися, що криється за цими інтригуючими назвами.

До речі, у розділах автор не лише описує наукову еліту Одещини, а й згадує простих робітників, які працювали в ОПІ, на пов'язаних з ним заводах, науковців Києва та просто своїх знайомих періоду 1970–1982 років. Водночас органічно вплітає у мемуари й історію своєї сім'ї.

Григорій Гончарук не лише майстерно описує моральні та «не моральні» якості людей, але і їхні звички, зовнішній та фізичний вигляд, причому, не без гумору, що рідко зустрінеш у сучасних істориків. Зрозуміти це можна, скажімо, на прикладі його опису колег з кафедри наукового комунізму ОПІ: «Серед інших в очі кидалася Владлена Петрівна Попкова. Середнього зросту. Світлосолом'яна блондинка. Довга заплетена коса вінком покривала маківку її невеличкої голови. Обличчя біле, чисте, тільки навесні якимось несміливо, ледве помітно з'являлись поодинокі веснянки. Все було на ній класичне і чудове. Фігура, ніжки, блузка і вузенька спідниця. Ходила переважно швидко. У розмові часто, але стримано кивала головою.

Чи то вправо. Чи то вліво. Чи стверджуючи. Чи заперечуючи. Тільки тонкі губи свідчили про її твердий характер. Кандидат економічних наук, доцент. Мала чоловіка, широкоплечого, кремезного. Полковника КДБ. Його звали Василь Михайлович. А ще мала сина Василя. Студента історичного факультету». Ще один приклад: «Фокеев Едуард Васильович серед всіх на кафедрі був наймолодший, здається, 1939 року народження. Кандидат філософських наук, старший викладач. Носив важкі окуляри. Мав довгий ніс. Людина не здатна на якісь принципові рішення і гострі виступи, так само як і не здатний на підлості. Інколи скаржився на провали пам'яті, особливо тоді, коли не з'являвся на лекції чи семінари».

Григорій Гончарук сам зазначає, що читач, мабуть, здивується: навіщо автор дає характеристики всім своїм колегам? Вони, характеристики, мовляв, ніякого інформативного навантаження не несуть. Це правильно. Не несуть. Але таке знайомство необхідне для глибшого розуміння цікавих драм, що розгорталися на кафедрі за два роки.

Неможливість нормального розвитку та абсурдність вищої науки на початку 1970-х автор показує через склад кафедри, подібний до інших радянських вишів: «Значну частину колективу кафедри склали полковники й підполковники в запасі чи у відставці. Всі вони не мали ні наукових ступенів, ні вчених звань. Казали, що в списках кафедри перебував якийсь генерал, але я його не бачив».

Доволі правдоподібно показана робота партапарату у випадку з підготовкою докторської дисертації Г. Гончарука. Коли він перебував у Києві, в Інституті підвищення кваліфікації суспільствознавців, то вирішив показати готовий варіант роботи директорові інституту, доктору історичних наук, професору М. Донію. Директор відразу ж передзвонив Ю. Бабку, заступникові директора Інституту історії партії при ЦК Компартії України — філіалу Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС. Він відповідав за роботу архіву і форсував свою докторську дисертацію. «Доній миттєво закрити трубку долонею, а мене попросив вийти на декілька хвилин у коридор. Потім, розчервонілий, запросив мене до кабінету. Я зайшов. На його жест присів. Він питає: — Коли ви захистили кандидатську дисертацію? — Автореферат опублікував у 1969 році. — А за-

раз який? 1972 рік. Червень. Назвіть мені, хто в Радянському Союзі півтора року писав докторську дисертацію. — Я. — Прийдете до мене через десять років, тоді і поговоримо по суті вашої праці».

Не менш драматично описана Г. Гончаруком і ситуація, що склалася на рідній кафедрі після обговорення його дисертації колективом. І першим ворогом автора став завідувач кафедри Петро Лопата. Дійшло до того, що коли до Одеси приїхала комісія з Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти Радянського Союзу, яка мала цільове призначення — Одеський будівельний інститут, то Лопата оголосив: вона працюватиме в ОПІ. «І неначе між іншим спитав: — Григорій Іванович, ви готові до відвідування ваших лекцій комісією? На що я відповів: — Не тільки членами комісії, а навіть всім міністерством»...

Упродовж 1973 року на лекціях Григорія Гончарука побувало дев'ять комісій. Дві з них — із Центрального комітету Компартії України. «Як з'явиться якась київська комісія, так Лопата і приведе до мене на лекцію», — згадує автор. Всі комісії давали позитивні оцінки. У цьому можна перекоонатися з наведеної у книзі характеристики, підписаної керівництвом інституту.

Григорій Іванович з повагою згадує керівників Одеської політехніки, її провідних науковців. Так, багато уваги у своїх спогадах приділив ректору інституту (1969—1985) Костянтину Івановичу Заблонському, його колезі і соратнику, проректорові з навчальної роботи Олександрю Михайловичу Коритіну, іншим відомим особистостям окресленого періоду історії Одеського політехнічного.

Як підкреслює автор мемуарів, К. І. Заблонський мав стратегічне мислення господарника. Зокрема, Григорій Іванович був дуже вражений точно визначеними і згодом реалізованими ректором потребами у розбудові ОПІ, з-поміж яких — «будівництво нових навчальних корпусів, бібліотеки, гуртожитків для студентів, житлових будинків для професорсько-викладацького складу та співробітників інституту».

Не менш яскравим вийшов на сторінках мемуарів і портрет Олександра Михайловича Коритіна, який у 1970-х був відповідальним за будівництво Палацу культури студентів та спортивного комплексу з чудовим критим басейном.

Окрім літопису наукового життя Одеського політехнічного інституту, багато уваги у книзі приділено, як уже зазначалося, родині автора. Загалом, варто підкреслити, це підтверджують і попередні частини мемуарів, у Григорія Івановича — особливе ставлення до родини. Зі сторінок його спогадів ми відчуваємо дуже тремтливе ставлення до матері, батька, сестер. З палкою любов'ю і великою повагою пише він про дружину та синів.

Мемуари дуже прикрашає і робить їх інформативними велика кількість вміщених тут фотографій. На них — рідні Г. І. Гончарука та його колеги. Ще одна особливість спогадів професора — багатий довідковий матеріал. Наприкінці «Мемуарів...» подані копії документів, які підтверджують багато фактів, наведених Григорієм Івановичем на сторінках книги, що перетворює її на працю наукового характеру.

Закінчується книга 1982 роком, коли Г. І. Гончарука обирають завідувачем кафедри замість Г. Афіногенова. Епілог ніби підсумовує історії життя тодішніх ворогів та друзів професора Гончарука. Можемо дізнатися, що потім сталося з П. Лопатою, В. Попковою, М. Мацюком та іншими. Автор визнає, що йому довелося працювати за часовими межами цієї книги, але опублікував цікаві досьє.

*Елла МАМОНТОВА,
доктор політичних наук, професор;
Любов СУХОТЕРІНА,
доктор історичних наук, професор.
Чорноморські новини. — 2016. —
1 грудня. — № 103 (21781)*

ПРО РУХ І ЙОГО БАТЬКА

Незалежність — найсвятіше слово для кожного народу, особливо для українського, який понад вісім століть знаходився у ярмі імперських колонізаторів. Об'єктивними внутрішніми і зовнішніми обставинами незалежність України стала реальністю у 90-х роках ХХ століття. Це свідомо патріотична еліта, передусім київські письменники. Вони розуміли: для здобуття незалежності, окрім об'єктивних умов, мусить бути створений

потужний суб'єктивний фактор, передусім організація, спроможна надломити комуністичну переконаність, сформувати патріотичну демократичну свідомість. То була надзадача: не тільки кинути виклик всемогутньому імперському тоталітаризму, а підняти народ на його повалення. Саме таку надзадачу поставив перед собою Народний Рух України за перебудову і успішно її виконав. Про цю громадсько-політичну організацію написано чимало: низка брошур і постановчих публікацій [1], п'ять монографій [2], дванадцять кандидатських дисертацій [3], проведено дев'ять всеукраїнських конференцій з публікацією матеріалів [4], а статей — складно перерахувати. У цих працях йдеться про ініціативних конкретних осіб, діяльність груп, рішень на підтримку створення НРУ і намагання влади всілякими способами завадити створенню рухівських організацій в областях і районах тощо. У названих працях дається аналіз програмних положень, їх розвиток від розбудови в Україні демократичного гуманного суспільства і створення суверенної держави до досягнення державної незалежності України і створення ненасильницькими методами демократичної республіки. У виданнях і дисертаціях показана еволюція політичних поглядів лідерів НРУ від поміркованих до радикальних. Чим далі час відсуває події в Україні чвертьвікової давнини, тим величніше її значення, тим неперевершенишими стають історичні постаті рухівських лідерів, що зуміли здійснити політичний землетрус і привести мільйони громадян до заповітної мрії — незалежності Батьківщини; чим більше про них пишуть історики, тим більше про них дізнається молодь.

Майже в усіх названих дослідженнях називається Іван Драч, або його справа на користь створення та діяльності Народного Руху України. Одним із завдань цієї статті є відповідати на питання, чи правомірно його, Драча, називають батьком Руху. Дамо схематичну відповідь, бо розміри статті не спроможні вмістити обсяг його різноманітної, багатопланової і позапланової діяльності по зародженню і розбудові небаченої в історії України за масштабами актуальності, наймасовішої громадсько-політичної організації під назвою Народний Рух України.

Перша. Беззаперечно доведено, що ідея створення цієї історією покликаної структури виникла в Київській організації

Спілки письменників України. Головою цієї організації був Іван Драч. Без його благословення і підтримки животворчість такої ідеї була б проблематичною. Більше того, до складу ініціативної групи входила більшість членів парткому письменницької організації. Серед них: Б. Олійник, Ю. Мушкетик, О. Мусієнко, П. Осадчук, Д. Павличко, Б. Рогоза, В. Маняк, С. Тельнюк, В. Терен, С. Гречанюк, М. Слабошницький, А. Дімаров. Допомогали ініціативній групі М. Шевченко, П. Мовчан та інші. Проект Програми Народного Руху України за перебудову був прийнятий на загальних зборах київських письменників, а також на загальних зборах колективу Інституту літератури АН УРСР. Всі документи, доповіді свідчать про те, що він був палкий прихильник цього явища, цієї ідеї, що отримали назву Рух.

Друга. Іван Драч очолив ініціативну групу по складанню проекту Програми Народного Руху України за перебудову.

31 січня 1989 року в Республіканському будинку кіно відбулися загальні збори письменників. Їх відкрив і вів секретар правління СПУ, перший секретар правління Київської СПУ Іван Драч. Збори одночасно підтримали проект Програми.

Цей документ був епохальний за своєю ціллю — розбудови демократичного суспільства, з урахуванням внутрішньої і зовнішньої ситуації, безкровного досягнення суверенітету республіки.

Третя. Іван Драч очолив, а часто особисто вів перемови з Центральним комітетом Компартії України про дозвіл на друк проекту Програми Руху в «Літературній Україні». Ці контакти велись передусім із завідувачем ідеологічного відділу Леонідом Кравчуком, який, з одного боку, виконував волю центрального органу партії, а з іншого, — як пізніше з'ясувалося, зберігав у таємних схронах своєї душі, як це робив Іван Драч, святую мрію свого народу — незалежність України.

Четверта. Іван Драч очолив групу осіб на перемовах з редакцією «Літературної України» щодо публікації проекту Програми НРУ.

П'ята. Використав всі можливості, весь свій вплив у схваленні партійного комітету Спілки письменників України до підтримки названого проекту.

Перебуваючи на посаді секретаря СП, всупереч волі її голови, витримуючи удари найавторитетніших членів цієї організа-

ції, домагаючись підтримки все нових і нових членів, спромігся добитись позитивної позиції Співки письменників у схваленні проекту Програми Руху.

Шоста. Він один не тільки витримав організований ЦК КПУ наступ на ідею створення Руху, а навіть перейшов у наступ на противників цього явища. 24 березня 1989 року, коли по всій Україні розгорталася подія, пов'язана зі створенням крайових організацій НРУ на базі оприлюднених документів, ЦК КПУ в особі Леоніда Кравчука організував «круглий стіл» за участю керівників, представників усіх творчих спілок та товариств республіки. Всі вони фактично підтримали Кравчука у його прагненні компрометувати початок рухівських процесів. «Круглий стіл», як і було задумано, транслювався по телебаченню на всю Україну. А зараз цитата з книги: «Тільки на той час уже впевнений у своєму історичному покликанні кинути виклик тоталітаризму І. Ф. Драч підвів організатора «круглого столу». Ініціатор НРУ сказав: «Справа Народного Руху рухається. Противники НР всіма силами і засобами захищають командно-адміністративну систему. Та ініціатори Руху не відступлять. Коли ми не доб'ємося цього всього на рівні республіканських наших органів, я думаю, що ми спільними силами, тобто українці, білоруси, москвичі, лєнінградці, доб'ємося свого. Це моя така позиція» [5, с. 29].

Сьома. 8–10 вересня 1989 року відбувся Установчий з'їзд Народного Руху України. 1109 делегатів представляли 280 тисяч членів НРУ, згуртованих у 1247 організаціях. Іван Драч робить доповідь «Домінанта української душі за 72 роки». Як відомо, збори прийняли Програму, Статут НРУ і низку інших документів. Учасників зборів вразила репліка Івана Федорівича, який за столом президії при невимкненому мікрофоні сказав: «У Русі моя зупинка «Незалежність» [5, с. 59]. Його обирають головою НРУ. На Других Всеукраїнських зборах Руху, що відбулися 25–28 жовтня 1990 року, Іван Драч робить заглавну доповідь «Про політичну ситуацію в Україні та завдання Руху». Збори приймають резолюцію про досягнення державної незалежності України та створення ненасильницьким методом демократичної республіки.

На Третіх Всеукраїнських зборах Руху, які відбулися 28 лютого — 1 березня 1992 року, голова НРУ Іван Драч відкрив збо-

ри і виголосив звітну доповідь «Рух і утвердження української демократичної незалежної держави».

У періодичних виданнях, в історичних дослідженнях сказано достатньо, щоб називати Івана Федоровича батьком Руху. Він очолював його спочатку один, а починаючи з третіх Всеукраїнських зборів з Михайлом Горинем і В'ячеславом Чорноволом. Цей період Народного Руху можемо символічно назвати Івано-Федорівським за домінуючою роллю в його створенні і діяльності Драча. Відомо, що він був прихильником збереження НРУ як громадсько-політичної організації. Але сталося так, як мовив Іван Драч у своїй репліці за столом президії Перших Всеукраїнських зборів НРУ: він у Русі до зупинки «Незалежність України». По мірі перетворення організації у політичну партію Драч відійшов від Руху. Період перебування його у НРУ вважається серед істориків найуспішнішим у структурі під назвою Народний Рух України. Саме цим роком створення і діяльності Руху присвячено найбільшу кількість монографій, дисертацій, брошур, статей, тез, доповідей на наукових конференціях. Переважна частина з них підготовлена на кафедрі історії та етнографії України Одеського національного політехнічного університету. Тут пише докторську дисертацію Лілія Іваніченко «Історіографія Народного Руху України». На цій кафедрі завершує кандидатську дисертацію Ігор Яковлев «Громадсько-політична діяльність Івана Драча».

Наведене свідчить про невмируще значення тих високоінтелектуальних, гуманних, мужніх велетнів, хто створював Рух. З роками вони перетворюються в легендарних героїв. Серед них найпомітніший Іван Федорович. Все більше серед істориків стверджується формула: говоримо «Рух» — у пам'яті постає Драч. Називаємо «Драч» — у пам'яті постає «Рух». Жаль, що поети і письменники не дають суспільству емоціональних історичних поем, романів, драм про ті доленосні для України часи і події.

Література та джерела

Білоус А. О. Політичні об'єднання України. — К.: Україна, 1993; Гарань О. В. Багатопартійність в Україні: формування, проблеми, перспективи // Україна багатопартійна. — К.: МП «Пам'ятники України», 1991; Луканов Ю. Куди піде рухівський «тризуб» // Сучасність. — 1992. — № 5. — С. 100–107; Слюсаренко А., Томенко М. Нові політичні партії України: довідник. — К., 1990; Чорновіл В. Народний

рух України (короткий соціально-політичний довідник) // Народний Рух України: місце в історії та політиці. — К., 1994. А також праці пізнішого часу. Чи не найцікавіші з них, у яких значна увага приділяється Руху, є дослідження Бойко О. Україна в 1985–1991 рр.: основні тенденції суспільно-політичного розвитку. — К.: ІП і ЕНД, 2002. — 306 с. та Сімперовича В. М. Історіографія національно-демократичного руху за суверенізацію та незалежність України на рубежі 80-х — 90-х років ХХ століття: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 / Сімперович Володимир Миколайович; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2005. — 231 с. Мають історичну цінність дослідження Петренко В. Канівська крайова та міськрайонна організація Народного Руху України. Від витоків до сьогодення / В. Петренко. — Канів, 2008; Петрук-Попика Г. М. Аура слова й борні (1984–1991). Сьома книга акросеміології життя. Очима і серцем / Петрук-Попик Г. М. — Тернопіль: Економічна думка, 2002. — 743 с.; Народний Рух України на Збаражчині. Книга перша / літературний запис: Залевський І. А., Сорока П. І. — Тернопіль: Лілея, 1997. — 214 с.

Гарань О. В. Убити дракона: З історії Руху та нових партій України: [монографія] / Олексій Васильович Гарань. — К.: Либідь, 1993. — 198 с.; Ковтун В. Г. Історія Народного Руху України: [монографія] / Володимир Гаврилович Ковтун. — К.: Факт, 1999. — 407 с.; Гончарук Г. І. Народний Рух України. Історія: [монографія] / Григорій Іванович Гончарук. — Одеса: Астропринт, 1997. — 380 с.; Гончарук Г. І. Народний Рух України: Історія: 1989–1996 рр. / Григорій Іванович Гончарук. — Видання друге, доповнене. — Одеса: Астропринт, 2014. — 336 с.; Гончарук Г. І. Національна ідея і Народний Рух України : [монографія] / Г. І. Гончарук, О. А. Шановська. — О. : Астропринт, 2004. — 172 с.

Бондаренко С. В. Народний Рух України та його роль у національно-політичному житті наприкінці 80-х — на початку 90-х років ХХ століття: автореф. дис.... канд. іст. наук: 07.00.01 / Сергій Васильович Бондаренко; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. — Чернівці, 2006. — 20 с.; Бураковський О. З. Історія Ради Національностей Народного Руху України, 1989–1993 рр. Політологічний аналіз: автореф. дис.... канд. політ. наук: 23.00.02 / Олександр Залманович Бураковський; НАН України. Ін-т політ. і етнонац. дослідж. — К., 1999. — 20 с.; Діденко Ю. В. Народний Рух у державотворчих процесах України (1989–2002 рр.): автореф. дис.... канд. іст. наук: 07.00.01 / Юрій Володимирович Діденко; Чорноморський держ. ун-т ім. Петра Могили. — Миколаїв, 2009. — 19 с.; Кіндрачук Н. М. Боротьба Народного Руху України за незалежність України: 1989–1991 рр.: автореф. дис.... канд. іст. наук: 07.00.01 / Надія Мирославівна Кіндрачук; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. — Одеса, 2010. — 16 с.; Кучерук М. С. Роль Народного Руху України в об'єднанні національно-демократичних сил у проведенні внутрішньої політики держави (2002–2009 рр.): автореф. дис.... канд. іст. наук: 07.00.01 / Марина Сергіївна Кучерук; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. — Одеса, 2013. — 15 с.;

Мардаренко О. В. Українсько-російські відносини у політичній діяльності Народного Руху України (1989–1998 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Олена Вікторівна Мардаренко; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. — Одеса, 2007. — 19 с.; Овсієнко С. Л. Діяльність Народного Руху України в умовах внутрішньопартійної кризи (1997–2002 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Станіслав Леонідович Овсієнко; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. — Одеса, 2008. — 18 с.; Піпаш В. В. Громадсько-політична діяльність Народного Руху України наприкінці 1980-х — на початку 1990-х рр.: закарпатський регіональний аспект: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Володимир Васильович Піпаш; Ужгородський нац. ун-т. — Ужгород, 2009. — 20 с.; Тиский М. Г. Народний Рух України: Волинська регіональна організація на зламі 80–90-х років: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Михайло Григорович Тиский; НАН України. Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича. — Л., 2005. — 20 с.; Шипотілова О. П. Громадсько-політична діяльність Народного Руху України на території Миколаївщини (1989–1998 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Олена Павлівна Шипотілова; Миколаївськ. нац. ун-т ім. В. О. Сухомилинського. — Миколаїв, 2013. — 20 с.; Шановська О. А. Діяльність Народного Руху України з розробки національної програми та практичного втілення її в процесі державотворення (1989–1996 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Олена Андріївна Шановська; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. — Одеса, 2003. — 208 с.

Народний Рух України: місце в історії та політиці: тези доповідей Першої Всеукраїнської наукової конференції (14–16 вересня 1994 року, м. Одеса) / редкол.: Г. І. Гончарук (голова), С. А. Цвілюк (заст. голови), Н. Т. Малуха та ін. — К., 1994. — 96 с.; Народний Рух України: місце в історії та політиці: матеріали другої Всеукраїнської наукової конференції (11–12 вересня 1996 року, м. Одеса) / редкол.: Г. І. Гончарук (голова), С. А. Цвілюк (заст. голови), Н. Т. Малуха та ін. — Одеса, 1996. — 56 с.; Народний Рух України: місце в історії та політиці: матеріали третьої Всеукраїнської конференції (10–11 верес. 1998 р., м. Одеса) / редкол.: Г. І. Гончарук (голова), Л. П. Дузь, Н. Т. Малуха, та ін. — Одеса: Астропринт, 1998. — 62 с.; Народний Рух України: місце в історії та політиці: матеріали четвертої Всеукраїнської наукової конференції. 14–15 вересня 2000 року, м. Одеса / редкол.: Г. І. Гончарук (голова), Н. Т. Малуха, І. В. Місєвра та ін. — Одеса: Астропринт, 2000. — 152 с.; Народний Рух України: місце в історії та політиці: матеріали V (позачергової) Всеукраїнської наукової конференції. 14–15 вересня 2001 року, м. Одеса / редкол.: Г. І. Гончарук (голова), Н. Т. Малуха, І. В. Місєвра та ін. — Одеса: Астропринт, 2001. — 204 с.; Народний Рух України: місце в історії та політиці: матеріали VI Всеукраїнської наукової конференції (16–17 вересня 2005 р., м. Одеса) / редкол.: Г. І. Гончарук (голова). — Одеса: Астропринт, 2005. — 160 с.; Народний Рух України: місце в історії та політиці: матеріали VII Всеукраїнської наукової конференції, при-

свяченої 20-річчю НРУ (28–29 травня, 2009 р., м. Одеса). — Одеса: Астропринт, 2009. — 236 с.; Народний Рух України: місце в історії та політиці: матеріали VIII Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 20-річчю Незалежності України (25–26 травня, 2011 р., м. Одеса) / редкол.: Г. І. Гончарук (голова), С. О. Колот, Г. К. Парієнко та ін. — Одеса: Астропринт, 2011. — 456 с.; Народний Рух України: місце в історії та політиці: матеріали IX Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 25-річчю Незалежності України (25–26 травня, 2016 р., м. Одеса) / редкол.: Г. І. Гончарук (голова) та ін. — Одеса: Астропринт, 2016. — 88 с.

Гончарук Г. І. Народний Рух України: Історія: 1989–1996 рр. / Григорій Іванович Гончарук. — Видання друге, доповнене. — Одеса: Астропринт, 2014. — 336 с.

ГОНЧАРУК Григорій Іванович,
д-р іст. наук, проф., завідувач
кафедри історії та етнографії України.
Інтелігенція і влада : зб. наук. пр. —
Одеса: Астропринт, 2016. —
Вип. 35. — С. 189–201. — (Серія : Історія)

ПОВАЖАТИ ІСТОРІЮ

Прочитав статтю Валерія Швеця «Бути правими», що надрукована у «Чорноморських новинах» за 14 січня. Складається враження, що зоряний час діяльності Одеської обласної організації Народного руху України припадає на ті роки, коли біля її керма стояв автор.

Валерій Швець із сарказмом пише, що причиною обрання 11 співголів організації було бажання багатьох «щось очолити: посада, печатка, право підпису на якихось паперах».

Це поверхове, надумане тлумачення. По-перше, їх було не 11, а сім: Є. О. Акимович, В. Я. Крижанівський, Л. М. Курчиков, В. О. Рожко, А. І. Уйомов, В. Д. Цимбалюк, Ю. П. Чорний. По-друге, в умовах переслідувань ініціаторів створення організації, різних обмежень, формування прокомуністичної, провладної альтернативної організації постала необхідність провести установчу конференцію у Кишиневі 26 серпня 1989 року, на якій 120 делегатів, щоб перешкодити владі обезглавити організацію (вбити сімох важче, ніж одного), вирішили обрати саме стільки співголів. Про мужність, роз-

торопність, кмітливість творців рухівської організації Одещини Іван Драч, батько Руху, в інтерв'ю газеті «Радянська Україна» 6 вересня 1989 року зазначав: «Але ось яка історія трапилась в Одесі. Коли там мала зібратися установча конференція НРУ, ранком почали виникати об'єктивні труднощі з приміщенням, і з чим тільки хочеш. Кінець кінцем конференцію просто не дозволили проводити». Коли така загроза зникла, головою було обрано одного, якого невдовзі покликали очолювати відділ ідеологічної роботи Центрального проводу Руху в Києві.

Привласнюючи досягнення одеситів, Валерій Швець пише: «У дев'яності ми контролювали вулицю, тому пам'ятник Катерині II, що міг з'явитися в Одесі ще у 1996-му, завдяки нам тоді не з'явився». Але це не відповідає дійсності. Рух тоді співпрацював з мером Одеси Гурвіцем і не становив для нього небезпеки. В'ячеслав Чорновіл запросив Гурвіца виступити на з'їзді НРУ, а Гурвіц попросив Чорновола виступити на відкритті пам'ятника Йосипу Дерібасу. Про їхню дружбу більше знає поет Олекса Різників. У відповідь на масову ідеологічну і психологічну атаку в ЗМІ прихильників наміру встановити пам'ятник Катерині II та її фаворитам на площі Потьомкінців, а пам'ятник потьомкінцям знести (у міськраді з'явився проєкт перейменування вулиці Богдана Хмельницького, вже було прийнято рішення міськради про встановлення пам'ятника) піднялася хвиля обурення одеситів. Майже всі громадські організації виступили проти затії мера. 22 липня 1995 року в газеті «Юг» автор цих рядків з доцентом Валентином Яшниковим опублікували статтю «Гурвиц не ошибся. Ошиблись украинцы», в якій доводилося, що антиукраїнські дії мерії — це плата Гурвіца за його підтримку з боку українців. Стаття викликала схвальну дискусію. Підключився уряд. Пам'ятник потьомкінцям тоді вдалося відстояти, а відтак перешкодити відновленню пам'ятника катові українського та інших народів Катерині II.

Не відповідає дійсності і твердження, що професор Авенір Уйюмов змушений був полишити Одеський університет ім. І. І. Мечникова через власне вільнодумство. Насправді професор втратив зв'язок з університетом через похилий вік.

Наведені приклади свідчать про несерйозні тези і надумані факти Валерія Швеця. І таких чимало. От ще одна теза, яка потребує спростування. Автор статті пише: «Архіви організації зникли. Попередній голова нібито передав їх кудись на зберігання. Я думаю, в СБУ». Якби пан Швець потрудився прочитати літературу з історії НРУ, то він би переконався: всі документи обласної організації НРУ у повному порядку і захисті. Їх вивчають, аналізують і використовують у своїх дослідженнях історики. З історії Руху вже захищено 10 кандидатських дисертацій і пишеться докторська. Чудова дисертація про створення і діяльність Одеської обласної організації підготовлена, неодноразово обговорена на засіданні кафедри історії та етнографії України Одеського політехнічного університету. Її автор — Оксана Козаченко. Вона була нашою аспіранткою. У політесі доклали чимало зусиль, щоб ця дисертація була захищена до 25-річчя НРУ. Однак цього не сталося. Чому? Це окрема тема.

Повертаючись до статті Валерія Швеця, хочу звернутися до нього з проханням-пропозицією: поважати історію більше, ніж себе. Бо перед нею всі рівні, і прибиральниця, і професор, і декан, і проректор. Головне в історії — правда.

Григорій ГОНЧАРУК.

*Джерела: Архів Одеської крайової організації
Народного руху України. Д. 2 — Арк. 21;
«Вечерняя Одесса», 31 серпня 1989 р.;
«Чорноморська комуна», 29 серпня 1989 р.;
«Знамя коммунизма», 3 вересня 1989 р.;
«Чорноморська комуна», 2 вересня 1989 р.
Чорноморські новини. — 2017. —
4 лютого. — № 012 (21803)*

ЗЕРКАЛО СОВЕТСКОЙ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ

Немало книг посвящено системе высшего образования Советского Союза. Каждый вуз, многие факультеты и даже некоторые кафедры написали свою историю. При всех достоинствах этих книг есть один недостаток: они имеют вид отчетов и парадные по форме изложения.

А ведь высшие учебные заведения, на наш взгляд, не только высокоинтеллектуальные, но и ярко эмоциональные коллек-

тивы, где зачастую разворачиваются самые настоящие драмы. Однако ничего о мире переживаний отдельных ученых или коллективов в упомянутых выше книгах не найдем.

И вот Одесса стала едва ли не первой, которая нарушила эту бюрократическую традицию в истории вузов. В результате возник документальный жанр мемуаристики. Его с успехом использует историк Григорий Гончарук. Первые три его книги «Мемуары профессора» нашли положительные отклики читателей. Наши рецензии были опубликованы в номерах «Вечерней Одессы» за 17 сентября 2015 года, 28 апреля и 8 ноября 2016 года.

Недавно увидела свет четвертая книга «Мемуаров» под названием «Випробовування посадою». Перечитав предыдущие книги и прочитав четвертую, понимаешь чрезвычайную их актуальность. Они воскрешают в памяти не только драматизм высшей школы, а еще административный и партийный прессинг коммунистической системы в отношении преподавателей и, прежде всего, способных молодых ученых. Документами, примерами, неопровержимыми фактами показан в книгах партийный кошмар, царивший в вузах. Преследование, сплетни, компрометация, угрозы должны были испытать на себе способные, порядочные, перспективные молодые ученые.

Надо особо отметить, что автор книг преклоняется перед талантами учёных, перед стратегически мыслящими и творившими на перспективу ректорами. В Одесском государственном университете им. И. И. Мечникова таким был Александр Иванович Юрженко. В Одесском политехническом институте — Константин Иванович Заблонский. Эти люди остались в истории вузов непревзойденными строителями, учеными, педагогами. Автор показал гнусность, предвзятость московской прессы, органов ЦК КПСС, их разнузданность и безнаказанность в травле легендарных одесских ректоров.

Автор с уважением описал честных, способных ученых, добросовестных преподавателей. Они заслуживают достойного упоминания в истории вузов.

Любит автор студенчество. В главе «Мої методи» документально описано участие студентов в оценивании рефератов своих коллег. Часто их оценки сопоставимы с оценками его, руководителя семинаров. Автор выставляет баллы студентам за

участие в дискуссии на лекции, и, о Боже, за замечания ему в его позиции или оговорки в чтении лекции. Эти и другие методы освещались в прессе, найдя поддержку в соответствующих министерствах — Киеве и Москве.

В других главах читатель найдет сведения о принципиальной позиции автора в отношении к новому ректору, к объединенному парткому советских коллективов в пылающем Афганистане, об исключительно правильной и тонкой борьбе с оппозицией на кафедре, поддерживаемой вышестоящими партийными руководящими структурами.

Достоинством рассматриваемых книг является изложение деятельности заведующего кафедрой в тесном единстве его работы с жизнью его семьи, по воспитанию детей.

Судя по документам, Григорий Гончарук успешно справился с ролью заведующего кафедрой. Первые места коллектива в соревновании с другими кафедрами, его личный знак успехов, Доска почета, грамоты, благодарности, денежные премии — показатели сплоченности кафедры, ее дружной работы.

Что являлось главным фактором его успешной работы? При внимательном прочтении книги можно сделать вывод: личный пример заведующего в научной, учебно-методической и воспитательной работе, уважение подчиненных и умных руководителей.

Еще находясь в Афганистане на должности советника ректора Кабульского университета, автор пришел к выводу о неизбежной капитуляции политики Советского Союза. В Коммунистической партии появились деятели, также структуры, выступающие за реформирование партии. Профессор Гончарук самоотверженно выступает за радикальное развитие внутрипартийной демократии. Какое-то время он находит поддержку тысячной организации политехнического института. Но партийные функционеры начали кампанию по дискредитации, охаиванию, обвинению его в украинском буржуазном национализме. И последнее партийное собрание, где слушался доклад первого секретаря горкома, не поддержало его предложение о признании неудовлетворительной работу горкома партии по поднятию своей роли в жизни организации города. И автор сделал горький для себя вывод: Коммунистическую партию легче запретить, чем реформировать; она неререформируема. Об

этом документально, аргументированно, убедительно говорится в главе «Крах ілюзій».

На этом можно было завершить рецензию. Но два обстоятельства не позволяют это сделать. Первое: работая над мемуарами, автор собрал ценнейший материал о деятельности ректора университета им. И. И. Мечникова А. И. Юрженко и ректора политехнического института К. И. Заблонском.

О первом он уже издал книгу «Персональна справа № 88», чем в значительной мере его амнистировал, а о втором этими днями выйдет книга «Ректор від Бога». Она тоже направлена на предоставление ректору надлежащего ему места в истории. Тут автор делает вывод: «Даже если кому-либо удалось избежать ответственности перед законом, то перед историей ему это не удастся».

Перед нами, читатель, четыре книги мемуаров и две сопутствующие монографии. У каждого будет свое мнение о них. Но трудно опровергнуть вывод: профессор Гончарук является родоначальником документальных вузовских мемуаров Одессы, а его книги, словно зеркало, отражают жизнь советской высшей школы. С нетерпением ждем его пятую книгу мемуаров — уже о деятельности в независимой Украине.

*Илья ЕРИМИЧОЙ,
Семен ЦВИЛЮК,
профессора.*

*Вечерняя Одесса. — 2017. —
23 февраля. — № 21—22 (10431—10432)*

ВИПРОБОВУВАННЯ ПОСАДОЮ

Є тільки одна чеснота — стійкість...

Джанет ФІТЧ

У кожного завідувача кафедри, що заступає на посаду, раніше чи пізніше постає питання, яку стратегію і тактику обрати у своїй нелегкій долі керування науково-педагогічним колективом. За словами Григорія Гончарука, автора «Мемуарів професора» (нещодавно у видавництві «Астропринт» побачила світ четверта книга з цієї серії «Випробування посадою»),

для нього це питання було надто складним: колектив кафедри історії КППРС Одеського політехнічного інституту за багатьма аспектами не відповідав професійним вимогам до вишівських кафедральних колективів 1980-х років.

Григорій Іванович Гончарук — доктор історичних наук, професор, ось уже 35 років завідує кафедрою історії та етнографії України Одеського національного політехнічного університету. Його четверта книга мемуарів присвячена саме першому п'ятиріччю керування цією кафедрою, яка на той час мала назву історії КППРС. Втім автор не обмежується розповідями про кафедральну діяльність, а торкається таких важливих питань, як життя радянських учених в умовах партійної системи. Він, зокрема, описує, як радянська партмашина вміла зводити рахунки, ламаючи авторитет, а то й усе життя неугодних їй науковців, і навіть ректорів вишів. У цій розповіді читаємо і про цінності тодішнього Міністерства освіти СРСР. Географія описаних місць та подій виводить читача не тільки на Москву, а й на Афганістан, де Г. І. Гончарук був радником ректора Кабульського університету. Пише автор і про те, як робив відчайдушні спроби реформувати Комуністичну партію.

Перший розділ «Завідувач кафедри, хто ти?» розкриває всі ті труднощі, з якими Г. І. Гончарук зіштовхнувся, тільки-но у 1982-му його обрали завкафедри історії КППРС. «Достатньо сказати, — пише він, — що трохи менше половини викладачів і всі лаборанти на чолі з завідувачем методичного кабінету не з'явилися на призначене засідання». Навчальні заклади країни тоді приступили до підготовки навчально-методичних комплексів дисциплін. «На нашій кафедрі навіть не знають, що це за явище». До того ж сам склад кафедри був досить специфічним. Це, переважно, полковники і підполковники. Вони склали майже половину колективу. Всі вони — колишні поліпрацівники, учасники війни, бойових дій у відомих військових операціях під час Другої світової.

Г. І. Гончарук, людина за своєю натурою активна, творча, діяльна, звісно ж, вимагав від колективу відповідної якості роботи, хоча якось непосильного надзавдання не ставив. Логічним наслідком цього стало формування опозиції проти нового завідувача. «Опозиції» він присвятив цілий розділ у

книзі. Для її гуртування, як пише Григорій Іванович, було кілька факторів. По-перше, колектив мав досвід виганяти завідувача не тільки з крісла, а навіть з кафедри. За п'ять років до того вони висловили недовіру своєму очільнику, і той, наляканий, втік навіть з інституту. По-друге, сформована попередником Г. І. Гончарука половина кафедри була з екс-полковників та екс-підполковників. А ця категорія була схильна до збурень, до війни. По-третє, стратегія Григорія Гончарука на активізацію наукової роботи, підготовку і захист дисертацій для цього контингенту була, наче кістка в горлі: «Всі вони мали достойну пенсію. Як політпрацівники в армії не перепрацьовувалися. Фізично здорові, вище середньої вгодованості. Їх влаштовував мій попередник. Він сам екс-полковник... Його кадровий девіз був: «Якщо ти воював, то вже можеш викладати історію КПРС». Згодом почалися часті походи партгрупорга доцента Сергеевої до парткому і походи низки екс-військових до райкому, міськкому, навіть обкому партії.

Далі у «Мемуарах професора» описується вся «дієвість» партійної системи з усунення з посади небажаної з якихось причин людини. Так, на одних зі зборів суспільствознавців, що проходили в актовому залі університету ім. І. І. Мечникова, у своїй доповіді секретар міськкому партії з ідеологічної роботи Є. І. Стеценко, зокрема, сказав:

«Є ознаки того, що завідувач кафедри історії КПРС розганяє досвідчені партійні кадри кафедри». На що Григорій Гончарук вигукнув: «Вони самі розбігаються». Зал підтримав його гучним сміхом. Та після цих зборів по місту поповзли чутки, що Г. І. Гончарук не справляється з управлінням кафедрою. Вже називалася кандидатура нового завідувача — очільника партійної освіти обкому партії М. І. Бабіна. І невідомо, як би склалася подальша доля автора, якби не втрутився мудрий ректор політехнічного К. І. Заблонський. За словами Григорія Гончарука, один з представників кафедральної опозиції все-таки прийшов до ректора рішуче налаштований: «Колектив кафедри наполягає на засіданні кафедри з порядком денним про недовіру завідувачу. І колектив доручив мені спитати вашу позицію: я чи Гончарук?» Заблонський довго не думав, сказав: «Гончарук». Для опозиції настали чорні дні...

Доволі цікавим є і наступний розділ «Вершина висотою в десять років» — про захист Г. І. Гончаруком докторської дисертації, шлях до якого тягнувся ціле десятиліття. Власне, дисертацію автор писав не більше трьох років. «Зате її атрибути — звання доцента і публікація монографії — були загальмовані злими людьми більш як на сім років». Але і в останній день перед захистом не обійшлося без перипетій. Справа в тому, що з Інституту історії при ЦК Компартії України, який був визначений спеціалізованою вченою радою як провідна організація з теми дисертації Г. І. Гончарука, не надіслали відгуку до вченої ради. Завідувач відділу Федір Шевченко приголомшив відповіддю: «Відгук буде або негативний, або взагалі не буде». Причина: мало критики на адресу українського буржуазного націоналізму. Яким чином автор вийшов з тієї ситуації, небайдужі читачі можуть дізнатися, звернувшись до згаданого розділу. Скажемо тільки про результат: захист дисертації відбувся в актовому залі гуманітарного корпусу Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Розділ книги «Мало бути грамотним» — дещо філософський. Це частина вислову, який автор почув від свого батька. А повністю він звучить так: «Мало бути грамотним, треба бути ще й розумним». Григорій Іванович віддає шану своєму батькові, помістивши його і свої колись надруковані газетні статті, фото батькового ордена Великої Вітчизняної війни І ступеня.

Щодо назви розділу «Переможець соціалістичного змагання», зауважує автор, «передбачаю цинічні посмішки, репліки з приводу заголовка цієї глави. Мовляв, Гончарук самовіддано працював на соціалізм. А де той соціалізм? Такі запитання можна поставити мільйонам радянських людей, що добросовісно виконували свої обов'язки. Якби вони їх не виконували, то і їсти не було б що...» Не міг і Григорій Іванович, навіть тоді, коли перебував під пресом колег на кафедрі наукового комунізму і міськкому партії, не виконувати своїх функціональних обов'язків. Саме всупереч їх позиції і цькуванню, завдяки подачі документів і клопотань з факультетів або безпосередньо ректорату за успіхи чи добросовісну роботу з різних видів навчальної, науково-методичної роботи серед студентів з 1972-го по 1976 рік йому наказом ректора було оголошено чотири подя-

ки. Але то були, так би мовити, індивідуальні, особисті успіхи Григорія Гончарука, які залежали переважно від нього самого. І зовсім інша справа — змагання десятків кафедральних колективів, зокрема непрофільних кафедр. Тут слід сказати, що за кілька років перебування Григорія Івановича на посаді завідувача відбулися відчутні зміни. Передусім, усі 11 полковників і підполковників, колишніх політпрацівників, з різних причин залишили кафедру. Залишився один підполковник запасу Валентин Григорович Яшников. Він активно підключився до перебудови на кафедрі. Сам захистив кандидатську дисертацію і допомагав авторові мемуарів спонукати до цього інших. «Незабаром з числа, скажемо так, старших кадрів захистили кандидатські дисертації Ніна Трохимівна Малуха, Іван Васильович Гречуха, а молода старша лаборантка Тетяна Миколаївна Моїсеєва повернулася з цільової аспірантури теж кандидатом наук». За підсумками змагань у 1983 і в 1986 роках Г. І. Гончарук був занесений на Дошку пошани інституту. А в 1985-му за підсумками змагань 1984 року за успіхи в праці і громадській діяльності йому була оголошена подяка. Були й інші як персональні, так і колективні відзнаки.

Розділ «Дивний ректор» описує ситуацію, коли В. В. Ажогін, ректор політехнічного, попросив Г. І. Гончарука написати кандидатську дисертацію за його протезе, так би мовити, «допомогти, як своєму сину, по-батьківськи». Отримавши цілковиту відмову, В. В. Ажогін категорично сказав: «Якщо ви такий, тоді ми з вами не спрацюємося». Але тут стався той рідкісний випадок, коли партійна система рятує автора мемуарів: він недавно був обраний на посаду завідувача кафедри, тобто був у складі номенклатури Секретаріату ЦК Компартії України. Всі партійні комітети — райком, міськком, обком — його заяву не залишили б непоміченою. А це, в разі чого, вдарило б по самому ректору.

Мабуть, один із найзахоплюючих розділів — це «Афганістан, прости». У 1986-му на всесоюзній нараді завідувачів кафедр суспільних наук вищих навчальних закладів, що відбулася в Москві, доля Григорія Гончарука несподівано повернула у непередбачене русло: він став кандидатом на посаду радника ректора Кабульського університету на 1987—1988 роки. Як видно з розділу, його праця неодноразово відзначався афган-

ськими товаришами. Медаль «За мужність» Григорій Іванович отримав за ініціативу відкриття аспірантури в Кабульському університеті. Сорок два перших аспіранти змогли вчитися на стаціонарі. Про своє перебування в Кабулі Григорій Гончарук написав книгу «Афганістан, прости: исследование пережитого» (1992).

Незважаючи на вагомі досягнення, сам автор цю сторінку власної біографії підсумовує так: «...моя місія в Кабульському університеті теж фактично провалилася. Мої ініціативи — дві всеафганські наукові конференції з публікаціями матеріалів, викладання діалектичного матеріалу, відкриття аспірантури — не могли не залишитися в житті кожного учасника та історії університету непоміченими. Однак безславний відступ з Афганістану радянських військ і те, що я ледве залишився в живих і ледве ноги виніс з цієї центральноазійської країни, були для мене сумно символічними. Все говорило про те, що так далі жити неможливо. Не за горами події, які зрушать весь радянський уклад, зметуть тоталітарну комуністичну систему».

Останній розділ мемуарів «Крах ілюзій» став логічним продовженням попередньої думки автора. У січні 1990 року були заплановані збори ОПІ. Г. І. Гончаруку як членові ідеологічної комісії парткому доручили написати доповідь. Вона містила низку пропозицій радикальних перетворень партії, що було нечуваним вільнодумством. «Навіть тоді, коли я сів на своє місце в президії зборів, чітко пам'ятаю, як один із членів комітету профспілкової організації інституту запитав: «Григорію Івановичу, так чого ви хочете, якщо ви так критикуєте КПРС? Що, нашої партії взагалі не повинно бути, а яка буде?». Зрозумівши гостроту питання, його складність і наслідки своєї відповіді, автор замислився: «Заперечити КПРС — зараз викинуть тебе з партії. І кінець твоєї, Гончарук, боротьбі. Без посади, поза партією тебе ніхто не буде слухати. Будуть сприймати як невдачу, критикана і неконструктивну особу. Я не був готовий до такого запитання. І спонтанно відповів: «КПРС-1 і КПРС-2». Зал зашумів. А потім — оплески».

У грудні 1990 року на партійних зборах інституту Г. І. Гончарук нещадно розкритикував доповідь першого секретаря міськкому партії В. Я. Хмельнюка. Григорій Іванович наголосив, що в доповіді нічого не говориться про перебудовчі про-

цеси, реформу в партії, що виголошена промова свідчить про старе, зашкарубле мислення міськкому партії, що за такої горе-перебудови на народ чекають катастрофічні і для партії, і для країни події. І підкреслив, що за такий реферат він би поставив студентові «двійку». Серед колег-суспільствознавців і колег по ОПП поповзли чутки, що в обкомі партії серйозно готується питання про усунення Г. І. Гончарука з посади завідувача кафедри, ба навіть про позбавлення його викладацької роботи за систематичну ганебну компрометацію партії. Але про те, як розвивалися події надалі, дізнаємося вже з наступної книги «Мемуарів професора».

Звісна річ, рецензія не може розкрити всю повноту спогадів, які лягли в основу четвертої книги професора, всю трагічність, а подекуди й комічність ситуацій, які пережив автор за роки своєї праці в політехнічному університеті, в які потрапляв, борючись з партійною системою. Збагнути цілісну картину тих років допоможе прочитання самої книги. У ній ви знайдете і саркастичний гумор Г. І. Гончарука на адресу деяких партпаратників, і фотографії та документи, які якнайкраще передають дух тієї пори, і багато інших свідчень про життя на зламі епох.

Всіх, кого зацікавила ця книга, можуть прочитати її у вільному доступі за електронною адресою: <https://goo.gl/W3nx5h>.

*Олена БАЧИНСЬКА,
доктор історичних наук, професор;
Лілія ІВАНІЧЕНКО,
кандидат історичних наук, доцент.
Чорноморські новини. — 2017. —
2 березня. — № 021 (21812)*

ПРО РЕКТОРІВ ЗАМОВТЕ СЛОВО

Цивілізаційний розвиток людини здавен забезпечувався чеснотами доброти і мудрості, працелюбства, відваги, здатності до жертвності. На цьому ґрунтуються традиції, гуманні закони, суспільні та сімейні ідеали. Водночас homo sapiens завжди супроводжувало, замагало з л о, оте чудовисько, яке, за висловом поета, «обло, озорно, огромно, стозевно и лайй». З яких джерел ми маємо поливати своє мисленне дерево, чим живити

душу і совість? Бо нині, на початку XXI століття Христової ери, на жаль, бракує моральних авторитетів, надихаючих трендів, об'єднавчих гасел.

Одеські вчені — доктор історичних наук Григорій Гончарук і кандидат історичних наук Лілія Іваніченко — в пошуках позитиву вирішили пильно придивитися до ректорів двох уславлених вузів — національних університетів імені Мечникова і політехнічного. Книга про очільника ОДУ початку другої половини минулого століття доктора хімічних наук, професора Олександра Івановича Юрженка привертає увагу своєю «криміналістичною» назвою — «Справа № 88». А от історико-публіцистичне есе про ректора в недалекому минулому політехнічного інституту Костянтина Івановича Заблонського має сакралізований титул «Ректор від Бога».

Старший за віком і науковим ступенем співавтор названих видань Г. І. Гончарук тривалий час з цими ректорами співпрацював як на ниві виховання студентів, так і їх навчання. Він яскраво, з виразною деталізацією, передає картинку вузівського життя, риси характерів О. І. Юрженка і К. І. Заблонського, їх стилю управління великими колективами студентів та викладацького складу. Л. М. Іваніченко ретельно опрацювала вузівські архіви, забезпечила документальну базу видань.

Якими ж були вузи Одеси в пору «підкорення космосу» і науково-технічної революції? Чи відповідали викликам часу ректори двох найбільших вузів міста? Чи були ці керівники прикладом для студентів, особливо ж для професорсько-викладацького складу?

По-перше, і О. І. Юрженко, і К. І. Заблонський були авторитетними науковцями, під їх керівництвом низка талановитих дослідників захистила кандидатські та докторські дисертації, очолювані ректорами кафедри були серед кращих по впровадженню актуальних досліджень у виробництво. По-друге, за свої ректорські каденції вони кардинально розбудували навчально-дослідницьку базу, що дозволило на порядки збільшити прийом студентів, затребуваних на виробництві й в освітніх закладах випускників.

Особливо вражаючим стало розширення тоді ще інститутського містечка політеху — в локації мікрорайону, обмеженого

сусідством будов, підпорядкованих міністерству оборони, а з боку моря — зоною, де в ту пору було категорично заборонено висотне будівництво.

Приблизно 1970 рік розділяє будівельні епопеї двох названих вишів. Юрженко вже заклав новий гуманітарний корпус на Французькому бульварі, студентські гуртожитки на вулиці Довженка, житлові будинки для викладачів. А Заблонський розгорнув наступальну будівельну операцію. Військовий термін виправдовує біографія Костянтина Івановича. Він ще улітку 1941 року рядовим стрілецького батальйону прийняв бойове хрещення при обороні Дніпропетровська (хоч медкомісія одеського військкомату не допускала в діючу армію через серйозні проблеми із зором, які мав з дитинства). Після поранення і госпіталю служив керівником групи прискореного проектування танкоремонтних заводів, які поставали в ближніх тилах фронтів, завершивши службу під переможенням Берліном у званні старшого техника-лейтенанта. Отже, мав досвід реалізації оперативних завдань у нестандартних ситуаціях, будучи «технарем» до мозку кісток.

Звичайно, нині комплекс політехнічного має, з точки містобудівничої науки, вигляд тіснуватого лабіринту: учбові корпуси, з'єднані перехідними галереями, чимало прибудов, за 5–7 хвилин можна потрапити в бібліотеку, їдальні, свій Будинок культури, гуртожитки. Скільки часу за десятиліття було виграно при спорудженні нових приміщень (адже незрідка тут працювали свої будзагони), наскільки ефективнішим був контроль за використанням матеріалів та якістю робіт — у порівнянні з тим, якби забудова велась на майданчиках в районі Черемушок або Таїровського масиву?! За минулі півстоліття це оцінили кілька поколінь студентів і їх наставників.

Заблонський був учнем професора В. О. Добровольського ще у довоєнні роки, коли той вже був директором інституту. У повоєнний період виріс у крупного спеціаліста з зубчастих передач, в теорії і конструкціях деталей машин. Добровольський далекоглядно попросив Заблонського повернутися в мирний час до Одеси, включив до складу співавторів для вузівського підручника для машинобудівних спеціальностей. Цей посібник витримав сім перевидань у Москві та Києві, був перекладений китайською, болгарською, іспанською, німецькою мовами.

Адміністративні й господарчі турботи ніколи не заслоняли Костянтину Івановичу науку. Окрім кафедри, він ще й чималий строк працював проректором багатoproфільного політехнічного з питань науки. В професійній дипломатії кар'єрним спеціалістом називають послів і консулів, які пройшли усі щаблі служби. І Юрженка, і Заблонського доказово можна найменувати кар'єрними ректорами — у найкращому розумінні цих слів.

То чому ж над головами обох ректорів не раз згущувалися темні хмари, лунали громи?

Причина в тому, що комуністична система тотально посягала на результати суспільної та індивідуальної праці, свободи і права людини, її інтелектуальну власність. Більшовики на чолі з Леніном цілими пароплавами відправляли у примусову еміграцію видатних вчених, мислителів, літераторів. При Сталіні найефективнішою формою організації науково-дослідницького процесу були «шарашки» — напівтюремні-напівтабірні поселення науковців подалі від великих міст, з обмеженням наукових і людських контактів. Українська наука зазнала непоправних втрат наприкінці 20-х — у 30-ті роки, зовсім не унікальним прикладом стала доля геніального Миколи Кондратюка (Шаргея). Будь-які прояви автономії вузів супроводжувалися репресіями, відлученням від науки.

Однопартійна система кожного керівника оцінювала за розпливчатою і водночас універсальною формулою «ділових і політичних якостей». Гадаєте, що малися на увазі тестування, визначення рівня IQ, професійної і загальної грамотності? На чільне місце ставили «політичні якості» — не патріотизм, а вірність партії та її ідеології, не служіння істині та суспільному добру, а безхребетну готовність жити мертвими догмами на узбіччях правди і справедливості. Якщо придивитися до сучасності, то мусимо визнати, що політичні якості вже передбачають здатність до популізму, перебігання з одного партійного табору в інший — заради корупційних залежностей та інстинктів, від яких неможливо ані «закодуватися», ані «зашитися».

Пріснопам'ятні райкоми, обкоми, ЦК у двох столицях, надокучливі, як блошиці, парткоми вузів невсипно пасли кожного викладача, студентів, найпильніше — ректорів. За ректорства О. І. Юрженка університет розрісся, вийшов за межі дореволюційних аудиторій та лабораторних приміщень, тут по-

чали навчати зарубіжних студентів. Але варто було очільнику вишу трохи розширити свій кабінет, як на нього натравили партком. І це на фоні зведення парадних приміщень обкому і облвиконкому, розташування окремих райкомів і виконкомів в пам'ятках архітектури, доведених згодом до розрухи.

Партійним чиновникам можна, а ректорові найстарішого вузу півдня України — зась!

Зловісну роль відігравала преса, і що вищим було підпорядкування газети, тим нищівнішим був її критичний арсенал. 5–10 відсотків правди у публікації («норма» епохи культу особи) вистачало, щоб спалювати найдостойнішу людину.

У згадуваних вище книжках Г. Гончарука і Л. Іваніченко детально і документально розкриті картини і методи несправедливого шельмування ректорів двох одеських вузів, яке розгорталось після публікацій на сторінках «Правды» (стосовно О. І. Юрженка) і двох критичних публікацій ще в одній московській газеті, «Социалистическая индустрия», — з десятирічним інтервалом між цими «залпами». Це була довготривала показова акція так званого центру.

Читати «без брому» багато сторінок обох книжкових видань не можна. Бо це також українська історія. І мають рацію автори, пишучи не між рядками, що столиця СРСР, КІПС після М. Хрущова і П. Шелеста показово громили національну еліту з допомогою місцевих прихвостнів, вмонтованих з допомогою кадрових ротацій елементів.

*Анатолій ПОДОЛЯНИН.
Вечерняя Одесса. — 2017. —
28 марта. — № 34 (10444)*

СПОГАДИ, ПІДТВЕРДЖЕНІ ДОКУМЕНТАМИ

В Одеському відділенні НСЖУ цими днями презентували громадськості нову книгу-монографію доктора історичних наук Григорія Гончарука, підготовлену у співавторстві з кандидатом історичних наук Лілією Іваніченко (їх ви бачите на фото), під назвою «Ректор від Бога».

У виданні йдеться про талановитого ректора Одеського політехнічного інституту (нині — Одеський національний полі-

технічний університет), вченого і педагога Костянтина Івановича Заблонського. Окрім невідомих раніше фактів із життя головного героя монографії, книга містить досить скандальну інформацію, оприлюднення якої коштувало вже Григорію Гончаруку чимало нервів.

Писати спогади, стверджує Григорій Іванович, він не збирався, але коли прочитав «Мемуари факультету» одного зі своїх колег з університету Мечникова, дуже обурився непідтверджувальністю написаного і вирішив свою думку змінити. «Там були лише емоції й домисли, жодного документа. Тож я вирішив теж взятися за мемуари, але політеху, і, на противагу своєму колезі, зробити власні спогади «доказовими», — кожне слово підтвердити документами. В цьому нам допомогли Державний архів Одеської області та архів Одеського національного політехнічного університету. Також ми використали публікації з одеських та московських газет, спогади учнів, соратників і сучасників Заблонського», — зазначив Григорій Гончарук. Для професора це вже четверта книга мемуарів. Книга, до речі, як зазначається у ній, «надрукована за рахунок пенсійних заощаджень автора».

«Скажу вам чесно, я допустив великий ризик при публікації цієї книжки — показав, як дерибанився найкращий гуртожиток, який збудував Костянтин Заблонський для аспірантів і сімейних студентів. Проектував він його за європейським зразком: двокімнатні помешкання з усіма зручностями. До 1996 року все було нормально. А от при наступному ректорові Валерію Малахову його оточення придивилося до цього гуртожитку на 608 місць і захотіло забрати собі. Підготували лист у Міністерство освіти, буцімто студентам до цього гуртожитку далеко добиратися й доцільніше буде віддати його працівникам університету», — зауважив Григорій Іванович. За словами історика, у відомстві ніхто докопуватися до суті справи не став, звідти надійшла «дипломатична» відповідь: статус гуртожитку можна змінити, щоправда, про його приватизацію там не було ні слова. Що сталося далі, кожен зацікавлений може прочитати у самій книзі.

«Ми б цього так і не дізналися, але коли працювали з архівом, звернули увагу на те, що нам не дають документів по цьому гуртожитку. Та коли політехніки часів Заблонського ді-

зналися, що ми працюємо над цією книжкою, допомогли розкопати цю темну історію, підтвердивши її документально», — повідав Григорій Гончарук.

Щойно з'явилася книга (а вона оприлюднювалася спочатку частинами, в електронному варіанті), на адресу автора посилалися дзвінки з погрозами. Та він на них не зважив і від ідеї повноцінного видання мемуарів не відмовився. Для нього, сказав на презентації, правда — понад усе. «Я їм казав: ну, вб'єте ви мене, мені 80 років, але ж книжка залишиться. Треба було мене раніше вбивати. Тоді мені почали натякати, що, мовляв, у вас же ж діти є...» — поділився пережитим Григорій Іванович.

Сьогодні він не виключає ймовірності судових розглядів: «Очевидно, будуть позовні заяви, але я готовий відповідати. Я не всі документи ще оприлюднив... Я за все написане готовий відповісти перед судом».

Книга «Ректор від Бога» вже є в бібліотеках Одеси, а також в електронному форматі на сайті ОНПУ. Ознайомившись з нею, можна скласти власну думку як щодо постаті головного героя оповіді — Костянтина Заблонського, так і щодо історії навколо гуртожитку.

*Іванна ДЕРЕВ'ЯНКО.
Чорноморські новини. — 2017. —
13 квітня. — № 036 (21827)*

ВІХИ НАШОГО СТАНОВЛЕННЯ

Скільки б не було видів державного ладу, для науки існує тільки один — таким завжди була і завжди залишиться вільна держава.

Френсіс БЕКОН

В умовах фактичної, гібридної війни Російської Федерації з Україною історики починають по-новому ставитися до ключових моментів здобуття нашою державою незалежності у 1990-х роках. Нове бачення тих складних процесів запропонував у своїй монографії «Українська держава: 25 років незалежності. Національно-демократичні перетворення новітньої доби:

1991—2016» (Одеса, «Астропринт», 2017) доктор історичних наук, професор Семен Антонович Цвілюк.

У книзі осмислюються й узагальнюються найважливіші події, пов'язані зі становленням суверенної Української держави. При написанні монографії автор намагався поєднати науковий аналіз подій і публіцистичний їх виклад.

Книга складається з двох частин та семи розділів. Перша частина вміщує статті під загальною назвою «Розпад радянської тоталітарної імперії та відродження української суверенної держави». Частина друга має назву «Історичні виклики XXI століття: українські революції в ім'я прав і свобод нації».

У першій частині, описуючи процеси демонтажу віджилих структур тоталітарної імперії, С. А. Цвілюк ставить актуальне питання: що спонукало тодішніх депутатів із числа партійно-радянської номенклатури (а вони склали 85 % від кількості депутатів, обраних у 1990 році ще до радянської Верховної Ради) майже одностайно проголосувати за незалежність України?

Умовою цього, як доводить автор, була поразка московського перевороту. Вони розгубилися і, щоб не втратити владу, вирішили також підтримати вимоги демократичних сил щодо проголошення самостійності України. Така позиція цілком узгоджувалася з тактикою комуністів — іти на поступки у демократичних гаслах з метою подальшого вихолощення змісту цих гасел. І, як показано в наступних розділах книги, ця думка є легко доказовою. Історик іронічно зауважує, що до романтиків українського національного відродження зараховувати їх нема жодних підстав. Радикальне перевтілення в незалежників — спосіб їхнього виживання.

Платою за поворот частини Компартії України до ідеї незалежності стало збереження при владі компартійної номенклатури, котра навіть залучила до своїх лав деяких представників демократичної опозиції. Оскільки процес державотворення не супроводжувався реальними реформами, у перспективі це мало б вести до дискредитації самої ідеї незалежності.

Далі автор змальовує значущу подію — проголошення Акта незалежності України, який був підтверджений абсолютною більшістю голосів українців. Дослідник простежує це фактологічно, наводячи дані активності громадян по регіонах. Скажі-

мо, у Вінницькій області «так» сказали 95,43 % громадян, у Волинській — 96,32 %, Дніпропетровській — 90,36 %, Житомирській — 95,06 %, Донецькій — 83,9 %...

З цього можна зробити висновок, що в 1990-ті всі регіони України, включаючи й південні, які завжди історично найбільше зазнавали зросійщення та викорінення всього українського, прагнули незалежності не менше, ніж області Центральної та Західної України.

У монографії простежується чітка авторська позиція — колишня партійна номенклатура почала поступово перешкоджати прийняттю національних законів, особливо тих, що стосувалися затвердженню традиційної національної символіки України. Одеський історик бачить цілком зрозумілим болісне сприйняття синьо-жовтого прапора та тризуба, вказуючи не на ідеологічні, а на психологічні причини. «Адже йшлося в їх уяві про «націоналістичну», «петлюрівську» символіку УНР, тобто про символіку держави, ненависть до якої прищеплювалася громадянам УРСР зі шкільної парти».

Багато сторінок книги С. А. Цвілюк присвячує порівнянню ідеології громадян радянської та сучасної України. Цілком правильною є його думка про міфологізацію образу Радянського Союзу як наддержави, що нерідко зустрічається серед старшого покоління. Так, розпад СРСР вони вважають випадковістю і що начебто все можна повернути назад, відновивши Російську комуністичну імперію з її порядками. За цим міфом Михайло Горбачов — чи не головний винуватець розвалу Союзу. Дослідник влучно підкреслює, що в історії не буває випадкових процесів. Знову ж таки за допомогою фактів він об'єктивно розвінчує думки про можливість відродження СРСР з попелу.

Порівнюючи Радянський Союз з Римською, Перською, Англійською, Французькою та іншими світовими імперіями, вчений виявляє ті спільні риси, що призводять до загибелі наддержав. А саме: непродуктивна примусова економіка, неповоротке бюрократичне управління, національно-визвольна боротьба поневолених народів.

У книзі проводиться вдала думка, що радянська система успішно функціонувала лише завдяки централізму, насильству і жорсткому диктату. Це було необхідно, бо, як пише автор, соціалістичний спосіб господарювання виявив свою над-

то низьку ефективність у роки послаблення режиму (наприклад, після смерті Й. Сталіна), що призвело країну до застою, економічної кризи і відставання від країн з вільною ринковою економікою майже на ціле століття. У тривалій суперечці про шляхи розвитку людства із західною демократією комунізм зазнав поразки.

Ще одна причина розпаду СРСР, названа у книзі, — це імперська політика щодо корінних етносів, їх русифікація, асиміляція, депортація та знищення національно свідомої еліти. Ідеям створення людини нового типу — радянської, що не мала національної свідомості, історичної пам'яті та національної культури, — постійно заважала боротьба народів Союзу за відродження власних національних держав.

Тому, незважаючи на величезні масштаби території та воєнну могутність, радянська держава розпалася дуже швидко і легко на півтора десятка суверенних держав.

Звинувачення ж на адресу М. Горбачова, який, мовляв, своєю політикою перебудови і гласності сприяв розвалу радянської імперії, автор книги не підтримує, цитуючи відомого російського письменника Бориса Васильєва. Останній, зокрема, дякує Михайлові Сергійовичу за те, що дав Росії гласність.

Особливу позицію має С. А. Цвілюк стосовно президентства Леоніда Кравчука та Леоніда Кучми.

Досить багато уваги приділяється у книзі моменту, коли Л. Кравчук погодився на дострокові вибори, що було насправді демократичним кроком, на який напевне не зважився б Б. Єльцин чи О. Лукашенко. Вперше на теренах колишньої комуністичної імперії відбулася мирна, цивілізована передача влади в державі від одного політика до іншого. Автор зауважує, що факт практично добровільної й безкровної передачі влади переоцінити справді важко. Хоча, на його думку, було б краще передати владу не Л. Кучмі, а В. Чорноволу ще 1 грудня 1991 року.

Хоча Л. Кучма описується в монографії як «типовий представник компартійно-радянської номенклатури», його діяльність на посаді президента оцінена доволі позитивно. Саме при Л. Кучмі президентську гілку влади було перетворено на важіль, за допомогою якого Україна почала поступово не тільки реально позбуватися свого минулого, й змогла вийти зі стану

політичної анархії й економічного колапсу, ставши на шлях ринкових реформ. Хоча першим породженням їх, за автором, став агресивний олігархічний капіталізм.

Коли стало очевидним, що Л. Кучма, як і його попередник Л. Кравчук, дотримується демократичних поглядів у державотворенні, це викликало незадоволення лівих сил у Верховній Раді. З кожним роком, як показано у праці С. А. Цвілюка, їх кількість лише збільшувалася. Так, у 1998-му Комуністична партія України налічувала у своїх лавах понад 140 тисяч осіб, а найвпливовіша національно-демократична партія Народний рух України — 55 тисяч.

Жоден розділ книги не обходиться без показу реакції Російської Федерації на державотворчі процеси в Україні. Проводиться основна думка, що чим більше національних сил гуртуються разом, чим сильніше українські президенти стоять на національних позиціях, а народ звільняється від ідеологічних, економічних і політичних пут комунізму, тим холоднішими стають відносини з боку Росії, а цілковите несприйняття української незалежності — ще ворожішим. РФ нічого іншого не могла зробити, як постійно влаштовувати ідеологічні провокації у Криму або ж виховувати «правильне ставлення» членів Держдуми і всього російського народу до нашої держави та її незалежності.

Досить часто автор монографії торкається теми українського Криму. На прикладах з історії він показує, що Росія кілька разів намагалася відібрати в Україні півострів, після того, як наша держава стала незалежною.

Уже через два дні після прийняття Акта про незалежність України (24 серпня 1991-го) надійшла загрозлива заява від секретаріату російського президента Єльцина, що «у випадку припинення союзницьких відносин Російська Федерація залишає за собою право поставити питання про перегляд кордонів».

Заяви про відверте посягання на українські землі свідчили, як зазначає автор, про патологічне несприйняття незалежної України шовіністичними колами Росії.

Можна навести ще кілька подібних фактів з книги. У травні 1992 року парламент Росії приймає постанову, що рішення Президії ВР СРСР 1954-го про передачу Кримської області до складу Української РСР не мають юридичної сили. Під

сумнів було поставлено й поширення суверенітету України на Одеську область! 9 ж липня 1993-го, нагадує автор, російський парламент проголосував про надання місту Севастополю, що знаходиться на українській території, статусу міста Російської Федерації, після чого «у Росії розпочалася широкомасштабна шовіністична демагогічна кампанія щодо Криму і Севастополя як «последней пяди русской земли».

У монографії розглянуто й таке важливе питання, як статус України в СНД. На думку автора, лідери РФ бачили Співдружність як можливість для перетворення її на новий конфедеративний чи федеративний союз. Механізм майбутніх відносин у рамках СНД не повинен був відрізнятися від колишньої союзної радянської моделі — спільні кордони, спільна валюта і т.п. Деяким інститутам СНД надавалися наддержавні функції.

С. А. Цвілюк віддає належне президентові Л. Кравчуку, який підійшов до вирішення цієї проблеми розумно, з дипломатичним тактом. Верховна Рада України прийняла 20 грудня 1991 року заяву, в якій ще раз наголосила про державну незалежність республіки і заперечувала можливість перетворення СНД на наддержавне об'єднання.

Як показано далі у книзі, настав час антиукраїнських провокаційних заяв російських діячів різного рангу. Наприклад, про те, що після відновлення СРСР, Київ знову стане центром російської губернії. Дійшло до того, що в стінах російського парламенту було влаштоване публічне знуцання над українським державним прапором.

Позиція РФ до української незалежності залишилася беззмінною і на кінець 1990-х. Книга містить сотні фактів, на підтвердження цього. Особливо гостро це демонструвалося при обговоренні Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Російською Федерацією та Україною. Голова комітету Держдуми вважав укладення такого договору недоцільним через можливе відновлення СРСР. «Справа в несприйнятті принципівому: нема держави Україна», — заявляв він.

Докладно й досить цікаво описуються у науковій праці етапи становлення української економіки перехідного періоду. Незалежна Україна опинилася в руках управлінців, жодним чином не зацікавлених у швидких позитивних змінах чи в турботі про

суспільний добробут. Автор переконаний, що із здобуттям державної незалежності економічну силу і, відповідно, політичну владу здобули в Україні переважно представники агресивних, малоосвічених, антиукраїнських, а нерідко і відверто українофобських елементів. До позиції С. А. Цвілюка можна додати думку Джеймса Рестона, який справедливо писав: державний корабель — єдиний, що дає течу на самому верху.

Автор дослідження стверджує, що Україна, ставши на шлях незалежного розвитку, показала найяскравіший приклад «спекулятивної держави», домінуючим процесом у якій є не економічний добробут усієї нації, а перерозподіл наявних ресурсів через державний бюджет та регулювання отримання тих чи інших привілеїв. Незалежна Україна дуже скоро перетворилася на державу, в якій ліберальні, патріотично орієнтовані діячі не змогли оволодіти політичними важелями владних структур, чим скористалися корумповані антинародні сили.

У книзі також дається коротка історія земельної реформи (приватизації) в Україні. Автор переконливо доводить, що ця реформа була вкрай потрібна селянам, бо, за даними ще радянського 1990 року, майже 5 мільйонів колгоспників, працюючи на величезних масивах і маючи багато техніки, неспроможні були забезпечити міста України необхідними продуктами харчування. За підсумками другої половини 1990-х стало зрозумілим, що селянські присадибні земельні ділянки, які займають близько 4 % землі, здатні прогодувати їхніх власників та ще й заповнити ринки всім, у чому має потребу міський споживач. Цим С. А. Цвілюк відповів на запитання: чи потрібна приватна власність на землю, проти чого так наполегливо виступали комуністи.

Праця містить історії окремих людей, що змогли побудувати свої власні успішні фермерські господарства. Але нерідко такі фермери зазнавали моральних утисків від захисників комуно-колгоспного ладу. Приклад цього — історія молодого фермерського подружжя Дикусарів на Одещині, яке було розстріляне у власній оселі.

Оцінюючи наступних керівників України, автор досить позитивно описує діяльність Віктора Ющенка, звертаючи увагу на його патріотичну орієнтованість. Так, коли у 1999—2000 роках В. Ющенко очолював Кабмін, економіка країни посту-

пово почала виходити з кризи. У 1999-му Україна вперше за роки незалежності завершила рік з позитивними показниками соціально-економічного розвитку, а з 2001-го почалося поступове економічне зростання. Уряд, фактично вперше за час існування незалежної України, запрацював саме на державу, почав проводити економічні реформи в інтересах країни і народу. Незважаючи на офіційну критичну оцінку діяльності уряду В. Ющенка, у книзі наведено дані, що 43 % опитаних українців вважали: саме він — найуспішніший з прем'єрів доби Української незалежної держави.

Не залишилася поза увагою дослідника й така важлива історична подія, як Помаранчева революція. Одним з головних чинників, що призвели до невдач політики В. Ющенка на посаді президента, — це ненадійні державні чиновники та бізнесмени, наближені до нього.

Розплатою за розвал єдності «помаранчевих» сил стала велика поразка на наступних виборах представників українських націонал-демократичних партій та блоків. Жодна чітко виражена українська національна сила, як підкреслює автор, не потрапила до парламенту — ні Український народний блок Костенка — Плюща, ні Всеукраїнське об'єднання «Свобода», ні Народний рух України за єдність, ні Українська консервативна партія. А регіони, які оплакували Радянський Союз, віддали перевагу «біло-блакитним».

Гостро поставлене у праці С. А. Цвілюка питання про статус Донбасу. Агресивні військові дії проти суверенної Української держави розв'язані В. Путіним під надуманим приводом «захисту росіян в Україні». Але, як підкреслено у книзі, самі українські росіяни цього «захисту» не потребують. Ця позиція знову підтверджується фактами. Олігархічні клани Донбасу, перелякані Помаранчевою революцією 2004 року, активізували сепаратистські настрої. Українське населення регіону не підтримало ні утворення так званої «Новоросії» (82,3 % — проти, 8,8 % — за), ні автономії Донецького регіону (83,4 % — проти, 8,1 % — за), ні приєднання Донецької області до складу Росії (86,2 % — проти, 5,9 % — за). У 2007-му абсолютна більшість респондентів соціологічного опитування (89,5 %) заявила, що майбутнє свого регіону вони бачать лише у складі України.

Значна кількість сторінок монографії С. А. Цвілюка присвячена не тільки політичним чи економічним процесам в Україні 1991–2016 років. Автор всебічно висвітлює розбудову нашої держави та її досягнення і в космічній сфері, освіті та науці, футболі. У книзі розглядаються досягнення українців, здобуті не тільки на території України, а й за межами нашої держави. Автор доводить, що українська етнічна група американців порівняно з іншими діаспорами зробила найвагоміший внесок у розвиток США в ХХ ст.

Цікаві думки історика щодо проблем розбудови Української автокефальної православної церкви. Цілком правомірно проводиться теза, що УПЦ Московського патріархату часто використовувала свій авторитет серед віруючих, щоб налаштувати їх проти національно орієнтованих кандидатів у президенти, виконуючи не стільки духовну, скільки політичну функцію. Згадується й агітація церковниками за В. Януковича, коли у містах України купки людей здійснювали процесії з іконами та його портретами.

На завершення наведемо слова С. А. Цвілюка, вміщені у післямові:

«На жаль, це ще не та Україна, на яку наш народ сподівався і якою вона повинна була стати. Таку Україну ще належить збудувати, боротьба за неї не завершилася, творення держави і нації триває...

Українці є різними. Вони розмовляють різними мовами, сповідують різні релігії, мають різні політичні погляди. Але вони визнають право кожного бути самим собою. У цьому — їхня єдність і їхня сила».

*Григорій ГОНЧАРУК,
доктор історичних наук, професор;
Лілія ІВАНІЧЕНКО,
кандидат історичних наук, доцент.
Чорноморські новини. — 2017. —
1 червня. — № 052 (21843)*

УКРАЇНЬСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ 1917–1921 рр. НА СТОРІНКАХ ЗБІРНИКА «ІНТЕЛІГЕНЦІЯ І ВЛАДА»

Революція 1917–1921 рр. в Україні — ще одна героїчна сторінка нашого минулого. Це період поривань до організації своєї державності, боротьби української інтелігенції, політичних організацій та партій проти більшовицько-комуністичної влади за волю та незалежність країни, боротьбу селян з різними владами як українськими (УЦР, Директорія, Гетьманат), так і радянською за право власності на землю. Саме в цей час виникають ідеї незалежності українських селян від усіх влад та їх вільного розвитку, що поєднав задля боротьби проти більшовиків, білогвардійців та денікінців анархіст Н. Махно.

У цей час прагнення до об'єднання українського народу та створення держави охоплює фактично всі верстви населення. Натхненні рядки сучасника революційних подій Д. І. Багалія з праці 1917 р. є віддзеркаленням позиції більшості тогочасної української інтелігенції: «...нехай нові поселенці пам'ятають, що не може бути зневажений на своїй рідній землі (як се було раніше) той український нарід, котрий заселив її, захистив од ворогів і довгі часи поливав своїм трудовим потом» [1, с. 230–231].

Хоча революційні події 1917–1921 рр. кардинально пересмислені сучасними українськими істориками, серед старшого покоління, вихованого радянською системою, живе безліч міфів про цю революцію. Серед них: Україна ніколи не була об'єднаною, і що начебто вперше її землі зібрав Йосип Сталін у 1939 р. (при цьому ми вже 19 років поспіль святкуємо День соборності України — Акт Злуки УНР та ЗУНР 22 січня 1919 р.); УНР вигадали в німецькому Генштабі, щоб розколоти Росію, чи, наприклад, Петлюрівщина — дрібнобуржуазний повністичних рух, а комдив Микола Щорс, полки якого у 1919 р. довгий час влаштовували вбивства, погроми і грабунки жителів Києва, — дійсно «легендарний червоний командир» [23]. Українці, виховані на радянських ідеалах, пам'ятають про «Велику Жовтневу соціалістичну революцію», а про героїчну та водночас трагічну сторону Української революції 1917–1921 рр., яку так довго

прикривала радянська влада, дізнаються вже від своїх дітей та онуків. Саме багато таких «нових» фактів розкриті авторами нашого збірника.

Важливо відмітити, що зацікавленість вітчизняних науковців у дослідженні Української революції досить стабільна. Це підтверджує і публікативна активність авторів нашого збірника з проблематики. Але потрібно зазначити, що по темі революції вкрай мало статей у 2010 р. (всього — 2), а у 2009 та 2014 рр. взагалі не було статей авторів.

Публікативна активність авторів «Інтелігенції і влади» з теми: «Українська революція 1917–1921 рр.»

Така тенденція є закономірною, оскільки на перший план виступають вже інші українські сучасні революції, та зв'язок з історичним минулим й сьогоднішнім не повинен втрачатися. Якщо порівнювати події 1917–1921 рр. на Україні з Помаранчевою та Революцією гідності, можна відмітити багато чого подібного, особливо у розвитку політичного життя. Разом з тим, доки існують історичні міфи стосовно Української революції, якими живе, на щастя, менша частина населення, історикам потрібно знову й знову осмислювати напрацьоване з теми Революції 1917–1921 рр., узагальнювати досліджене, популяризувати серед широкого загалу.

Питання Української революції 1917–1921 рр., досліджувані й нашими авторами, розкриті та оцінені зі своєї власної, оригінальної позиції, показані безліч нових, невідомих фактів. Розмаїття статей зі збірника «Інтелігенція і влада», де автори піднімають окремі проблеми по темі революції, надало нам змогу виділити умовні групи: політичне життя, взаємостосунки інтелігенції з владою, розвиток більшовицьких та національних партій протягом усієї революційної доби, діяльність владних структур у добу революції; військове, соціальне життя, освіта революційних років. Назвемо й інші групи статей з різних аспектів життя українства за Центральної Ради та Павла Скоропадського; діяльність анархістів в Україні. Багато уваги дослідники приділили аналізу поглядів представників доби революції: В. Винниченка, М. Грушевського, Д. Донцова, С. Рудницького та ін. Важливою є також група статей з «одесики» про розвиток одеської та бессарабської республік, диктатури М. Муравйова в Одесі та ін. Важливо наголосити, що такий

поділ є умовним, а деякі статті авторів можна віднести до кількох груп одночасно. Але ми намагалися підкреслити окремі аспекти оригінальних досліджень вітчизняних науковців доби Української революції 1917–1921 рр.

З питань політичного життя років Української революції та взаємостосунків інтелігенції з владою опублікували свої дослідження у збірнику автори О. О. Лейберов, С. В. Ковальчук, К. В. Познанська, Р. І. Ветров, Г. О. Лебедева, В. Д. Пасатюк, А. О. Яқуніна, О. М. Голікова та М. О. Поштар, С. В. Зборець.

У статті О. О. Лейберова «Нещасні фантасти!» — дискусія у подільській пресі про місце російської інтелігенції у революційних подіях 1917–1919 років» розкриваються питання самовизначення російської інтелігенції під час революції на сторінках преси Поділля [21, с. 171–185].

Учасники дискусії надають оцінку відносин між інтелігенцією і народом, місця інтелігенції у підготовці революції, позиції інтелігенції під час революції і результати, котрі можна очікувати на її закінчення. Підсумовуючи, автор наголошує на тому, що в умовах революції та громадянської війни інтелігенція втратила не лише ряд економічних привілеїв, а й особливий соціальний статус. Втрата домінуючих позицій призвела до гострого конфлікту інтелігенції з владою. Роки революційного лихоліття призвели до розколу інтелігенції як цілісного суспільного прошарку. Інтелігенція перестає працювати на відбудову суспільства, а, навпаки, діє на його руйнацію, поглиблюючи своєю діяльністю соціально-політичну кризу. Девіантна поведінка представників російської інтелігенції була наслідком кризи світосприйняття та втрати моральних орієнтирів. Ці фактори у свою чергу були викликані розчаруванням російською революцією, її невідповідністю тому ідеальному образу, за втілення якого боролися покоління інтелігенції.

Публікація С. В. Ковальчук «Одеські кадети на сторінках партійної преси (за матеріалами газети «Речь» та журналу «Вестник Партии народной свободы»)» присвячена вивченню створення і діяльності партії конституційних демократів в Одесі [14, с. 186–194].

Авторкою багатьох статей стосовно положення більшовицької та меншовицької революційної інтелігенції є К. В. Познанська. У статті «Меншовицька інтелігенція в добу денікінщини» до-

слідниця з'ясувала, що праві меншовики прийняли владу генерала А. Денікіна, який поставив головним завданням боротьбу з більшовиками до переможного кінця. Разом з тим вони плекали надію на можливість «демократизувати» владу денікінців. Ці надії були збудовані на тому, що, на думку меншовиків, Добровольча армія Денікіна була єдиною серйозною антирадянською силою, що Денікін був консерватором, а не реакціонером і що з ним співпрацювали такі представники руського лібералізму, як П. Мілюков і П. Струве. Саме тому праві меншовики активно сприяли зміцненню влади нового режиму [3, с. 199–205].

К. В. Познанська у розвідці «Посилення систематичних репресій більшовиків проти правесерівської та меншовицької партійно-політичної опозиції в 1920–1922 рр. в Україні» описує утиски соціалістичних партій меншовиків та есерів, що почалися з перших місяців більшовицького «панування» [4, с. 222–229]. В 1920 р. меншовики та есери циркулярно оголошені «найсильнішим ворогом радянської влади». Репресивні заходи поєднувалися з агітаційними, які компрометували меншовиків перед робітничою інтелігенцією і рядовими трудящими. У грудні 1921 року Агітпропвідділ ЦК РКП(б) розробив теми збірок про меншовиків і есерів, до роботи над якими були залучені партійні публіцисти. З соціалістичною пресою проводилася справжня війна, результатом якої стало припинення виходу легальних меншовицьких та есерівських газет в Росії і Україні [4, с. 226]. Отримало широке застосування щодо соціалістів та інших «контрреволюціонерів» заслання за кордон без права повернення на батьківщину, що було також ініційоване Леніним.

У статті «Політична боротьба партії соціалістів-революціонерів (есерів) 1920–1921 рр. в Україні» К. В. Познанська висвітлила період, коли більшовики посилили тиск на осередки загальноросійських есерів. Авторка стверджує, що захоплення влади більшовиками в 1917 р. настільки потужно вплинуло на єдність осередків есерівської партії і в Україні в тому числі, що надалі подолати політичну роздробленість вони не змогли. Суперечність політики опозиційних соціалістичних партій після Жовтневої революції привела до різкого ослаблення їх впливу в масах. Жорсткі репресії з боку правлячого режиму лише оголили вже існуючі слабкості [13, с. 160–171].

Р. І. Ветров присвятив кілька статей у збірнику дослідженню політичного життя лівих партій під час революції. Наприклад, його стаття «Ліворадикальна політична інтелігенція та її роль в становленні прокомуністичних і націонал-комуністичних партій в добу української революції (1917–1920)». Характер діяльності ліворадикальних політичних партій, за автором, створював об'єктивні умови для їх поглинання, або «входження» до КП(б)У, що і сталося на початку 20-х років [2, с. 74–78].

У своїй іншій публікації «Про роль ліворадикальної партійної інтелігенції в ліквідації УКП (боротьбистів) в 1920 р.» Р. І. Ветров відкидає звинувачення деяких дослідників у ліквідації партії боротьбистів тільки більшовиками (В. Леніним і Х. Раковським). Автор стверджує, що самі лідери боротьбистів домагалися ліквідації своєї партії і входження до КП(б)У.

Таким чином, констатує Р. І. Ветров, об'єднання, точніше, входження лівої частини УКП(б) до КП(б)У відбулось цілком добровільно, без будь-яких утисків або примусів ззовні, без «підступності», в дуже дружній, доброзичливій атмосфері. І тільки незначна частка колишніх боротьбистів, яка займала відверто антирадянські позиції і брала участь в так званому «куркульському бандитизмі», потрапила у поле зору чекістів і була репресована [3, с. 109–117].

У ще одній розвідці Р. І. Ветрова «Про роль ліворадикальної інтелігентної верхівки УПЛСР (борбистів) в «самоліквідації» партії у 1920 році» показано, що на початку травня 1920 р. відбулась дуже важлива Рада найбільш численної і найвпливовішої української націонал-комуністичної партії — УКП (боротьбистів), яка одноставно, що підкреслено автором, вирішила питання про «необхідність самоліквідації партії» і взяла політичний курс на здійснення цього і підготовку вступу до КП(б)У [4, с. 122–132]. На погляд автора, питання про ліквідацію, або, точніше, входження борбистів до КП(б)У вирішувалося значно легше і простіше, ніж це було відносно партії боротьбистів. Р. І. Ветров називає ряд факторів, що пояснюють таку думку, проводячи паралелі з історією ліквідації партії боротьбистів. Серед них наступні: борбисти завжди стояли за створення єдиної всеросійської радянської соціалістичної республіки, а національне питання, зокрема про автономію України, було для них фактично другорядним. Тому в питанні про державне будівництво

вони значно співпадали з більшовиками; борбисти, на відміну від боротьбистів, ніколи не говорили про те, що тільки їхня партія є основною компартією в Україні, вони добре розуміли, що основною, головною компартією в країні є КП(б)У, в яку тепер повинні ввійти й інші компартії, в тому числі і партія борбистів; ліві російські есери завжди тісно співпрацювали з більшовиками, активно підтримували їх, особливо в період Жовтневої революції і встановлення радянської влади в Україні, борбисти відіграли велику роль в спільній з більшовиками боротьбі проти денікінщини за відновлення радянської влади в Україні [4, с. 123–124].

Автор надає цікаві висновки у роботі «До питання про остаточну ліквідацію меншовиків в Україні у 1920–1924 рр.» [7, с. 101–111]. Зокрема, відзначається важке і суперечливе становище меншовицьких організацій в Україні на початку 1920 р., які майже повністю дискредитували себе активним співробітництвом з денікінцями. У цю добу меншовики фактично розкололись на дві частини: на так звані лівих та правих. Якщо ліві меншовики виступили проти денікінщини і закликали за збереження радянської влади, то праві меншовики Харкова, Києва, Катеринослава і особливо Одеси з радістю зустрічали білих управ, створювали військові загони на допомогу білим, збирали гроші, провіант для денікінців тощо [7, с. 102]. Тому більшовики застосували проти меншовиків жорстокі каральні заходи. Всередині самих меншовиків остаточно сформувалися ліві течії та групи, які при «допомозі» і під пильним контролем з боку НК-ДПУ почали виступати із заявами про припинення політичної діяльності і ліквідацію своїх парторганізацій [7, с. 105].

Дослідження Г. О. Лебедевої «Ставлення політичної інтелігенції російських меншовиків та есерів до української держави П. Скоропадського (квітень — грудень 1918 р.)» показує нам погляди, сфери діяльності та долю партій меншовиків та есерів в Україні. Дослідниця підкреслює, що російські соціалістичні партії в Україні владу гетьмана П. Скоропадського визнали за режим відкритої реакції і головним своїм завданням проголосили боротьбу з гетьманщиною. Але через обмеженість соціальної бази це рішення мало лише пропагандистське значення. Власних сил на здійснення своєї програми есери та меншовики не мали, а з-поміж можливих союзників найближчими до них

були більшовики. Тому, на думку авторки, політичне примирення цих партій, що сталося наприкінці 1918 р., в Україні мало свої причини — курс на збройну боротьбу проти гетьманщини [3, с. 170–174].

Такої позиції Г. О. Лебедева дотримується і у своїй наступній роботі «Партія есерів і меншовиків в Україні (1917–1920 рр.)», де визначений, з позиції авторки, вплив російської інтелігенції на перебіг подій в Україні в період Гетьманату. Ще раз наголошено, що у цей період в лавах меншовиків та есерів відбувається різке полівіння. Так, якщо праві соціалістичні партії припускали можливість компромісу та порозуміння з владою П. Скоропадського шляхом роботи в земствах та інших органах, то ліві меншовики та есери беруть курс на збройну боротьбу [19, с. 54–62].

В публікації Г. О. Лебедевої «Загальноросійські та українські соціалісти у добу Гетьманату (квітень — грудень 1918 р.)» збірника «Інтелігенція і влада» доводиться наступна позиція авторки. Незважаючи на те, що як українські, так і російські соціалісти встали у відкриту опозицію гетьманату П. Скоропадського, інтернаціонального об'єднання демократичних сил так і не відбулося. Російські есери і меншовики не були долучені до Українського Національного Союзу через розходження з українськими соціалістами в головному питанні — меншовики і есери не змінили свого ставлення до українського державотворення [5, с. 103–110].

Досить часто автори нашого наукового збірника публікують історіографічні напрацювання з теми Української революції. Тут доречно назвати публікацію Г. О. Лебедевої «Історіографія діяльності загальноросійських партій есерів і меншовиків в Україні (1917–1920 рр.)», а також дослідниці С. В. Зборець «УПЛСР (боротьбистів) — ліквідація чи політичне злиття з КП(б)У в 1920 році: сучасна історіографія» [8, с. 272–279; 3, с. 156–164]. Остання зазначає, що у радянській історіографії ліквідація партії боротьбистів зображувалася як цілком закономірне явище «внаслідок дрібнобуржуазного характеру цієї партії» [3, с. 157]. УПЛСР боротьбистів, за глибоким переконанням комуністів, була небезпечною партією, що спиралася на найбільш численний робітничий клас. Серед причин саморозпуску боротьбистів автор виділяє не тільки більшовицьку підступність, а й ідейну кризу в лавах партії [3, с. 162–163].

Наукові пошуки С. В. Зборець у цьому напрямку доповнюють-ся її іншою публікацією «Радянська історіографія 20-х років про ліквідацію багатопартійності в Україні» [4, с. 176–185]. Вона відмічає, що історіографія політичних партій України та проблема їхньої ліквідації бере початок з 20-х років, коли по свіжих слідах бурхливих подій 1917–1921 років підбивалися підсумки, писалися спогади, збиралися документи, поповнювався фактаж. Другий напрямок в історіографії з історії політичних партій України заснували українські радянські історики, які були в цих партіях і створили роботи, в котрих багато уваги приділялось історії ліквідації політичних партій України. Це — роботи О. Гермайзе, М. Равич-Черкаського, М. Яворського та інших.

«Становлення лівої течії Партії російських соціалістів-революціонерів в Україні (березень 1917 — січень 1918 рр.)» дослідив В. Д. Пасатюк [5, с. 164–172]. Автор з'ясує причини, за яких відбувся остаточний розкол в партії російських есерів і на її основі відокремилася ліва течія, яка згодом перетворилася на найбільш впливову українську партію лівих соціалістів-революціонерів (УПЛСР). Серед причин дослідник називає заострення суперечностей між правими та лівими есерами.

А. О. Якуніна у статті «Державотворча діяльність українства в добу Центральної Ради і ставлення до неї російських меншовиків та есерів (березень 1917 — квітень 1918 рр.)» зазначає, що в цей період всі російські соціалісти, меншовики і есери дуже перешкоджали державотворчій діяльності українства, виступали проти створення національної держави, чим гальмували розвиток української революції [5, с. 268–273].

О. М. Голікова та М. О. Поштар вивчають питання «РСДРП в Україні: соціал-демократична інтелігенція у революції 1917–1920 рр.», зокрема про динаміку впливу соціал-демократичної інтелігенції та її стосунки з владою — національною і радянською — на різних етапах революції 1917–1920 рр. [3, с. 118–129]. Меншовизм дедалі більше замикався в собі як виключно міська течія, недооцінка ролі села призвела до політичної поразки меншовиків [3, с. 123]. Незважаючи на суперечливе ставлення до Центральної Ради та запропонованої нею політики, в умовах війни проти радянської Росії та УНР, меншовики визнали ЦР крайовою владою і вважали за необхідне всіляко підтримувати її як осередок антибільшовизму і відновлення

державної єдності Росії [3, с. 124]. Владу П. Скоропадського РСДРП визнавала за режим відкритої реакції і головним своїм завданням проголосила збройну боротьбу проти гетьманщини. Щодо Директорії, то її владу меншовики визнавали лише умовно — як таку, що скинула гетьмана. Навесні 1919 р. РСДРП України визнала радянську форму влади єдино можливою не лише для Росії, але й для майбутніх європейських революцій [3, с. 126]. На кінець громадянської війни РСДРП України не могла протистояти комуністам на рівних. Далі слідували нескінченні арешти соціал-демократів.

Про Павла Скоропадського та його державу надрукували свої неповторні дослідження українські вчені І. М. Пасічник, Т. Ю. Герасимов, А. П. Антонішин, О. М. Потапов, Г. О. Лебедева, Т. В. Кондрашова та О. О. Пшенична.

У статті І. М. Пасічника «Політичний портрет Павла Скоропадського в інтепретаціях українських націоналістів у міжвоєнний період» згадується чимало українських політичних та громадських діячів, а саме: засновник інтегрального націоналізму Д. Донцов, фундатор ОУН М. Сціборський, Д. Андрієвський, В. Мартинець, гетьманці В. Липинський та О. Назарук, відомі українські військові М. Капустянський, М. Омелянович-Павленко та ін. Автор намагався показати всю неоднозначність та суб'єктивність поглядів націоналістів на постать П. Скоропадського та його державницькі задуми [21, с. 433–447].

Т. Ю. Герасимов характеризує «Грошовий обіг у містах Подільської губернії за Гетьманату П. Скоропадського (29 квітня — 14 грудня 1918 р.)» [16, с. 114–120]. Дослідник здійснив також аналіз основних валют у регіоні та заходи місцевої влади по регуляції грошової маси. Наголошено, що надмірне розмаїття грошових знаків у 1918 р. негативно впливало на повсякденне життя подільських городян, підтверджуючи те, що потужна національна фінансова система за Гетьманату не склалася.

У статті Т. Ю. Герасимова «Споживання електроенергії містами Подільської губернії за доби гетьманату П. Скоропадського» проводиться думка, що освітлення у приміщеннях та на вулицях стало для міських поселень дуже проблематичним і було неабияким головним боєм подільських муніципалітетів. Виною цьому були економічні і політичні наслідки Першої світової війни та Української революції. Спільною проблемою для

подільських міст залишалася нестача нафти для функціонування електростанцій [15, с. 64–70].

Кілька своїх статей у нашому збірнику опублікував А. П. Антонишин. Його дослідження «Аграрні перетворення на Поділлі в добу Гетьманату П. Скоропадського (квітень — листопад 1918 року)» докладно розкриває зміст, особливості та наслідки прийнятих земельних законів [8, с. 134–143]. Так, в цей час створені губернські земельно-ліквідаційні комісії, яким надавалося право примусово залучати до сільськогосподарських робіт в поміщицьких господарствах місцеве населення за грошову або натуральну плату. Вводилася хлібна монополія, коли вся кількість хліба, під яким розумілись жито, пшениця, просо, квасоля, горох, кукурудза, ячмінь, овес, всякого роду борошно, висівки, крупи та відходи з названих культур, за винятком запасу для харчування і господарських потреб, який визначався міністром продовольчих справ, повинна була бути продана виробниками тільки державним установам. Автор підкреслює, що аграрну реформу гетьманат не зміг здійснити. Великі землевласники чинили владі опір і не бажали продавати землю, яка, у свою чергу, повинна була передаватися за плату малоземельним селянам. Лише в грудні 1918 р., коли війська Директорії підходили до Києва, на останньому засіданні уряду схвалено принцип примусового відчуження землі.

Продовженням досліджень А. П. Антонишина є його публікація «Поділля в добу Гетьманату Павла Скоропадського: історіографія проблеми» [10, с. 179–187]. В даній статті практично вперше у вітчизняній науковій історіографії зроблено спробу зібрати в одній праці численні друковані матеріали з історії Поділля в добу Української Держави 1918 р.

Особливості розвитку Подільської губернії під час революції автор А. П. Антонишин показав на прикладі Балтського повіту. У розвідці «Балтський повіт в добу Гетьманату Павла Скоропадського (квітень — грудень 1918 року)» історик розглядає суспільно-політичне і соціально-економічне життя даної адміністративно-територіальної одиниці [16, с. 99–105]. Дослідник аналізує позитивні й негативні сторони діяльності гетьманської адміністрації. Вперше в історіографії розглядається комплекс термінових заходів, вжитих Українською державою, по відновленню соціально-економічного потенціалу повіту. Загалом ав-

тор прийшов до висновків, що період Гетьманату в Балтському повіті характеризується певною стабільністю. Вдалось налагодити діяльність адміністративного апарату, відновити приватновласницьке сільськогосподарське землеволодіння, створити умови для розвитку дрібного та середнього господарства. Повітова влада підтримала розвиток освіти та культури.

У статті «Взаємовідносини між центральними органами управління та міськими органами самоврядування в Українській державі П. Скоропадського» автор О. М. Потапов констатує, що спроби уряду гетьманської держави встановити тісний зв'язок «центр — регіони», ліквідувати заполітизованість тогочасних міських самоуправлінь та налагодити їх господарську діяльність не дали бажаних результатів. Гетьманська адміністрація була змушена свідомо йти на проведення ревізій. Нерідко ревізійні комісії зустрічалися з ознаками злочинних діянь, що призводило до звільнень та арештів відповідних посадових осіб. Проблема забезпечення органів місцевого самоврядування належними кадрами планувалося вирішити за рахунок проведення муніципальних виборів на підставі нового виборчого законодавства. Проте реалізувати всі свої плани в цьому напрямку представникам влади так і не вдалося [7, с. 160–169].

Г. О. Лебедева детально розглянула взаємовідносини українських та російських соціалістів за керівництва Гетьмана, зокрема у статті «Загальноросійські та українські соціалісти у добу Гетьманату (квітень — грудень 1918 р.)», що була розглянута нами вище [5, с. 103–110].

Своєрідні висновки зробила у своїй публікації «Гетьманат П. Скоропадського та ставлення до нього українських та російських есерів» Т. В. Кондрашова [3, с. 165–169]. Так, за авторкою, Україна була дуже бідною культурними силами, необхідними для життєво стверджуючої роботи, для відповідальної роботи було потрібно багато спеціальних технічних знань, тому для заняття деяких важливих постів була вимушена звертатися до неукраїнських елементів. Винувата в цьому вся попередня історія, а не П. Скоропадський. Напрямок гетьмана Скоропадського та його міністерства у своїй основі був ліберально-демократичним. Переслідувались цілі, які мали на увазі добробут усієї маси населення, усіх прошарків та класів. Правда, Міністерство внутрішніх справ іноді застосовувало репресивні засо-

би, але це, як вважає Т. В. Кондрашова, був такий час, коли усяка м'якість розглядалась як слабкість влади.

О. О. Пшенична проаналізувала джерела досліджень українських вчених за кордоном до питання «Висвітлення питань формування уряду Української держави 1918 р. в історіографії української діаспори». Авторка зробила висновок, що праці, присвячені проблемі формування уряду Української держави, так само, як і питанню про сам Гетьманат, носять в основному біполярний характер. До однієї групи дослідників належать прихильники консервативної ідеї державного устрою, що підтримували гетьмана і його уряд та давали позитивну характеристику їх діяльності. Інша група вчених, навпаки, гостро критикує добу Гетьманату та засуджує П. Скоропадського у «зраді» України після підписання договору про федерацію з Росією [9, с. 219–227].

Діяльність владних структур та їх представників у добу Української Центральної Ради та Гетьманату відображена в різних аспектах у статтях І. С. Дружкової, В. А. Бондаря, О. М. Потапова, О. О. Вітюка, Я. Й. Потеряйко, Н. В. Булгакової, Д. В. Підлісного.

Регіональні аспекти революції 1917–1921 рр., а саме формування і функціонування різних органів влади в Одесі простежує І. С. Дружкова у науковій розвідці «Одеська міська дума 1917 р. : вибори та склад» [3, с. 23–35].

Після падіння Тимчасового уряду головним завданням думи й інших органів влади було створення на місцях сильної влади, що повинна була підтримувати порядок до Установчих зборів. Для цього періоду характерне співробітництво більшовиків і керівників українського руху, у першу чергу спрямоване проти міської думи в Одесі. Однак подальший перебіг подій оголив істотні протиріччя між українськими і більшовицькими організаціями, у першу чергу у військовому питанні, в основі якого лежали політичні причини, а також у питанні організації влади.

У процесі боротьби за владу органи Центральної ради практично не займалися господарськими проблемами міста, залишаючи ці питання на розгляд думи. Авторка стверджує, що досягти співробітництва політичні сили не могли, та й не хотіли. У період більшовицького правління в січні — лютому 1918 р. дума тимчасово припинила своє існування.

В. А. Бондар у розвідці «Одеська міська дума: господарські аспекти діяльності» приділяє головну увагу цьому розпорядчому органу міського самоврядування у період серпня 1917 — лютого 1918 рр. [21, с. 109–122]. Вивчаються заходи, задіяні міським самоврядуванням для запобігання в місті продовольчої кризи, промислового колапсу, боротьби з безробіттям, інфляцією.

Стаття О. М. Потапова «Податкова політика Київської міської думи у 1918 році» містить аналіз різноманітних видів міських податків і зборів, що запроваджувалися думою. Головна увага акцентується на оціночному зборі, оскільки серед міських податків саме він давав найбільше надходжень [21, с. 266–282].

Історик О. О. Вітюк висвітлив у дослідженні «Розвиток місцевого самоврядування на Поділлі на початковому етапі національно-визвольних змагань українського народу (березень — листопад 1917 р.)» процес самоврядування в регіоні в період двовладдя, існування та функціонування Української Центральної Ради та Тимчасового уряду. Визначені обов'язки і функції органів місцевого самоуправління [19, с. 32–42]. Я. Й. Потеряйко у своїй публікації «Життєвий шлях і трагічна доля голови українського уряду, лікаря і дипломата Х. Г. Раковського» наголошує, що у вітчизняних публікаціях не приділено належної уваги роботі Раковського на посаді голови Раднаркому України [4, с. 230–240]. Причиною цього є, на погляд автора, те, що вітчизняні історики зосередили свою увагу на висвітленні політичної діяльності безпосередньо українських діячів. Автор прийшов до висновків, що після більшовицького перевороту у Петрограді Х. Г. Раковський брав активну участь у боротьбі за встановлення робітничо-селянської влади в Україні; перебуваючи на посаді Голови Раднаркому України, він зробив значний внесок у справу відбудови її економіки, зруйнованої в роки першої світової та громадянської воєн, і становленню соціалістичної економіки в Українській державі; Х. Г. Раковський мужньо захищав інтереси УСРР від посягань Сталіна, який прагнув створити надзвичайну централізацію в Радянському Союзі і звести нанівець права національних республік, що входили до складу СРСР [4, с. 239].

Н. В. Булгакова у публікації «Державна і наукова діяльність В. Вернадського у 1917 році» висвітлює багатогранну роботу вченого, а також аналізує фактори, що вплинули на формуван-

ня його громадянської позиції в даний період [17, с. 195–203]. Продуктивна діяльність як заступника міністра поклала початок роботі багатьох наукових проектів та комісій, наприклад, обговорення і створення Таврійського інституту. Як науковець В. Вернадський знаходив час працювати над «сірководнем», писав статті. Всі започатковані проекти і контакти в подальшому вилилися у надзвичайно потужні установи, які і нині продовжують своє життя.

Д. В. Підлісний спробував проаналізувати життя окремих представників провладних структур часів гетьмана П. Скоропадського [7, с. 226–234]. У статті «Діяльність П. І. Заліського на посаді Харківського губернського старости (травень — липень 1918 року)» автор стверджує, що харківський губернський староста, як головний носій гетьманської влади в регіоні, негативно ставився до деяких атрибутів національної державності, насамперед української мови. Народившись в Україні, він, як пише автор, був вихований на цінностях російської великодержавної культури. Отже, досвід перебування П. І. Заліського на посаді голови Харківської губернської адміністрації відображає долю багатьох інших талановитих урядовців доби Гетьманату П. Скоропадського. Дотримуючись достатньо прогресивних, як для представника російської військової еліти, поглядів, він усе ж не поділяв точки зору щодо необхідності утворення незалежної України, натомість погодився працювати у владних структурах Гетьманату П. Скоропадського. Таку суперечливість позиції П. І. Заліського автор пояснює тим, що його бажання відновити лад і спокій принаймні на терені одного з регіонів колишньої Російської імперії тимчасово перетнулося з прагненням представників консервативної течії національного руху до розбудови сильної Української держави на поміркованих засадах [7, с. 231–232]. Ми, автори, не поділяємо поглядів Д. В. Підлісного стосовно оцінки П. І. Заліського.

Досить велика кількість істориків відкривають нам багатогранну діяльність та погляди представників доби революції 1917–1921 рр. Досліджують постаті окремих особистостей Г. Ф. Кязимова, О. Є. Музичко, Ю. Б. Махінла, О. А. Шановська, С. В. Полуденко.

Деякі погляди М. Грушевського та В. Винниченка, їх розбіжності та вплив на долю державності в роки революції відо-

бражені у дослідженнях Г. Ф. Кязимової «Соціально-економічні питання у формуванні державності України (порівняльний аналіз поглядів М. С. Грушевського та В. К. Винниченка) [2, с. 89–97]. Головною силою, здатною реалізувати ідеї справедливого соціально-економічного облаштування Української держави, М. Грушевський однозначно вважав селянство. Разом з тим, на думку авторки, опора на народ займала чи не останнє місце в політичних переконаннях М. Грушевського, бо на перше місце він ставив національне питання. Він писав про об'єднання прихильників свободи і добробуту трудящого народу для отримання Україною автономії у федеративній демократичній республіці [2, с. 92]. Далі авторка показує позицію Д. Дорошенка на це питання. Так, критикуючи УЦР, він писав, що автономія України підносилась масам як свого роду викуп, ціна за панську землю: «хочеш отримати панську землю — вимагай автономію!» [2, с. 93]. Крім того вказується, що, розпаливши класову ворожнечу, Центральна Рада зупинилась і почала відставати від того, що вже здійснили у себе більшовики. Аналізуючи праці В. Винниченка, авторка підкреслює його основну позицію: в опорі на народ — сила будь-якої влади. Якщо ЦР робила ставку на селянство, то Володимир Кирилович не виділяє якийсь певний клас. Питання національного і соціально-економічного визволення він ставить на одну сходинку, а інколи першочерговим називає визволення соціальне [2, с. 94, 95].

О. Є. Музичко вдало, на наш погляд, здійснив спробу дослідження поглядів Д. Донцова [5, с. 152–163]. У статті «Рецепція постаті В. Леніна та ленінізму в ідейній спадщині Дмитра Донцова» автор зазначає, що теоретик українського націоналізму відкидав думку про західні коріння більшовизму, вважаючи його явищем суто російським, продовженням московсько-російського імперіалізму з часів середньовіччя, старомосковської політичної культури. Головною ознакою більшовизму він вважав заперечення його носіями європейської культури, Заходу, як прояв протистояння Європі з боку Азії. Український мислитель називав Леніна «першоапостолом комуністичної церкви». Підкреслюється золотоординське підґрунтя російської історії, Донцов говорив про «татарський інтелект» Леніна, і як його наслідок — «татарський соціалізм». Незважаючи на негативне ставлення Донцова до В. Леніна, наголошував, що «він був

дійсно великий і лише заздрісники можуть заперечувати його геніальність» [5, с. 159].

Ю. Б. Махінла розглянула «Ідею національного визволення у науковій спадщині С. Л. Рудницького» [5, с. 122–127]. Поняття «націоналізм» С. Рудницький визначає наступною думкою — це спрямування думок, слів чи справ одиниці чи гурту в той напрямок, у якому йде надійний, корисний розвиток нації, до котрої дана одиниця чи гурт належать [5, с. 126]. І саме у відсутності дійсного націоналізму академік Рудницький вбачав причину поразки української державності 1917–1922 рр.

Погляди В. І. Леніна, М. І. Бухаріна та Л. Д. Бронштейна (Троцького) аналізує у статті «Представники «ленінської гвардії» про більшовицьку систему влади 1917–1929 рр.» О. А. Шановська [6, с. 226–238]. Авторкою проводиться думка, що ідеї, закладені у програмах більшовиків, як-от скасування приватної власності, усупільнення державного майна і одержавлення економіки, заперечення ринкових відносин, широке використання примусових заходів, ідейно-політичний монополізм, покладені в основу тоталітаристичної політики Сталіна.

С. В. Полуденко зробив спробу дослідити «Соціально-історичні відмінності України та Росії з точки зору українського інтегрального націоналізму» [19, с. 99–110]. Установлено, що психічний склад українського народу, становлення його менталітету проходило в зовсім інших історичних умовах, на відміну від російського народу. Очевидно, зазначає автор, що українці є європейцями і їх майбутнє пов'язане саме з Європою. Історико-психічні відмінності двох народів дають можливість вірити у велике майбутнє українства.

Освіту часів Української революції дослідили вчені Д. В. Литовський, Т. О. Маньківська, О. О. Вітюк, О. В. Мельник.

Д. В. Литовський у статті «Утворення професійних організацій та становище єврейського вчителства в Україні за доби Центральної Ради» з'ясовує особливості та аналізує процес зародження єврейських учительських організацій та становища єврейської освіти в Україні за часів УЦР [18, с. 140–147]. Утворивши свої професійні вчительські організації «Гаморе» та Єврейський демократичний учительський союз, єврейські педагоги отримали можливість реально впливати на стан своєї національної освіти в Україні та захищати свої профе-

сійні інтереси. І хоча назустріч демократичним перетворенням у шкільній системі було зроблено значний крок, але добитися переведення єврейських навчальних закладів на державне утримання не вдалося.

Т. О. Маньківська у публікації «Умови праці та соціальний захист учительства на Слобожанщині в період національно-визвольних змагань 1917–1921 рр.» описала складні умови перебування освітян у зазначений період. Гостра політична боротьба за владу, громадянська війна, в умовах яких короткі періоди перебування при владі кожного з урядів не давали можливості подолати економічну розруху, забезпечити стабільний розвиток освіти, що у свою чергу негативно позначилось на умовах праці вчителів, його соціальному й матеріальному забезпеченні. Учителі, залишаючись основною силою в шкільному будівництві, не завжди мали можливість якісно виконувати свою роботу та забезпечувати цілісність навчального процесу [18, с. 147–154].

О. О. Вітюк у статті «Деякі питання щодо розвитку загальноосвітньої школи в діяльності революційних комітетів Поділля у 1918—1920 рр.» висвітлив основні форми роботи ревкомів Поділля у сфері розвитку загальноосвітньої школи окресленого періоду, їхньої компетенції, основних методів роботи. Роботу ревкомів в освітній сфері автор характеризує як позитивну: відкриття широкої мережі навчальних закладів для дітей шкільного та дошкільного віку, ремонт та фінансова допомога, постачання бібліотек підручниками, ліквідація неписьменності [9, с. 69–81]. Проводячи паралелі між радянськими нормативними документами та документами УНР, автор відмічає, що навчання в школах та інших навчальних закладах велось українською мовою. Однак були обмеження більшовиками у викладанні певних предметів, наприклад, заборона викладання «Закону Божого». Сфера освіти була єдиною сферою суспільного життя, в якій більшовики були відносно лояльними та демократичними [9, с. 79].

О. В. Мельник у дослідженні «Розвиток вищої освіти у 1918 р. в Одесі за матеріалами газети «Одесские новости» подає цікаву інформацію стосовно ролі студентів у революційних процесах цього часу. Так, більшість студентів, на жаль, була постійно втягнута у політичні події, і це перешкоджало їх плідному навчанню. За страйком на Одеських вищих жіночих

медичних курсах почали бастувати вищі жіночі курси, сільськогосподарський інститут та університет [5, с. 127–132].

До історії розвитку соціального життя під час революційних подій 1917–1921 рр. зробили науковий внесок А. П. Антонішин та О. С. Бабічева.

А. П. Антонішин у розвідці «Соціальна сфера Поділля в період Української держави (квітень — грудень 1918 року)» аналізує позитивні і негативні сторони діяльності гетьманської адміністрації з даного питання, розкриває причини провалу соціальних програм гетьманської влади [18, с. 14–21]. Серед соціальних точасних проблем були, зауважує автор, вирішення конфліктів між підприємцями і робітниками, збільшення заробітної плати, дотримання необхідних умов праці, допомога постраждалим від війни. Особлива увага приділялася біженцям, що поверталися на батьківщину. Місцева влада робила все можливе, аби покращити їхнє становище. Для цього були запроваджені безкоштовні харчові пункти, видавалися постійні позики для будівництва житла, купівлі реманенту, роздавалося насіння. Серед негативних тенденцій автор зазначає, що подільський губернський староста змушений був застосовувати непопулярні серед населення заходи, як-от обмеження прав профспілок, скасування деяких соціальних програм. Залишалися проблеми у виплаті заробітної платні та у покращенні умов праці на фабриках та заводах губернії.

О. С. Бабічева у статті «Соціальне життя суспільства південно-східної України та Росії в 1918 р.: історичні нариси» показала складну економічну ситуацію, що призвела до соціальної кризи у суспільстві [13, с. 63–70]. Стрімко зростали ціни на продукти харчування, промислові товари та сировину. Багато робітників промислових підприємств було викинуто на вулицю безробітними. Зростав рівень злочинності. Як наслідок цього суспільство почало деградувати. Росію та Південно-Східну Україну охопила хвиля пограбувань та розбоїв як окремих громадян, так і державних установ, а також приватних крамниць, готелів, майстерень, перукарень. Держава та її економічні структури перестали виконувати функції постачання. За таких умов головний організатор постачання — ринок перетворювався на виключно нелегальний. Активізувалося дрібне мішечництво, яке прийшло з Росії в Південно-Східну Україну

роком раніше і яке визначало стан ринку. Більшовики сприяли розростанню іншого соціального зла — алкоголізації населення, яка потягла за собою деградацію всього суспільства, але перш за все торкнулася розбещення армії. Таким чином, слабкість державних структур стала головною передумовою розповсюдження і укорінення ще одної вади в суспільстві.

Доволі цікавим для сучасного наукового світу є питання військового життя часів революції. Цінними у цьому плані є розвідки істориків Б. П. Савчука та Г. В. Гаврилюка, Д. Д. Футулійчука, Д. В. Кобельського.

Б. П. Савчук та Г. В. Гаврилук зробили історіографічне дослідження під назвою «Мемуари як історичне джерело з вивчення долі вояків Української Галицької армії після її остаточної ліквідації» [11, с. 118–124]. Зокрема розглядається та аналізується мемуарна література з питань історії існування та долі колишніх вояків Галицької армії в післявоєнний період. Подана всебічна характеристика джерел як українських, так і діаспори.

Д. Д. Футулійчук розглянув період запеклої боротьби українських військових частин наприкінці революції у статті «Військові дії армії УНР на завершальному етапі Національно-демократичної революції 1917–1921 рр.» [12, с. 187–197]. Ця боротьба відбувалася в умовах майже повної окупації України військами Червоної армії, арміями генерала Денікіна та польськими збройними силами. Участь частин армії УНР у польсько-радянській війні 1920 р. на боці Польщі та спроби створення антибільшовицького фронту й відновлення влади Директорії УНР на території України виявилися катастрофічними як для українських військ, так і для польських підрозділів. В умовах радянської окупації України провід армії УНР вирішив вести партизанську боротьбу. Останній бойовий рейд українських збройних сил був відчайдушною спробою викликати всенародне антибільшовицьке повстання і відновити самостійну Українську державу.

Д. В. Кобельський досліджує практично не розроблену в сучасній Україні тему. У статті «Девіантна поведінка вояків Червоного козацтва: 1918–1921 рр.» особливий наголос робиться на грабунках і мародерстві, антисемітизмі й вживанні алкогольних напоїв, злочинах на сексуальному ґрунті, дезер-

тирстві. Події розглядаються до кінця 1921 року і зумовлені завершенням основних бойових дій, де брали участь червоні козаки [23, с. 103–115].

Проблему анархістського руху в Україні глибоко вивчає В. А. Савченко, торкалася цього питання О. С. Бабічева.

В. А. Савченко у дослідженні «Українська складова махновського руху» підняв дискусійне питання стосовно відношення махновського руху (1917–1921 рр.) до формування української державності [13, с. 55–62]. Автор стверджує, що лідер руху Н. Махно, незважаючи на розповсюджений стереотип, був не тільки прибічником української самостійності, але й будівником особливої форми української державності — мілітарно-безуправлінської демократії, котра створилася на Півдні України восени 1919 р. під назвою Південноукраїнської трудової федерації.

Одну зі своїх більш пізніх публікацій В. А. Савченко присвятив розвінчанню історіографічного міфу про те, що анархістські організації в Україні в 1905–1928 рр. були організаціями суто маргінальними, що в них бракувало інтелігенції та студентства. У розвідці «Студенти в анархістському русі в Україні (1905–1928 рр.)» на підставі наведених фактів обґрунтовується значуща роль студентства у створенні та розвитку анархістського руху в Україні [22, с. 90–105]. Вони стали інтелектуальним центром руху, редакторами та авторами анархістських видань. У 1918–1919 рр. в Росії та Україні стали створюватися молодіжні організації, в яких керівну роль відігравали студенти. Особливу роль вони зіграли в період відродження анархістських організацій в СРСР в 1923–1927 рр., коли в підпіллі з'являються цілком автономні молодіжні анархістські групи в Києві, Харкові, Одесі, Дніпропетровську, Полтаві, Лубнах.

О. С. Бабічева у своїй розвідці висвітлила деякі події з історії анархістського руху Нестора Махна в центральній частині Лівобережної України [5, с. 22–27]. Серед недоліків махновського руху авторка називає неорганізованість і безвідповідальність, притаманні більшості анархістів. А найсерйознішим недоліком анархо-махновського руху була, на її погляд, воєнна обстановка, через що рух відірвався від суспільно-політичної роботи в масах і повністю віддався революційній боротьбі.

Результати досліджень історії Одеського регіону втілились у статтях О. Г. Шишка та С. В. Вілоус, які зробили неоціненний науковий внесок до періоду Одеської та Бессарабської радянських республік.

Дослідник О. Г. Шишко кілька своїх статей присвятив особливостям революційного життя в Одесі 1917–1921 рр. У публікації «Одеська радянська республіка»: політика терору» автор висвітлює основоположні принципи радянської влади в Одесі у січні — березні 1918 р., періоду так званої Одеської радянської республіки [14, с. 168–178]. Характерними ознаками життя мешканців міста цього часу стало насильство, грабунки, контрибуції та вбивства. І хоча терор в Одесі не мав таких масштабів, як у Києві чи в Севастополі, було втрачено відчуття хоча б мінімального захисту життя та майна з боку органів влади.

Інша стаття О. Г. Шишка «Диктатура Муравйова в Одесі» є своєрідним доповненням до попередньої розвідки [16, с. 218–229]. Автор розглядає період Одеської радянської республіки, коли там панувала диктатура М. Муравйова. Так, неспроможність Одеського РНК вирішити найважливіші проблеми спонукала владу до передачі більшої частини своїх повноважень диктатору М. Муравйову. В той же час накладення контрибуцій на буржуазію та арешт її представників, проведення обшуків серед всіх верств населення, оголошення примусової загальної мобілізації і як наслідок розстріл мирної демонстрації, насадження атмосфери страху, що склало основу диктаторського режиму, призвели до ще більшого загострення ситуації й остаточного падіння авторитету радянської влади.

Подальші події розглянуті О. Г. Шишком в публікації «Відновлення влади Директорії УНР в Одесі» [20, с. 85–96]. Автор показує, як Одеса була зайнята без бою республіканськими військами в грудні 1918 р. після переговорів і підписання мирної угоди між представниками Директорії УНР та уряду гетьмана П. Скоропадського. Наслідком чого стало відновлення цивільних і військових органів влади Директорії УНР в місті. Визначаються позиції органів влади УНР і французького командування з приводу зайняття Одеси військами УНР. Проте, як зазначає автор, на той час прибережна частина міста вже була зайнята військами Антанти, до планів якої входило значне роз-

ширення зони окупації, що означало неминучий конфлікт з владою Директорії. Після прибуття до Одеси основного контингенту французьких військ влада Директорії у місті та республіканські війська змушені були з боями залишити місто.

С. В. Білоус у розвідці «Проголошення Бессарабської Радянської Соціалістичної Республіки у складі РРФСР 1919 р.: причини та наслідки» зробив спробу розкрити проблему у контексті більшовицької національної політики та ідеї світової революції [16, с. 105–113]. Автор підкреслив, що реальної Бессарабської Республіки в історії не існувало. Тому у всіх наукових публікаціях БРСР згадується лише в контексті проголошення її Бессарабським Тимчасовим урядом і роботи уряду з підготовки різних документів для майбутньої Республіки.

Таким чином, вітчизняні історики своїми публікаціями у збірнику «Інтелігенція і влада» ще раз показали трагічну, але водночас героїчну долю українського народу періоду Української революції 1917–1921 рр. Кожна публікація є цінним та унікальним доповненням до вже відомих сторінок української історії. Але, разом з тим, автори підіймають нові проблеми, недосліджені сторони Революції, показують особливості розвитку українських регіонів того часу у політичній, військовій, економічній, освітній, соціальній та культурній сферах. Але скільки публікацій є у нашому збірнику, стільки ж поставлено авторами завдань для подальшого дослідження теми Української революції. Ми, автори даної історіографічної розвідки, маємо надію, що збірник «Інтелігенція і влада» й надалі буде об'єднувати вчених з усіх наукових центрів країни.

Література та джерела

1. Багалій Д. І. Історія Слобідської України / передмова, коментар В. В. Кравченка. — Репр. вид. — Х.: Основа, 1991. — 256 с.: іл. — («Пам'ятки історичної думки України»).
2. Інтелігенція і влада: громад.-політ. наук. зб. Серія: Історія / редкол. : Г. І. Гончарук (гол. ред.) та ін. — О. : Астропринт, 2003. — Вип. 1. — 200 с.
3. Інтелігенція і влада: громад.-політ. наук. зб. Серія: Історія / редкол. : Г. І. Гончарук (гол. ред.) та ін. — О. : Астропринт, 2004. — Вип. 3. — 224 с.
4. Інтелігенція і влада: громад.-політ. наук. зб. Серія: Історія / редкол. : Г. І. Гончарук (гол. ред.) та ін. — О. : Астропринт, 2005. — Вип. 5. — 264 с.

20. Інтелігенція і влада: зб. наук. праць. Серія: Історія / редкол. : Г. І. Гончарук (гол. ред.) та ін. — О. : Астропринт, 2013. — Вип. 29. — 220 с.

21. Інтелігенція і влада: зб. наук. праць. Серія: Історія / редкол. : Г. І. Гончарук (гол. ред.) та ін. — О. : Астропринт, 2015. — Вип. 32. — 468 с.

22. Інтелігенція і влада: зб. наук. праць. Серія: Історія / редкол. : Г. І. Гончарук (гол. ред.) та ін. — О. : Астропринт, 2015. — Вип. 33. — 256 с.

23. Інтелігенція і влада: зб. наук. праць. Серія: Історія / редкол. : Г. І. Гончарук (гол. ред.) та ін. — О. : Астропринт, 2016. — Вип. 35. — 244 с.

24. Методичні рекомендації до 100-річчя Української революції 1917–1921 років [Електронний ресурс] / Український інститут національної пам'яті. Офіційний веб-сайт УІНП. — Режим доступу: <http://www.memory.gov.ua/methodicmaterial/metodichni-rekomendatsii-do-100-richchya-ukrainskoi-revoljutsii-1917-1921-rokiv>. — Дата звернення: 30.05.17.

Григорій ГОНЧАРУК,

доктор історичних наук, професор;

Лілія ІВАНІЧЕНКО,

кандидат історичних наук, доцент.

Інтелігенція і влада. Серія: історія.

Збірник наукових праць. — Одеса:

Астропринт, 2016. — Випуск 36. — С. 36–63

КНИГИ ПРО АВТОРА

(до 80-річчя професора Григорія Гончарука)

А книг у Григорія Івановича Гончарука, якому виповнилось 80 років, понад трьох десятків, їх зміст розкриває проблему, а їхня публікація — митарства автора. Наприклад, за радянських часів його першу книгу гальмували п'ять років київські партійні історики, всіляко психологічно тероризуючи, домагаючись хабарів. Комуністичний режим теж мав свою корупцію. Особливо столиця обдирала периферійних вчених.

Рукопис другої книги «Афганістан, прости» «підрізали» київські письменники [1]. Чи то з ревнощів, чи то з демонстрації стічної зверхності. Написана у 1989 році, після повернення з Кабульського університету, де автор працював радником ректора, вона направлена на показ причетності недалекоглядної, ім-

перської політики КПРС за кордоном і всередині своєї країни. Безкомпромісно конфліктуючи з об'єднаним парткомом і радянським послом в Афганістані, автор зробив висновок. Він в художній формі, але якійсь пророчій, актуальній і нині: «Везет же мне... Как и моему обездоленному народу, который уже более трехсот лет ждет от Москвы справедливости. Что ни говори, дорогой читатель, а тот сон, который я видел в Афганистане в ночь перед снятием меня с работы, оказался вещим. Помнишь: осел нес меня с ветерком на гарантасе. Теперь вижу, что этот осел несет по кочкам и ухабам к пропасти не только меня, а все трехсотмиллионное многонациональное семейство. Русь, останови осла! Народы страны, помогите многострадальной голубоглазой...» [1, с. 161].

Книгу допомогли опублікувати одеські журналісти, вчені, видавці. Газета «Юг» писала: «Нравственной отдушиной для одесситов, участвующих в оккупации Афганистана, может служить тот факт, что прощения за советские злодеяния первым просят в Одессе, а не в том городе, в котором организовывали кровопролитие на многострадальной земле» [2].

Книга стала бестселером.

Драматичною стала публікація «Народний Рух України. Історія» [3]. І знову намагались їй завадити кияни. Коли автор звернувся до керівників Руху по допомогу у її виданні, то вони не знайшли нічого кращого, як привласнити рукопис. Майже два роки знадобилось автору, щоб у судовому порядку отримати свою працю. Ця книга вийшла у 1996 році, витримала два видання і сьогодні є неперевершеною історією НРУ.

Але намагання керівництва Руху дискредитувати, ганьбити Гончарука не відштовхнули його від рухівської тематики. Під його керівництвом захистилось десять кандидатів історичних наук, проведено дев'ять всеукраїнських наукових конференцій «Народний Рух України: місце в історії та політиці» [4] з публікацією збірників матеріалів. Готується вже ювілейна, десята, така конференція. Тих керівників Руху, які протидіяли науковим дослідженням, вже не знайти на цьому світі, а історія НРУ продовжує вивчатися.

Новаторським виявилось дослідження історії Української повстанської армії. На відміну від існуючих серйозних видань, Григорій Гончарук у співавторстві з Олександром Нагайцевим за часів Президента Російської Федерації Єльцина вирішили

скористатися послабленням пресингів в архівах і знайшли документи НКВС і МДБ щодо переслідування воїнів УПА. Всього опубліковано шість монографій [5]. Про них, зокрема, писав у своїй монографії Георгій Папакін «Українські визвольні змагання. На жаль, цей блок джерел залишається абсолютно невивченим. Можна назвати єдину працю, частина якої присвячена ґрунтовному розкриттю змісту документів, створених у процесі бойової діяльності внутрішніх військ в Україні. Автори обрали хронологічний принцип підходу до розкриття інформації джерел з фондів Російського державного військового архіву (РДВА) від 1944 (фактично 1943) до 1953 років. Оскільки ми проголосили і застосували інший принцип подання джерел, то, переформатовуючи викладене І. Гончаруком та А. Нагайцевим, отримаємо такий видовий набір джерел, створених у діяльності внутрішніх військ...» [6, с. 263–264].

І цього разу Гончарук не знайшов підтримки у, здавалось би, зацікавлених осіб. Довелось публікувати на пенсійні заощадження. До речі, вісім книг автора, присвячені визвольній боротьбі українського народу, двічі представлялись на Державну премію в галузі науки і техніки, отримували позитивні рецензії, але на заваді ставали дослідження численних київських колективів, неначе кількість авторів гарантує якість.

Чимало ще слід сказати про подвижницькі дослідження вченого. Наприклад, монографії «Персональна справа № 88» і «Ректор від Бога» присвячені реабілітації талановитого очільника Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова Олександра Юрженка, друга — ректору Одеського політехнічного інституту Костянтину Заблонському [7]. Обидва найталановитіші ректори, які вивели свої виші з периферійних у число найкращих, були зацьковані московською комуністичною пресою, приречені на забуття. Але названі книги повернули славні імена історії. У цьому автору допомагала його учениця кандидат історичних наук Лілія Іваніченко. Тепер на честь цих ректорів називають вулиці в Одесі. І знову видання здійснено за рахунок заощаджень автора, неначе керівники названих закладів не мають бюджетів на науку.

До цікавих пошукових знахідок професора Гончарука можемо віднести поки що чотири книги під загальною назвою «Мемуари професора». Одеські вчені встигли назвати автора

родоначальником вишівської документальної мемуаристики. Маємо можливість перевірити таку назву існуючим визначенням мемуарів у 6-му томі Енциклопедії історії України в електронній бібліотеці, головою редколегії якої є В. А. Смолій. Ось воно: «Мемуари (від франц. *memoires* від лат. *memoria* — пам'ять) — 1) фрагментичні чи фрагментарні записи особистості про події минулого, в яких вона брала участь, була очевидцем, що зазвичай супроводжується їхньою хронологічною фіксацією; 2) літ. твір у формі спогадів про минувшину; 3) архаїчна назва наук, праць чи записок, ученого т-ва; 4) вид письмових джерел історичних особового походження» [8]. Читаючи захоплюючі книги професора Гончарука, переконаєшся, що вони несуть комплексний характер і відповідають 1, 2 і 4 з наведених визначень. Тому зазначене одеситами «вишівських документальних мемуарів» має право на існування. До такого висновку схиляє розширене тлумачення (на шести сторінках) поняття «мемуари», наведене у названій Енциклопедії історії України.

Перевагою названих мемуарів одеського доктора наук є доказово-художня картина життя нашого суспільства, що віддзеркалена переважно в одній долі з 30-х до 90-х років минулого століття. Книги носять такі назви: «Зберегти і знайти себе»; «Сутички з університетською елітою»; «Доленосний політехнічний»; «Випробування посадою» [9]. У них все: життя дитини війни, навчання у Васильківському військовому авіаційно-технічному училищі, служба офіцером, відмінне навчання на історичному факультеті, праця асистентом і старшим викладачем в Одеському університеті, принциповість і безкомпромісність перед парткомом в оцінках діяльності ректора О. І. Юрженка, добровільне залишення університету, надто драматична праця в Одеському політехнічному інституті і знову безкомпромісна боротьба з міськкомом і обкомом партії, робота радником Кабульського університету при високій оцінці його роботи з боку афганського керівництва і гострій боротьбі з радянським керівництвом в Афганістані, 35-річне обрання на посаду завідувача кафедри історії та етнографії України, виховання двох синів докторами наук, професорами, повага і любов до батьків, дружини, трьох онучок, багатьох колег, розумних керівників, студентів.

А ще Григорій Іванович ініціатор заснування і беззмінний головний редактор фахового наукового збірника «Інтелігенція і влада». Серія: «Історія», який цитується міжнародними наукометричними базами і якого вже вийшло 35 номерів [10]. Безперечною заслугою його відкриття і функціонування в технічному вищій ліцензованій аспірантурі з історії, в якій уже підготовлено майже три десятка кандидатів історичних наук.

Кажуть, коли його учні повідомили, що вони планують написати про нього книгу, він сказав: «Дочекайтесь, коли я закінчу мемуари, ви прочитаєте і, якщо відчуєте, що можете написати про мене краще, тоді пишть. А поки нічого зайве витрачати час і сили». Свідки стверджують, що п'ята книга його мемуарів незабаром побачить світ. Чотири перших можна прочитати на сайті Одеського національного політехнічного університету. Той, хто їх прочитає, неодмінно буде чекати на чергову.

Література та джерела

1. Гончарук Г. Афганістан, прости / Григорій Гончарук. — Москва; Одеса: Реклама, 1992. — 280 с.
2. Иванов М. «Афганістан, прости» / М. Иванов // Юг. — Одесса. — 1992. — 6 июня.
3. Гончарук Г. І. Народний Рух України. Історія / Г. І. Гончарук. — О.: Астропринт, 1997. — 380 с.
4. Народний Рух України [Електронний ресурс] // Науково-технічна бібліотека ОНПУ: офіційний сайт. — Режим доступу: http://library.opu.ua/digital/editions/proceeding_conf. — Дата звернення: 20.06.2017.
5. Гончарук Г. И. Украинская Повстанческая Армия в литературе и документах / Г. И. Гончарук, А. Е. Нагайцев. — О.: Астропринт, 2001. — 180 с.; Гончарук Г. И. Нацистские документы об УПА. Разночтение / Г. И. Гончарук, А. Е. Нагайцев. — Одесса: Астропринт, 2003. — 216 с.; Гончарук Г. И. Украинские повстанцы в советских литературе и документах 1944–1953 годов / Г. И. Гончарук, А. Е. Нагайцев. — О.: Астропринт, 2004. — 344 с.; Гончарук Г. И. Расправа: Украинское повстанчество в советских документах 1954–1964 годов: моногр.: в 2 ч. Ч. 2 / Г. И. Гончарук, А. Е. Нагайцев. — О.: Астропринт, 2006. — 391 с.; Гончарук Г. И. Неравная борьба продолжалась: этнический потенциал движения за независимую Украину по отечественным документам 1965–1974 годов. Ч. 3 / Г. И. Гончарук, А. Е. Нагайцев. — О.: Астропринт, 2009. — 312 с.; Гончарук Г. И. Украина: предрассветные сражения: сопротивление власти в советских документах 1975–1991 годов / Г. И. Гончарук, А. Е. Нагайцев, Е. А. Шановская. — О.: Астропринт, 2011. — 320 с.

6. Папакін Г. Українські визвольні змагання 1939–1956 років: джерельний контент / Г. Папакін; [відп. ред. Г. Боряк]. — К.: НАН України, Інститут історії України, 2012. — 358 с.

7. Гончарук Г. І. Персональна справа № 88 / Г. І. Гончарук, Л. М. Іваніченко. — Одеса: Астропринт, 2016. — 188 с.: іл.; Гончарук Г. І. Ректор від Бога / Г. І. Гончарук, Л. М. Іваніченко. — Одеса: Астропринт, 2017. — 176 с.: іл.

8. Ясь О. В. Мемуари [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України. Т. 6: Ла–Мі / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. — К.: Наукова думка, 2009. — 790 с. — Режим доступу: <http://www.history.org.ua/?termin=Memuary>. — Дата звернення: 20.06.2017.

9. Гончарук Г. І. Мемуари професора. Книга перша: Знайти і зберегти себе / Григорій Іванович Гончарук. — Одеса: Політехперіодика, 2015. — 188 с.; Гончарук Г. І. Мемуари професора. Книга друга: Сутички з університетською елітою / Григорій Іванович Гончарук. — Одеса: Бахва, 2016. — 152 с.; Гончарук Г. І. Мемуари професора. Книга третя: Доленосний політехнічний / Григорій Іванович Гончарук. — Одеса: Астропринт, 2016. — 156 с.: іл.; Гончарук Г. І. Мемуари професора. Книга четверта: Випробовування посадою / Григорій Іванович Гончарук. — Одеса: Астропринт, 2016. — 152 с.: іл.

10. Інтелігенція і влада: збірник наукових праць: сайт [Електронний ресурс]. — Режим доступу: history-power.com. — Дата звернення: 20.06.2017.

*Шитюк М. М.,
д-р іст. наук, проф.,
заслужений діяч науки і техніки України*

«ІНТЕЛІГЕНЦІЯ І ВЛАДА»: МАЙЖЕ 700 ДОСЛІДЖЕНЬ

Роздуми про майбутнє починаються через вивчення досвіду минулого. Непересічна істина, яка неодноразово доведена. А де шукати справжньої історичної об'єктивності та переосмислення минулого? На сторінках фахового наукового видання.

Кафедра історії та етнографії України Одеського національного політехнічного університету вже 15 років поспіль видає громадсько-політичний збірник «Інтелігенція і влада», який посідає помітне місце серед наукових видань країни. Його перший номер побачив світ ще у березні 2002-го, і відтоді вийшло друком 35 номерів. У 2015-му збірник пройшов чергову реєстрацію й знову був визнаний фаховим, тобто внесений МОН

України до переліку видань, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних досліджень на здобуття наукових ступенів доктора та кандидата наук. Ініціатор і незмінний редактор збірника — доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри Григорій Іванович Гончарук.

Матеріали, що публікуються у науковому збірнику в останні роки, подаються в контексті нового осмислення історії українського народу. Наукові статті переважно висвітлюють ті сторінки минулого, які тривалий час з ідеологічних міркувань розглядалися поверхово, замовчувалися або свідомо перекручувалися. Особливу увагу дослідники приділяють темам науково-педагогічної діяльності, міського самоврядування та адміністративного управління, взаємодії влади й інтелігенції. Найяскравіші постаті, які колись жили в Україні та працювали на її благо, також стали об'єктами наукових пошуків. Скажімо, вміщені серії статей про Л. Лук'яненка, В. Черновола, Є. Чикаленка та інших патріотів України. Окремо досліджуються питання української історіографії. Це дає можливість звернутися до першоджерел та подивитися на минуле очима сучасників.

У збірнику «Інтелігенція і влада» друкувалися статті, присвячені найяскравішим сторінкам як історії, так і нинішнього життя *alma mater* — Одеського національного політехнічного університету. Авторами цих робіт були переважно ректори ОНПУ та науковці кафедри історії та етнографії України вишу.

Довгі роки провідною темою кафедри була діяльність Народного руху України, організації, яка стояла біля витоків незалежності нашої держави. Результати наукових досліджень з проблематики НРУ також побачили світ на шпальтах видання. Засновником цього наукового напрямку став завідувач кафедри, доктор історичних наук, професор Г. І. Гончарук, який, окрім низки статей у збірнику «Інтелігенція і влада», із зазначеної теми має кілька ґрунтовних праць.

Отже, видання «Інтелігенція і влада» цікаве не тільки для науковців, аспірантів, студентів історичних спеціальностей, краєзнавців та музейних працівників, а й для широкого загалу — всіх, кому не байдужа історія України.

Усі номери збірника отримали право розміщуватися та зберігатися в електронному варіанті на порталі Національної бі-

бліотеки ім. В. І. Вернадського. До того ж видання «Інтелігенція і влада» має і власний сайт з викладеними у загальному доступі матеріалами — <http://history-power.com>.

За час існування видання у ньому опубліковано близько 700 праць. На матеріали збірника посилаються в дисертаційних дослідженнях, наукових статтях, студентських рефератах. І зрозуміло, адже їх автори — відомі вчені з історії України та всесвітньої історії. За п'ятнадцять років до збірника надсилали публікації дослідники з різних куточків України: Києва, Харкова, Житомира, Полтави, Сум, Ужгорода — загалом із близько 40 міст. Свої праці друкували в ньому і вчені Росії, Німеччини та інших країн.

Сьогодні збірник «Інтелігенція і влада» відомий далеко за межами України. Він індексується такими зарубіжними наукометричними базами даних, як Російський індекс наукового цитування (РИНЦ), міжнародною наукометричною базою Google Scholar, представлений у національних базах та бібліотеках — загальнодержавному репозитарії «Наукова періодика України» та загальнодержавній базі даних «Україніка наукова» (реферативний журнал «Джерело»). У планах на майбутнє — включення його і до інших міжнародних наукометричних баз.

Отже, підсумовуючи, варто сказати, що кафедри історії України ОНПУ справді є чим пишатися. В технічному виші вона зуміла запропонувати якісне наукове видання, на шпальтах якого суспільство має змогу не тільки ознайомитися із серйозними дослідженнями, а й подискутувати з питань української історії, політики та культури. За 15 років існування збірник «Інтелігенція і влада» неодноразово довів свою тематичну актуальність і, ще раз наголосимо, зайняв чільне місце поміж фахових видань України.

Катерина КОРНІЄНКО,

кандидат історичних наук, доцент;

Марина КУЧЕРУК,

кандидат історичних наук, доцент.

Чорноморські новини. — 2017. — 15 липня. —

№ 066–067 (21857–21858)

СТАРТ У ДРУГЕ СТОЛІТТЯ

(Продовження. Початок у номерах за 22 та 27 липня).

У редакційному музеї зберігаються повні комплекти нашої газети за кожен, починаючи із 1944-го, рік. Є також окремі примірники або їх ксерокопії попередників «Чорноморських новин»: «Голоса пролетарія», франкомовного «Le communiste», «Одесского коммуниста», «Известий...», «Чорноморської комуни» довоєнного періоду та періоду героїчної оборони Одеси в серпні—жовтні 1941-го. Це, по суті, документи тієї епохи, не підроблені і не ретушовані, а тому й цінні. Як для дослідників нашої минувшини, так і для кожного зосібна з точки зору усвідомлення того, що було і що не повинно повторитися.

Звісна річ, наш музей не єдине місце, де можна простежити столітню історію газети. Для цього існують спеціальні культурно-освітні та науково-інформаційні установи, які збирають, систематизують, досліджують друковані матеріали, зокрема й періодику, та забезпечують доступ до них і вчених, і широкого читацького загалу. В нашому місті це, передусім, Одеська національна наукова бібліотека, що на Пастера, 13. ОННБ — давній друг і незмінний партнер «Чорноморки». Мабуть, не було жодного проекту, заходу, акції, зініційованих головною книгозбірнею Півдня України, які на своїх шпальтах не підтримали б «ЧН». А цих проектів-заходів ой як багато! І найвагоміший з них — щорічна загальнонаціональна виставка-форум. «Українська книжка на Одещині». В активі ОННБ — уже вісімнадцять таких форумів. Й інформаційним спонсором кожного з них була наша газета.

Про все це говорила у своєму виступі-вітанні на ювілеї «Чорноморських новин» генеральний директор Одеської національної наукової бібліотеки, заслужений працівник культури України, повний кавалер ордена Княгині Ольги О. Ф. Ботушанська, висловлюючи заодно сподівання на подальшу співпрацю. А інакше й не може бути, бо і газета, і книгозбірня мають спільну місію — популяризувати друковане слово, утверджувати українську мову, долучати до читання якомога більше земляків, аби не меншало, а, навпаки, більшало серед них і абонентів, і передплатників. Тож попереду, переконані, ще чимало спільних ініціатив.

Наразі ж хочемо подякувати партнерам з ОННБ за книжково-ілюстративну виставку під назвою «Чорноморські новини» — історія розвитку інтелектуальної думки на Одещині», організовану в головному читальному залі бібліотеки до 100-літнього ювілею нашої газети. Це прекрасний подарунок і для нас, «чорноморців», і для всіх тих, кого цікавить, так би мовити, жива історія — поживтілі, вицвілі сторінки-документи нашої такої непростой й неоднозначної минувшини.

«Чорноморські новини», ще будучи «Чорноморською комуніою» (йдеться про кінець 1990-х), активно долучилися до процесів національного державотворення, каталізатором і провідником яких виступав тоді Рух. Непросте становлення цього громадського патріотичного формування, зокрема його одеського осередку, перипетії з набуттям юридичного статусу, зорганізовані ним політичні акції, спротив новим віянням компартійної системи — про все це писала наша газета часів редакторства світлої пам'яті Л. В. Міщенко.

Одним з найавторитетніших дослідників теми зародження й розвитку НРУ, значення його діяльності в становленні незалежної держави є доктор історичних наук, професор кафедри історії та етнографії України Одеського національного політехнічного університету Г. І. Гончарук. Виступаючи на ювілейному зібранні, Григорій Іванович, давній автор і друг «Чорноморки», зачитав привітання нинішнього голови Народного руху України, депутата Верховної Ради В. М. Кривенка, в якому, зокрема, зазначається:

«Пройшовши всі історичні віхи, ви зуміли зберегти найважливіші основи журналістики: об'єктивність, професіоналізм, патріотизм. І всі ці роки свобода слова та любов до рідної мови були визначальними пріоритетами у редакційній роботі.

Щоденними зусиллями вірних своєму журналістському обов'язку працівників редакції, громадських дописувачів на сторінках газети відтворена історія України та Одещини.

«Чорноморські новини» були й залишаються хорошими і чесними співрозмовниками, мудрими радниками. Ваше якісне публіцистичне слово завжди спонукає до роздумів, формує громадську думку.

І сьогодні перед газетою стоять такі ж важливі завдання — відстоювати українську Одесу, доставляти людям оперативну інформацію, виховувати нові покоління жителів Одещини.

Народний рух вдячний вам за збереження українських цінностей!»

Наша газета — громадсько-політична, а відтак виконує роль своєрідного дискусійного майданчика, де мають змогу висловлювати свої думки-позиції представники різних політичних партій, громадських інституцій, науковці, експерти і, звісно ж, звичайні громадяни, дописувачі, читачі. Свобода слова, плюралізм, коректність у полеміці — засадничі принципи редакційної політики «ЧН». Спасибі за привітання і НРУ, й Аграрній партії, і «Батьківщині», і всім іншим учасникам вітчизняного політичного спектра, які привітали нас з ювілеєм.

Є враження миттєві, швидкоплинні, тут і зараз, а є ті, що зостаються назавжди, всотуються в пам'ять, пронизують серце...

У моєму робочому кабінеті одну зі стін, що навпроти вікон, прикрашає «Жар-птиця» пензля Лариси Дем'янишиної. Це світле, життєрадісне полотно, не раз переконувався, крім суто естетичної, має ще й терапевтичну дію. Коли важко, коли, здається, безвихідь, звернеш погляд на «Жар-птицю» — й тіло наповнює спокій, умиротворення, переконаність у тому, що за жодних обставин не треба пасувати, що все можна вирішити, якщо докласти зусиль.

На ювілейному вечорі «Чорноморки» Лариса Дем'янишина та педагог і «просвітянка» Олеся Чайківська від шанувальників-читачів із Южного подарували редакції (цей момент ви бачите на світлині) ще одну роботу званої майстрині — «Та не однаково мені...». На картині, написаній у неповторному авторському стилі, — портрет молодого Тараса Шевченка на тлі проникливого Кобзарєвого погляду, помережений нетлінними рядками із циклу «В казематі».

*Іван МЕЛЬНИК.
Чорноморські новини. — 2017. —
29 липня. — № 070 (21861)*

КРИГОЛАМ «Г. І. ГОНЧАРУК»

Один з авторів цієї статті познайомився з професором Григорієм Івановичем Гончаруком ще під час навчання на історичному факультеті Одеського університету ім. І. І. Мечникова, коли брав участь у науковій конференції «Актуальні проблеми навчання історії України в технічних вузах». Це був підтягнутий, з військовою виправкою чоловік, значно молодший за багатьох професорів-істориків, яких знав по факультету.

Пізніше, коли почав працювати на його кафедрі асистентом і готувати до публікації історію Народного руху України, мої думки щодо нього значно змінилися на краще, однак прийняття ним рішень часто нагадувало про військовий досвід.

По-перше, його не можуть зупинити будь-які перешкоди.

По-друге, відчуття тиску на нього він сприймає як опір льоду, що заважає просуванню вперед.

По-третє, під час труднощів включає якийсь особливий режим виходу зі штопора і стає сильнішим, як і вся його команда.

По-четверте, за ним постійно стоїть його наукова школа.

Будь-які спроби знищити чи зупинити цей «криголам» безперспективні, і це вже увійшло не тільки в історію Одеського політехнічного, а й в історію Одеси, історію України.

Григорій Іванович Гончарук — доктор історичних наук, професор, дослідник історії і сучасної діяльності політичних та громадських організацій, проблем взаємовідносин інтелігенції і влади, відомий вчений не тільки на Одещині, а й далеко за її межами. Через кілька днів йому сповниться 80 років.

Він — яскравий представник нової історіографічної школи України національно-державницької доби 1991—2000 років. Його погляди сформувалися на основі аналітичних та марксистсько-діалектичних підходів минулої епохи та під впливом новітніх національно-демократичних праць українських істориків, у тому числі й діаспори, а також під впливом усної історії та документальних свідчень сучасності, які він досліджує, послуговуючись логікою, кількісно-якісним аналізом та знанням суспільної психології.

Наведемо короткі біографічні дані.

Народився Г. І. Гончарук 9 серпня 1937 року в с. Новогеоргіївка Ананьївського району Одеської області. Після закінчен-

ня середньої школи навчався у Васильківському військовому авіаційно-технічному училищі. Служив офіцером Військово-повітряних сил Радянської армії. Капітан.

У 1967-му закінчив з відзнакою історичний факультет Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова, де опісля працював асистентом, старшим викладачем.

Із 1970 року — в Одеському політехнічному інституті, по-слідовно обіймаючи посади старшого викладача, доцента, а з 1982-го — завідувача кафедри. Посаду завідувача кафедри історії та етнографії України Г. І. Гончарук в Одеському національному політехнічному університеті обіймає 35 років.

У 1970-му захистив кандидатську, а в 1984-му — докторську дисертації. В 1985-му йому присвоєне вчене звання професора.

У 1987/88 навчальному році Григорій Іванович працював радником ректора Кабульського університету в Афганістані, радником-консультантом Інституту суспільних наук Центрального комітету Народно-демократичної партії Афганістану. У цій країні зумів організувати викладання кількох нових дисциплін, ініціював відкриття аспірантури, проведення всеафганських науково-теоретичних конференцій (досвід щодо проведення наукових форумів мав значний, ще зі студентських років в Одеському університеті). Афганський період життя відображений у монографії «Афганистан, прости. Исследования пережитого» (1992).

Ці роки стають першою спробою дослідження історичних подій, виходячи з протиставлення того, що стверджувала пропаганда, і дійсності, віддзеркаленої у характерних суб'єктах-особистостях того часу. Саме з цього, можна стверджувати, почалась історична персоналістика Григорія Гончарука. Дослідження через особистий, суб'єктивний погляд на історичні події, їхній вплив на розвиток сучасної України та їхнє місце у національно-патріотичних процесах.

Під керівництвом Г. І. Гончарука кафедра успішно трансформувалася з викладання та дослідження історії КППС в історію України. Так, у 1988 році на зміну кафедри історії КППС прийшла кафедра історії та політології, а в 1991-му — історії та соціології. Після відокремлення від неї кафедр соціології і психології та кафедри політології у 1993-му отримала сучасну назву — історії та етнографії України. Можемо повністю погодитися з Л. І. Сухотеріною, яка зазначала: «Неважко уявити

собі, які навантаження випали на плечі Григорія Івановича у зв'язку з цим еволюційним процесом, але він, не на шкоду якості навчального процесу, вчасно й ефективно вирішував усі організаційні та кадрові питання. Саме відповідальність найвищої проби, поряд з іншими визначними якостями характеру професора Гончарука, сприяла його великій науковій та організаційній роботі».

У своєму житті Григорій Іванович пройшов шлях від професійного військового до історика, і на цьому тернистому шляху сформувався його стійкий та нелегкий характер. Долаючи труднощі та певні загрози, він завжди мобілізує не тільки себе, а й творчий колектив своїх учнів — кафедру.

Саме важкі обставини скеровують його характер та боротьбу, в якій він досягає успіху, фактично перетворюючись на криголам, що просувається крізь тороси, як крізь масло, і виходить на вільну воду. І в цьому знаходить підтримку свого колективу, власної наукової школи.

Колектив кафедри викладав такі навчальні дисципліни, як історія України, всесвітня історія, етнографія України, університетська освіта, історія соціальної роботи, історія інженерної діяльності, етнопсихологія, соціальна демографія. Сьогодні, на жаль, у зв'язку з реформуванням вищої освіти і значним скороченням дисциплін та годин кафедра викладає лише інтегровану фундаментальну дисципліну «Історія України та української культури» для студентів першого курсу всіх спеціальностей (у 2016/17 навчальному році на кафедрі відбулося скорочення до п'яти ставок, що значно заважає її подальшому розвитку).

Г. І. Гончарук — ініціатор і голова оргкомітетів 18 всеукраїнських і двох всеафганських наукових конференцій, з яких дев'ять — з тематики «Народний рух України: місце в історії та політиці», шість — «Інтелігенція і влада», одна — «Кочубіїв — Хаджибей — Одеса», а також двох всеукраїнських конференцій з проблем викладання історії України в технічному виші.

Завдяки зусиллям Г. І. Гончарука на кафедрі вперше в технічному вищому навчальному закладі у 1995 році відкрилася гуманітарна аспірантура за спеціальністю 07.00.01 — «Історія України», у 1997-му — докторантура, а торік була ліцензована підготовка аспірантів за спеціальністю 032 — «Історія та археологія» за новою програмою, розрахованою на чотири роки.

Під керівництвом Г. І. Гончарука підготовлено 25 кандидатів та докторів історичних наук. Обидва його сини — також відомі науковці: Тарас — доктор історичних наук, професор, Анатолій — доктор економічних наук, професор.

Дослідницьку роботу Г. І. Гончарук розпочав ще в студентські роки, але найповніше його творчий потенціал розкрився та реалізувався в роки незалежності України, коли на порядку денному постала нова наукова проблематика, рідна його творчому кредо й патріотичним національно-демократичним поглядам. Визначним науковим досягненням у творчій біографії професора стали дослідження нової для української науки проблеми — становлення багатопартійного суспільно-політичного життя в незалежній Україні. Зокрема, багато років праці віддано темі, пов'язаній із зародженням та розвитком Народного руху України, історичного значення його діяльності в становленні суверенної Української держави. На основі власноруч зібраного архіву та архівів рухівських структур автор у своїх наукових працях, зокрема в монографії «Народний рух України. Історія», зумів дати доволі об'єктивну картину процесу формування НРУ та критично оцінити діяльність його лідерів, висвітлити місце і роль Руху у політичному житті країни. Саме історія Народного руху України стає для наукової роботи кафедри наріжним каменем на багато років, фактично дає змогу на основі кафедральної теми сформулювати основні позитивні та негативні тенденції у розвитку всього національно-патріотичного руху Незалежної України із 1990-х років.

Г. І. Гончарука називають «батьком історії Руху», оскільки йому вдалося створити наукову школу з вивчення історії та діяльності НРУ, громадських та політичних організацій.

У 1997 році, як уже мовилося, вийшла монографія професора «Народний рух України. Історія». Цю тематику продовжили його учні у дисертаційних дослідженнях:

Олена Шановська — «Діяльність Народного руху України з розробки національної програми та практичного втілення її в процесі державотворення (1989—1996 рр.)» (2003);

Олена Мардаренко — «Українсько-російські відносини у політичній діяльності Народного руху України (1989—1998 рр.)» (2007);

Станіслав Овсієнко — «Діяльність Народного руху України в умовах внутрішньопартійної кризи (1997—2002 рр.)» (2008);

Юрій Діденко — «Народний рух у державотворчих процесах України (1989—2002 рр.)» (2009);

Надія Кіндрачук — «Боротьба Народного руху України за незалежність України: 1989—1991 рр.» (2010);

Марина Кучерук — «Роль Народного руху України в об'єднанні національно-демократичних сил у проведенні внутрішньої політики держави (2002—2009 рр.)» (2013);

Олена Шипотілова — «Громадсько-політична діяльність Народного руху України на території Миколаївщини (1989—1996 рр.)» (2013).

Суміжних проблем торкалися дисертації таких аспірантів:

Ірини Місєври — «Внесок ВУТ «Просвіта ім. Т. Г. Шевченка» в піднесення рівня національної самосвідомості громадян України (1988—1996 рр.)» (1999);

Елли Мамонтової — «Фактор преси в конституційному процесі в Україні» (2000);

Інни Кривдіної — «Гельсінський рух і його вплив на національно-політичні процеси в Україні (1976 — початок 1990-х років)» (2001);

Андрія Кожанова — «Преса національно-демократичного спрямування в суспільно-політичних процесах України (1989—1996 рр.)» (2014).

Всебічне висвітлення діяльності НРУ знайшло своє відображення в роботах учасників всеукраїнських наукових конференцій «Народний рух України: місце в історії та політиці» (1994, 1996, 1998, 2000, 2001, 2005, 2009, 2011, 2016).

Природно, основне наукове досягнення професора — це понад 150 його власних наукових і науково-методичних праць, у тому числі 30 монографій. Серед книг — видання історико-партійного й краєзнавчого характеру, історичні персоналії, збірники документальних матеріалів. До кола наукових інтересів професора Г. І. Гончарука входить і така гостра й складна проблема, як національний повстанський рух в Україні в роки Другої світової війни, зокрема діяльність Української повстанської армії.

Г. І. Гончарук — головний редактор трьох колективних монографій, ініціатор заснування і головний редактор періодич-

ного наукового збірника «Інтелігенція і влада» серії «Історія» (фаховий), які входять у міжнародні наукометричні бази та індексації і яких уже вийшло 35 номерів.

Григорій Іванович неодноразово призначався членом спеціалізованої вченої ради із захисту кандидатських та докторських дисертацій при історичному факультеті Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова, вже 35 років є членом вченої ради Одеського національного політехнічного університету, бере активну участь у громадському житті Одещини та країни, зокрема, є головою Одеського обласного відділення Конгресу української інтелігенції, членом президії національної ради Конгресу української інтелігенції (КУІну), співголовою Асоціації істориків вищої школи України.

В останні роки Г. І. Гончарук активно працює над створенням серії спогадів-мемуарів про своє життя та діяльність, посиляючись не лише на власну пам'ять, а й на документальні джерела. Разом зі своєю ученицею кандидатом історичних наук Л. М. Іваніченко дослідив джерела, які лягли в основу якісно нових монографій, започаткувавши серію мемуарів про одеських ректорів: «Персональна справа № 88», присвячена колишньому ректорові університету ім. І. І. Мечникова Олександрові Івановичу Юрженку, та «Ректор від Бога» — про ректора Одеського політехнічного інституту Костянтина Івановича Заблонського, талановитих керівників та видатних учених, зацькованих московською пресою.

Сучасна історична наука ставить перед ученими нові питання щодо захисту України, розвитку нових напрямів інтелектуальних досліджень у боротьбі з гібридною агресією сусідньої країни (РФ), до яких професор Г. І. Гончарук та його наукова школа готові. На жаль, його «криголамний характер» часто заважає належному поцінуванню досягнень вченого і його школи, бо, відстоюючи ідеї, Григорій Іванович не йде на компроміси. Але ж саме таким і повинен бути історик під час війни за державу.

*Олег МЕЛЬНИК,
кандидат історичних наук, доцент;
Алла ФЕДОРОВА,
кандидат історичних наук, доцент.
Чорноморські новини. — 2017. —
5 серпня. — № 072 (21863)*

ТРИДЦАТЬ ПЯТЬ ПЛЮС ПЯТЬ

Завтра, 9 августа, Григорию Гончаруку, ученому-историку, профессору, общественному деятелю, исполняется 80 лет.

Прожить 80 лет — это и много, и мало. Много, если вспомнить, сколько одноклассников, друзей со времен военного училища, коллег-офицеров, однокурсников исторического факультета Одесского государственного университета им. И. И. Мечникова, коллег-преподавателей, и государственного университета, и политехнического, — пережито... Ушли в иной мир. А мало, если планируешь написать много книг, подготовить еще кандидатов наук, организовать всеукраинские научные конференции, опубликовать новые выпуски научного сборника и многое другое.

Однако в любом случае в таком возрасте от подведения итогов пройденного пути уклониться трудно. Но Григорию Ивановичу Гончаруку есть что вспомнить. Васильковское военное авиационно-техническое училище дало юноше многое: образование в области общих дисциплин (высшая математика, сопромат, детали машин, черчение и др.), а также знание военной современной техники. А вот офицерская служба, хоть и начиналась успешно, закончилась чуть ли не катастрофой. Старший техник-лейтенант предвидел её и сумел избежать жалкого прозябания в российской глубинке. Григорий Гончарук, изучив необходимые дисциплины, поступил сразу на два факультета Одесского государственного университета им. И. И. Мечникова: исторический и журналистский. Но душа лежала к истории. И так осталось на всю жизнь.

На комиссию по распределению молодых специалистов Григория Гончарука вызвали первым и оставили его в университете на преподавательской работе.

О его целеустремленности и работоспособности можно судить по такому факту: не будучи в аспирантуре, имея 12 академических групп, работая на общественных началах заместителем ответственного секретаря приемной комиссии, потом ответственным секретарем комиссии, несмотря на загруженность, за два года он написал и защитил диссертацию на соискание ученой степени кандидата исторических наук.

Он тяжело переносил гнетущую морально-психологическую атмосферу в ОГУ. А когда незаслуженно заклеямили и уволи-

ли из университета талантливейшего ректора украиноязычного украинца Александра Ивановича Юрженко, Григорий Гончарук в знак протеста уволился из университета.

В Одесском политехническом институте, где ректором в то время был Константин Иванович Заблонский, сравнимый по таланту руководителя с А. Юрженко, Григорий Гончарук, преодолевая невообразимые партийные интриги завистников, сумел написать и защитить докторскую диссертацию.

В 1982 г. ученый совет института единогласно избирает Григория Гончарука заведующим кафедрой. По своим научным, методическим показателям и общественной работе кафедра, возглавляемая Григорием Гончаруком, занимала первые места в институте, ее сотрудники награждались путевками в туристический круиз по Черному морю, а ее заведующий получал денежные премии, благодарственные грамоты и место на «Доске почета» института.

Работая советником ректора Кабульского университета в 1987/88 учебном году, профессор Гончарук выступил инициатором создания аспирантуры, введения семинаров по диалектическому материализму, нового учебного предмета «Политика национального примирения», организовал две научные конференции с публикацией тезисов и докладов в сборниках материалов конференции. Объединенный партийный комитет при Советском посольстве всячески препятствовал работе советника ректора по одной глупой причине: по данным контрразведки, Кабульский университет по своей сущности антисоветский. И в соответствии с методами работы партийного руководства плели интриги, фабриковали компромат, требовали от министра высшего и среднего специального образования отозвать Гончарука из Афганистана. Однако министр медлил и всё-таки предоставил возможность профессору доработать согласно контракту.

А вот афганская сторона относилась к советнику с уважением. Об этом свидетельствуют награды, в том числе медаль президента Афганистана и медали Демократической организации молодежи Афганистана, грамоты, благодарственные письма советскому руководству.

Из Афганистана профессор возвратился с твердым убеждением, что агрессивная во всех отношениях коммунистическая

система прогнила насквозь и дни Советского Союза сочтены. Это Гончарук аргументированно доказал в своей книге «Афганистан, прости!».

Кровавые события в Прибалтике и на Кавказе в конце 80-х — начале 90-х гг. ознаменовали крах советской тоталитарной системы. В Украине возникает первая оппозиционная массовая общественно-политическая организация — Народный Рух Украины. Её национально-демократическая программа заинтересовала профессора Гончарука. Он стал собирать документы о создании и деятельности НРУ, принимал участие в ряде съездов. В результате вышла фундаментальная книга «Народный Рух Украины. История». Эта пока непревзойденная книга выдержала два издания. Однако склонность к руховской тематике не только не ослабела, но и усилилась. Под руководством профессора Гончарука по руховской проблематике написано и защищено 10 кандидатских диссертаций, проведено 9 всеукраинских научных конференций «Народный Рух Украины: место в истории и политике», издано несколько монографий и много статей.

Откликнулся профессор и на исторически актуальную тему — Организация украинских националистов и Украинская повстанческая армия. Вместе с доцентом А. Е. Нагайцевым, используя уникальные документы, почерпнутые в Российском военном архиве в городе Подольске, он написал и издал семь книг о мужестве украинских патриотов и о дикой расправе советской репрессивной машины над ними.

Одесситы хорошо помнят события второй половины 90-х — начала 2000-х годов — борьбу кланов за власть над городом. Уже тогда пролилась человеческая кровь. Не остался в стороне от этого и Григорий Иванович. Из-под его пера вышли книги «Одесское противостояние», «Одесская стратегия», «Президент и Одесса», «Атакованный за призвание», вызвавшие бурные дискуссии и разные рецензии. Но никто не упрекнул профессора Гончарука в необъективности. И сегодня эти книги не оставляют читателя равнодушным. Интерес к упомянутым событиям жив и поныне.

Коллеги отмечают главные черты характера профессора. Это инициативность и новаторство. Трудно передать на словах, сколько понадобилось сил, находчивости, дипломатич-

ности, чтобы в техническом вузе создать кафедру истории и этнографии Украины. Да ещё открыть аспирантуру и докторантуру, подготовить около 30 кандидатов исторических наук, четверо из которых стали докторами наук, высококвалифицированными профессионалами. Наш юбиляр является инициатором создания и неизменным главным редактором специализированного научного сборника «Интеллигенция и власть», который индексируется в международных базах. Уже вышло 36 номеров сборника, готовится к печати 37-й. В сборнике опубликовано свыше 700 статей из всех научных центров Украины.

Отметим, что Григорий Гончарук является родоначальником вузовской документальной мемуаристики. Он издал четыре книги «Мемуары профессора». Пишет пятую. Она называется «История Украины зовёт на линию огня». Под линией огня автор понимает антитеррористическую операцию, войну с коррупцией, сепаратизмом, экономической и социальной отсталостью, запущенностью в воспитании, духовным убожеством.

О том, что в условиях независимой Украины появились возможности более результативной научной работы, говорят такие цифры: если за 20 советских лет профессор написал и с большим трудом издал 4 монографии, то после её провозглашения — в восемь раз больше.

В рамках газетной статьи не расскажешь о всех новаторских инициативах профессора. Чего только стоит издание с одной из своих учениц, кандидатом исторических наук, книг «Персональное дело № 88» и «Ректор от Бога». Первая посвящена талантливейшему ректору Одесского государственного университета 1960—1970-х годов А. И. Юрженко, а вторая — не менее талантливому ректору Одесского политехнического института К. И. Заблонскому. Оба были оклеветаны московскими газетами и обречены на забвение потомками. Однако книги вызвали огромный интерес со стороны общественности. Сегодня ректорам устанавливают мемориальные доски и называют улицы их именами.

Правда, Григорию Гончаруку не удалось избежать осложнений: за объективное описание дерибана одного из общежитий был подготовлен проект ликвидации кафедры истории и этнографии Украины, а самому автору «светило» увольнение. Одна-

ко мудрий ученый совет университета тайным голосованием со значительным перевесом голосов избрал Г. И. Гончарука заведующим кафедрой снова. Иными словами, после 35 лет заведования кафедрой совет продлил срок руководства коллективом еще на 5 лет.

Как же не поздравить юбиляра с такими успехами и не пожелать ему реализации новых инициатив и плодотворной научной работы! Других мнений нет.

Илья ЕРИМИЧОЙ;

Семен ЦВИЛЮК

профессора.

*Вечерняя Одесса. — 2017. —
8 августа. — № 86 (10496)*

ПРИКЛАД ВІДДАНОСТІ ОБРАНИМ ІДЕАЛАМ

До 80-річчя від дня народження і 35-річчя перебування на посаді завідувача кафедри історії та етнографії України Одеського національного політехнічного університету доктора історичних наук, професора, заслуженого працівника освіти України Г. І. Гончарука

Шановний Григорію Івановичу! У цей святковий день від імені колективу Одеської національної наукової бібліотеки прийміть найщиріші вітання та побажання з нагоди вашого славного ювілею!

Ювілей — чудова нагода, щоб висловити захоплення вашим життєвим шляхом, який є яскравим прикладом відданості обраним ідеалам служіння науці та професії.

Ми знаємо вас як яскраву, неординарну особистість, висококваліфікованого, вмілого керівника, науковця, який заслужено може пишатися духовним та інтелектуальним потенціалом, успіхами та досягненнями. Притаманна вам активна життєва позиція і невичерпна енергія, багатий професійний досвід, здатність творчо підходити до вирішення найскладніших проблем здобули вам глибоку повагу й авторитет серед колег, студентства і наукової громадськості.

Ваш професіоналізм — це багатогранний шлях громадського, освітянського, наукового діяча і талановитого організатора.

Ви — ініціатор та активний учасник наукових регіональних та загальнодержавних проектів і програм. Результати ваших наукових досліджень вражають ґрунтовністю, широтою тематики та обсягом.

У фондах нашої бібліотеки серед численних досліджень особливе місце посідають ваші праці з історії Народного руху України, боротьби за Незалежність від часів УПА до 1980-х років, складної суспільно-політичної ситуації в Одесі на межі ХХ–ХХІ ст. («Одеське протистояння», «Одесская стратегия» та ін.) і праці історико-краєзнавчого характеру: «Комінтернівське: історія та сучасність» (2002), «Историография одесских фабрик и заводов» (у співавторстві з А. Нагайцевим) (2004), «Персональна справа № 88» (2016) та «Ректор від Бога» (у співавторстві з Л. Іваніченко) (2017) тощо. Ваші праці «Афганістан, прости» (1992), багатотомні «Мемуари професора» (2015—2016), наукове видання «Інтелігенція і влада» (2006) знаходять схвальні відгуки та користуються популярністю у науковій спільноті.

Вітаючи вас з нагоди славного ювілею, щиро бажаємо вам успішної реалізації нових проектів у сфері розвитку вітчизняної науки, плеканні молодих учених. Зичимо вам бадьорості духу, оптимізму, невичерпних сил для подальшої плідної діяльності. Міцного вам здоров'я, щасливого довголіття, миру і благополуччя в родині!

*З глибокою повагою,
Ольга БОТУШАНСЬКА,
генеральний директор ОННБ,
заслужений працівник культури України,
повний кавалер ордена княгині Ольги*

Колектив редакції «Чорноморських новин», піднімаючи чарку за ваше, Григорію Івановичу, здоров'я, зичить вам ще багато неспокійних літ. Неспокійних у сенсі наукового пошуку і цікавих знахідок, систематизації зібраного матеріалу, у сенсі виховання нового покоління істориків-дослідників, у сенсі збурення і друзів, і недругів до аргументованих дискусій.

Водночас бажаємо вам ще багато спокійних літ — щоб здоров'я не зраджувало, щоб тішили набутками-здобутками діти й онуки, щоб, перефразовуючи класика, згода в родині,

щоб мир і тишина, щасливі щоб люди, блаженна сторона, щоб Бог благословляв й добро вам посилав!

*Чорноморські новини. — 2017. —
10 серпня. — № 073 (21864)*

БІОГРАФІЯ ОСОБИСТОСТІ

Доктор історичних наук, професор Григорій Гончарук присвятив свою долю Одеському політехнічному університетові, який до того ж іще позначений на державному рівні поняттям — «національний».

Невтомний і наполегливо-плідний професор прийшов до осмислення історичних подій з автомеханіків військових літаків у повоєнний час.

Надійними крилами має володіти не лише літак, але й вітчизняна наука, бо без цих якостей на може бути ні літака у польоті, ні науки на підйомі.

Я особисто це добре розумію, бо теж прийшов у поезію з фізиків, як мовиться, закінчивши Одеський політехнічний інститут, коли ректором був славетний механік — професор В. О. Добровольський, а продовжувачем його ідей — аспірант в тому часі, майбутній ректор Політехніки Костянтин Заблонський. Їм присвятив свої історичні монографії професор Григорій Гончарук на крилатому підйомі нашої незалежної України.

Тому я і проголошую професорові Григорію Гончаруку у його 80-ліття — многая літа!

Станіслав СТРИЖЕНЮК

Від редакції. «Прес-кур'єр» приєднується до численних привітань ювілярові і щиро зичить Григорію Івановичу Гончаруку міцного здоров'я і нових наукових творчих успіхів!

*Прес-кур'єр. — 2017. —
10–16 серпня. — № 32 (1232)*

**ГРИГОРІЙ ГОНЧАРУК:
РУХОВІ ПОТРІБНІ САМЕ ТАКІ КЕРІВНИКИ,
У ЯКИХ Є СТРАТЕГІЧНЕ МИСЛЕННЯ
І ГОТОВНІСТЬ ДО ЕФЕКТИВНИХ ДІЙ**

Під час проведення ІХ Всеукраїнської наукової конференції «Народний Рух України: місце в історії та політиці» перед пленарним засіданням несподівано з'явився молодий, симпатичний, енергійний чоловік. Представився народним депутатом, заступником голови Комітету Верховної Ради України. То був Віктор Кривенко. На зустрічі у ректора Одеського національного політехнічного університету, де був присутній також перший голова НРУ Іван Драч, народний депутат зацікавив нас своїм баченням інтенсивного формування громадянського суспільства, підвищення ролі Народного Руху в становленні України як європейської держави. Мені подумалось, Рухові потрібні саме такі керівники, у яких стратегічне мислення і готовність до ефективних дій.

*Григорій ГОНЧАРУК,
доктор історичних наук, професор
«Час вибору» Інформаційний бюлетень
підтримки Віктора Кривенка, 2017 р.*

**ДОСЛІДНИКУ ІСТОРІЇ НАРОДНОГО РУХУ
ГРИГОРІЮ ГОНЧАРУКУ — 80!**

Григорій Гончарук — завідувач кафедри історії та етнографії України Одеського національного політехнічного університету. Ним створена наукова школа з вивчення історії та діяльності Народного Руху України, громадських та релігійних організацій. На кафедрі функціонує аспірантура і докторантура. Під керівництвом Г. І. Гончарука підготовлено три доктори і 22 кандидати наук. Проведено дев'ять всеукраїнських наукових конференцій «Народний Рух України: місце в історії та політиці».

З ювілеєм!

Золотий вік людства давно поступився залізного наступові науково-технічного прогресу, який сталевую пружиною стискував тисячоліття у віки.

Сучасні технології прискорили розвиток цивілізації до поколінь, потім до років і місяців. І не встигали самовидці відслідковувати, фіксувати, розуміти події і зміни.

Саме на цю добу великодушна доля послала щойно створеній споконвічно нуртуючим Народним Рухом Україні сучасного українського Геродота — завідувача кафедри історії та етнографії України Одеського національного політехнічного університету Григорія Гончарука.

Визначний вчений Гончарук Григорій Іванович не піддався чарам сирен радянської пропаганди і залишився вірним своєму покликанню — історичній науці. І цю свою принциповість і безкомпромісну об'єктивність і безсторонність прищепив цілій плеяді своїх випускників, які і стали блискучими вченими, з якими він провів безліч наукових конференцій.

Як справжній аналітик Григорій Іванович Гончарук розпізнавав невидимі іншим внутрішні причини подій, не плутаючи їх з наслідками, як це роблять більшість дослідників на замовлення грошових мішків.

Ризикуючи власною кар'єрою, він у найнесприятливіші для того часи писав славу й героїчну історію відновлення української державності на зламі тисячоліть і заслугу єдиного за століття суспільного руху, спроможного навіть в умовах найжорстокішого тоталітаризму без жодної краплі крові чи дитячої сльозинки вивести країну з потворної імперії, з жаху перед якою божеволіли цілі континенти.

Дослідження ролі Народного Руху України і його місця в історії сучасного світу, книги, монографії, матеріали наукових конференцій, десятки успішних магістерських, кандидатських і докторських дисертацій на цю тему породили надзвичайно цікавий і плідний для вивчення напрямок історії новітньої України.

У 25-ту річницю перетворення громадського об'єднання протестних сил України у структурований політичний державотворчий Народний Рух України та у 80-ту річницю від народження багатолітнього політичного в'язня радянських концтаборів, визначного державного діяча, лідера Народного Руху

і Героя України В'ячеслава Чорновола висловлюємо визначному історикю і другові Істини ГОНЧАРУКУ Григорію Івановичу нашу глибоку шану і вдячність та зичимо йому дальшої плідної праці на повернення Україні колишньої слави і шани у світі, на виховання з сучасної освіченої молоді поколінь українських патріотів, які збудують Українську державу, якою пишатимуться і до якої за щастя матимуть повернутися мільйони порозкиданих долею по засвітах українців.

*За дорученням політради НРУ
голова Народного Руху України*

Віктор КРИВЕНКО

*Офіційний сайт Народного Руху України,
2017, 9 серпня*

ГРИГОРІЙ ГОНЧАРУК НА СВІЙ ЮВІЛЕЙ ДАРУВАВ ДРУЗЬМ КНИГИ

Нещодавно відомий український історик, доктор історичних наук, професор дослідник Народного Руху Григорій Гончарук відсвяткував 80-річчя. На ювілей зібралися колеги, учні і багаточисельна сім'я ювіляра. Привітання з визначною подією лунали весь вечір, а для квітів, що принесли винуватцю торжества, бракувало місця.

Президія Національної спілки краєзнавців України на засіданні 29 травня 2017 р. прийняла рішення про присвоєння професору Григорію Гончаруку звання «Почесний краєзнавець України». Вітали ювіляра д-р іст. наук, член-кореспондент НАН України Олександр Реєнт, канд. іст. наук, декан гуманітарного факультету Одеського національного політехнічного університету Світлана Колот, проректор Південноукраїнського педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського Сергій Тронько, Олекса Різників, дисидент, шістдесятник, автор численних книг про мову, Галина Могильницька, письменниця, поетеса, голова одеської організації Руху 1998–2000 рр., учні, друзі, знайомі, родичі. Юрій Діденко привітав ювіляра від Народного Руху України та подарував на пам'ять картину миколаївської художниці Олександри Березовенко «Хвилі Чорного моря». Він передав вітання від голови НРУ Віктора

Кривенка. Іван Драч, відомий український поет, Герой України, перший голова Руху, звернувся до Президента про відзначення державною нагородою дослідника рухівської історії. Григорій Гончарук в цей день дарував своїм друзям свої книги.

*Житомирська обласна (крайова)
організація Народного Руху України.
Офіційний сайт.
15.08.2017*

ВІТАЄМО ДОКТОРА ІСТОРИЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОРА ГРИГОРІЯ ГОНЧАРУКА ІЗ 80-РІЧЧЯМ!

9 серпня 2017 року виповнюється 80 років завідувачу кафедри історії та етнографії України Одеського національного політехнічного університету, доктору історичних наук, професору Гончаруку Григорію Івановичу.

Національна спілка краєзнавців України щиро вітає відомого діяча освітньої галузі, високофахового науковця, дослідника минулого рідного краю, знаного громадського діяча з цим славним ювілеєм! У цей урочистий день краєзнавча спільнота висловлює найщиріші побажання творчої наснаги, міцного здоров'я, безмежного людського щастя, сімейного добробуту, усіляких гараздів! Нехай кожен новий день буде щедрим на успіхи, багатим на радісні звістки, приємні події та корисні справи! Хай і надалі буде плідною натхненна праця Григорія Івановича на благо рідного краю та України!

Оцінивши вагомий внесок у розвиток національної освіти та історичної науки, вивчення, дослідження та популяризацію історико-культурних і природних багатств рідного краю, Президія Національної спілки краєзнавців України на засіданні 29 травня 2017 р. прийняла рішення про удостоєння Г. І. Гончарука високого звання «Почесний краєзнавець України».

Багаторічна подвижницька праця ювіляра з виховання молодого покоління на гуманістичних засадах є унікальним прикладом відданого служіння обраній справі, а активна гро-

мадсько-політична діяльність у складі Народного руху України — важливим елементом формування єдності та консолідації українського суспільства.

*Голова Національної спілки краєзнавців України,
член-кореспондент НАН України*

О. П. Ресніт

*Національна спілка краєзнавців України,
Одеська обласна організація
Офіційний сайт.
9 серпня 2017 р.*

ГРИГОРІЮ ІВАНОВИЧУ ГОНЧАРУКУ ДО 80-РІЧЧЯ

Коли іде Іванович на море,
Я відчуваю «особисте горе»:
Хоча молодший на дванадцять літ,
Та біля нього — наче старий дід.
Для одеситів цінний Гончарук,
Як для усіх слов'ян — їх першодрук,
Що Федоров надрукував.
Гончарука весь «Рух» тут добре знав.
Працює не за гроші він чи славу,
То — Патріот, що розбудовує державу.
Для професури пан Григорій — не простак:
У історичних справах він — мастак.
І за яку би він не взявся справу,
Поки не зробить, не сіда на лаву.
Сім'я велика — праця без зупину:
Освіту гідну кожному дав сину.
Усі, хто ювіляра добре знають,
Що я не все сказав, хай вибачають.
Якби про всі його заслуги знати,
Не вистачить чорнила — описати.
Та знаю: за характером — КОЗАК,
Всім українцям подавав він добрий знак:
«Вставайте з лави, залиште вже спідниці,
Боротись за «Свободу» вам годиться!»

В часи, як кафедрою «комунізму»
Завідуючим Гончарук мав бути,
З'явилися ознаки героїзму.
Хто поряд був, не зможе це забути.
З ним задоволення є трохи сперечатись,
Знаннями тут не дасть він вихвалитись.
Він самовпевнених на місце враз поставить
І делікатно доведе, що правий.
Багато видатного Гончарук створив.
Секретарів й директорів чимало пережив,
Що поважали його і боялись одночасно,
Попереджали всіх наступників завчасно.
Сучасний ювіляр — як ноутбук,
І кафедра без нього, як без рук.
З ним легкістю науку ти пізнаєш,
А ще — хто є Григорій, точно визнаєш.
Трьома словами — знана він Людина!
У ювілей пишатись є причина.
Хотіли б ми і на столітті побувати,
Здоров'я просим Бога йому дати.

Іван НИТОЧКО

НАЙАВТОРИТЕТНІШИЙ ДОСЛІДНИК НРУ

Зовсім недавно відомий вчений, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії та етнографії Одеського національного політехнічного університету Григорій Іванович Гончарук відзначив своє 80-річчя. Але молодечого творчого запалу йому аж ніяк не позичати. Він увесь у дослідницькій, викладацькій, наставницькій роботі.

Одна з провідних тем наукової зацікавленості професора Г. І. Гончарука — становлення української державності і, зокрема, визначальна участь у цьому процесі Народного Руху України. У цій царині Григорій Іванович чи не найавторитетніший дослідник у нашій країні.

Й ось цими днями надійшла приємна новина: своєю ухвалою політична рада НРУ на вшанування особистого внеску у

відродження України нагородила Григорія Гончарука вищою відзнакою Народного Руху «За заслуги перед українським народом» I ступеня.

Редакція «ЧН» щиро вітає давнього друга й автора газети професора Г. І. Гончарука з таким визнанням його наполегливої пошукової роботи.

*Чорноморські новини. — 2017. —
23 вересня, № 086 (21877)*

ДО 80-РІЧЧЯ ДОКТОРА ІСТОРИЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОРА Г. І. ГОНЧАРУКА

Ювілярові судилося започаткувати поселення істориків у своєму родоводі. Від своїх батьків-колгоспників, в яких народився Григорій Іванович 9 серпня 1937 р., йому дісталися працьовитість і впевненість у досягненні мети. Батьки в роки Голодомору 1932–1933 рр. зуміли приховати від заготівельних загонів, кинувши у снігові замети, два мішки натеребляної кукурудзи — цього вистачило, щоб прогодувати трьох діток. Дитина війни, котрий пам'ятає відступаючі й наступаючі радянські та німецькі війська, а також колону євреїв, яких вели повз батьківську хату в яр на розстріл, він навчався у школі, де тільки в десятому класі з'явилися дві вчительки з вищою освітою — географії та російської мови й літератури. Тому, поступаючи до Васильківського військового авіатехнічного училища, благав екзаменатора не ставити йому двійку з математики, пообіцявши наздогнати кращих вступників. І наздогнав. У дипломі вища математика відмічена доброю оцінкою, а всі інші навчальні дисципліни — тільки «відмінно» й «добре».

Служив Григорій Іванович у Качинському вищому авіаційному училищі. Був техніком, а потім помічником командира ескадрильї зі стройової підготовки. Як не намагався полюбити військову професію, вона неначе відверталася від нього. У свідомості й почуттях брали гору прагнення до публікацій як журналістського, так і художнього стилю в армійських та обкомівських газетах. Шляхом різноманітних медичних «ви-находів» молодому, здоровому юнакові вдалося розірвати офі-

церські «ланцюги» й поступити на заочне (відділення журналістики) та на стаціонарне (історичний факультет Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова) навчання.

Коли адміністрація вишу дізналася про навчання на двох факультетах, то намагалася виключити Г. І. Гончарука «за обман». Натомість Григорій, посилаючись на правила прийому до вищих навчальних закладів, де не йшлося про заборону вступати на два факультети, пригрозив ректорові судом. Відтак очільник вишу дозволив юнакові залишитися на факультеті за власним вибором. Історія в його душі та свідомості перемогла журналістику, хоч остання привертала його увагу все життя.

На історичному факультеті, де перші роки навчання Г. І. Гончарука не було жодного доктора наук, професора, була одна надзвичайна перевага: прекрасна наукова бібліотека з багатими фондами. Григорій занурився у світ книг. Перша наукова публікація з'явилась уже на другому курсі. Ректор вишу Олександр Іванович Юрженко, який раніше хотів позбавити норовистого студента навчання, придивився до нього. А на розподілі випускників, де Г. І. Гончарук був перший за кількістю балів, усупереч позиції парткому університету й керівництва факультету надав йому посаду на загальноуніверситетській кафедрі. За два роки асистент Гончарук, маючи на заняттях дванадцять груп і від квітня до жовтня працюючи у приймальній комісії, написав та захистив кандидатську дисертацію. А коли московська газета «Правда» і слухняні їй партійні комітети розпочали цькування єдиного україномовного ректора, який прибув зі Львівського університету й за десять років вивів Одеський держуніверситет із провінційного вишу у число найкращих в УРСР, позбавили О. І. Юрженка можливості працювати не тільки в університеті, а й в Одесі, Г. І. Гончарук на знак протесту звільнився з ОДУ «за власним бажанням».

На новому місці, в Одеському політехнічному інституті, серед суспільствознавців, у тому числі завідувачів кафедри, не було докторів наук, професорів. Зате клановість, «нашизм», як кажуть, зашкалювала. Неважко здогадатись, як колектив зустрів Г. І. Гончарука, котрий через два роки, перебуваючи в Київському державному університеті ім. Т. Шевченка на підвищенні кваліфікації, привіз перший варіант докторської дисертації й поклав на стіл своєму завідувачеві.

Роки шаленого цькування колег, партійних комітетів, наклепів, ганьби, виключення монографії з планів видання тощо й сьогодні здаються Григорієві Івановичу кошмарним сном. Але він не збирався давати згоду на переведення в інший виш на вимогу міськкому партії. Єдиний, хто вельми тонко, дипломатично підтримував його, був ректор Костянтин Іванович Заблонський. Коли він переконався у здатності захистити дисертацію й у непохитності Г. І. Гончарука в боротьбі з суворими опонентами, то не чинив перешкод у публікуванні монографії та, більше того, відправив у докторантуру КДУ ім. Т. Шевченка.

Кандидатська й докторська дисертації Г. І. Гончарука присвячені вихованню молоді в період з 1918 до 1938 рр. Коли сьогодні йому намагаються дорікати, що він писав про «соціалістичне виховання» юнаків і дівчат, то Гончарук відповідає: «Я досліджував процес вашого виховання. А ви не так уже й погано виховані».

Не так дослідженням теорії комунізму, як педагогікою та методами викладання захоплювався Григорій Іванович. Про його дискусійні методи читання лекцій, про використання студентами технічних засобів навчання на семінарських заняттях, про запровадження офіційних і неофіційних опонентів при захисті студентами своїх рефератів, про участь студентства в оцінюванні виступів своїх одногрупників, про набування професій тощо писали в газетах і журналах. У документах знаходимо накази міністра вищої і середньої освіти СРСР В. П. Єлутіна про включення одесита в оргкомітет із проведення Всесоюзної наукової конференції з вдосконалення форм і методів виховання студентів та про призначення його членом науково-методичної ради Головного управління викладання суспільних наук тощо.

Науково-організаційні здібності Г. І. Гончарука яскраво проявилися на афганській землі, адже в 1987—1988 рр. він був радником ректора Кабульського університету — одного з найбільших вищих навчальних закладів Центральної Азії. Г. І. Гончарук був ініціатором двох усеафганських конференцій із патріотичного виховання молоді в умовах політики національного примирення, в яких узяли участь 144 афганських, 167 радянських та з інших країн учених. У листі ректора Кабульського університету Тагіра Еноята на ім'я ректора Одесь-

кого політехнічного інституту говориться про низку втілених у навчальний процес ініціатив його радника. Зокрема вперше в Кабульському університеті було відкрито аспірантуру, почалося викладання «діалектичного матеріалізму» на нефілософських факультетах, розроблено й утілено в навчальний процес дисципліну «Політика національного примирення: сутність, досвід, завдання».

Афганці поважали професора з Одеси. Про це свідчать нагороди цієї країни: медалі президента Афганістану «Слава», «За доблесну працю», «За мужність», грамоти. Антиімперська книга Г. І. Гончарука «Афганістан, прости», яку одеські газети почали публікувати ще до відомих подій серпня 1991 р., принесла авторові пошану читачів. А президент Афганістану Могаммад Наджибулла, який прочитав книгу вже рятуючись від талібів у місії ООН, зняв із голови свою папаху й передав авторові.

Та у значно більшій мірі розкрилися наукові й організаційні здібності Григорія Івановича після проголошення незалежності нашої країни. Він проявив неабиякий інтерес до Народного Руху України. Брав участь у перших його з'їздах. Написав фундаментальну книгу «Народний Рух України: Історія». Був ініціатором, головою оргкомітету та головою редакційної колегії збірників дев'яти всеукраїнських конференцій «Народний Рух України: місце в історії та політиці». Із понад двадцяти захищених під його керівництвом кандидатських дисертацій дев'ять присвячено НРУ.

Не байдужий Григорій Іванович і до подій, що відбувалися в роки Другої світової війни у Західній Україні. У співавторстві з Олександром Нагайцевим він видав сім монографій про Українську повстанську армію, які написані на унікальних документах, віднайдених у московських архівах під час недовгої «ельцинської відлиги». Унікальними є його чотири монографії, присвячені драматичним, трагічним подіям в Одесі наприкінці минулого — на початку нового століть. Рецензенти висловили в газетах переконання, що історія міста цих років буде написана за об'єктивними книгами професора Г. І. Гончарука.

А ще доктор наук «страждає» подвижництвом. У його книгах, написаних зі своєю аспіранткою, «Син болгарський — патріот український», «Персональна справа № 88», «Ректор від

Бога», віддається належне цікавим постатям. Зокрема останні два видання присвячено напівзабутому ректорові Одеського державного університету в 1968–1970 рр. Олександрові Юрженку та ректорові Одеського політехнічного університету Костянтиніві Заблонському. Саме вони зробили чимало, щоб вивести свої виші з периферійних у відомі в республіці, й були незаслужено зацьковані, оббріхані, забруднені московськими газетами.

Про інші книги професора писалося чимало в одеських газетах. Книг понад тридцять. За нові чотири, «Мемуари професора», рецензенти називають Г. І. Гончарука родоначальником нового жанру документальної мемуаристики через те, що кожен значний факт, який знайшов місце у книзі, підкріплено документами або світлинами. До ініціатив професора, спрямованих на встановлення історичної істини, слід віднести організацію I Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 600-річчю Південної Пальміри, «Кочубіїв — Хаджибей — Одеса».

Професор Г. І. Гончарук став ініціатором і незмінним головним редактором наукового фахового збірника «Інтелігенція і влада», серії «Історія». Вийшов уже 35-й номер. Видання індексується низкою наукометричних баз світу та України. Тут публікуються відомі дослідники. Особливо цінний він для аспірантів і докторантів.

Про кафедру, очолювану Г. І. Гончаруком, слід сказати окремо. Її колектив провів двадцять усеукраїнських наукових конференцій із публікацією збірників матеріалів. Тут функціонує єдина на гуманітарному факультеті з семи кафедр ліцензована аспірантура. У підготовленій професором і затвердженій конкурсною комісією програмі розвитку кафедри написання й видання конспекту лекцій із навчальної дисципліни «Історія України та української культури», підготовка двох докторів наук, проведення двох усеукраїнських конференцій, сьомої «Інтелігенція і влада», ювілейної «Народний Рух України: місце в історії та політиці». Професор завершує п'яту книгу мемуарів.

Те, що написано у програмі розвитку, поза сумнівом, буде виконано. Про це свідчать результати таємного голосування вченої ради ОНПУ від 27 червня 2017 р. Г. І. Гончарук упевнено переміг за конкурсом на вакантну посаду завідувача кафе-

дри історії та етнографії України, чи не єдиної такої в технічному виші нашої держави. Залишилося сказати, що професора на цю посаду кожних п'ять років обирають увосьме. До цього він незмінно обіймав дану посаду тридцять п'ять років.

Побажаймо ж шановному ювілярові здоров'я, успіхів, успішної реалізації всього задуманого!

Олександр РЕЄНТ,
*доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії наук,
заступник директора з наукової роботи,
завідувач відділу історії України XIX — початку XX ст.
Український історичний журнал. — 2017. —
№ 4. — С. 227–230*

НАРОДНИЙ РУХ УКРАЇНИ

01034, м. Київ, вул. О. Гончара, 33; тел. 246-47-67; pres-nru@i.ua p/p 26002052643007 в філії «Розрахунковий центр» ПАТ КБ «Приватбанк» МФО 320649 ЄДРПОУ

УХВАЛА

Політичної Ради Народного Руху України

Нагородження

вищою відзнакою НРУ

На відзначення особистого внеску у відродження України, Політична Рада Народного Руху України

ухвалила:

нагородити вищою відзнакою Народного Руху України „За заслуги перед українським народом” I ступеня:

ГРИГОРІЯ ГОНЧАРУКА

Голова Народного Руху України

04 вересня 2017 року

Віктор КРИВЕНКО

м. Київ

ЗАКЛЮЧЕННЯ

Вінцем книги може стати інформація про святкування самого ювілею головного персонажа. Воно відбулося в одному з затишних одеських кафе біля пам'ятника «Героям-льотчикам». У великому залі зібралось понад 70 осіб. Ще до відкриття свята кожен отримав газети «Вечерняя Одесса», «Чорноморські новини», у яких професори Ілля Єримичой і Семен Цвілюк, а також доценти Олег Мельник та Алла Федорова опублікували статті про життєвий шлях та досягнення ювіляра. У четвертому номері «Українського історичного журналу» член-кореспондент АН України Олександр Реєнт, а в науковому фаховому збірнику «Інтелігенція і влада» № 36 професор, заслужений діяч науки і техніки Микола Шитюк дали оцінку науковим досягненням Григорія Гончарука.

Після короткої інформації ведучої на святі, кандидата історичних наук Алли Федорової, учениці ювіляра, сам професор сказав наступне: «У житті кожної людини є далекі і близькі радощі. У мене близьких дві: це те, що вчена рада Одеського національного політехнічного університету 27 червня видала мені мандат ще на п'ятирічний термін керувати колективом кафедри історії та етнографії України, а друге — це те, що в цей пам'ятний день я побачив у цьому залі прекрасні очі, обличчя, посмішки рідних, близьких, колег, друзів. Ваш прихід, вельмишановні, — ваш кращий подарунок для мене».

А радіти було з чого. Серед друзів та знайомих іменинника були присутні голова Одеської обласної організації Національної спілки письменників України Сергій Дмитрієв, голова регіональної організації Національної спілки журналістів України Юрій Работін, редактор «Вечерней Одессы» Олег Суслов та його заступник Дора Дукова, редактор газети «Чорноморські новини» Іван Мельник та його заступник Ольга Сіра, редактор газе-

ти «Прес-кур'єр» Йосип Бурчо, заступник головного редактора «Вісті Одещини» Віктор Мамонтов, а також видатні письменники, поети, журналісти, вчені.

Від імені керівництва політехнічного університету виступила декан гуманітарного факультету ОНПУ Світлана Колот. Вона зачитала наказ ректора Геннадія Оборського про нагородження професора Гончарука Почесною грамотою і грошовою премією. Було зачитано рішення Президії Національної спілки краєзнавців України про удостоєння Григорія Гончарука високого звання «Почесний краєзнавець України».

Член Центрального проводу Народного Руху України, радник голови НРУ, голова Миколаївської обласної організації Юрій Діденко повідомив про нагороду Григорія Гончарука вищою відзнакою Народного Руху України «За заслуги перед українським народом» I ступеня й подарував чудову картину «Хвилі Чорного моря» Олександри Березовенко. Цей сюжет нагадував казку: через широкі відкриті вікна до зали залітав легкий морський солонуватий вітерець, що був ніби єдиним цілим зі світлим, мальовничим морським пейзажем з яскраво вираженими хвилями. Зал не стримав оплески.

Віктор Мамонтов подарував книгу «Такая выпала судьба», в якій вміщений його нарис, присвячений ювіляру. Екс-головний редактор «Вечерней Одессы» Лариса Бурчо вручила професору свою книгу про засновника і першого редактора газети Бориса Дерев'янка. Лауреати багатьох літературних премій Олекса Різників і Станіслав Стриженюк прочитали свої чудові вірші, присвячені професору. Крім того, Олекса Сергійович подарував свою нову книгу «Українська мова — спадщина тисячоліть». А ведуча на святі прочитала про Григорія Івановича інтелігентно витонченого вірша Івана Ніточка з одеським гумором.

Окремо слід назвати чудову презентацію, підготовлену працівниками Одеської національної наукової бібліотеки ім. Максима Горького Людмилою Саєнко і Лілією Вукович. На широкому екрані з'явилися книги ювіляра з коментарями та музичним супроводом улюбленої пісні професора «Розпрягайте, хлопці, коні».

Деякі герої книг, наприклад, екс-голова Комінтернівської райадміністрації Віталій Громлюк та заслужений працівник

освіти України Галина Могильницька під радісні вигуки та аплодисменти впізнали себе у збільшеному форматі.

Теплими і душевно зворушливими були привітання директора Одеської національної наукової бібліотеки ім. Максима Горького, заслуженого працівника культури України, повного кавалера орденів княгині Ольги Ольги Ботушанської, голови регіональної організації Національної спілки журналістів України Юрія Работіна, редакторів газет Івана Мельника, Олега Сулова, сусідки ювіляра Любові Белан та головного редактора «Прес-кур'єра» Йосипа Бурчо, проректора з адміністративно-господарської діяльності Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського, доцента С. П. Тронька, українського письменника й перекладача А. С. Глуцака та багатьох інших.

Сплинуло чимало часу після зазначеної зустрічі, а її учасники діляться позитивними враженнями досі.

Лілія Іваніченко

Науково-популярне видання

**Г. І. ГОНЧАРУК
І ТІ, ХТО ПРО НЬОГО**

ПОПЕРЕДНІ ПІДСУМКИ

Збірка статей

Українською та російською мовами

Укладач

ІВАНІЧЕНКО Лілія Михайлівна

Фото Ігора Яковлева

Надруковано в авторській редакції

Завідувачка редакції *Т. М. Забанова*

Технічний редактор *М. М. Бушин*

Дизайнер обкладинки *О. А. Кунтарас*

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 17,90 + 0,47.

Тираж 100 прим. Зам. № 557 (130).

Видавництво і друкарня «Астропринт»

65091, м. Одеса, вул. Разумовська, 21

Тел.: (0482) 37-07-95, 37-14-25, 33-07-17, (048) 7-855-855

e-mail: astro_print@ukr.net; www.astroprint.ua; www.stranichka.in.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1373 від 28.05.2003 р.